

NEDÂ

Yayın No: 1

Kitabın Adı: *İlme Teşvik*

Yazar: *İmam Gazâli*

Tercüme: *Ayhan Okumuş*

Tashih&Redakte: *Abdullah Yıldırım*

Kapak Tasarım: *Mehmet Can*

Dizgi: *İsmail Çakırcı*

Cilt: *Göksu Cilt Evi (332 342 02 07)*
Baskı: *Form Ofset (332 342 01 28)*
Baskı Yeri: *Konya*
Baskı Tarihi: *Haziran/2010*

İLETİŞİM

Tel: 0554 511 63 56

İLME TEŞVİK

İmam Gazâli

Nedâ Yayınları

İÇİNDEKİLER

Hutbetu-l Hâce

Hamd, ezelden ebede dek yalnızca Allah'a özgüdür. O'nu över ve O'ndan Peygamber efendimizi, O'nun ehli beytini ve sahabilerini rahmetiyle kuşatmasını dileriz. Allah Tealâ şöyle buyurmaktadır:

"Ey iman edenler! Allah'tan sakınılması gerektiği gibi sakının. Sizler, kesinlikle müslüman olarak ölün." (3/Ali İmran 102)

"Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve o ikisinden birçok erkekler ve kadınlar vücuda getirip (dünyanın dört bir tarafına) yayan Rabbinizden (emir ve nehiylerine riayetsizlikten) sakının. Adını anarak birbirinizden dilekler dilediğiniz Allah'tan ve sıla-i rahmi kesmekten korkun. Hiç şüphesiz ki O, sizin üzerinize Rakîb'tir. (En ince ayrıntısına kadar her halinizi daima gözetendir.)" (4 Nisa/1)

"Ey iman edenler! Allah'tan (emir ve nehiylerine riayetsizlikten) sakının ve doğru olan sözü söyleyin ki Allah, yaptığınız amelleri kabul etsin ve günahlarınızı affetsin. Allah ve Resulüne itaat eden, elbette ki bütün büyük emel ve beklentilerini elde etmiştir." (33 Ahzab/71)

Bütün hitap ve kitapların başında ifade edilmesi sünnet olan "hamd ve salat" fasılasını ifa ettikten sonra...

En doğru söz, Allah'ın kelamı ve en mustakim yol, Muhammed *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in rehberlik ettiği yoldur. Yoldan saptıran en şerli şeyler, dinde sonradan çıkartılan şeylerdir. (Din adına başlı başına bir ibadet olması amacıyla) dinde sonradan çıkartılan her şey bid'attir. Her bid'at sapkınlıktır. Ve hiç şüphesiz ki, her sapkınlık azaba mustehaktır.

Takdim

Hiç şüphesiz ki ilim bir nurdur. Allah için ilim tahsil etmek ibadettir. İlmi aramak cihaddır. Bilmeyene öğretmek sadakadır. İlmi müzakere etmek tesbihtir. Allah ancak ilimle bilinir ve Allah'a ancak ilimle ibadet edilir. Allah, kavimleri ilimle yüceltir ve diğer insanlara üstün kılar. Milletler ancak ilimle doğru yola erişebilir.[1] Allah indinde konumu en yüksek olanlar, Allah ile kulları arasında yer alan kimselerdir ki, bunlar da nebiler ve âlimlerdir.[2] İblis'e fakihin ölümünden daha çok sevimli gelen hiçbir şey yoktur.[3] İnsanların helakinin alameti ise hüç şüphesiz fâkihlerin ölmesidir.[4]

Yaşadığımız şu zamanda Müslümanların en büyük sorunlarından bir tanesi sahih olan ilimden fersah fersah uzak kalmalarıdır. Kendisini İslam'a nispet ettiği halde dinleri hakkında hiçbir sahih bilgiye sahip olmayanlar bir tarafa sahih tevhid inancına sahip olan kesimler dahi akidelerini ilmi bir temel üzerine oturtamamaktadırlar.

---

[1] İbn-i Abdilber bu sözü daha uzun bir şekilde Muaz b. Cebel'den merfu olarak rivayet etmiştir. Ancak senedi zayıftır. İmam İbn-i Teymiye ise Mecmuu-l Fetava isimli eserinde nakletmiştir, 10/39.

[2] Hatib el-Bağdadi, Sufyan bin Uyeyne'den rivayet etmiştir. El-Fakih ve-l Mütefekkîh, 1/71.

[3] İbn-i Abdilber, Cafer bin Muhammed'den rivayet etmiştir. Camiu Beyanu-l İlm, 1/76.

[4] Hatib el-Bağdadi, Said b. Cabir'den rivayet etmiştir. El-Fakih ve-l Mütefekkîh, 1/37.

Bir ümmetin başı ne şekilde düzelmişse sonu da hiç şüphesiz aynı şekilde düzelecektir. Bu ümmetin başının düzelmesi ise ilimle olmuştur. Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Allah'ın kendisine vahyettiği ilmi ashabına tebliğ etmiş, ashabı ise bu ilmi Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'den aldıkları gibi tedris etmişler ve hayatlarına geçirmişlerdir. İşte böylece çok kısa bir sürede şehid Seyyid Kutub'un ifadesiyle o eşsiz Kur'an nesli ortaya çıkmıştır.

Tarihin sayfalarına baktığımız zaman İslam ümmetinin ilme ne denli önem verdiği aşikârdır. Sadece tek bir hadis öğrenebilme adına günlerce katedilen yollar, ilim uğruna dünyevî her türlü lezzetten vazgeçmeler, tek bir konu hakkında ciltlerce verilen eserler ve burada saymakla bitiremeyeceğimiz daha nice örnekler İslam ümmetinin ilme verdiği önemin göstergeleridir.

İslam ümmeti gerçekten tarih boyunca ilme büyük önem vermiştir. Zira yaratılış gayesi olan kulluk ancak ilimle mümkün olabilmektedir. İlimsiz bir kulluğun adresi elbette mechul olacaktır. Bundan dolayı İmam Buhari *(rahimehullah)* Sahih'inde "İlim Söz ve Amelden Öncedir" şeklinde bir bab açmış, herhangi bir konuda konuşmadan ya da amel etmeden önce ilmin olması gerektiğini vurgulamıştır.

Fitnenin yeryüzünden kalkması ve dinin tamamıyla Allah'ın olması ancak kılıç cihadı ile mümkün iken, kılıç cihadı dahi ilme dayandırılmıştır. Bundan dolayı Şeyhul İslam İbn-i Teymiye *(rahimehullah)* "Dinin ikamesi yol gösteren kitap ve destekçi kılıçladır" diyerek kılıç cihadının ilmi temellere dayanmaksızın yapılamayacağına işaret etmiştir.

Sonuç olarak bugün İslam ümmetinin, başının üzerinde duran belalardan kurtulması ancak ilimle, ilim üzere amel ve tebliğ ile mümkündür. İlimsiz bir liderlik kesinlikle söz konusu değildir. Bundan dolayı İslam ümmetinin her bir ferdi bu noktada üzerine düşeni yapmakla mükelleftir. Bu görev ümmetin her bi-

reyinin üzerine farzı ayndır. Ümmetin her ferdi ilmi diriliş hareketine katılmak zorundadır. Bunun içinse öncelikle her fert kendi nefsi adına eksikleri gidermekle işe başlamalıdır. Sahip oldukları tevhid inancını delilleri ile bilmek, Kur'an ve Sünnet'ten nasiplenebildikleri kadarıyla ilme sarılmalıdırlar.

Ümmetin ilimle dirilmesi fertlerin tek başlarına ilmi tedrisatta bulunmalarıyla elbette mümkün olmayacaktır. Bunun için topyekûn bir ilim hareketi başlatılmalıdır. Ümmet içinde ilmi olanlar hemen yeni fertler yetiştirmeye başlamalıdırlar. Yeni yetişecek nesil için selefin meheci üzere Kur'an ve Sünnet ilimlerini öğreten ortamlar hazırlanmalı, bu ortamların bütün ihtiyaçları ümmetin fertleri tarafından karşılanmalıdır. Bu noktada yapılacak çalışma kısa vadeli, küçük hedefler üzerine kurulmamalı, hedefler büyültülerek uzun vadeli bir çalışma içine girilmelidir.

Elinizde eser Hüccetu-l İslam İmam Gazali'nin "İhya-u Ulumiddin" isimli eserinin içinden küçük bir bölümdür. Bilindiği üzere "İhya-u Ulumiddin" oldukça hacimli bir eserdir.[5] Günümüz Türkiye'sinde özellikle okuma alışkanlığının olmaması böyle hacimli eserlere gerekli ehemmiyetin verilmemesine nede olmaktadır. İnsanların çoğu birkaç ciltten oluşan eserleri sadece kütüphanelerini süslemek için edinmektedirler. Bundan dolayı İhya-u Ulumiddin'in içinden alıntılanan bu bölüm, okuyucunun anlayabileceği akışkan bir dille yeniden tercüme edilerek "İlme Teşvik" adı altında siz değerli okuyucularımıza sunulmaktadır.

Burada yeri gelmişken İmam Gazali'nin hayatı hakkında da kısaca bilgi vermekte fayda vardır.

İmam Gazali 1058'de bugün bir kısmı İran toprakları içinde kalan Horasan'ın Tus şehrinde doğmuştur. Babası kendisini bir medreseye yerleştirdikten kısa bir süre sonra vefat etmiştir. İmam Gazali'nin okuduğu medresenin müderrisi bir müddet

[5] Türkçe'ye dört cilt olarak tercüme edilmiştir.

sonra Gazali'yi okutacak maddî gücünün olmadığını söyleyerek kendisine yeni bir medrese edinmesini söylemiştir. Bir başka medresede tahsiline devam eden İmam Gazali bu durumu şöyle anlatmaktadır:

"Ben aslında medreseye ilim elde etmek ve maişetimi temin etmek için başlamıştım. Ancak ilim öyle lezzetli bir hazinedir ki, kendisini dünyevi şeylere alet ettirmedi ve beni Allah için çalışmaya sevketti.

İmam Gazali'nin başında şöyle bir hadise geçmiştir. Kendisi bir gün ilim seyahati esnasında Tus şehrine dönerken yolda eşkiyalar tarafından önüne geçilir ve bütün eşyalarına el konulur. El konulan eşyaları arasında yazdığı notlar ve kitaplar da vardır. İmam Gazali eşkiyaların liderine "Eşyalarım arasında tespit ettiğim notlarım, yazılarım ve kitaplarım var. Onları alırsanız benim halim nice olur" der. Bunun üzerine eşkiyaların lideri kendisine "Sen nasıl ilim adamısın ki, notların elinden gidince ortada kalıyorsun ve sermayen bitiyor" şeklinde cevap verir. Bu cevap Gazali'nin aklını başına getirmiştir. Artık o günden sonra kitaplardaki ilme güvenmeyi bırakmış, ilmi hafızasına almaya çalışmıştır.

İmam Gazali'den söz eden bütün eserlerde kendisinin keskin bir zekaya ve üstün bir idrake sahip olduğu defalarca vurgulanmıştır. Bir çok alanda ilim tahsil etmiştir. Özellikle Meanî konusunda yazmış olduğu "el-Menhul" isimli eserini gören Ebul Mealî kendisine şöyle demiştir:

"Ben vefat edene kadar biraz sabretseydin ya! Sen beni diri diri gömdün. Zira senin kitabın benim kitabımın değerini yok etti."[6]

İmam Zehebi Gazali'nin birçok ilimde önder bir şahsiyet olduğunu söylerken[7] Hafız İbn-i Kesir şöyle der:

[6] El-Muntazam 9/196

[7] Siyeru Alami-n Nubela, 19/322-323

"Konuştuğu ilim dallarının hepsinde alimlerin en zekisi idi. Henüz 34 yaşında ilen el üstünde tutulur olmuş, Bağdat'ta Nizamiye Medresesi'nde dersler vermeye başlamıştır. Derslerine Ebu-l Hattab, İbn-i Ukayli gibi Hanbeli mezhebinin büyük alimleri dahi katılmıştır. Bu alimler Gazali'nin fesahati ve meselelere olan vukufiyetine hayran kalmışlardır."[8]

Gazali'nin eleştirildiği yön ise uzun süre felsefe ile meşgul olmasıdır. Bu konuda Kadı Ebu Bekir İbnu-l Arabi şöyle demiştir:

"Şeyhimiz Ebu Hamid felsefeyi yuttu. Ancak daha sonra yuttuğu felsefeyi kusmak istedi fakat bunu başaamadı."[9]

Nitekim bir çok eserde İmam Gazali'nin ömrünün sonlarına doğru bütünüyle hadis ilmine yöneldiği de bir çok alim tarafından dile getirilmiştir. Abdulğafur "Hayatının sonlarına doğru hadis ilmine yönelmiş, hadis ehli ile oturup kalkmaya başlamış, Buhari ve Müslim'i okumuştur. Eğer ömrü yetseydi çok kısa zamanda bu alanda da herkesi geçerdi" demiştir.[10] Hakeza aynı şekilde İbn-i Kesir'de ömrünün sonlarında Gazali'nin hadis ilmine yöneldiğini Buhari ve Müslim'i ezberlemeye başladığını söylemiştir.[11]

Kimileri tarafından oldukça haksız bir şekilde yerilen, kimileri tarafından ise oldukça aşırı bir şekilde yüceltilen İmam Gazali hakkında kanaatimizce en dengeli yaklaşım İmam Zehebi'nin şu sözleriyle yerini bulmaktadır:

"Gazali oldukça büyük bir imamdır. Ancak alimler hata etmez diye bir şart yoktur."[12]

---

[8] El-bidaye ve-n Nihaye 12/173-174.
[9] Siyeru Alami-n Nubela, 19/327.
[10] Siyeru Alami-n Nubela, 19/322-323.
[11] El-bidaye ve-n Nihaye 12/173-174.
[12] Siyeru Alami-n Nubela, 19/329.

Rabbimizden yapmış olduğumuz bu çalışmayı kabul buyurmasını, bu vesileyle gerek eserin müellifi İmam Gazali'yi hem de biz aciz kullarını rahmeti ile kuşatmasını niyaz ederiz.

Dualarımızın sonu alemlerin Rabbi olan
Allah'a hamd etmektir.
Ve Sallallahu alâ nebiyyina Muhammed...

Nedâ Yayınları

1. BÖLÜM

İlmin, İlim Öğretmenin ve İlim Öğrenmenin Fazileti ve Bunlara Dair Aklî ve Naklî Deliller

1- İlmin Faziletine Dair Ayetler:

"Allah kendisinden başka ilah olmadığına adaletle şehadet etti. Melekler ve ilim sahipleri de O'ndan başka ilah olmadığına şehadet ettiler" (3 Ali İmran/18)

Görüldüğü üzere ayette Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*, kendisinden başka ilah olmadığı gerçeğine önce kendi zatını daha sonra melekleri, üçüncü olarak da ilim sahiplerini şahid göstermektedir. Bu ayet, ilmin ve ilim ehlinin yüceliğini gösteren büyük bir delildir.

"...Allah, inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır. (58 Mücadele/11)

İbni Abbas *(radıyallahu anhuma)* bu ayetin tefsirinde şöyle der: "Âlimler, cahillerden yedi yüz derece üstündür ve her derece arasında beş yüz yıllık mesafe vardır."

"De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür." (39 Zümer/9)

"Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar." (35 Fâtır/28)

"De ki: Benimle sizin aranızda şahid olarak Allah ve yanında Kitâb'ın bilgisi olanlar yeter." (13 Rad/43)

"Nezdinde kitaptan bir ilim bulunan zat 'Sen gözünü kapayıp açıncaya kadar ben sana onu (Belkıs'ın tahtını) getiririm' dedi." (27 Neml/40)

Kitaptan bir ilme mazhar olan zat, ilmin nelere kâdir olduğunu göstermek için Süleyman (*Aleyhisselam*)'a böyle hitap etmiştir.

"Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle dediler: Yazıklar olsun size! İman edip iyi işler yapanlar için Allah'ın mükâfatı daha hayırlıdır." (28 Kasas/80)

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* bu ayette âhiretin kıymetinin ancak ilimle bilineceğini beyan etmektedir.

"İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz. Fakat onları ancak ilim ve iz'an sahipleri idrak ederler."[13] (29 Ankebut/43)

"Onlara güven veya korkuya dair bir haber gelince hemen onu yayarlar. Hâlbuki onu, Rasul'e veya aralarındaki emir sahiplerine götürselerdi, onlardan işin içyüzünü anlayanlar, bunun ne olduğunu bilirlerdi." (4 Nisa/83)

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* bu ayette olayların yorumunu âlimlerin istihraç ve istinbatına bırakmaktadır. Böylece âlimlerin mertebelerinin yüce olduğunu ve bu mertebenin peygamberler mertebesine eşdeğer olduğunu bildirmektedir.

"Ey Âdemoğulları! Sizler için avret yerlerinizi örtecek elbise

---

[13] Kuran'da kırk küsur kadar darb-ı mesel vardır. Selef âlimlerinden bazıları, Kuran'ın bu darb-ı mesellerinden birini okuyup anlamadıkları zaman ağlarlar ve 'Eyvah! Demek ki ben âlimlerden değilim' diye üzülürlerdi. (Zebidî)

ve ziynet eşyası var ettik. Ancak takva elbisesi daha hayırlıdır." (7 A'raf/27)

Bazı müfessirler ayette geçen avret yerini örten elbise ile ilmin, ziynet ile yakîn mertebesinin, takva elbisesi ile de hayânın kastedildiğini söylemişlerdir.

"Gerçekten onlara, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak, ilim üzere açıkladığımız bir kitap getirdik." (7 A'raf/52)

"Ve onlara (olup bitenleri) tam bir bilgi ile mutlaka anlatacağız" (7 A'raf/7)

"Hayır! O (Kur'an), kendilerine ilim verilenlerin sinelerinde yer eden apaçık ayetlerdir. Ayetlerimizi ancak zalimler bile bile inkâr ederler." (29 Ankebut/49)

"İnsanı yarattı, ona beyanı öğretti." (55 Rahman/3,4)

2- İlmin Faziletine Dair Hadisler

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* bir kulu için hayrı murad ettiğinde, onu dinde fakih bir âlim yapar. Ona kendisini doğru yola götürecek akıl ve idrak verir."[14]

"Âlimler, peygamberlerin varisleridir."[15]

Peygamberlik derecesinden daha üstün bir derecenin bulunmadığı herkesin malûmudur. Dolayısıyla böyle bir mertebeye vâris olmak da şereflerin en büyüğüdür.

"Yerde ve gökte bulunanların hepsi, âlim bir kimsenin affedilmesi için Allah'a yalvarır."[16]

---

14 Buharî ve Müslim, Muaviye'den; Tirmizî ve İmam Ahmed, İbni Abbas'tan; İbni Mâce ise Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

15 Ebu Davud, Tirmizî, İbni Mâce ve İbni Hibban, Ebu Derdâ'dan rivayet etmişlerdir.

16 Irakî, bu hadisi daha önceki hadisin bir parçası olarak kabul etmektedir. Aynı hadis başka yollardan da rivayet edilmiştir.

Âlim, kendi işleriyle meşgul iken yer ve gök ehli de onun affı için istiğfar etmekle meşguldürler. İnsanoğlu için bundan daha büyük bir şeref düşünülebilir mi?

"Şüphesiz hikmet, insanın şerefine şeref katar. Köleleri, sultanların seviyesine yükseltir."[17]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* "Köleleri sultanların seviyesine yükseltir" buyurarak ilmin, bu dünyadaki semerelerine dikkat çekmiştir. Peki ya ahirette? Hiç şüphesiz ilmin dünyada kazandırdıkları ahirettekilere nispetle bir hiç hükmündedir. Çünkü ahiret, hem dünyadan sayısız derecelerle daha üstündür, hem de ebedidir.

"İki haslet vardır ki, bu hasletler münafıkta bulunmaz. Birincisi güzel ahlâk, ikincisi dinde derin bilgi (fıkıh) sahibi olmak."[18]

Zamanımızdaki bazı fâkihlerin münafıklığı, seni bu hadis hakkında kesinlikle şüpheye düşürmesin! Zira Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, günümüzdeki anlamıyla fâkihlerden bahsetmemektedir. Onun kastettiği fıkıh, günümüzdeki anlamından çok uzaktır. Fıkhın anlamı inşaAllah ileride açıklanacaktır. Fıkhın en düşük derecesi, ahiretin dünyadan daha hayırlı olduğunu bilip bu gerçeğe göre hareket etmektir. Fâkihte bu vasıf olduğu takdirde bilgileri doğru olur. Üzerinden her türlü riya hâli kalkar ve nifak tehlikesinden kurtulur.

"İnsanların en faziletlisi kendisine ihtiyaç duyulduğunda insanlara yardım eden ihtiyaç duyulmadığında ise ilmiyle yetinerek vakarlı davranan mümin âlimdir."[19]

---

17 Ebu Nuaym, Hilye'de; İbn Abdulberr, Beyan'ul İlim'de; Abdülganî el-Ezdî, Adab'ul Muhaddis'te Enes'den zayıf bir senedle rivayet etmişlerdir.

18 Tirmizî, Ebu Hureyre'den rivayet etmiş ve hadisin garib olduğunu söylemiştir.

19 Beyhaki, Şuab'il-İman'da Ebu Derdâ'dan zayıf isnatla rivayet etmiştir.

"İman çıplaktır; elbisesi takva, ziyneti hayâ ve meyvesi ilimdir."[20]

"İnsanlar arasında peygamberlik makamına en yakın olan kimseler, ilim ve cihad ehli olanlardır. Çünkü âlimler halkı, peygamberlerin getirdiği hakka yöneltirler. Mücahidler ise peygamberlerin getirdiği bu ilahî nizamı kılıçlarıyla korumak için cihad ederler."[21]

"Muhakkak ki bir kabilenin ölümü, bir âlimin ölümünden ehvendir."[22]

"İnsanlar, altın ve gümüş gibi farklı madenlere benzerler. Dinde fâkih olmak şartıyla cahiliye döneminde hayırlı olanları, İslâm'a girdikten sonra da en hayırlılarıdır."[23]

"Kıyamet gününde âlimlerin mürekkebi, şehidlerin kanıyla tartılır."[24]

"Ümmetime ulaştırmak üzere kırk hadis ezberleyen kimseye kıyamet gününde hem şefaatçi hem de şahid olurum."[25]

"Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*, dinini derinliğine kavrayan kimseyi (fâkihi) korur ve ummadığı yerden ona rızık verir."[26]

"Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* İbrahim *(Aleyhisselam)*'a 'Ey İbrahim! Ben âlimim ve âlim olan her kulumu severim' diye vahyetti."[27]

---

[20] Hâkim, Nişâbur Tarihinde Ebu Derdâ'dan rivayet etmiş, hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir.
[21] Ebu Nuaym, İbni Abbas (*radıyallahu anhuma*)'dan zayıf isnatla, ayrıca Ebu Talib el-Mekkî de Kut'ul-Kulûb'da Muaz b. Cebel *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.
[22] Taberani ve İbni Abdulberr, Ebu Derdâ'dan rivayet etmişlerdir.
[23] Buharî ve Müslim, Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir.
[24] İbnu Abdulberr, Ebu Derdâ'dan zayıf bir senedle rivayet etmiştir.
[25] İbnu Abdulberr, İbni Ömer'den zayıf bir senedle rivayet etmiştir.
[26] Hatib el-Bağdadî, Tarih.
[27] İbnu Abdulberr muallâk hadis olarak rivayet etmiştir. Irakî, bu hadisin senedine rastlamadığını söylemiştir.

"Âlim, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın yeryüzündeki emin kuludur."[28]

"Ümmetimden iki sınıf vardır. Onlar ıslah olursa herkes ıslah olur. Onlar ifsad olursa onlarla birlikte herkes ifsad olur. Bunlar yöneticiler ve âlimlerdir."[29]

"Beni, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya yaklaştıracak yeni bir ilim elde edemediğim günün üzerime doğmasında benim için hayır yoktur"[30]

"Âlimin, âbide olan üstünlüğü; benim, ashabımın en düşük derecelisine olan üstünlüğüm gibidir."[31]

Görüldüğü üzere Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, ilim mertebesini nübüvvet mertebesine yaklaştırmış ve ilimden yoksun amelin derecesini ise olabildiğince düşürmüştür. Eğer âbid, eda ettiği ibadetin ilminden yoksun ise ibadetinin hiçbir anlamı olmadığı gibi kendisine hiçbir yararı da dokunmaz.

"Âlim'in âbide üstünlüğü, dolunayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir."[32]

"Kıyamet gününde üç sınıf insan şefaat edebilecektir: Peygamberler, sonra âlimler, daha sonra şehidler."[33]

Şehidliğin faziletine dair gelen onca rivayete rağmen ilmin, Nübüvvet makamının hemen ardından zikredilip şefaat yetkisinin peygamberlerden sonra âlimlere verilmesi onlar için ne büyük bir nimettir!

"Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya din hususunda ilim sahibi

---

[28] İbn Abdulberr, Muaz b. Cebel'den rivayet etmiştir.
[29] İbn Abdulberr ve Ebu Nuaym, İbnu Abbas (*radıyallahu anhuma*)'dan rivayet etmiştir.
[30] Taberani ve Ebu Nuaym, Aişe (*radıyallahu anha*)'dan rivayet etmiştir.
[31] Tirmizî, Ebu Umame'den rivayet etmiş, hadisin hasen ve sahih olduğunu söylemiştir.
[32] Ebu Davud, Tirmizî, Nesâi ve İbnu Hibban.
[33] İbni Mâce, Osman *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

olmaktan daha üstün bir şeyle ibadet edilmemiştir. Şeytan için bir fâkihi aldatmak, bin âbidi aldatmaktan daha zordur. Her binanın bir direği vardır. Bu dinin direği de ilimdir."[34]

"Dininizin en hayırlı tarafı en kolay olanıdır. İbadetlerin en hayırlısı ise ilimdir."[35]

"Âlim olan mümin, âbid olan müminden yetmiş derece daha faziletlidir."[36]

"Ey ashabım! Sizler fâkihlerin çok, kurrâ ve hatiplerin az; ilim sahiplerinin çok, soru soranların ise az olduğu bir zamanda bulunuyorsunuz. Bu zamanda amel, ilimden daha hayırlıdır. Fakat insanların üzerine öyle bir zaman gelecektir ki fakihler az, kurrâ ve hatipler çok, ilim sahipleri az, soru soranlar ise çok olacaktır. O zamanda ilim, amelden daha hayırlıdır."[37]

"Âlim ile âbid arasında yüz derece fark vardır. Her derecenin arasında, iyi beslenmiş bir koşu atının hızıyla yetmiş yıllık bir mesafe vardır."[38]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e amellerin hangisinin daha üstün ve efdal olduğu sorulduğunda "Aziz ve Celil olan Allah'ı bilmektir" diye cevap verdi. Ne tür bir bilgiyi kastettiği sorulduğunda ise "Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'ı bilmeyi kastediyorum" buyurdu. Onlar: "Ya Rasulallah! Biz amelden soruyoruz, siz ise ilimden haber veriyorsunuz" deyince Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* "Allah'ı bilerek yapılan amel ne kadar az olursa olsun insana fayda verir. Allah'ı bilmeksizin yapılan ameller ise insana bir fayda sağlamaz" buyurdu.[39]

---

[34] Taberani, Ebu Bekir el- Acurî ve Ebu Nuaym, Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir.

[35] İbn Abdulberr, Enes'ten rivayet etmiştir.

[36] İbn Adîy, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

[37] Taberani, Huzam b. Hâkim'den rivayet etmiştir.

[38] İsfehanî Tergib ve Terhib'de, Abdullah b. Amr'dan; Deylemî ise Müsned'ul-Firdevs'te Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

[39] İbnu Abdulberr Enes *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* Kıyamet gününde bütün kullarını diriltip mahşere getirdikten sonra âlimleri de diriltip onlara şöyle hitap eder: "Ey âlimler zümresi! Sizi iyi bildiğim için ilmi size verdim yoksa azap etmek için değil... O halde nimetlere koşun! Zira hepinizi affettim."[40]

3- İlmin Faziletine Dair Ashab'ın ve Âlimlerin Sözleri

Ali *(radıyallahu anhu)*, talebesi olan Kumeyl'e[41] şöyle demiştir: "Ey Kumeyl! İlim maldan daha hayırlıdır. Çünkü ilim seni korur. Malı ise sen korursun. İlim hâkim, mal ise mahkûmdur. Mal sarf etmekle azalır, ilim ise artar."

Yine Ali *(radıyallahu anhu)* şöyle demiştir: "Âlim bir kimse, gündüzleri sürekli oruç tutan, geceleri ise ibadet edip tüm zamanını cihada harcayan bir kimseden daha üstündür. Âlim kimsenin ölümüyle açılan boşluğu ancak onun seviyesindeki başka bir âlim doldurabilir."

Ali *(radıyallahu anhu)* bir manzumesinde şöyle demektedir:

Bedenleri yönünden insanlar birbirine denktir.
Anaları Havva, babaları ise Âdem'dir.
Soylarında iftihar vesilesi arıyorlarsa,
Bilsinler ki asılları çamur ve sudan ibarettir.
Âlimler, arayanlara hidayet vesilesidir.
Her insanın kıymeti ilmiyle bilinir.
Cahillerdir âlimlerin en amansız düşmanları...
Sen ilim elde etmeye bak ve nerede kullanacağını bil!
Tüm insanlar ölürler, ancak âlimler diridir.

---

[40] Taberani, Ebu Musa *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

[41] Kumeyl, Ali *(radıyallahu anhu)*'nun meşhur talebelerinden birisidir. Babasının adı Ziyad'dır.

Ebu Esved ed-Düelî[42] söyle demiştir: “Dünyada ilimden daha üstün ve daha aziz bir şey yoktur. Çünkü sultanlar halka hükmederlerken, âlimler de sultanlara hükmederler.”

İbni Abbas *(radıyallahu anhuma)* şöyle demiştir: “Süleyman *(Aleyhisselam)*'a ilim, mal ve saltanat arasında istediğini seçmek hakkı verildiğinde o, ilmi seçti. Onun için Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* kendisine malı da, saltanatı da verdi.”

İbni Mübarek’e kâmil insanların kimler olduğu sorulduğunda “âlimler” diye cevap vermiş, gerçek sultanların kimler oldukları sorulduğunda “zâhidler” demiştir. En aşağılık insanların kimler olduğu sorulduğunda ise “Dinlerini satarak dünyalık kazanan kimselerdir” cevabını vermiştir.

Dikkat edilecek olursa İbni Mübarek, âlimler dışındakileri kâmil insan mertebesine koymamaktadır. Çünkü insanı hayvandan ayıran özellik sadece ilimdir. İnsan, kendisine şeref kazandıran vasfıyla ancak insan sayılabilir. İnsanın şerefi, kuvvetinden gelmez. Öyle olsaydı develerin daha üstün olması lâzım gelirdi. Zira develer insandan daha güçlüdürler. Cüssesinin büyüklüğünden de değildir. Zira filler insanlardan daha cüsselidir. İnsanın şerefi, cesur oluşundan da kaynaklanmaz. Zira ormanlardaki yırtıcı hayvanlar, insanlardan çok daha cesaretlidirler. Fazla yemek yemesinden de değildir. Öyle olsaydı öküzlerin daha şerefli olmaları gerekirdi. Aynı şekilde fazla cinsî münasebette bulunmasından da değildir. Zira küçücük kuş bile cinsî kudret hususunda insanoğlundan daha güçlüdür. Kısaca bunların hiçbiri insana şeref vermez. İnsana şeref veren şey sadece ilimdir!

Bazıları şöyle demişlerdir: “İlmi elinden kaçıranın ne kazandığını, ilmi elde edenin de ne kaçıracağını bir bilseydim!”

Nitekim Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

---

[42] Bu zat Hz. Ali'nin talebesidir, Arap gramerinin kurucusu olmakla bilinir. H. 169 yılında vefat etmiştir.

“Kur'an bilgisine sahip olan bir kimse, başkasının maddî servetini daha hayırlı görürse Allah'ın büyük gördüğünü küçük görmüş olur.”

Ebu Muhammed Feth b. Said el-Mevsılî şöyle demiştir: “Hasta yemek, içmek ve tedavi edilmekten menedilirse ölmez mi? Elbette ki ölür. İşte kalp de aynen bir hasta gibi üç gün üst üste ilim ve hikmetten mahrum kalırsa mânen ölür.”

Feth b. Said el-Mevsılî ne de doğru söylemiştir. Gerçekten de kalbin gıdası ilim ve hikmettir. Tıpkı bedenin yaşamasının gıdaya bağlı olması gibi kalbin yaşaması da ilim ve hikmete bağlıdır. İlimden yoksun olanların kalbi hem hastadır hem de ölüdür. Üstelik dünya sevgisi ile mal düşkünlüğü ilimsiz kişiyi öyle bir hale getirir ki, bütün hislerini köreltir. Korkunun, yaranın acısını geçici olarak engellemesi gibi o kişi de içinde bulunduğu felâketin farkında olamaz. İlimsiz insanların hali işte budur. Fakat ölüm gelip çattığında ve dünya yükünü sırtından aldığında, kişi o zaman felakette olduğunu fark eder ve fevkalâde müteessir olur. Tıpkı sarhoşken veya korku içindeyken aldığı yaralardan sızı duymayan bir insanın, ayıldıktan veya korkudan kurtulduktan sonra yaralardan duyduğu sızı gibi... Ama onların pişmanlıkları kendilerine fayda vermez. Perdeleri kaldıran günün dehşetinden Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya sığınırız! İnsanoğlu uykudadır ancak öldükten sonra uyanır. Daha önce yaptıklarının karşılığını görür ve fakat iş işten geçmiştir artık!

Hasan Basrî[43] şöyle demiştir: “Âlimlerin kaleminden damlayan mürekkep, şehidlerin kanıyla tartılır ve mürekkep, kandan daha ağır gelir.”

İbn Mesud *(radıyallahu anhu)* şöyle demiştir: “İlim büsbütün çekilmeden ilme sarılın! İlim ancak âlimlerin vefatıyla ortadan

---

[43] Zeyd b. Sabit'in azatlısıdır. Asıl adı Hasan b. Yesar'dır. Hz. Ömer'in hilâfeti devrinde doğmuş ve H.110 yılında vefat etmiştir

kalkar. Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, Allah yolunda şehid olan kimseler; âlimlerin âhiretteki mertebelerini gördüklerinde hemen Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'dan kendilerini tekrar diriltip âlim yapmasını isterler. Hiç kimse anasından âlim olarak doğmaz. İlim ancak çalışıp öğrenmekle elde edilir."

İbn Abbas *(radıyallahu anhuma)* şöyle demiştir: "Bence gecenin bir kısmını ilme ayırmak, bütün geceyi ibadetle geçirmekten daha sevimlidir."

Hasan Basrî *"Ey rabbimiz! Bize dünyada da hasene ver, ahirette de hasene ver! Bizi cehennem azabından koru!" (2 Bakara/201)* ayetinin tefsirinde şöyle demektedir:

"Bu ayette geçen dünyadaki hasene, ilim ve ibadet'i kapsar. Ahiretteki hasene ise cennettir."

Hikmet ehlinden bir zâta "Bu dünyada neyi sermaye edinmek daha kârlıdır?" diye sorulduğunda o: "(İlmi kastederek) Gemi battığında seninle kalan şeyi sermaye edin!" demiştir. Geminin batması ile kastedilen insanın ölümü, kendisiyle kalacak sermaye de ilimdir.

Bazı âlimler de şöyle demişlerdir: "Hikmete uyan bir kimseyi, halk kendisine rehber edinir. Hikmete vukufiyetiyle tanınan kimseye ise bütün insanlar tazim ve hürmet ederler."

İmam Şâfiî der ki: "İlmin özelliğindendir ki; az da olsa ondan payı olanlar sevinirler, olmayanlar ise mahzun kalırlar."

Ömer *(radıyallahu anhu)* şöyle demiştir: "Ey insanlar! İlmi talep edip, öğrenin! Çünkü Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın çok sevdiği bir elbise vardır ve o elbiseyi ilmi arayan ve aradığını bulan kimselere giydirir. Allah'ın giydirmiş olduğu o elbiseyi giyen kimse, o elbise sırtında iken günah işlerse Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*, o elbiseyi sırtından çıkarmamak için o kimseye üç kere tevbe etmesi için teklifte bulunur."

Ebu Bekir el-Ahnef b. Kays b. Muaviye "Âlimlerin hepsi ne-

redeyse melik olacaklardı. İlimle takviye edilmemiş bütün izzetlerin sonu zilletten başka bir şey değildir." demiştir.

Salim b. Ebul Ca'd şöyle der: "Efendim beni üç yüz dirheme satın aldı ve sonra da azad etti. Azad olduktan sonra ilimle uğraşmaya karar verdim. Aradan uzun bir süre geçmeden yaşadığım şehrin valisi beni ziyarete geldi. Fakat ben müsait olmadığım için kendisiyle görüşmemiştim."

Zübeyr b. Ebi Bekir şöyle demiştir: "Babam bana Irak'tan yazdığı bir mektubunda 'Oğlum ilim öğren! Zira ilim fakirliğinde senin için en kıymetli maldır. Zenginliğinde ise senin için ziynettir' diyordu."

Lokman *(Aleyhisselam)* oğluna şöyle nasihatte bulunmuştur: "Ey oğul! Âlimlerle beraber ol! Zira yeryüzünü yağmur ile dirilten Allah, insanoğlunun kalbini de ilimle diriltip yeşertir."

İlim ehlinden biri şöyle demiştir: "Âlim öldüğü zaman sudaki balıklardan tutun da, havadaki kuşlara kadar bütün canlılar ağlar. Gerçekten de ölen âlimin sadece yüzü unutulur fakat kendisi hiçbir zaman unutulmaz."

Zühri *(rahimehullah)* şöyle demiştir: "İlim lafzı müzekkerdir (eril). Onu ancak erkekler sever."

4- İlim Öğrenmenin Fazileti

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* buyuruyor ki:

"Her kabileden bir kısım insanların da din ilimlerinde derinleşmeli ve kabileleri savaştan dönüp gelince onları uyarmaları gerekir." (9 Tevbe/122)

"Eğer bilmiyorsanız, zikir ehline sorun!" (16 Nahl /43)

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"İlmin yolunu tutan kimseye Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* cennete giden yolu gösterir."[44]

---

[44] Müslim, Ebu Hureyre *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

"Melekler ilim tâlibinin hâlinden râzı oldukları için onun üzerine kanatlarını gererler."[45]

"İlimden bir bahsi öğrenmen, yüz rekât namaz kılmandan daha hayırlıdır."[46]

"Kişinin ilimden bir bahis öğrenmesi, dünya ve dünyadakilerin tümünden daha hayırlıdır."[47]

"İlim Çin'de bile olsa bulup öğrenin!"[48]

"İlim öğrenmek her müslümana farzdır."[49]

"İlim bir hazinedir ve anahtarı da soru sormaktır. Soru sormaktan çekinmeyin. Zira (ilimle ilgili) soru sorulmasından dört kişi mükâfat kazanır: Soran, cevap veren, onları dinleyen ve bu kimseleri seven!"[50]

"Cahilin, cehaletine razı olup susması, Âlimin de ilmini gizleyip susması uygun değildir"[51]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: "İlim meclisinde hazır bulunmak, bin rekât namazdan, bin hastayı ziyaret etmekten ve bin cenaze namazı kılmaktan daha faziletlidir." buyurunca Sahabiler *(radıyallahu anhum)* "Ey Allah'ın Rasûlü! Âlimin meclisinde bulunmak, Kur'an okumaktan da mı üstündür?" diye sordu. Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de "Hiç ilimsiz Kur'an okumak insana fayda sağlar mı?" diye karşılık verdi.[52]

---

45 Ahmed b. Hanbel, İbn Hibban ve Hâkim, Saffan b. Assal'dan rivayet etmişlerdir.

46 İbn Abdulberr, Ebu Zer *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

47 İbn Abdulberr, Ebu Zer *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

48 İbn Adiy ve Beyhaki, Enes *(radıyallahu anhu)*'dan; Taberani ise İbn Mesud ve İbn Abbas'dan rivayet etmiştir.

49 İbn Adiy, Beyhaki ve İbn Abdulberr, Enes *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmişlerdir.

50 Ebu Nuaym, Ali *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

51 Taberani, Cabir *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

52 İbn Cevzî, bu hadîsi "Mevzuat" adlı eserinde Ömer *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

"İslâm'ı ihyâ etmek amacıyla ilimle uğraşırken kendisine ölüm gelen birisi ile peygamberler arasında, cennette sadece bir derecelik fark vardır."[53]

5- İlim Öğrenmenin Faziletine Dair Ashab'ın ve Âlimlerin Sözleri

İbn Abbas *(radıyallahu anhuma)*: "İlmi öğrenirken büyük zorluklara katlandım. Fakat ilmi elde ettikten sonra aziz oldum" demiştir. İbn Ebî Müleyke: "İbn Abbas gibisini görmedim. Çünkü o konuştuğu zaman herkesten daha açık ve daha beliğ konuşur, fetva verdiği zaman da insanların en âlimi olduğunu gösterirdi" demiştir.

İbn Mübarek: "Bir kimsenin ilim tahsil etmeden kendisini şereflilerden saymasına şaşarım" demiştir.

Âlimlerden bazıları şöyle demiştir: "İlim öğrenmek istediği halde bir şey anlayamayan ve anladığı halde ilmi öğrenmek istemeyen kimselere acıdığım kadar kimseye acımam."

Ebu Derdâ der ki: "İlimden bir mesele öğrenmek, benim için bütün geceyi ibadetle ihya etmekten daha önemlidir." Ayrıca şöyle dediği de nakledilmiştir: "Âlim ile ilim talebesi hayırda beraberdir. Ya âlim ya talebe ya da dinleyici ol. Bunların dışında dördüncü bir sınıftan olma! Yoksa helâk olursun."

Atâ şöyle demiştir: "Bir ilim meclisinde hazır bulunmak, yetmiş lehviyat meclisinin kusurlarına kefaret olur."

İmam Şafiî ise: "İlim tahsil etmek, bütün nafile ibadetlerden daha faziletlidir" demiştir.

Ebu Muhammed Abdullah b. Abdulhakim şöyle anlatır:

Bir gün İmam Malik'in önünde ders okurken öğle ezanı okundu. Nafilelerimi kılmak üzere ders kitabımı kapattım. Hocam yüzüme bakarak şöyle dedi: "Ey genç! Eğer ihlâs ile okuyorsan okuduğun ders, namazı ilk vaktinde kılmak için kalkışman-

---

53 Darimi, Hasan'dan rivayet etmiştir.

dan daha faziletlidir."

Ebu Derdâ *(radıyallahu anhu)* şöyle demiştir: "Sabahları kalkıp ilim tahsiline gitmeyi cihad kabul etmeyen kimsenin aklı yoktur."

6- İlim Öğretmenin Fazileti

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* buyuruyor ki:

"... dinde fıkıh sahibi olmak ve kavimleri kendilerine geri döndüğünde onları inzar etmek için..." (9 Tevbe/122)

Ayette geçen "inzar" kavramıyla öğretmek ve doğru yolu göstermek kastedilmiştir.

"Allah, kendilerine kitap verilenlerden, kitabı insanlara beyan edecekleri ve hiçbir şekilde gizlemeyecekleri hususunda söz almıştı." (3 Ali İmran/187)

Bu ayet ilmi öğretmenin farz olduğu göstermektedir.

"...Buna rağmen onlardan bir grup bildikleri halde hakikati gizlerler." (2 Bakara/146)

Bu ayet ise ilmi gizleyip öğretmemenin haram olduğunu beyan etmektedir. Ayrıca başka bir ayette, ilmin gizlenmemesi gerektiği gibi şahidlikten kaçınmamak gerektiği de bildirilmiştir:

"Şehadeti gizlemeyin! Kim onu gizlerse bilsin ki kalbi günahkârdır." (2 Bakara/283)

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ise şöyle buyurmuştur:

"Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* peygamberlerden, ilmi açıklayıp gizlemeyeceklerine dair aldığı söz gibi bir söz almadıkça hiç kimseye ilim vermez."[54]

"Allah'a davet eden, salih amel işleyen ve 'Ben Müslümanlardanım' diyenden daha güzel sözlü kim vardır?" (41 Fussilet/33)

[54] Ebu Nuaym, İbn Mesud (*radıyallahu anhuma*)'dan rivayet etmiştir.

"Ey Rasûlum! İnsanları Kuran ile, güzel söz ve nasihatle rabbinin yoluna davet et!" (16 Nahl/125)

"Allah onlara Kitab'ı ve Hikmet'i öğretir." (3 Ali İmran/48)

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Muaz bin Cebel *(radıyallahu anh)*'ı Yemen'e gönderirken kendisine şöyle demiştir:

"Allah'a yemin ederim ki, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın senin elinle bir kişiyi doğru yola iletmesi, dünya ve dünyanın içinde bulunanların tümünden daha hayırlıdır."[55]

"İnsanlara öğretmek maksadıyla ilimden bir bahis öğrenene yetmiş sıddıkın sevabı verilir."[56]

İsa *(Aleyhisselam)* şöyle buyurmuştur: "İlim öğrenip amel eden ve öğrendiklerini öğreten kimse, gökler âleminde hayırla yâd edilir."

"Kıyamet gününde Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* âbid ve mücahid kullarına 'Cennete girin' deyince, âlimler Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya şöyle derler: 'Ey âlemlerin rabbi! Âbidler ve mücahidler, kendilerine öğrettiğimiz ilim sayesinde ibadet edip cihad ettiler'. Bunun üzerine Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* âlimlere 'Sizler benim nezdimde meleklerimden bazıları gibisiniz. Şefaat edin! Çünkü sizin şefaatiniz makbuldür' der. Bunun üzerine âlimler, şefaat yetkilerini kullandıktan sonra cennete girerler."[57]

Bu fazilet, her âlime değil yalnızca ilmini başkalarına da öğreten âlimlere mahsustur. "Hiç şüphesiz Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* verdiği ilmi insanların göğsünden söküp almaz. Ancak

[55] Ahmed b. Hanbel, Muaz hadisinden tahric etmiştir. Ayrıca Buhari ve Müslim de rivayet etmişlerdir.

[56] Ebu Mansur ed-Deylemi, İbn Mesud (*radıyallahu anhu*)'dan rivayet etmiştir.

[57] Ebu Abbas ez-Zehebi, İbn Abbas (*radıyallahu anhuma*)'dan rivayet etmiştir.

âlimlerin ölmesiyle ilim kaybolur. Çünkü her giden âlim, kendisiyle birlikte var olan ilmi de götürür. Böylece halkın içinde sadece cahil kişiler öne çıkar. Bunlardan birine ilmî bir mesele sorulduğu zaman, ilmi olmadığı halde fetva verir. Kendisi dalâlette oldukları gibi halkı da dalâlete sevk ederler."[58]

"Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* bir ilmi öğrendiği halde, o ilmi başkalarından esirgeyen kimsenin ağzına kıyamet gününde ateşten bir gem vurur."[59]

"Hediyelerin en güzeli; hikmetli bir sözü iyice anlayıp, olduğu gibi müslüman kardeşine öğretmendir. Bu, bir senelik ibadete denktir."[60]

"Dünyanın içindekiler lanetlenmiştir. Ancak Allah'ın zikri ile birlikte onu öğreten ve öğrenen müstesna..."[61]

"Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*, melekler, yer ve gök ehli hatta yuvasındaki karıncalar ve denizdeki balıklar, insanlara hayrı öğretenlere salât ederler."[62]

"Müslümanın din kardeşine, duyduğu hasen bir hadisi aktarmasından daha büyük bir yardımı olamaz."[63]

"Müminin, dinlediği hayırlı bir sözü başkasına öğretmesi ve onunla amel etmesi, bir senelik (nafile) ibadetten daha hayırlıdır."[64]

---

[58] Buhari ve Müslim, Abdullah bin Amr (*radıyallahu anhuma*)'dan rivayet etmiştir.

[59] Ebu Davud, Tirmizi, İbn Mace ve İbni Hibban, Ebu Hureyre *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir. Tirmizi, hadisi hasen kabul etmiştir.

[60] Taberani, İbn Abbas (*radıyallahu anhuma*)'dan rivayet etmiştir.

[61] Tirmizi ve İbni Mace, Ebu Hureyre *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

[62] Tirmizi, Ebu Umame'den rivayet etmiştir.

[63] İbn Abdulberr, Muhammed b. el-Münkedir'den mürsel olarak rivayet etmiştir.

[64] İbn Mübarek, Zeyd b. Eslem'den mürsel olarak rivayet etmiştir.

"Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir gün evinden çıkıp mescide geldiğinde toplanmış iki grup gördü. Bu gruplardan biri dua ve zikir ile meşgul oluyordu. Öbürü ise, birbirlerine ilim öğretmeye çalışıyordu. Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* zikredenlere işaret ederek şöyle buyurdu: 'Bunlar Allah'tan isterler. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* dilerse onlara verir, dilemezse vermez. Sonra birbirlerine ilim öğretenlere işaret ederek: 'Bunlar ise insanları eğitip, ilim öğretmeye çalışıyorlar. Zaten ben de öğretici olarak gönderildim' buyurdu ve ilim öğretenlerin aralarına oturdu."[65]

"Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın benimle gönderdiği ilim ve hidayet, bolca yağan yağmur gibidir. Yağmurun isabet ettiği arazinin bir kısmı suyu kabul eder ve orada bolca mahsul yetişir. Arazinin diğer bir kısmı ise yağan suyu biriktirir. Biriken o sudan Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* halkı yararlandırır. İnsanlar ondan içer, hayvanlarını ve arazilerini sulayarak ekin ekerler. Arazinin son kısmı ise taşlık ve kaygan bir zemine sahip olduğu için ne suyu üstünde tutar ne de mahsul verir."[66]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* birinci grubu ilmiyle amel edip onu başkalarına da öğretenlere, ikincisini ilmiyle amel etmeyip sadece başkalarına öğretenlere, üçüncüsünü de bu iki faziletten de mahrum kalanlara benzetmiştir.

"Âdemoğlu öldüğü zaman amel defteri dürülür. Ancak şu üç şeyden dolayı amel defterine sevap yazılmaya devam eder: İstifade edilen ilim, sadaka-i câriye, salih evlât..."[67]

"Hayır yolunu gösteren, o hayrı işleyen kişi gibidir."[68]

"Ancak iki kimseye gıpta edilir. Birincisi, Allah *(Subhanehu*

---

[65] İbn Mace, Abdullah b. Ömer (*radıyallahu anhuma*)'dan rivayet etmiştir.

[66] Buhari ve Müslim, Ebu Musa *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

[67] Müslim, Ebu Hureyre *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

[68] Tirmizi, Enes *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

ve Tealâ)'nın kendisine verdiği ilimle amel edip başkasına da öğreten, ikincisi ise Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın kendisine vermiş olduğu malı hayra sarf eden kimsedir."[69]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* "Allah'ın rahmeti, halifelerimin üzerine olsun!" buyurmuştur. "Senin halifelerin kimlerdir ya Rasulallah?" diye sorulduğunda ise: "Sünnetimi ihya edip Allah'ın kullarına öğreten kimselerdir" diye cevap vermiştir.[70]

7- İlim Öğretmenin Faziletine Dair Ashab'ın ve Âlimlerin Sözleri

Ömer *(radıyallahu anhu)* şöyle buyurmuştur: "Kim bir hadis öğretir ve öğrettiği bu hadisle amel edilirse, amel edenlerin sevabı gibi kendisine de sevab yazılır."

İbn Abbas *(radıyallahu anhuma)* da şöyle demiştir: "Halka hayrı öğreten bir kimse için denizdeki balıklara varıncaya kadar herkes mağfiret diler."

Bazı âlimler şöyle demiştir: "Âlim kişi halk ile Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* arasına girer. O halde bu işi nasıl yapacağını iyice düşünsün!"

Süfyan es-Sevrî, Askalan şehrine gelir ve orada üç gün ikamet eder. Hiç kimse gelip de ilmî bir mesele hakkında soru sormaz. İmam buna çok üzülür ve şöyle der: "Bana ücreti karşılığında binek verin de bu beldeden hemen gideyim. Çünkü bu beldede ilim ölmüş." Muhakkak ki Süfyan es-Sevri'nin böyle demesi ilim öğretmenin önemine ve ilmin devam etmesinin, öğretmeye bağlı olduğunu göstermek içindir.

Atâ *(rahimehullah)* şöyle anlatır: "Said b. Müseyyeb'i ziyaret ettim ve onu ağlar bir halde buldum. Kendisine niçin ağladığını sorduğumda, hiç kimsenin kendisinden ilmi bir şey sormadığını söyledi."

---

[69] Buhari ve Müslim, İbn Mesud (*radıyallahu anh*)'den rivayet etmiştir.
[70] İbn Abdulberr, Hasan el Basri'den mürsel olarak rivayet etmiştir.

Selef-i sâlihînden bir zât şöyle buyurmuştur: "Âlimler kendi dönemlerinin kandilleridirler. Her âlim kendi dönemini aydınlatır ve o devrin insanları ışıklarını onlardan alırlar."

Hasan Basrî der ki: "Şayet âlimler olmasaydı insanlar, hayvanların seviyesine inerlerdi. İnsanları hayvanlık seviyesinden lâyık oldukları insanlık mevkiine ancak âlimler yükseltir."

İkrime *(rahimehullah)* "İlmin değeri vardır" deyince ona ilmin değerinin ne olduğu sorulur. O da şöyle cevap verir: "İlmin değeri, onu koruyabilecek ve hiçbir şekilde zâyi etmeyecek kimselere öğretmektir."

Yahya b. Muaz: "Âlimler insanlara analarından ve babalarından daha merhametlidir. Çünkü analar ve babalar çocuklarını ancak dünya ateşinden korurlar. Oysa âlimler ümmeti, âhiretin şiddetli ateşinden korurlar" demiştir.

Denildi ki: "İlmin evveli sükût edip dinlemek, daha sonrası hıfzetmek ve onunla amel etmek, en sonu da onu insanlara öğretmektir."

Yine şöyle denilmiştir: "Bilmeyenlere öğret, bilmediğini öğren! Böylece bilmediklerini öğrenir, bildiklerini de korumuş olursun."

Muaz b. Cebel *(radıyallahu anhu)* ilmi öğrenme ve öğretmenin fazileti hakkında şöyle demiştir:

"İlmi öğrenin! Zira Allah için ilim öğrenmek, Allah'a tazim ve ibadettir. İlmi müzakere etmek tesbih, araştırmak cihaddır. Bilmeyen bir kişiye ilim öğretmek sadakaların en makbulü, ehline öğretmek ise Allah'a yakınlıktır. İlim, yalnız kalındığında en yakın arkadaş, tenhada ise en emin yoldaştır. Dinde kılavuzdur. Genişlikte ve darlıkta sabrı öğreten, dostlar yanında yardım eden bir vezir, yabancılar yanında ise en büyük destektir. Cennet yolunun nişanıdır. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* ilim sayesinde toplumları yüceltir ve onları hayırda önder ve izlerinden gidilen rehberler yapar. İnsanlar onların eserlerine itibar eder ve gös-

terdikleri yolu takip ederler. Melekler bu kimselerle dostluk yapmayı ister ve kanatlarını onların üzerine gererler. Dünyadakilerin tümü; denizdeki balıklar, karadaki yabanî ve evcil hayvanlar, gökteki yıldızlar da onlar için Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'dan mağfiret dilerler. Çünkü ilim, insanları karanlıktan aydınlığa çıkaran bir ışıktır. Kul ancak ilmi sayesinde Allah'ın seçkin kullarının mertebesine varır ve yüce derecelere ulaşır. İlim müzâkeresi, tüm ibadetlere denktir. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya itaat ve ibadet, ancak ilimle mümkün olur. Allah'ın birliği ancak ilimle bilinir ve yalnızca âlimler, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'yı hakkıyla tesbih ederler. Kişinin muttakilerden olması da ilmi sayesindedir. Haram ve helâller yalnızca ilimle bilinir. İlim öncüdür, ameller ise her konuda ona tâbi olmak zorundadır. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* ilmi, said kullarına ihsan eder, şakileri ise ondan mahrum bırakır"

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'dan hüsn-ü tevfîk dileriz.

8- İlmin Faziletine Dair Aklî Deliller

İlmin fazilet ve değerini anlatacağımız bu bölüme başlamadan önce faziletin ne manaya geldiğini açıklamamız gerekmektedir. Zira faziletin ne anlama geldiği bilinmedikçe neyin faziletli neyin faziletsiz olduğu da bilinemez. Nitekim bilgeliğin ne anlama geldiğini bilmeyen bir kimsenin "Falanca bilgedir ya da bilge değildir" demesi şaşkınlık ve kendini bilmezlikten başka bir şey değildir.

Fazilet kelimesi "Fazl" kökünden gelir. Ziyadelik, artış ve fazlalık demektir. Bir hususta ortak olan iki şeyden biri ortak oldukları hususta diğerinden daha üstün ise onun için "Bu diğerinden daha faziletlidir" denilir. Mesela "At merkepten daha faziletlidir" demek şu anlama gelir: At ve merkep yük taşımada ortak yanları olan iki hayvandır. Fakat at, merkebe nispetle üstündür. Zira at, merkepten daha fazla yük taşır ve daha hızlı koşar. Bu özellikler onun merkepten daha faziletli olmasını sağlar.

Bazen bir merkep cüsse olarak attan daha büyük olabilir ama yine de merkebin attan daha üstün olduğu söylenemez. Çünkü onun üstünlüğü cüsse itibariyledir. Oysa at, her zaman merkepten daha üstün vasıflara sahiptir. Cüsse itibariyle olan üstünlük, gerçek bir üstünlük sayılmaz. Zira hayvanlar yetenekleri ve özellikleri bakımından aranılır ve kendisine sahip olunmaya çalışılır yoksa sırf cüssesi için değil! Bu örneği gerçekten anlamışsan fazilet kelimesinin anlamını da anlamışsın demektir. Diğer hayvanlara nispetle at nasıl faziletli ise, ilim vasfı da diğer bütün vasıflara nispetle hiç kuşkusuz daha faziletlidir.

Atta bulunan hızlı koşma yeteneğinin bir fazilet olduğunda şüphe yoksa da, bu mutlak bir fazilet sayılmaz. Ancak ilim bizatihi ve kayıtsız-şartsız bir fazilettir. İlim hiçbir şeyle kıyas edilemez. Zira ilim, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın kemal sıfatıdır. Peygamberlerin ve meleklerin bütün şerefi ilim'den gelmektedir. Hatta atların bile zeki olanı, ahmak olanından daha faziletlidir. Sonuç olarak ilim, hiçbir meziyete izafe edilmeksizin tek başına faziletin ta kendisidir.

Bilinmelidir ki istenilen, rağbet edilen iyilikler ancak şu üç sebepten dolayı istenilir:

a) Kendi zâtından dolayı

b) Başka şeylere ulaşmak için

c) Hem zatından dolayı hem de başka şeylere ulaşmak için

Kişinin zatından dolayı istediği iyilik, başka şeylere ulaşmak için istediği iyilikten daha faziletlidir.

Başka şeylere ulaşmak için istenilen şeylere örnek; altın ve gümüştür. Altın ve gümüş, şayet Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* kendileriyle alışveriş yapılmasını murad etmeseydi hiçbir değeri olmayan iki maden olarak kalırlardı ve çakıl taşlarından hiç bir farkları kalmazdı.

Kişinin, zatından dolayı istediği şeye ise âhiret saadeti ve Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın cemalini müşahede etmeyi istemek, örnek olarak verilebilir.

Vücudun sağlıklı olmasını istemek ise hem zatından dolayı, hem de başka bir iyiliğe ulaşmak için istenilen şeylerdendir. Mesela ayakların sağlıklı olması, vücudun acı duymaması için bizatihi istenilen bir şey olmakla birlikte, yürümek ve arzu edilen yere ulaşmak için de istenilir.

Bu bakış açısıyla baktığımızda ilim de hem kendisinden dolayı hem de ahiret saadetine ulaştıran ve Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya yaklaştıran bir araç olduğu için istenilir. Zira Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın huzuruna ancak ilim ile gidilir.

İnsanoğlu için en büyük rütbe, ebedî saadet olduğuna göre bu saadete ulaştıran vesile de en büyük fazilettir. Malum olduğu üzere ilim ve ilme dayalı amel olmaksızın bu rütbeye ulaşma imkânı yoktur! Ameller de ancak amelin keyfiyetini bildiren ilim ile yerine getirilebildiğine göre dünya ve âhiret saadetinin anahtarı ve amellerin en faziletlisi ilimdir. Nasıl olmasın ki? Her şeyin kıymeti, neticesiyle ölçülür.

İlmin; Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya yakınlaşmaya, melekler ve en yüce topluluk ile aynı seviyeye ulaşmaya vesile olduğunu geçtiğimiz sayfalarda beyan etmiştik. Tabii ki bu saydıklarımız, ilmin âhirette görülecek faydalarıdır.

9- İlmin Dünyada Sağladığı Faydalar

İlmin dünyada sağladığı faydalar: İzzet, vakar, sultanlar üzerinde söz sahibi olmak ve beşerin saygısını celbetmektir. Öyle ki ahmak ve kalbi taştan daha sert olan insanlar bile âlimlere hürmet gösterme gerekliliği hissederler. Çünkü tecrübeleri onlara, âlimlerin kendilerinden daha bilgili olduğunu göstermiştir. Yalnız insanlar değil hayvanlar bile üstünlüğü fark eder ve kendisinden üstün olan insana boyun eğerler.

İşte ilmin mutlak manada fazileti budur! İleride de sözünü edecek olduğumuz gibi ilimler çeşitlidir. Derece ve mertebelerine göre sınıflara ayrılır.

İlim, nimetlerin en faziletlisi olduğuna göre onu öğrenmek

en faziletli nimeti elde etmek, onu öğretmek ise en faziletli nimeti başkalarına aktarmaya çalışmaktır. Şöyle ki: İnsanların isteği din ve dünyadan ibarettir. Din ancak bu dünyada tatbik edildiği zaman kaim olur. Zira bu dünya, âhiretin tarlasıdır. Dünya, kendisini ebediyet yurdu olarak görenleri değil, geçici bir konak olarak kullananları Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya yakınlaştırır. Dünyanın nizamı da ancak insanların çalışmalarıyla sağlanır. İnsanların çalışmaları ve sanatları üç kısımda toplanır:

1) Dünya nizamını ayakta tutmak için zaruri olan temel sanatlardır. Bunlar da dört bölüme ayrılır:

a) Ziraat (Yiyecek temin etmek için)

b) Dokumacılık (Giyecek temin etmek için).

c) İnşaat (Mesken temin etmek için).

d) Siyaset (Sosyal hayatın gereği olan birlikte yaşama, yardımlaşma, uzlaşmayı temin etmek için)

2) Temel sanatların icra edilmesine yardımcı olan sanatlardır. Örneğin ziraatta kullanılan aletleri hazırlayan demircilik ya da dokumacılık yapabilmek için malzeme hazırlayan örme ve yün eğirme sanatları gibi...

3) Temel sanatları kemale erdiren ve süsleyen sanatlardır. Bunlar; ziraattan elde edilen mahsulün öğütülmesi, ekmek yapılması, dokunan malın boyanması ve dikilmesi gibi sanatlardır.

Dünya işlerinin bu taksimi insan vücudundaki organların işleyişini anımsatır. İnsan vücudundaki organlar da görevleri bakımından üç kısma ayrılır.

1. Temel organlar (kalp, ciğer, beyin, vs.)

2. Temel organlara hizmet eden organlar (mide, damar, mafsalları birbirine bağlayan sinirler, vs.)

3. Temel organları tamamlayan ve süsleyen organlar (tırnak, saç, parmak, vs.)

Dünya nizamını ayakta tutmak için zaruri olan temel sanat-

ların en şereflisi; insanları birleştirici, iktisadî, içtimaî, dinî ve dünyevî bütün durumlarını düzelten ve nizama koyan siyasettir. Bu sebeple siyaset sanatını icra edecek kimselerde diğer hiçbir meslek erbabında aranmayan vasıflar aranır. Zira diğer bütün sanatların erbabını yönetenler, siyaset sanatını elinde bulunduranlardır.

10- Siyasetin Mertebeleri

Beşeriyeti ıslah eden, dünya ve âhirette selamete ulaştıran siyaset, dört mertebedir:

1. Peygamberlerin siyaseti ki en faziletli siyaset budur. Çünkü peygamberler, bütün insanların hem bâtınına hem de zahirîne hükmetmektedirler.

2. Halifelerin, melik ve sultanların siyaseti ki bunlar bütün halk üzerinde hüküm sahibidirler. Ancak insanların yalnızca zahirlerine hükmederler, bâtinî olarak bir otoriteleri söz konusu değildir.

3. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'yı ve O'nun dinini bilen ve peygamberlere vâris olan âlimlerin siyaseti ki bu âlimler sadece halkın havas (seçkin) tabakasının iç âlemine (bâtınına) hükmederler. Halk (avam) ise, bu âlimlerden istifade edecek vasıfta olmadıkları için onlardan faydalanamazlar. Bu âlimler kötü işlerden menetme ve itâate zorlama gücüne sahip değildirler.

4. Vaizlerin siyaseti ki bunların siyaseti sadece basit halk tabakasının bâtınına hitab edebilir. Halkın üzerinde başka bir otoriteleri yoktur!

Bu dört çeşit siyasetin en şereflisi hiç kuşkusuz peygamberlerin siyasetidir. Bu siyasetten hemen sonra âlimlerin siyaseti gelir. Çünkü bunlar ilim öğretmekle halkı helâk edici kötülüklerden arındırırlar ve onları irşad ederek güzel ahlâka yöneltirler. İşte âlimlerin siyaseti budur ve eğitim-öğretimin en mühim faydalarından birisi de bu neticeyi sağlayabilmesidir.

İlmin, diğer siyaset ve sanatlardan üstün olduğunu daha

önce belirtmiştik. Zira bir sanatın şerefi şu üç şeyle tespit edilir:

* O sanatı bilmeye vesile olan öze bakılarak. Örneğin; Aklî ilimler, lûgatla ve edebiyatla ilgili bütün ilimlerden üstündür. Zira aklî ilimler akıl vasıtasıyla, lûgat ve edebiyat ise işitmek suretiyle öğrenilebilir. Aklın, işitme hassasından çok daha üstün olduğu ise aşikârdır.

* Sağladığı menfaatin umumiliğine bakılarak. Bir sanatın şerefi; halka sağladığı fayda nisbetinde yükselir. Örneğin ziraat, kuyumculuktan daha üstündür. Çünkü ziraatın menfaat alanı, kuyumculuğa nazaran daha yaygındır.

* Üzerinde çalışılan ham maddenin kıymetine bakılarak. Bu şekilde bakıldığı zaman kuyumculuk dericilikten üstün olur. Çünkü kuyumcu, altın gibi değerli bir maden üzerinde çalışma yaparken, derici pis ve murdar hayvan derileri üzerinde çalışmaktadır.

Dinî ilimlerin, âhiret yolunun aydınlanmasına vesile olduğu herkesin malûmudur. Bu ilim ise ancak selim bir akıl ve berrak bir zekâ ile bilinir. Akıl, insana verilen nimetlerin en şereflisidir. Nitekim bu hususu kitabımızın ileriki bölümlerinde geniş bir şekilde izah etmeye çalışacağız. Aklın en şerefli nimet oluşunun esas sebebi, Allah'ın emanetinin (dinî emirlerin) ancak akılla kavranabilmesi ve uygulanabilmesidir. İnsan ancak bu emirleri yerine getirmek suretiyle Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya yakınlaşabilir.

Sağladığı menfaatin umumiliği açısından bakıldığında ilmin faydaları saymakla bitmez. Onun en büyük faydası ahiret saadetini temin etmektir. Üzerinde çalıştığı maddenin kıymetine göre değerlendirildiğinde de ilimden daha şerefli bir sanat yoktur. Çünkü ilim, insanın kalbine ve bedenine tasarruf etmektedir. Yeryüzündeki mahlûkatın en şereflisi insandır ve insanın en önemli organı da kalbidir. İlmin öğretilmesi, bir yandan Allah'a ibadetin, diğer yandan da Allah'ın halifesi olmanın gereğidir. Bu

haslet, insanı Allah'a halife yapar. Çünkü Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*, âlimin kalbinde en mümtaz nimet olan ilmin kapısını açmıştır.

Dolayısıyla bir âlim, kıymetli mücevherleri bekleyen bir hazinedara benzer. Üstelik bu hazinedarın, korumakla mükellef olduğu hazineden insanlara dağıtma yetkisi de bulunmaktadır. Kul için Allah ile mahlûkatı arasına girip de onları Allah'a yakınlaştırmaktan daha büyük bir mertebe olabilir mi? Kulların cennete girmesinden elde edilecek dereceye hangi derece ulaşabilir?

Ya rabbi! Bizi bu bahtiyar kullarından eyle! Kulun ve rasûlün Muhammed Mustafa'ya *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, onun âline ve ashabına salât ve selâm olsun!

2.BÖLÜM
İlimlerin Kısımları

1- Farz-ı Ayn Olan İlimler

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"İlim öğrenmek her müslümana farzdır."[71]

"İlim, Çin'de bile olsa bulup öğrenin!"[72]

Her müslümana farz olan ilim hakkında âlimler ihtilaf etmişler ve yirmiyi aşkın görüş ileriye sürmüşlerdir. Bütün görüşleri zikrederek sözü uzatmaya gerek yoktur. Fakat âlimlerin bu husustaki görüşlerinin hülâsası şöyledir:

"Her fırka, kendisinin meşgul olduğu ilmin farz olduğunu ileri sürmüştür. Örneğin Kelâmcılar, Kelam ilminin farz olduğunu söylerler. Onlara, bunun nedeni sorulduğunda ise ancak bu ilim sayesinde Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın zât ve sıfatlarının bilinebileceğini ileri sürerler. Fâkihlere göre farz olan ilim Fıkıh ilmidir. Fıkıh ilminin ibadetlerin ve muamelâtın helâl ve haram kısımları ile mutlak helâl ve haram olan hususlarda bilgi verdiğini ileri sürmektedirler. Ancak fakihlerin farz olduğunu söylediği fıkıhtan kasıt; vukû bulması pek nadir olan fıkhî meselelerin

[71] İbn Adiy, Beyhaki ve İbnu Abdulberr, Enes *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmişlerdir.

[72] İbn Adiy ve Beyhaki, Enes *(radıyallahu anhu)*'dan; Taberani ise İbn Mesud ve İbn Abbas *(radıyallahu anhum)*'dan rivayet etmiştir.

değil de Müslümanların günlük yaşantılarında muhtaç oldukları meselelerin bilinmesidir.

Müfessirlere ve muhaddislere göre ise müslümana farz olan ilim, Kitab ve Sünnettir. Zira bu iki ilim bilindiği takdirde diğer bütün ilimler bilinir. Bütün ilimlere ancak bu iki ilim vasıtasıyla ulaşılır. Mutasavvıflar ise her müslümana farz olan ilmin Tasavvuf ilmi olduğunu iddia etmişlerdir. Bunların dışında çeşitli fikirler de ileri sürülmüştür.

Kimileri kulun, hâlini ve Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* katındaki makamını bilmesinin farz olduğunu söylerken, kimileri de ihlâs, nefsin hallerini ve afetlerini bildiren, melekten gelenle şeytandan geleni ayırt etmeye yarayan ilmin her müslümana farz olduğunu söylemişlerdir. Bir grup da, her müslümana farz olan ilmin Bâtın ilmi olduğunu ileri sürmüştür. Ancak bu ilmin yalnızca erbabına farz olduğunu da belirtmişlerdir. Böylelikle de hadis-i şerifte mutlak şekilde bildirilen ilim lâfzını umum ifade etmekten uzaklaştırmış olmaktadırlar.

Ebu Tâlib el- Mekkî şöyle demektedir: Her müslümana farz olan ilim, İslâm'ın rükünlerinin beyan edildiği "İslâm dini beş temel üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in onun kulu ve rasulu olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve oruç tutmak"[73] hadisindeki hususları ihtiva eden ilimdir.

Hadiste zikredilen beş esasın, farz oluş keyfiyetini ve nasıl tatbik edilmeleri gerektiğini bilmek de her müslümana farzdır. Bütün bu sözlerin özeti ve kesin neticesinin bizim zikredeceğimiz şu hakikat olduğu kanaatindeyiz:

"Muhakkak ki ilim, Muamele ve Mükâşefe ilmi olmak üzere ikiye ayrılır. Müslümanlara farz olan ilim sadece Muamele ilmi-

[73] Buharî, Müslim ve Tirmizî, İbn Ömer (*radıyallahu anhuma*)'dan rivayet etmiştir.

dir. Akil-baliğ olan kimselerin yerine getirmekle mükellef oldukları üç husus şunlardır:

1.İtikad (İnanç)

2. Uygulama (Yapılması gereken ameller)

3. Terk (Terk edilmesi lâzım gelen davranışlar)

İhtilâm yoluyla veya yaş itibariyle bulûğa varmış olan bir mükellefin her şeyden önce Kelime-i Şehadeti bilmesi ve anlaması farzdır. Bu kelimelerin ifade ettiği manaya kesinlikle inanması ve bunu şeksiz-şüphesiz doğrulaması gerekir. Bu mertebe ise sadece duymak ve taklit etmek suretiyle elde edilir. Ayrıca araştırmaya ve deliller toplamaya ihtiyaç yoktur.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, bedevilerin tasdik ve ikrarlarını yeterli bulmuş onların delil öğrenmelerini beklememişti. Zira yeni mükellef olan bir kul, inanarak ve anlayarak Kelime-i Şehadeti ikrar ederse içinde bulunduğu vaktin farzını yerine getirmiş olur. Başlangıçta bunun daha ötesini bilmek üzerine farz değildir. Şayet o anda ölür ise itaatkâr bir mümin olarak ölür. Kelime-i Şehadeti ve anlamını öğrenmek dışındaki farzlar ise başka şartlara bağlıdır. Bu şartlar ise herkes için zaruri değildir. İnsanların bazıları bu şartlardan uzak tutulur. Bu şartlar da Uygulama (Fiiller), Yasaklar ve İtikat olmak üzere üç bölüme ayrılır.

Uygulama (Fiiller ile İlgili Meseleler)

Örneğin kuşluk vaktinde mükellef olan bir kişi öğlene kadar yaşarsa, öğle namazının vakti girdiği için abdestin nasıl alınacağını ve namazın nasıl kılınması gerektiğini öğrenmesi kendisine farz olur. Kuşluk vaktinde bedenen sağlam ise, abdestin ve namazın öğrenilmesini öğle vaktine bıraktığı takdirde bu vaktin bunları öğrenecek kadar imkân vermeyeceği de biliniyorsa kuşluk vaktinden itibaren abdest ve namazı öğrenmek kendisine farz olur. Demek ki vaktinden önce öğrenmesi kendisine farz olmaktadır.

İkinci bir görüşe göre ise amelin şartı olan ilmin; amelin vucûbiyetinden sonra vacip olacağıdır ki bu takdirde öğle vakti girmeden önce abdest ve namazı öğrenmek farz olmaz. Bu noktada diğer namazlar da öğle namazına kıyas edilmelidir.

Eğer bu kimse Ramazan ayı gelinceye kadar yaşarsa, Ramazan ayında yerine getirmesi gereken oruç ibadetini bilmek kendisine farz olmaktadır. Orucun; imsak vaktinden güneş batıncaya kadar olan sürede yemekten, içmekten ve cinsî münasebetten kaçınmaya niyet etmek olduğunu bilmek, Ramazan ayının Şevval hilali ile son bulduğunu iki muteber şahidin şahitliğinin yeterli olduğunu bilmesi farzdır.

Yine bu kimse sonradan servet sahibi olur veya bir servete sahip olarak bülûğ çağına ererse, kendisine farz olan zekât miktarını bilmesi de farzdır. Fakat o zekâtı derhal vermesi gerekmez. Zira malının üzerinden bir yıl geçmesi halinde zekât kendisine farz olur. Şayet deveden başka serveti yoksa sadece deveye ait zekât miktarını bilmesi kendisine farzdır. Diğer mallarda da hüküm bu şekildedir. Eğer bu kimse hac aylarına girerse, haccın şartlarını bilmek hususunda acele etmesi gerekmez.[74] Zira hac, tehir imkânı olan bir farzdır. Onun için rükünlerini bilmekte aceleye lüzum yoktur.

Fakat İslâm âlimlerine düşen vazife; sistemli ve tedricî bir şekilde haccın servet sahibine farz olduğunu bildirmeleridir. Bu hususta o kimseyi ikaz etmek, her âlimin vazifesidir. Zira bu kişi, belki de hac farizasını bir an önce eda etmek isteyebilir. Böyle bir niyet taşıdığı zaman haccın keyfiyetini öğrenmesi kendisine farz olur. Öğrenilmesi farz olan keyfiyet sadece haccın farz ve

[74] İmam Gazali, Şafiî mezhebinden olması nedeniyle hac ibadetini tehiri mümkün bir farz olarak ifade etmiş ve rükûnlarının bilinmesinde aceleye lüzûm olmadığını söylemiştir. Ancak İmam Ebu Hanife, İmam Malik gibi âlimlere göre kişinin zengin olduğu senenin hac mevsiminde hac etmesi borçtur, tehiri günahtır.

vâcibleridir. Nafilenin bilinmesi ise farz değil, sadece nafiledir. Zira nafileleri bilmek hiçbir surette farz-ı ayn olmaz. Bu şahsa asıl haccın farziyetinden bahsedilmediği takdirde âlimlerin mesul olup-olmadığı hususunda fıkıh kitaplarında gerekli bilgi verilmiştir. Diğer ibadetlerin bilinmesi de aynen hac ibadeti gibi tedricîdir.

Yasaklar (Terk Edilmesi Gereken Şeyler)

Yasaklardan öğrenilmesi farz olanlar; kişilere ve gelişen durumlara göre değişiklik göstermektedir. Örneğin dilsiz bir insanın konuşulması haram olan şeyleri veya gözleri görmeyen bir kimsenin bakılması yasak olan şeyleri öğrenmesi, göçebe hayatı yaşayanların da ikamet edilmesi yasak olan yerleri bilmesi farz değildir. Bu yasaklar aynı zamanda, mevcut durumun gereklerine göre de değişir. Bu bakımdan vukû bulması hiçbir zaman mümkün olmayan veya çok zor olan bir haramı bilmek kişiye farz değildir. Ancak içinde bulunduğu veya bulunma ihtimali yüksek olan haramlara dikkat edilmesi gerekir. Sözgelimi müslüman olduğu sırada sırtında ipekli bir elbise varsa veya gasp ettiği bir evde oturuyorsa veya mahremi olmayan bir kadına bakıyorsa, o kişiye bütün bunların haram olduğunu anlatmak farzdır. Hatta içki içmenin ve domuz eti yemenin âdet edinilmiş olduğu bir beldede yaşıyorsa, bunların haram olduğunu o kişiye öğretmek farzdır, kendisinin uyarılması gerekir.

İtikad ve Kalbin Amelleri

Bunları öğrenmenin farziyeti kalbin durumuna göre değişir. Örneğin Kelime-i Şehadetin delâlet ettiği manalarda şüphesi olan bir kimsenin o şüpheyi giderebilecek bilgiye ulaşması farzdır. Eğer kalbine böyle bir şüphe gelmezse; Allah'ın kelâmının kadim olduğunu, ahirette müminlerin Allah'ın cemalini gözleriyle göreceklerini, Allah'ın yaratılmışlara benzemediğini ve bunlara benzer inanılması gereken meseleleri bilmeden önce ölürse, bütün âlimlerin ittifakıyla bu şahıs müslüman olarak öl-

müştür. İnançları bozan ve kalbe düşen bu şüpheler bazen, insanın tabiatında vardır. Fakat kişi bazen de oturduğu beldenin insanları tarafından bu türden şüphelere düşürülebilir.

Bu bakımdan bir kişi Kelâm İlmi ile iştigal eden ve daima bid'atlar hakkında konuşan bir beldede yaşıyorsa, akil-baliğ olduğu ilk anda kendisini bu bid'atlardan koruması gerekir. Şayet kalbine batıl bir fikir yerleşmişse, hemen onu kalbinden söküp atmalıdır. Ne var ki bâtılı kalpten söküp atmak çok zordur.

Eğer bu kimse tüccar ise ve bulunduğu beldede faiz yaygın ise böyle bir beldede yaşayan tüccarın faizden korunma ilmini ve meşru kazanç yollarını öğrenmesi farzdır.

Farz-ı Ayn olan ilim hakkında hakiki ölçü işte budur. Farz-ı ayn olan ilmin manası, farz olan amelin keyfiyetini bilmektir. Bu bakımdan farz olan ilmi ve ilmin ne vakit farz olduğunu bilen bir kimse, farz-ı ayn olan ilmi de bilmiş olur.

Sûfîlerin farz-ı ayn olan ilmin, düşmanın (şeytanın) vesvesesini ve meleğin ilhamını bilip ayırt etmek olduğunu söylemeleri de doğrudur. Ancak onların böyle söylemeleri ümmetin bütün fertleri için geçerli değildir. Bu ölçü sadece bu gibi durumlarla karşılaşan, gönlünde böyle düşünceler doğan insanlar için geçerlidir.

İnsanoğlu çoğu zaman şerre neden olan riya ve hasetten kurtulamaz. İnsanı helâke sürükleyen bu hususları, muhtaç olduğu miktarda öğrenmesi farzdır. Nasıl farz olmasın ki? Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmaktadır:

"İnsanoğlunu şu üç şey helâk eder: Kendisine boyun eğilen cimrilik, arkasından gidilen heva ve kişinin kendisini beğenmesi."[75]

İnsanların bu helâk edici özelliklerden kendilerini kurtarmaları o kadar da kolay değildir. İleride tafsilatlı bir şekilde bilgi

---

[75] Bezzar ve Taberânî, Enes *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

vereceğimiz kalbin halleri, kibir, ucûb ve benzeri çirkin sıfatlar hadiste geçen üç helâk edici sebebe bağlıdır. Bunları kalpten söküp atmak ise farz-ı ayn'dır. Sökülüp atılmaları da ancak mahiyetlerinin bilinmesi, emarelerinin tanınması ve tedavi yönteminin tespiti ile mümkündür.

Helâk edici vasıflar olarak zikrettiğimiz amillerin bilinmesi farz-ı ayndır. Ancak ne yazık ki insanların çoğu malayani işlerle meşgul olurlar da bunları terk ederler.

Örneğimizdeki İslamî emirlerle yeni mükellef kılınmış kişiye dönersek; o kimseye Kelime-i Şehadetin manasını öğretildikten sonra cennete, cehenneme, ölümden sonra dirilmeye ve hesaba ve mizana imanın telkin edilmesi gerekir. Çünkü bunlar Kelime-i Şehadeti tamamlayan unsurlardır.

Ayrıca bu kimse Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu tasdik ettikten sonra O'nun tebliğ ettiği risaletin mahiyetini de bilmesi gerekir ki o da Allah'a ve Rasûlüne itaat eden kimseye cennet, isyan edene ise cehennem olduğunu bilmektir.

Buraya kadar söylediklerimiz üzerinde düşünüldüğü takdirde doğru yolun bu olduğunda şüphe kalmaz. Yine malumdur ki insanoğlu ibadetlerinde ve muamelelerinde her an ortaya çıkabilecek yeni hâdiselerden uzak değildir. Karşılaşacağı bu olaylar sebebiyle de kendisine yeni farzlar terettüp edebilir. Meydana gelen veya gelmesi muhtemel olan bu hâdiselerin mahiyetini öğrenmesi ve bu hususta acele davranması gerekir.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in: "İlim öğrenmek her müslümana farzdır"[76] buyruğundaki marifelik edatı taşıyan "el-ilmu" ifadesiyle Müslümanlara farz olan amellere dair ilmin kastedildiği ve bizim açıklamalarımızla da bu ilmin öğreniminin

[76] İbn Adiy, Beyhaki ve İbn Abdulberr, Enes *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmişlerdir.

tedricî bir vasıf taşıdığı, vacip olmasının vakte bağlı olduğu açıklık kazanmış oldu.

2- Farz-ı Kifaye Olan İlimler

İlimler bölümlere ayrılmadıkça hangisinin farz olup hangisinin olmadığı net bir şekilde anlaşılamaz. İlimler, esas itibariyle Şer'i (dinî) ilimler ve Şer'i olmayan ilimler olmak üzere ikiye ayrılır.

Şer'i ilimler ile peygamberlerin getirdiği ilim kastedilmektedir ki bu ilim; matematik ilmi gibi akılla, tıp ilmi gibi deneyle ve lügat ilmi gibi işitmekle elde edilemez.

Şer'i olmayan ilimler:

1. Mahmûd (Beğenilip hoş görülen) İlimler
2. Mezmûm (Yerilen) İlimler
3. Mübah Olan İlimler olmak üzere üç kısma ayrılır.

Mahmûd (Övülen) İlimler

Tıp ve matematik ilmi gibi dünya işlerinin tanziminde gerek duyulan ilimlerdir ki bunlar da öğrenilmesi farz-ı kifâye olanlar ve öğrenilmesinde fazilet bulunanlar olmak üzere ikiye ayrılır.

Öğrenilmesi farz-ı kifâye olan kısım, dünya işlerinin ıslahında gerekli olan insan bedeninin sağlıklı kalabilmesi için gerekli tıp ilmi; ticarî ilişkiler, vasiyetler ve miras gibi hususlarda bilinmesi zarurî olan hesap ilimleri gibi ilimlerdir. Eğer bir memlekette bu ilimleri bilenler kalmazsa, o memleket halkının tamamı sorumlu olur. Fakat bir beldede bu ilimleri bilen bir kişi de olsa, diğerlerinin üzerinden bu sorumluluk kalkar. Tıp ve matematik ilimlerinin farz-ı kifâye olduğunu söylememiz yadırganmasın. Zira bu iki ilim gibi çiftçilik, dokumacılık, siyaset, tababet ve terzilik sanatları ve diğer sanatların aslının öğrenilmesi de farz-ı kifâyedir.

Eğer İslâm diyarında kendisine tedavi olunacak hekimler bulunmazsa, Müslümanların helâk olması kaçınılmazdır. Kendi-

lerini felâkete sürüklemiş olmaları sebebiyle de topyekûn sorumludurlar. Çünkü derdi veren Allah, o derdin devasını da vermiş ve o devayı kullanacak kabiliyeti de insanoğluna bahsetmiştir. Bu gibi ilimleri öğrenmemek, Müslümanları felâketle baş başa bırakmaktır ki hiçbir şekilde caiz görülemez.

Farz olmayan fakat öğrenilmesinde fazilet bulunan ilimlere gelince; bunlar sözünü ettiğimiz (Tıp ve matematik gibi) ilimlerin ayrıntılarına inmek, aslen zarurî olmayan ince hususlarla meşgul olmaktır. Elbette ki bu da zaruri olan kısımları anlamayı kolaylaştırması bakımından bir fazilet ve üstünlüktür. Nitekim bu ilimlerde derinleşen âlimlere büyük değer verilmiştir.

Mezmum (Yerilen) İlimler

Bunlar dinde yeri olmayan sihir, tılsım, hipnotizma, el çabukluğu ve göz boyacılığı gibi sanatlardır.

Mübah Olan İlimler

Mübah yani ne yasaklanmış ne de öğrenilmesi zaruri olan ilimlerdir. Örneğin; ahlaksızlık içermeyen şiirler ile tarihî hâdiseleri öğrenmek bu kısım ilimlerdendir.

Şer'i İlimlerin Kısımları

Bu ilimlerin hepsi makbuldür. Ancak şer'i ilimlerden olduğu zannedildiği halde, aslında şer'î ilimlerle alâkası olmayanlar bunun dışındadır. Dolayısıyla şer'i ilimler de makbul olan ve makbul olmayan diye iki kısma ayrılmıştır.

Makbul olan şer'i ilimler; Usul, füru, mukaddimât ve mütemmimat olmak üzere dört bölüme ayrılırlar.

Birinci Bölüm

Usul (Asıl Olan İlimler)

a) Kitab

b) Sünnet

c) Ümmet'in İcması

d) Âsar (Sahabe sözleri)

Ümmet'in İcmasının asıl olması, Sünnet'e dayanmasından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan ümmetin icması üçüncü derecede bir asıldır. Âsar (Sahabe sözleri) de Ümmetin İcmâsı gibi Sünnet'e dayandığından dolayı asıl kabul edilmiştir. Çünkü sahabeler Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'i bizzat görmüşler, Kuran'ın indirilişine şahid olmuş ve başkalarının göremediği birçok hadiseyi karineleriyle idrak etmişlerdir. Şu bir gerçektir ki çoğu zaman ibareler, karinelerin ifade etmek istediği hakikatleri ifade etmekten aciz kalırlar. Bu sebepten âlimler, sahabeye uymayı ve izlerinden gitmeyi gerekli gördüler. Tabiî ki bu ittibanın da kendine özgü şartları vardır. Ancak burada bu şartları zikretmek uygun düşmez.

İkinci Bölüm

Füru (Asıllardan Çıkarılan İlimler)

Fürûat, yukarıda zikredilen 4 asıldan elde edilir. Ancak bunlar lâfızlarla değil, selim akılların ve ince manaları kavrayanların, lâfızların ifade ettiği manalardan daha başka manalar çıkarmasıyla gerçekleşen ilimlerdir. Örneğin Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in "Kadı öfkeli iken hüküm veremez (vermesin)"[77] hadisinden Kadı'nın tuvalet bakımından sıkışması, hasta veya acıkmış olması anında da hüküm veremeyeceği neticesi çıkarılmıştır. Fer'i ilimler de iki kısma ayrılır:

1. Dünya meselelerinin tanzimi ile ilgili ilimler. Bu konular fıkıh kitaplarında ele alınır ve bu ilimle fâkihler meşgul olurlar. Fâkihler ise dünya işlerini iyi bilen kimselerdir.

2. Âhiret meseleleriyle ilgili ilimler. Bunlar ahlâkın çirkinini, güzelini ve kalbin hallerini bildiren ilimlerdir. Bu ilimler Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* katında kabul gören veya görmeyen halleri bildirirler. İbadet ve âdetlerinde kalpten azalara sirayet eden etki ve emareleri bilmek de bu kısma dâhildir.

---

[77] Buhari ve Müslim, Ebu Bekre *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

Üçüncü Bölüm

Mukaddimât (Öncü İlimler)

Asıl ilimleri elde etmede vasıta olarak kullanılan ilimlerdir. Bu ilimlere lügat ve nahiv gibi ilimleri örnek verebiliriz. Zira lügat ve nahiv ilimleri, Allah'ın kitabını ve Rasulu'nun sünnetini anlamamıza yardımcı olan ilimlerdir. Lügat ve Nahiv ilimleri esasında şer'i ilimler grubuna dâhil değildir. Fakat bu iki ilmi bilmek ve onlarda söz sahibi olmak; şer'i ilimleri bilmek ve iyice öğrenmek için büyük bir ihtiyaçtır. Zira Kur'an- Kerim, Arap diliyle nazil olmuştur. Her şeriat, mensup olduğu dilin bütün detaylarıyla bilinmesiyle anlaşılabilir. Şeriatı anlamaya yarayan âletlerden biri de yazının bilinmesi olsa da yazının bilinmesi zarurî değildir. Zira Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ümmî idi ve yazı bilmezdi.[78] Bir kişi her dinlediğini ezberleyebiliyorsa, yazıyı bilmesi gerekmez. Fakat böyle bir vasıftan yoksun kimseler için yazıyı bilmek çoğu zaman zarurî ve şarttır.

Dördüncü Bölüm

Mütemmimât (Tamamlayıcı İlimler)

Yukarıda saydığımız üç kısmı tamamlayan ilimlerdir. Kuran-ı Kerim ile alakalı tamamlayıcı ilimler şunlardır:

1. Kuran-ı Kerim'i okuma şeklini (Kıraat), harflerin mahreçlerini ve okunuşunu içine alan ilimler.

2. Tefsir gibi nakle dayanan ve Kuran-ı Kerim'in manasını anlamaya yarayan bilgilerdir. Bunlar tıpkı Lügat ve Nahiv ilimleri gibi işitmekle elde edilir ve başkasına nakledilir. Kuran'ı anlamak için sadece Arapça lügatini iyi bilmek yeterli değildir.

3. Kuran-ı Kerim'in ahkâmıyla alakalı olan ilimler. Nâsih ve

[78] İbn Merduye, Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen "Ben ümmi peygamber Muhammed'im..." hadisinden tahric etmiştir. Ayrıca İbn Hibban, Dârekutnî, Hâkim ve Beyhakî, İbn Mesud (*radıyallahu anhu*)'dan "Allahım! Ümmi peygamber Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e rahmet et deyiniz..." hadisini rivayet etmişlerdir.

Mensuh, Amm ve Has, Nass ve Zâhir ve bir kısım ayetlerin diğerleriyle nasıl kullanıldıklarını bilmek Kuran'ın ahkamıyla ilgilidir. Bu konuları elen alan ilme "Usûl-ul Fıkıh" denilmektedir. Bu ilim aynı zamanda Sünnet'i de içine almaktadır.

Hadis ve Asar'ı (Ashab'dan gelen rivayetleri) tamamlayıcı ilimler ise: Rivayetleri nakleden kişileri, onların isimlerini, neseplerini ve sahabîlerin isimlerini ve özelliklerini bilmektir. Râvilerin âdil, güvenilir ve zayıf olanlarını ayırabilmek için şahsî hallerinin bilinmesi; mürsel hadisi, müsned hadisten ayırabilmek için ravilerin yaşlarının bilinmesi gibi malûmatlardır.

İşte bütün bu saydığımız ilimlere şer'î ilimler denmektedir ve hepsi de makbul ve mübah olan ilimlerdir. Hatta bütün bu ilimler farz-ı kifâye olan ilimlere dâhildir.

Bana Fıkıh İlmini niçin dünya ilmi olarak gördüğüm sorulacak olursa şöyle derim:

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* Âdem *(Aleyhisselam)*'ı topraktan, zürriyetini de çamurdan ve atılan bir damla sudan yarattı. Onları babalarının belinden analarının rahmine aktardı. Anaların rahminden dünyaya, dünyadan mezara, oradan hesab yerine, oradan da cennete veya cehenneme gönderecektir. İşte insanın başı ve sonu bu devrelerden ibarettir. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* dünyayı ahiret azığını temin etme yeri olarak yarattı ki insanoğlu kendisine yarayan azığı alsın! Demek ki insanoğlu dünyadaki azığını adalet çerçevesinde alırsa, aralarında hiçbir husumet kalmamış olur ve fakihlerin bulunmasına gerek kalmazdı. Çünkü husumet ve kavganın olmadığı yerde fâkihin yapacağı bir iş yoktur.

Fakat insanoğlu dünyaya şehvetleriyle bağlıdır ve böyle olduğu için de aralarında husumetlerin doğması kaçınılmazdır. Aralarındaki husumetleri giderici bir otoriteye ihtiyaçları vardır. Yönetimde söz sahibi olanlar toplumu idare edebilmek için kanunlara ihtiyaç duyarlar. Fâkih ise, bu siyasete ilişkin yasaları

bilen kişidir. Aralarına husumet giren insanları, ancak fâkihlerin aracılığı ile uzlaştırmak mümkündür. Dolayısıyla fâkih, hükümdarın danışmanı ve onun siyasetini halka ileten en önemli vasıtadır. Hükümdarın siyasetini düzenlemekten maksat; halkın dünya hayatını düzene koymak, durumlarını ayarlamak, düzensiz ve başıboş bir hayat yaşamalarına izin vermemektir.

Yemin ederim ki Fıkıh İlmi dünyayla alâkalı olduğu kadar din ile de alâkalıdır. Fakat dinle olan alâkası, dünya vesilesiyle olmaktadır. Zira dünya, ahiretin tarlasıdır. Din ancak dünya ile tamam olur. Din ile devlet idaresi ikiz kardeştir. Din esas unsur, sultan da onun nöbetçisidir. Aslı ve temeli olmayan bir şeyin yıkılacağı, yıkılmaya mahkûm olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Nöbetçisi bulunmayan bir malın yağma edileceği de açıktır. Yönetim ve halkın idaresi ancak bir sultanın varlığı ile mümkündür. Sultan da hüküm verebilmek için fakihlere ihtiyaç duymaktadır. Çünkü onların düzenlediği kanunlarla hükmeder. Halkı siyasetle idare etmek, bizzat dinden olmayıp tamamlayıcısı ve yardımcısı ise, saltanatı yürüten siyaseti bilmek de aynı şeydir.

Herkesin malûmudur ki hac ibadeti, ancak soygunculardan emin olunduğu zaman tamamlanır. Fakat hac ayrı bir şey, hac yolunda olmak ayrı bir şeydir. Haccın tamamlayıcısı olan yol emniyetine onun kurallarına ve bilgisine sahip olmak da ayrı bir şeydir.

Sonuç olarak Fıkıh İlmi; koruyuculuk ve siyaset yollarını bilmekten başka bir şey değildir. Bunun delili de şu hadistir:

"İnsanlara ancak şu üç kimse fetva verir: Emir, emire bağlı memur veya mütekellef (kendini mükellef sayan kimse)"[79]

---

[79] İbn Mâce, Amr b. Şuayb'dan rivayet etmiştir.

Hadiste bahsi geçen emir; imam yani hükümdardır. Çünkü ilk zamanlar devlet başkanları aynı zamanda fetva makamındaydı. Memurlar ise hükümdarın vekilleridir. Mütekellef ise, Emir ile memurun dışında kalan ihtiyaç olmadığı halde bu vazifeyi gönüllü olarak yapan kimsedir.

Ashab-ı Kiram kendilerine Kuran'dan ve ahiret hallerinden sorulduğu zaman hiç çekinmeden, bıkmadan ve usanmadan cevap verirlerdi ancak fetva vermekten sakınırlardı. Ashab-ı Kiram'ın hepsi fetva vermemek için soranı başka bir sahabîye gönderirdi.

Yukarıdaki hadisin bazı rivayetlerinde "mütekellef" lafzı yerine "mürai" yani fetvasına ihtiyaç duyulmadığı halde riyakârlıktan dolayı fetvaya yönelen kimse lafzı geçmektedir. Gerçekten de kendiliğinden fetva gösterisinde bulunan kimse, takvadan uzaklaşmış, rütbe ve servet elde etmek için böyle davranmıştır. Çünkü böyle bir niyet taşımasaydı böyle bir tehlikeye atılmaktan kaçınırdı.

Eğer "Fıkıh ilminin husumetler, mesuliyetler, diyet ve kısas fiilleri ile ilgilenmesi bakımından dünya ilmi olduğu kabul edilirse de, namaz ve oruç gibi ibadetlerle ya da haram ve helâli bildiren muamelat bölümünün de dünyalık ilim olarak görülmesi mümkün değildir" şeklinde bir itiraz gelecek olursa, şu şekilde bir cevap veririz:

"Fâkihin sözünü ettiği amellerden ahiret amellerine en yakın olanları; İslâmiyet, namaz ve zekât ile helâl ve haramlardır. Şayet fakihlerin görüşlerini irdeleyecek olursanız bu üç bölümdeki konularda da dünyadan öteye geçmediğini görürsünüz. Fâkihin ahiret amellerine en yakın görünen bu üç konu hakkındaki durumunun böyle olduğu bilindikten sonra, diğer meseleler hakkında konuşmaya gerek kalmaz. Şimdi söylediklerimin daha iyi anlaşılması için bu üç konuyu teker teker inceleyelim:

Fâkih, İslâm konusunda sadece sıhhat, fesad ve bunların

şartlarından bahseder. Bunu yaparken yalnızca lafız ile ilgilenir ve ona göre hüküm verir. Kalp ise fâkihin ilgi alanı dışındadır. Çünkü bizzat Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* "Onun kalbini mi yarıp baktın?"[80] buyurarak kılıç ve saltanat sahiplerini kalbi araştırmaktan menetmiştir.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu sözü, Kelime-i Şehadeti söyleyen bir kimseyi öldüren sahabîsine söylemiştir. Çünkü o sahabî, düşmanı öldürmesinin sebebi olarak öldürdüğü adamın, kılıçtan korktuğundan dolayı Kelime-i Şehadet getirdiğini söylemişti.

Fâkihin vazifesi, kılıç zoruyla da olsa Kelime-i Şehadeti söyleyen kişinin imanının sahih olduğuna hükmetmektir. Bununla beraber gayet iyi bilir ki; onun imanı sağlam değildir ve fikrini her zaman değiştirmesi mümkündür. Çünkü kalbine İslamiyet işlememiştir. Aksine boynuna inecek kılıcın zoruyla ve malına el konulması endişesiyle müslüman olmuştur. Onun diliyle getirdiği şehadet boynunu kılıçtan, malını ise yağmadan korumuştur. Bu ise sadece dünyada geçerli bir hükümdür.

Nitekim Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: "Lâ ilâhe illâllah deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bu kelimeyi söylemeleri halinde mallarını ve canlarını benden korumuş olurlar."[81]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu kelimenin tesirinin sadece can ve mal üzerinde olduğunu vurgulamıştır. Âhirette malın ve canın hiçbir kıymetinin olmadığı herkesin malûmudur. Ahirette sadece kalplerin nuru, sırrı ve ihlâsı insana fayda verecektir. Bunlar ise fıkhın ilgilendiği hususların dışındadır. Şayet fâkih, bu tür konulara dalarsa kelâm ve tıp ilimlerine dalmış gibi kendi sahasının dışına çıkmış olur.

[80] Müslim, Usame b. Zeyd'den rivayet etmiştir.
[81] Buharî ve Müslim, Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir.

Namaz konusuna gelince; Fâkih, zahirî şartlara uyularak kılınan namazın sahih olduğuna hükmetmekle mükelleftir. Bu kişi, namaz kılma esnasında çarşıdaki alışverişle meşgul olsa da şahsî işlerini düşünse de fark etmez. Fâkih, onun namazının sahih olduğunu kabul eder. Onun namazını gaflet içerisinde kılmış olması fâkihin ilgi alanına girmez. Hâlbuki kalben tasdik edilmeyip yalnız dille söylenen Kelime-i Şehadet, ahirette fayda sağlamayacağı gibi gaflet içerisinde kılınan namazda ahirette bir fayda sağlamaz. Fakat fâkih, sadece dil ile söylenen Kelime-i Şehadeti ve sadece zahirî şartlara riayet edilerek kılınmış namazı sahih kabul etmek zorundadır. Çünkü dil ile kelime-i şehadet getirmiş kişi emre uymuş sayılır. Artık öldürülmesi veya tekdir edilmesi söz konusu değildir.

Zahirî amellerin ahirette fayda sağlaması için gerekli olan kalp huzuru ve huşûya gelince ki fâkih bundan bahsetmeye ve bunun inceliklerini araştırmaya yetkili değildir. Şayet böyle yapmaya kalkışırsa kendi sahasının dışına çıkmış olur.

Zekât konusuna gelince; Fakih, sultanın isteğini karşılayan ölçülere bakar. Hatta bir kimse zekâtını vermekten kaçınsa ve sultan da ondan bu zekâtı zorla alsa fakih bu kimsenin zekât mükellefiyetinden kurtulmuş olduğuna hükmetmek zorundadır.

Rivayet edildiğine göre Kadı Ebu Yusuf[82] zekât vermemek için senenin sonunda kendi malını hanımına hibe eder ve hanımının malını da kendisine hibe ettirirmiş. Bu durum İmam Ebu Hanife'ye bildirildiğinde Ebu Hanife "Bu, onun fıkıh bilgisindendir" demiştir.

Ebu Hanife doğru söylemiştir. Çünkü Ebu Yusuf'un böyle yapması dünyada geçerli olan fıkıh ilmini iyi bilmesi sayesindeydi. Fakat ahirette bunun vebali diğer suçların vebalinden da-

[82] Ebu Yusuf'un künyesi Yakub b. İbrahim'dir. Ebu Hanife'nin talebesidir. El-Hâdî ile Harun Reşid zamanında Bağdat kadılığı yapmıştır. Hicretin 114. yılında doğmuş, 183. yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.

ha büyüktür. Bu şekildeki hileli ilimler zarar verici ilimlerden sayılır.

Helâl ve Haramlar konusuna gelince; Haramdan kaçınmak dindarlıktır. Bunun da dört derecesi vardır:

1. Şahidlik yapabilmek için gereken adalet sıfatını sağlayan açık haramlardan sakınma hâlidir. Bu takvayı terk eden kimse şahidlik, kadılık ve valilik yapma ehliyetini kaybeder.

2. Salihlerin takvası ki şüphe ihtimali taşıyan hususlardan sakınmaktır. Nitekim Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

"Seni şüpheye düşüreni terk et, şüpheye düşürmeyene koş!"[83] buyurmuştur. Ayrıca:

"Günah, kalpleri tırmalayan şeydir" buyurmuştur.[84]

3. Muttakilerin takvası ki harama sürükleyebilir endişesiyle kesin helâl olan şeyleri terk etmektir. Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Kişi, zararlı şeylere düşme korkusuyla sakıncası olmayan şeyleri terk etmedikçe, muttakilerden olamaz"[85]

Gıybete girmemek için daima halkın iyi hallerinden bahsetmek ve arzuları kabartıp haram işleri yapmaya sevk eder kaygısıyla nefsin her istediğini yememek gibi haller, bunun en iyi örnekleridir.

4. Sıddîkların takvası ki Allah'a yaklaştırıcı amellerden uzak olmamak için ömrünün bir anını bile mâsivaya ait işlerle zayi etmemek, dünyanın her şeyinden yüz çevirmektir.

Birinci mertebenin dışındaki takva, fakihin ilgi alanının dışında kalır. Şahidlere ve kadılara ait olan bu takva ise adalet vas-

[83] Tirmizî, Nesâî ve İbn Hibban, Hasan b. Ali (*radıyallahu anhuma*)'dan rivayet etmiştir.

[84] Beyhakî, Şuab'il-İman'da İbn Mesud (*radıyallahu anhu*)'dan rivayet etmiştir.

[85] Tirmizî, Atıyye es-Sadi'den rivayet etmiştir.

fını etkilemesi yönüyle fakihin ilgi alanına girmektedir. Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: "Sana fetva verseler de, sana fetva verseler de, sana fetva verseler de, sen yine fetvayı kalbine danış!"[86]

Fâkih, kalplerin ahvalinden, kalplerin düştüğü şüphelerden ve kalp ile nasıl amel edileceğinden bahsetmez. Sadece adaleti zedeleyici ve yok edici haller ve sıfatlar hakkında konuşabilir. Demek ki fâkihin vazifesi ahiret azığını hazırlama yeri olan dünya işleriyle ilgilidir. Şayet fâkih, kalbin sıfatlarından ve ahiretin ahkâmından bahsederse; bu, onun için ikinci plânda bir mesele olduğundan sözleri de ikinci planda kalır. Fâkih tıpkı mesleği dışında kalan Tıb, Matematik, Astronomi ve Kelâm ilimlerine el attığı gibi bazen da kalp ilimleri hakkında konuşur. Aynı şekilde bazen Nahiv ve Şiir ilmine hikmetin karıştırıldığı da görülür.

Zahirî ilimlerde asrının imamı olan Süfyan es-Sevrî *(rahimehullah)* "Fıkıh ilminin gayesi, ahiret azığı değildir" derdi. Nasıl olsun ki? Selef-i Sâlihîn ittifakla buyurdular ki ilmin şerefi kendisiyle amel etmektedir? O halde zıhar, liân, selem, icar ve sarf hususundaki bilgiler nasıl fayda verecek birer amel sayılabilir? Allah'a manen yakın olmak için bu ilimleri tahsil eden kişi mecnunun ta kendisidir! Amel ancak kalp ve azalarla yapılır ve şeref bu amellerdedir. Şayet "Bedenin sıhhatini ilgilendiren ve tamamen dünyalık olan tıp ilmiyle Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın emrine ve nehyine uyulması bakımından dini tanzim eden fıkıh ilmini neden aynı seviyede tutuyorsunuz? Sizin bu iddianız bütün Müslümanların icmasına aykırıdır" denilirse şöyle cevap verilir: "İkisinin eşit olması lazım gelmez. Zaten açıklamalarımızdan da anlaşılacağı üzere aralarında fark vardır ve fıkıh şu üç noktada tıp ilminden üstündür:

[86] Ahmed b. Hanbel, Vabise *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

1. Fıkıh, kaynağını nübüvvetten alan şer'i bir ilimdir. Tıp ilmi ise şerî ilimlerden değildir.

2. Ahiret yolcuları hasta olsalar da, olmasalar da Fıkıh ilmine muhtaçtırlar. Tıp ilmine ise ancak bedenen hasta olanlar muhtaçtır.

3. Fıkıh ilmi, ahiret ilminin komşusudur. Zira Fıkıh ilmi azaların amellerini dikkate alır. Azalarda görülen amellerin kaynağı ise kalptir. İnsanın zahirînde görülen ameller, kalbinin dışta görülen tezahürüdür. İyi ameller ahirette insanı kurtaracak olan iyi ahlâktan, kötü ameller ise kötü ahlâktan kaynaklanır. Azaların kalple ilgisinin olduğu ise açık bir gerçektir. Bedenin hasta veya sıhhatli oluşuna gelince, bunun kaynağı mizacın sağlam veya bozuk olmasıdır. Bu hal de bedenin tabiî özelliklerindendir, kalple alâkalı değildir.

Dolayısıyla tıp ilmi, ne zaman fıkıh ile mukayese edilirse edilsin, fıkhın tıptan üstün olduğu açıkça görülür. Âhiret ilmi ile fıkıh kıyas edildiğinde de ahiret ilminin, fıkıhtan üstün olduğu görülecektir.

Ahiret İlminin Kısımları

Ahiret yolunu gösteren ilmin tafsilâtı saymakla bitmez ise de bu ilim iki kısımdır:

1. Mükâşefe İlmi

Mükâşefe ilmi, bâtın ile alakalı bir ilimdir ve ilimlerin en son noktasıdır. Bu nedenle ariflerden biri şöyle demiştir: "Bu ilimden nasibi olmayan kimsenin akıbetinden korkulur. Bu ilimden alınacak en düşük hisse ise; tasdik etmek ve bu ilme vakıf olanların hakkını teslim etmektir"

Başka birisi de şöyle demiştir: "Kimde bid'at ve kibir bulunursa o kimseye ahiret ilminden bir kapı açılmaz."

Şöyle de denilmiştir: "Dünya'yı seven ve nefsinin arzularının peşinden koşan bir kimse ahiret ilmini elde edemez. Ahiret

ilmini inkâr etmenin en hafif cezası, o ilimden pay sahibi olamamaktır."

Sen kaybettiğinin kaybına razı ol!

Bu öyle bir günahtır ki cezası içindedir.

Mükâşefe ilmi sıddîkların ve Allah'a yakın olanların ilmidir. Bu ilim, temizlenmiş ve kötü sıfatlardan arınmış bir kalpte tecelli eden bir nurdan ibarettir.

O nurlu hal vasıtasıyla birçok hususlar inkişâf eder. Daha önceleri duyduğu ve birtakım müphem isimler olarak değerlendirdiği kavramları manaları ile idrak eder. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın zât-ı ulûhiyetini, sıfatlarını, fiillerini, dünya ve ahireti yaratmasının hikmetini, ahireti dünyaya tercih edişinin sırrını eksiksiz bir şekilde anlamış olur. Aynı zamanda peygamberliğin, peygamberin, vahyin, şeytanın ve melâike sözlerinin gerçek anlamlarını da bilir. Yine meleğin peygamberlere nasıl göründüğünü, vahyin peygamberlere ne şekilde ulaştığını ve bunların keyfiyetini bütün inceliklerine kadar anlar. Yer ve gök âlemlerinin azametine vâkıf olur. Kalbin hallerini, kalpteki şeytan ile melek arasında cereyan eden mücadeleyi bütün açıklığı ile görür. Melekten gelen ilham ile şeytanın vesvesesini ayırt eder. Ahiretin, cennetin, cehennemin, kabir azabının, sırat köprüsünün, mizanın ve hesap gününde olacakların keyfiyetini de apaçık bir şekilde bilir.

"Oku kitabını! Bugün sana hesap görücü olarak nefsin yeter!" (17 İsra/14) ve *"Bu dünya hayatı ancak eğlence ve oyundan ibarettir. Âhiret yurdu ise, işte o gerçek hayattır. Eğer bir bilselerdi..." (29 Ankebut/64)* ayetlerinin manasını hakkıyla anlar. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* ile karşılaşmanın, O'nun cemal-i ilâhîsine bakmanın ve ona manen yakınlaşmanın ne demek olduğunu da anlar. Mele-i Âla'ya (En yüce cemaat) iştirak edip melekler ve peygamberlerle beraber olmanın anlamını da idrâk etmiş olur.

Cennet ehlinin derecelerinin farkını hakkıyla idrak eder. Ki

bu fark bazı cennet ehli arasında o kadar büyüktür ki; Dünyadakilerin gökteki yıldızlara baktığı gibi bir kısım cennet ehli de yüksek derecedeki diğer cennet ehline öylece bakacaktır. Daha sayılması çok uzun sürecek neler neler... Zira insanlar bu hakikatlerin esasını tasdik ettikten sonra, manalarda çeşitli kanaatlere sahip oldular.

İnsanların bir kısmı bütün bu hakikatlerin yani Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın salih kulları için hazırladığı nimetlerin, gözle görülmemiş, kulakla işitilmemiş ve hiç kimsenin hayal bile edemeyeceği şeylerin temsilî olduğunu düşünürler. Onlara göre insanlar cennette sadece sıfatlar ve isimlerle karşılaşacaktır.

Bazı kimseler de bu hakikatlerin bir kısmının temsilî bir kısmının ise lâfızlarından da anlaşıldığı üzere hakikat olduğuna inanırlar.

Bazıları "Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'yı bilmenin en son noktası; kulun Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'yı tanıma hususundaki aczini itiraf etmesidir" derler iken bazıları da Allah'ı bilmek hususunda büyük iddialar ortaya atmışlardır.

Bazıları ise mârifetullah'ın sınırlarının halkın inancının ulaştığı nokta olduğunu söylemişlerdir. Yani Allah'ın varlığına, her şeyi bildiğine, her şeye gücünün yettiğine, her şeyi görüp işittiğine inanmaktır.

Mükâşefe ilminden kastımız; perdenin kaldırılması ve bütün bu işlerde açık bir şekilde hakkın şeksiz şüphesiz görülmesidir. Bu kabiliyet insanın yaratılışına göre mümkün bir haldir. Fakat kalp aynası, dünya pisliğinin pasından arınmış ve temizlenmiş ise...

Âhiret ilminden kastımız; kalp aynasının pislikten temizlenmesini bildiren ilimdir. O aynayı kaplayan kirler, Allah'ın zatına, sıfatlarına ve fiillerine perde olur. Bu aynanın temizlenmesi ise ancak şehvetlerden korunmak ve her hâlde peygambere tâbi olmakla mümkündür. Ayna ne kadar temizlenirse ve hakkın aynası olursa, hakikatleri o nispette aksettirir. Bu mertebeye ulaşmak için riyazet yolunu takip etmek, öğrenmek ve öğretmek gerekir. İşte kitaplarda yazılmayan, ancak ehline açılan ilimler bunlardır. Bu ilim, ancak ehli olan kimselere müzâkere yoluyla açılabilir.

Nitekim Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

İlimden bir kısım vardır ki, gizlenmiş mücevherat gibidir. Onu ancak Allah'ı tanıyanlar bilirler. Onlar bu ilimden söz ettiklerinde, sözlerini yalnızca Allah'tan gafil olan kimseler anlamaz. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın bu ilmi nasip ettiği bir kulu asla küçük görmeyin. Zira Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* onu hor görmemiş ve bu ilmi ona vermiştir"[87]

2. Muamele İlmi

Bu ilim kalbin hallerini haber veren bir ilimdir. Sabır, şükür, korku, ümit, rıza, zühd, takva, kanaat, cömertlik ve bütün bu hallerde Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya minnettar olduğunu bilmek; ihsan, hüsn-ü zan, iyi ahlâk, güzel muaşeret, doğruluk ve ihlâs gibi güzel hasletlerden ibarettir. Bütün bu hallerin hakikatlerini bilmek, hududlarını anlamak ve vesilelerini idrak etmek, meyvelerini devşirmek, zayıf taraflarını tedavi ederek kuvvetlendirmek Ahiret ilminden sayılır.

Bu hallerin kötülerine gelince; fakirlik korkusu, takdir olunana razı olmamak, hile, düşmanlık, haset, doğruluktan ayrılmak, makam ve mevki peşinde koşmak, övülmeyi beklemek, dünyadan daha fazla lezzet almak kastıyla uzun süre yaşamayı dilemek, kibir, riya, gazab, haksız yere böbürlenmek, düşmanlık hisleri taşımak, insanlara buğzetmek, tamahkâr olmak, cimrilik, nüfuz sahibi olmaya çalışmak, iyi konuşan bir insan oluşundan

[87] Ebu Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî "Erbain" isimli eserinde Ebu Hureyre *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

dolayı övünmek, oburluk, şehvetlerinin emrinde hareket etmek, zenginlere hürmet gösterip fakirlerle alay etmek, böbürlenmek, nefsine güvenmek, akranlarına üstünlük taslamak, servetle mağrur olmak, hakkı bildiği halde kabul etmemek, malayani şeylere dalmak, lüzumsuz yere konuşmak, şaşkın olmak, gösteriş için süslenmek, dininden taviz vermek, kibir ve gurura kapılmak, nefsindeki ayıpları bırakıp başkalarının ayıplarıyla meşgul olmak, üzüntü duyma hissini kalbinden söküp atmak, hiç bir şeyden korkmamak, nefsine dokunana hücum etmek, hakkın yardımına koşmamak, düşman olduğu halde düşmanlığını gizleyerek dostluk göstermek, Allah'ın vermiş olduğunu geri almak hususunda Allah'ın azabından emin olmak, ibadetlerine güvenmek, hilekârlık ve hainlik yapmak, kandırmak, tûl-i emel, kalp katılığı, dünya varlığı ile sevinmek, dünya varlığını kaybettiği için üzülmek, mahlûkata gönül vermek, merhametsiz olmak, aceleci olmak, az hayâ ve az merhamet hissine sâhip olmak...

İşte bu saydıklarımız ve benzeri diğer haller; kötülük tohumu ekip kötü amel mahsulünü yetiştiren kalbin kötü halleridir. Bunların zıddı olan güzel huylar ise, ibadetlerin ve Allah'a yaklaştırıcı amelleri yapmanın vesilesi ve ana kaynağıdır.

Bu sıfatların hakikatlerini, sınırlarını, sebeplerini, alametlerini ve ilaçlarını bilmek; Ahiret ilmini bilmek demektir ki Ahiret ulemasının fetvasına göre, bunları bilmek farz-ı ayndır. Nasıl ki zahirî amellerden yüz çevirenler dünyada hükümdarların kılıçlarıyla helak oluyorlarsa, Ahiret ilminden yüz çevirenler de ahirette hükümdarlar hükümdarının kahrıyla helâk olup gideceklerdir.

Demek ki fâkihlerin farz-ı ayn kabul ettikleri, dünyanın salâhı ve nizamını düzenlemek içindir. Bizim farz-ı ayn kabul ettiklerimiz ise ahiretin salâhı ile alâkalıdır.

Örneğin bir fakihe ihlâs, tevekkül ya da riyanın hükmü sorulsa (ihmal edilmelerinin ahiret için helak nedeni olduğunu

bildiği halde) bunlar hakkında farz-ı ayn hükmünü veremez. Bunun yanında fâkihlere liân, zıhar, yarışma ve atıcılık konularında soru sorulacak olsa, ciltler dolusu ve zamanları zayi edici geniş malûmatları önüne seriverir. Hâlbuki fâkihin yazacağı bu ayrıntılara genellikle ihtiyaç duyulmaz. Şayet bu teferruata ihtiyaç duyulursa, İslâm diyarında bu sahadaki güçlükleri halledecek âlimler mutlaka bulunur. Buna rağmen fakihler gece gündüz kendilerini bu meseleler üzerinde yormakta, en ince detaylarına kadar okuyarak hıfzetmekte, din konusunda kendileri için çok daha önemli olan meseleleri ise unutmaktadırlar.

Eğer fakihe söz konusu meselelere niçin bu kadar önem verdiği sorulacak olursa “Bunlar, din ilmidir ve öğrenilmesi farz-ı kifaye olduğu için ihtimam gösteriyorum” diye cevap verir.

Fâkih bu sözüyle hem kendisini hem de başkalarını kandırmaktadır. Zeki bir insan hemen anlar ki, şayet fâkihin gayesi farz-ı kifaye hakkında İslâm'ın emrini hakkıyla eda etmek olsaydı, farz-ı kifâyeden önce farz-ı ayn olan ilimlere ihtimam gösterirdi. Hatta bu tür bir farz-ı kifâye yerine, gereğini çok az kimsenin yerine getirdiği diğer farz-ı kifâyeler üzerinde dururdu. Örneğin nice İslâm beldeleri var ki; o beldelerde sadece gayr-i Müslim doktorlar görev yapmaktadırlar. Oysa gayr-i Müslim doktorların tıp ile alâkalı davalarda, hukuken şahidlik yapma hakları bile yoktur. Böyle olduğu halde, nedense hiçbir fakihin farz-ı kifâye olan ve gayr-i Müslimlerin elinde bulunan tıp ilmine ilgi duyduğunu görmüyoruz. Hepsi de fıkıh ilminde, özellikle bu ilmin hilâfiyat ve cedel kısımları üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Hâlbuki İslâm beldelerinde fetva veren, olaylara göre gerekli cevapları verebilecek kabiliyette fâkihler bulunmaktadır.

Keşke fakihlerin toplum tarafından ifâ edilen farz-ı kifâyeler ile meşgul olup, hiç kimsenin alâka göstermediği farz-ı kifâyeleri niçin ihmal ettikleri bir anlaşılabilse! Acaba bunun sebebi, tıp ilmiyle vakıflar mütevelliliğine, vasiyetler memurluğuna ulaşa-

mamak, kadılık ve memuriyetin diğer kademelerini elde edememek olabilir mi? Tıp ilmiyle meşgul olan bir kimse ne zaman akranlarından daha üstün olabilmiş ve sevmediklerini ezme imkânı bulabilmiştir ki?

Ne yazık ki kötü âlimlerin bu davranışları yüzünden din ilmi ortadan kalktı. Bu konuda Müslümanların yardımcısı ancak Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'dır. Sadece O'na sığınır yalnızca O'ndan yardım isteriz. Rabbimizden, kendisini gazaplandıran ve şeytanın gülmesine vesile olan gururdan bizi muhafaza etmesini diliyoruz!

Zahir ulemasının muttaki olanları, kalp erbabının ve bâtın ulemasının faziletini daima tasdik ederlerdi. Örneğin İmam Şafiî, Şeybân er-Râi'nin[88] huzurunda mektep sıralarında oturan çocuklar gibi oturur, ona sorular yöneltirdi. Şeybân da bu sorulara gerekli cevapları verirdi.

İmam Şafiî'ye "Senin gibi bir âlim nasıl olur da Şeybân-ı Râi gibi bir çobana sualler sorar ve aldığı cevapları muteber kabul ederek yararlanır?" diye sorulduğunda İmam Şâfiî şöyle cevap vermişti: "Bizim ihmal ettiğimiz ilimlere bu zat muvaffak kılınmış."

Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Main[89], Mâruf-u Kerhî'nin sohbetine sık sık katılırlardı. Hâlbuki Mâruf, zâhir ilminde bu iki zâtın mertebesine asla çıkamamıştı. Buna rağmen Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Main, Mâruf-u Kerhî'ye sorular sorarak ilminden istifade etmişlerdi. Nasıl böyle olmasın ki? Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e "Ey Allah'ın Rasûlü! Bize Allah'ın kitabında ve senin sünnetinde bulunmayan bir mesele sorulduğunda ne yapalım?" diye sorduklarında Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu:

---

[88] Şeyban er-Râi, salâh ve takvâsı ile meşhur âriflerden biridir.

[89] Yahya h. Main hicretin 158. yılında doğmuş ve 233. yılında Medine-i Münevvere'de vefat etmiştir

"Salihlere sorun, o hususu sâlihlere danışın!"[90]

Nitekim bu hikmete binaen şöyle denilmiştir: "Zahir âlimleri yeryüzünün ve saltanatın süsleridir. Batın âlimleri ise göklerin ve melekût âleminin süsleridir"

Cüneyd-i Bağdadî[91]şöyle anlatır: "Şeyhim Sırrı es-Sakatî[92] bir gün bana:

-Benim meclisimden çıktığında kimin meclisine gideceksin? dedi. Ben:

-Haris el-Muhâsibî'nin[93] meclisine gideceğim dedim.

-Çok güzel, onun meclisine git. Onun ilminden ve edebinden istifade et. Fakat onun kelâm hakkındaki fikirlerini ve kelâmcılara yaptığı hücumlara iltifat etme, dedi. Bu sözü söyledikten sonra, ben çıkmak için davrandım. Arkamdan şunları söyledi:

-Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* seni önce hadis ilmiyle nurlandırsın sonra sûfi yapsın. Önce sûfi sonra muhaddis yapmasın!

Sözü edilen zat, bu sözüyle hadis ilmini tahsil ettikten sonra tasavvufa dalan kimselerin felâh bulduğuna, hadis ilmini öğrenmeden tasavvufa dalan kimselerin ise kendilerini tehlikeye attıklarına işaret etmiştir.

İlimleri taksim ederken Kelâm ve Felsefe ilmini zikredip, bu iki ilmin iyi veya kötü yönlerinden niçin söz etmediğim sorulacak olursa, şöyle cevap veririm:

---

[90] Taberani, İbn Abbas (*radıyallahu anhuma*)'dan rivayet etmiştir.

[91] Cüneyd-i Bağdadî'nin künyesi Muhammed b. Cüneyd Nihavendi'dir. Hicretin 298. yılında vefat etmiştir.

[92] Künyesi İbn Muğalles b. Hasan'dır. Cüneyd-i Bağdadî'nin dayısı ve şeyhidir. Mâruf-u Kerhî'nin talebesidir. Hicretin 257. yılında vefat etmiştir.

[93] Künyesi Ebu Abdullah el-Hâris b. Esed'dir. Nefsini çokça hesaba çektiğinden dolayı kendisine "el-Muhasibi" ismi verilmiştir. Hicretin 243. yılında vefat etmiştir.

"Kelâm ilminin ortaya koyduğu delillerin tümü Kur'an ve hadislerde bulunmaktadır.

Kur'an ve hadislerin dışına çıkmış deliller ise ya yerilen cedeldir ki bu bidattir. (Bu hususa daha ilerideki bölümlerde temas edeceğiz) ya da fırkaların birbirlerini eleştirirken çıkardıkları gürültüdür. Yahut fırkaların çoğunun hezeyandan ibaret olan ve insan mizacının nefret ettiği, kulakların duymak istemediği birtakım sözlerini uzun uzadıya bahis konusu etmesidir. Bu sözlerden bazıları din ile hiçbir ilgisi olmayan konulara dalmaktan ibarettir. Selef-i Sâlihîn zamanında bu konulara dalmak tamamen bid'at sayılmaktaydı. Fakat zamanımızda bu kanaat değişti. Zira Kur'an ve Sünnet'e yönelme isteğinden insanları çeviren bidatler ortalığı doldurdu. Bu türden eserler yazıp ortalığı dolduran fırkalar türedi. Selef-i Sâlihîn zamanında konuşulması yasak olan lâflardan bahsetmek, günümüz âlimlerinin ruhsatıyla bir moda haline geldi. Kelâm İlmi'nin, bidatçilerin bid'at propagandalarını durdurmak için ihtiyaç duyulan kısımları, farz-ı kifâyelerden oldu. Tabiî ki bu da gelecek bölümde zikredeceğimiz gibi belirli bir sınıra kadardır.

Felsefe ise başlı başına bir ilim değildir, dört bölümden meydana gelen bir ekoldür.

1. Hendese ve Hesap İlmi

Daha önce de söylediğimiz gibi bu ilimler mübahtır. Ancak bu ilimler vasıtasıyla harama girmesinden endişe edilen kimselerin bu ilimlerle uğraşmaları yasaklanır. Zira bu iki ilmi tahsil edenlerin çoğu haddi aşmış ve bid'atlara sapmışlardır. Zayıf kimselerin bu ilimlerle uğraşmaktan menedilmeleri, bu iki ilmin bizatihi haram olmalarından değil, o kimselerin zayıf olmalarındandır. Bu tıpkı yüzme bilmeyen bir çocuğun dere kenarına bırakılmaması veya yeni müslüman olan bir kimsenin kâfirlerle birlikte vakit geçirmesinin yasaklanması gibidir. İmanı kuvvetli olan bir müslüman zaten kâfirlerle oturup kalkmaz.

2. Mantık İlmi

Bu ilim ise delilin mahiyet ve şartları ile tarifin mahiyet ve şartlarını araştırır. Bunlar da Kelâm ilmi içindedir.

3. İlâhiyat İlmi

İlâhiyat ilmi, Allah'ın zatından ve sıfatlarından bahsetmektedir. Bu ilim de Mantık ilmi gibi Kelâm'a dâhildir. Felsefeciler bu ilimlerden ayrı bir bölüm meydana getirememişlerdir. Ancak bir kısmı küfür, bir kısmı da bid'at olan birtakım mezheplerin doğmasına sebep olmuşlardır. Mutezile ekolünün başlı başına bir ilim olmadığı ve mensupları kelamcılardan olduğu halde batıl mezhepleriyle, kelamcılardan ayrılması gibi felsefeciler de kelâmcılardan ayrılmışlardır.

4. Tabiat (Fizik) İlmi

Bazı tabiat bilgileri şeriate ve hak dine aykırıdır. Bunlar esasen kâinattaki nizamı kavramaktan uzak cahilane varsayımlara dayanmaktadır, ilim değildir ki ilim sınıfına dâhil olabilsin. Bu bilgilerin bir kısmı varlıkların sıfatlarından, hususiyetlerinden ve değişim aşamalarından bahseder. Bu kısım, bir bakıma doktorların düşüncelerine benzemektedir. Ancak doktorlar yalnızca insan bedeni üzerinde inceleme yaparken tabiatçılar bütün maddeleri ele alarak değişim ve hareketlerini inceler. Bununla birlikte tıp ilmi, tabiat bilimlerinden üstündür. Çünkü insan sağlığı için tıp ilmi bir ihtiyaçtır ama tabiat bilgileri ihtiyaç değildir.

Kelam İlmi'nin Doğuşu ve Dindeki Yeri

Kelâm ilmi, insanların zihnini bidatçilerin saçmalıklarından koruması hasebiyle farz-ı kifaye sayılan bir ilimdir. Kelâm ilminin farz-ı kifaye ilimlerden sayılması tıpkı yol kesicilerin ortaya çıkması nedeniyle hac yolunda hacıların muhafız bulundurmalarının şart olmasına benzer. Şayet hacca gidenlerin yolunu kesenler ortaya çıkmasaydı muhafızlara da ihtiyaç kalmazdı. İşte bunun gibi eğer bidatçiler hezeyanlarını terk etselerdi, Sahabe-i Kiram zamanında kullanılan deliller yeterli olacaktı. Böyle olunca

da kelamcıların kullandığı delillere ihtiyaç kalmayacaktı. Bu bakımdan kelâmcılar, kendilerinin dindeki yerlerinin hac yolunun muhafızlarının sahip oldukları mevki ile eşit olduğunu unutmamalıdırlar.

Hacılara muhafızlık yapan kimsenin haccın gereklerini yerine getirmeden muhafızlıkla yetinerek hacca gitmesi onu hacılardan kılmaz ise bir kelâmcı da ahiret amellerini bırakıp, kendisini sadece münazara ve müdafaacı olarak görüp imanın gereklerini yerine getirmez ve kalbini ıslah etmez ise din âlimlerinden sayılmaz.

Kelâmcının ele aldığı meseleler herkesin ortak olduğu, dinin inanç bölümüdür. Bu, kalp ile dilin zahirî amellerinden bir bölümdür. Kelâmcının halk tabakasından ayrılması, muhafızlık yapmasından dolayıdır. Allah'ın sıfatlarının ve fiillerinin bilinmesi ve Mükâşefe ilminde işaret ettiğimiz ahiret yolunun ilmi, yalnızca Kelâm ilmiyle uğraşmakla bilinemez. Hatta denebilir ki Kelâm ilmi bunları öğrenmenin önüne perde olur. O makamlara ulaşmak için hidayetin başlangıcı olan ve nefisle yapılması gereken mücahede lâzımdır. Nitekim Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* bu hakikati şöyle ifade buyurmaktadır:

"Biz, bizim yolumuzda cehd edenlere elbette yollarımızı gösteririz. Muhakkak ki Allah iyilik yapanlarla beraberdir" (29 Ankebut/69)

"İnsanların inançlarını bidatçilerin hezeyanlarından koruyan kelam âlimlerini, hacıların canlarını ve eşyalarını koruyan muhafızlar ile aynı seviyede tuttunuz. Aynı şekilde fâkihlerin derecesini de sultanın, zalimlerin şerrinden halkı korumada kullanacağı kanunları hıfzetmek olarak beyan ettiniz. Onlara layık gördüğünüz bu iki mertebe din ilmine nispetle oldukça düşük mertebelerdir. Hâlbuki Ümmet-i Muhammed'in fazilet ve şöhret sahibi kimseleri fâkihler ile kelâmcılardır. Bu kimseler Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* katında faziletli kimseler olduklarına göre,

nasıl oluyor da onları bu düşük mertebelere düşürüyorsunuz?" denilirse şöyle cevap veririz:

"Hakkı şahıslarla değerlendirenler dalâlet bataklığının içine yuvarlanmış şaşkın kimselerdir. Eğer hak yolun yolcusu iseniz önce hakkı bilmeniz gerekir ki, o hakkı temsil edenleri de bilesiniz ki böyle yapmak sizin vazifenizdir. Eğer taklidî bir yoldan insanların arasında yalan-yanlış şöhret bulmuş derecelere bağlı kalırsanız, unutmayınız ki Ashab-ı Kiram ve onların yüksek mertebesi hiç de sizin zannettiğiniz gibi fıkıh veya kelâma bağlı değildi. Ümmet içerisinde hiç kimse, Ashab-ı Kiram'ın varmış oldukları yüce makamlara erişemez. Bütün bu hakikatlerle birlikte ashabın fazileti ne Kelâm ilmine ne de Fıkıh ilmine bağlı olmuştur. Onların fazileti sadece Ahiret ilmîne ve Ahiret ilminin yolculuğuna bağlıdır."

Ebubekir Sıddîk *(radıyallahu anhu)* bütün insanlardan üstün olmasını; çok oruç tutmak, namaz kılmak, hadis rivayet etmek, fetva ilmini iyi bilmek ve Kelâm ilmine dalmak sayesinde kazanmış değildir. O'nun bu yüce mertebeyi elde etmesi, kalbine yerleştirilen bir sır sayesinde gerçekleşmiştir. O halde sen de Hz. Ebubekir'i bu yüce makama eriştiren sırrı araştır. Zira bu sır, paha biçilmez bir mücevher ve değeri bulunmaz bir incidir. Şimdi burada ayrıntılarının açıklanması uzun sürecek olan birtakım sebeplerden dolayı insanların saygı gösterdiği kimseleri boş ver!

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* rabbine kavuştuğu zaman, binlerce sahabî vardı ve hepsi de Allah'ı bilen âlim kişilerdi. Ama içlerinde Kelam ilmini bilen hiç kimse yoktu ve on küsuru müstesna hiç biri fetva vermeye yanaşmamıştı. Fetva verenlerden biri olan İbn Ömer *(radıyallahu anhuma)*'ya bir mesele sorulduğu zaman soran kimseye "Halkın idaresini omuzlarına almış emîrin yanına git. Bu fetvanın mesuliyetini onun omuzlarına yükle" derdi. İbn Ömer bu sözüyle, meseleler ve ahkâmlar

hakkında fetva vermenin velayet ve saltanat vazifesi olduğuna işaret etmiş oluyordu.

Ömer bin Hattab *(radıyallahu anhu)* vefat ettiği zaman İbn Mesud *(radıyallahu anhu)* şöyle buyurdu: "İlmin onda dokuzu gitti" Bunun üzerine İbn Mesud'a "Sahabenin ileri gelenleri halen hayatta iken, sen bu sözü nasıl söylersin?" denildi. O ise şöyle cevap verdi: "Ben fetva ve ahkâm ilmini kastetmedim. Benim gayem Allah'ı tanıtan ilimdir."[94]

İbn Mesud'un "Onda dokuzu gitti" dediği ilme niçin talip olmuyorsunuz? Neden bu ilmin öğrenilmesine taraftar değilsiniz? Kelâm ve Cedel ilminin kapılarını kapatan bizzat Ömer *(radıyallahu anhu)* idi. Sabiğ[95] Hz. Ömer'e Kuran'ın iki ayeti arasında tenakuz olduğuna dair bir sual sorunca, Hz. Ömer kamçısıyla Sabiğ'i döverek huzurundan uzaklaştırdı. Bütün halka da Sabiğ'den uzak durmalarını tembihleyerek onunla konuşmamalarını istedi.

"Âlimlerin meşhurları fakihler ve kelâmcılardır" şeklindeki ifadenize gelince biliniz ki, Allah nezdinde insana fazilet kazandıran şey, sizin bildiğinizden başka bir şeydir.

Nitekim Ebubekir Sıddîk'ın şöhreti, halife oluşu sebebiyle ise de fazileti, kalbinde yerleşmiş olan sırdan ileri geliyordu. Hz. Ömer'in şöhreti siyasetle ise de fazileti, kendisiyle birlikte giden ilmin onda dokuzu sayesindeydi. Velayetinde, adaletinde ve halka karşı gayet müşfik davranmasında Allah'a yakınlık niyeti olduğu için bütün bu faziletleri elde etmiştir. Bu ise Hz. Ömer'in

94 Ebu Heyseme, Kitab'ul-İlim.

95 Temim kabilesindendir. İbn Hasin'e göre Sabiğ b. Şerik diye adlandırılmıştır. Cemel hâdisesinde hazır bulunmuştur. Sık sık Kuran'ın müteşabih ayetlerinden halka bahsetmekle, halka bunların manasını sormakla ve bu suretle halkı şüpheye düşürmekle şöhret bulmuştu. Hz. Ömer, Basra valisine bir mektup yazıp, Sabiğ'in bu şehre sokulmamasını istemişti.

sırrında gizlenmiş bir husustur. Hz. Ömer'in diğer zahirî fiillerine gelince; o fiiller, dünya mertebesine, nam ve şöhrete tâlib olan herhangi bir kimsede de görülebilir. Şöhret insanı helâk eden afetlerden birisidir. Fazilet ise, hiç kimsenin kavrayamadığı sır mahiyetinde olan işlerdendir. Fakihler ve kelâmcılar, tıpkı halifeler ve kadılar gibidir. Bunlar da kısımlara ayrılmışlardır.

Onlardan bir kısmı ilmiyle ve fetvalarıyla Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın rızasını kazanmaya çalışan, Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in sünnetine uyan ve hiçbir zaman ilmiyle gösterişe ve riyaya kaçmayan kimselerdi. Bu kimseler Allah'ın rızasını elde etmeye ehildirler. Onların Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* katındaki faziletleri, ilimleriyle amel etmelerinden, verdikleri fetvalarında ve açıkladıkları görüşlerinde yalnızca Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın rızasını gözetmelerindendir. Çünkü her ilim elde edilen bir ameldir. Her amel ise ilim değildir.

Doktor da ilmiyle Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya yakınlık kazanabilir. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın rızası doğrultusunda kullandığı takdirde ilmi sayesinde sevap kazanabilir. Sultan da halkın yönetimini Allah'ın rızasını kazanmak için üstlenirse Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* kendisinden razı olur ve büyük sevap kazanır. Onun bu sevabı kazanmasının sebebi, dinî bir vazifeyi yerine getirmiş olması değildir. Sadece yapmış olduğu amelde Allah rızasını kastetmesi kendisine bu sevabı kazandırmıştır.

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya yaklaşmanın üç yolu vardır:

1. Mücerred ilim. Bu ilim de Mükâşefe ilmidir.

2. Mücerred amel. Sultanın âdil davranması ve insanları ilâhî nizamla idare etmesi gibi.

3. İlim ve amelden mürekkeb olan yol. Bu da Ahiret yolunu gösteren ilimdir. Bu halin sahibi hem âlim hem de âmildir.

Kendinize şöyle bir bakın! Kıyamet gününde hangi gruptan olacağınızı düşünün! Allah'ı bilen âlimler grubundan mı? Allah için amel edenlerden mi? Yoksa her ikisinin de üstünde olan

hem ilim sahibi hem de amel eden gruptan mı? Bu, mücerred ilmin kör mukallidi olmaktan çok daha iyidir. Nitekim şöyle denilmiştir:

"Gördüğünü al, işittiklerini bırak! Güneşin yüzünde seni Zuhal yıldızına muhtaç ettirmeyen bir berraklık vardır."

Bütün bunlara ilâve olarak ileride, geçmiş fâkihlerin güzel hallerinden bahsettiğimiz zaman görülecektir ki, onlara uyduğunu söyleyenler onlara zulmetmişlerdir. Kıyamet günü en büyük hasımları onlar olacaktır. Zira Selefin fâkihleri, ilimleriyle ancak Allah'ın rızasına kavuşmayı niyet etmişlerdi. Âhiret âlimlerinden olduklarını bizzat yaşantıları teyid ediyordu. Onlar yalnız Fıkıh ilmiyle meşgul olup ondan gayri her şeyi terk etmiş değildi. Aynı zamanda Kalp ilmiyle meşgul olup kalplerini de murakabe ederlerdi. Fakat kalp ilmi hakkında kitap yazmak ve onu okutmaktan Selef'i meneden sebep, Ashab-ı Kiram'ı Fıkıh konusunda kitap yazmak ve okutmaktan meneden sebebin tâ kendisidir.

Sahabe-i Kiram'ın her biri, fetva ilminde müstakil birer fâkih durumunda idiler. Onları bu konuda yazmaktan ve okutmaktan meneden âmiller kesinlikle bilinmektedir. O âmilleri bir kere daha burada zikretmeye lüzum yoktur. Fakat biz, İslâm fâkihlerinin durumundan bir nebzecik olsun bahsedelim ki, bizim sözümüzün onlara değil, kendini Fıkıh İlmi'ne bağlı olarak gösteren fakat ahlâk bakımından Fıkıh ilminin ve o ilmin büyüklerinin yolundan ayrılanlara ait olduğu anlaşılsın! Fıkıh ilminin kutupları ve bu ilimle halka doğru yolu gösteren ve pek çok müntesibi bulunan fıkıh âlimi beş tanedir:

1. İmam Şafiî
2. İmam Malik
3. Ahmed b. Hanbel
4. İmam Ebu Hanife
5. İmam Süfyan es-Sevrî

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*, bu âlimlerin cümlesinden razı olsun! Bunların her biri âbid, zâhid, ahiret ilimlerini bilen, dünyada halkın maslahatı ile ilgili mevzularda hâkim ve fıkıhta gösterdikleri çalışmalar ile Allah'ın rızasını kasteden kimselerdi.

Yukarıda bahsettiğim hasletler, onların pek çok olan müspet hasletlerinin içinden yalnızca beşidir. Günümüzün fâkihlerine gelince; onlar bu beş hasletin ancak birinde onlara tâbi olmuşlardır. Bu haslet de çok mübalâğalı bir şekilde fıkıh ilminin meşgul olduğu sahaya girip, teferruata ait meselelere dikkatli bir şekilde eğilmeleridir. Hâlbuki ahirette işe yarayan hasletler, geride kalan dört haslettir. Günümüzün fakihleri tarafından titizlikle yerine getirilen bir haslet ise, hem dünyaya hem de ahirete yarayabilir. Şayet bu hasletten sadece ahiret kastedilmişse, dünya için olan yararı zayıflar. Bizim zamanımızdaki fâkihler kollarını sıvayıp yalnızca bu haslete sarılmışlar ve böylece mübarek imamların yolunda olduklarını iddia etmişlerdir. Ne var ki meleklerle demirciler arasında bir kıyaslama yapmak mümkün değildir.

Bu imamların fıkıh ilmine vukûfiyetleri herkesçe malum olduğu için biz burada, diğer dört haslete delalet eden hallerini anlatmaya çalışacağız.

1- İmam Şafiî

İmama Şafiî *(rahimehullah)* geceyi üçe taksim eder, birinci bölümünü ilme, ikinci bölümünü ibadete, üçüncü bölümünü de uyku ve istirahata ayırırdı.

Rebî[96] şöyle demiştir: "İmam Şafiî Ramazan ayında kıldığı namazlarda Kuran'ı altmış kere hatmederdi."

İmamın talebelerinden olan Ebu Yakup Yusuf b. Yahya el-

---

[96] Künyesi Rebî b. Süleyman b. Abdülcebbar b. Kâmil el-Muradi'dir. Hicretin 174. yılında doğmuş ve 204'de Şevval ayının 21. gecesinde vefat etmiştir.

Buveytî de hocasına uyarak Ramazan ayında her gün bir hatim indirirdi.

Hasan el-Kerabasî[97] şöyle demiştir: "Çok zaman İmam ile birlikte geceledim ve gördüm ki; gecenin üçte birinde namaz kılmakla meşgul olurdu. Bütün bu namazlarda, elli ayetten az okuduğuna asla rastlamadım. En fazla okuduğu da yüz ayeti geçmezdi. Rahmetten bahseden ayetleri okuduğu zaman kendisi ve bütün müslümanlar için Allah'ın rahmetini talep eder, azaptan bahseden bir ayeti okuduğu zaman da Allah'a sığınırdı. Kendisi ve bütün müslümanlar için azaptan emin olmayı Allah'tan dilerdi. Allah korkusu ile Allah'ın rahmetini umma duygusunu birlikte yaşardı."

İmamın uzun süren namazlarında sadece Kuran'ın elli ayetini okuması; Kuran'ın esrarına vakıf olmakta ne derece ileri gittiğini ve ayetler üzerinde ne kadar çok düşündüğünün göstergesidir.

İmam Şafiî şöyle demiştir: "On altı seneden beri hiçbir zaman doya doya yemek yemiş değilim. Zira tam bir şekilde doymak bedeni ağırlaştırır, kalbi katılaştırır, zekâyı körleştirir, uykuyu celbeder ve ibadetten alıkoyar."

O'nun tıka basa yemek yemenin afetlerinden nasıl çekindiğine ve ibadetteki ciddiyetine bir bakın! O, ibadet edebilmek için tıka-basa yemeyi terk etmiştir. Çünkü ibadetin başı, az yemekle yetinmektir.

İmam Şâfiî şöyle demiştir: "Gerek doğru ve gerekse yalan, hiç bir şekilde ve hiçbir zaman bütün hayatım boyunca Allah'ın ismiyle yemin etmedim."

İmamın bu sözü, onun Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya olan

[97] Ebu Ali Hasan b. Ali b. Yezid el-Kerabasî büyük bir imamdır. Önceleri Ebu Hanife'den ders almış sonra İmam Şafii'den ders alarak ona tâbi olmuştur. Hicretin 245. yılında vefat etmiştir.

saygı ve taziminin büyüklüğünü göstermektedir ve onun Allah'ın celâli hakkındaki derin ilminin en büyük delilidir.

İmam Şafiî'ye bir mesele soruldu. Sükût ederek bu suale cevap vermedi. Orada hazır bulunanlardan biri kendisine "Allah senden razı olsun, neden cevap vermedin?" deyince "Acaba fazilet bu suale cevap vermekte midir, yoksa vermemekte mi? İşte bunu düşünebilmek için bekledim" diye cevap verdi. Onun dilini nasıl kontrol altında tuttuğuna dikkat et! Hâlbuki fakihlere en çok musallat olan illet, dillerini kontrol edememeleridir. Ayrıca bu hâdise İmamın sadece Allah nezdindeki sevaba nail olmak için konuştuğunu veya sustuğunu göstermektedir.

Ahmed b. Yahya b. Vezir[98] şöyle anlatır: "Mısır'ın Kandiller çarşısında İmam ile birlikte gezerken baktık ki adamın biri, ilim ehlinden olan birisinin gıybetinde bulunuyor. Bunu duyan İmam bizlere dönerek şöyle dedi: 'Dillerinizi gıybetten ve ihanetten koruduğunuz gibi, kulaklarınızı da bunları işitmekten koruyun. Zira dinleyen söyleyene ortak olur. Ahlaksız kişiler kalplerindeki kötü şeyleri sizin zihinlerinize boşaltmak isterler. Böylelerinin sözlerini dinleyenler günahkâr olur, reddedenler ise saadete ererler."

İmam Şafiî şöyle demiştir: "Bir hakîm başka bir hakîme yazdığı mektupta 'Allah sana bir ilim vermiş. Bu ilmi günahların çirkefliğiyle kirletme ki âlimlerin, ilimlerinin nuru ile yürüdükleri kıyamet günü zulmette kalmayasın' diye yazmıştır."

İmam Şafiî'nin zühdüne gelince, o şöyle demiştir: "Dünya ile Allah sevgisini bir kalpte barındırdığını söyleyen kimse yalan söylemiştir."

[98] Künyesi Ahmed b. Yahya b. Vezir b. Süleyman b. Muhacir el-Mısrî'dir. Hicretin 171. yılında doğmuş, 251'de ve Şevval ayının altısında vefat etmiştir.

Humeydî[99] şöyle anlatır: "İmam Şafiî bazı idarecilerle Yemen'e gitti. Oradan da Mekke'ye geldi. O anda elinde on bin dirhem para vardı. Mekke dışında kendisi için bir çadır kuruldu. İnsanlar onu grup grup ziyaret etmeye geliyordu. O da gelen fakirlere para dağıtıyordu. O kadar ki, o çevredeki fakirlere vermekten elinde bir kuruş bile kalmamış ve oradan parasız olarak ayrılmıştı.

Bir gün İmam Şafiî hamamdan çıkarken, hamamcıya birçok mal vererek ayrıldı. Elindeki kamçı bir ara yere düştüğünde bir adam kamçıyı alarak kendisine verdi. İmam Şafiî derhal o adama elli dinar para verdi.

İmam Şafiî'nin cömertliği oldukça meşhurdur. Zaten zühdün başı cömertliktir. Çünkü insan neyi seviyorsa onu elinde tutmak ister. Dünya malını ancak dünyaya ehemmiyet vermeyen kişiler dağıtır. Bu hal zühdün kemal hâlidir.

İmamın zühdünün ne kadar ileri derecede olduğuna, Allah'tan ne kadar çok korktuğuna ve tek düşüncesinin ahiret olduğuna şu rivayet yeter de artar bile:

Süfyan b. Uyeyne[100]Rekâik'den aldığı bir hadisi kendisine rivayet etti. İmam Şafiî hadisi duyar duymaz kendinden geçti. Süfyan'a İmamın öldüğü söylendiğinde Süfyan şöyle dedi: "Eğer Şafiî ölmüş ise, zamanının en faziletli kişisi ölmüş demektir."

Abdullah b. Muhammed el-Belevî şöyle anlatır: "Ben ve Ömer b. Nebâte oturuyorduk. Aramızda âbidlerden ve zâhidlerden bahsediyorduk. Ömer şöyle dedi: Muhammed b. İdris Şafiî'den daha muttaki olan ve daha fasih konuşan bir kimseyi görmedim. Bir gün Ömer ve Haris b. Lebid ile birlikte Safa tepesine çıkmıştık. Haris burada Kuran'ı Kerim'den şu ayetleri okudu:

---

[99] Künyesi Ebubekr Abdullah b. Zübeyr b. İsa'dır. Küreyşin Esed kabilesindendir. Mekke'de hicretin 219. yılında vefat etmiştir.

[100] Künyesi Ebu Muhammed'dir. Hicretin 198. yılında ve Receb ayında vefat etmiştir.

"Bugün dilleri tutulacak gündür. (İnkârcılara) izin verilmez ki özür dilesinler" (77 Mürselât/35-36)

Orada bulunan ve ayeti dinleyen Şafiî'nin benzi sarardı, âdeta tüyleri diken diken oldu. Sonra onun tir tir titreyerek yere serildiğini gördüm. Gözünü açtığı zaman Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya şöyle niyazda bulundu.

"Ey yüceler yücesi Allahım! Yalancılardan olmaktan ve gafillerin yüz çevirmelerinden sana ve rahmetine sığınırım! Allahım! Ariflerin kalbi sana eğilmiş, müştekilerin boynu senin rahmetinin önünde bükülmüştür. İlâhi! Cömertliği bana hibe eyle ve beni örtünle setreyle. Yüce zatının keremiyle kusurumu affet!"

Abdullah diyor ki: Bu durumdan sonra İmam Şafiî yürüdü ve biz de arkasından geri döndük. Ben Bağdat'a geldiğim zaman İmam Şâfiî de Irak'ta bulunuyordu. Dicle'nin kenarında abdest alıyordum. Birisi yanımdan geçerken bana: "Ey genç! Abdestini güzel al ki, Allah sana dünyada ve ahirette güzellik ihsan etsin" diye seslendi. Başımı çevirip baktığım zaman yanında topluluk bulunan bir zat gördüm. Abdestimi çabucak alarak derhal peşlerine takıldım. Bir ara bana dönerek: "Bir ihtiyacın mı var?" dedi. Ben "Evet, Allah'ın sana öğrettiklerinden sen de bana öğret!" dedim. O: "Bilmiş ol ki Allah'a sadakatle kulluk yapanlar kurtulur. Allah'ın dinine özen gösteren felâketten selâmet bulur. Dünyada zahid olanın gözleri yarın kıyamet gününde karşılaştığı sevaptan dolayı nurlanır. Daha fazlasını söyleyeyim mi?" dedi. Ben "evet" dedim. O da: "Kimde üç haslet varsa o imanını kemale erdirmiştir, iyiliği emreden ve tatbik eden, münkeri yasaklayıp sakınan, Allah'ın hudutlarını gözetip aşmayan. "Daha fazlasını ister misin?" dedi. Ben "Evet, isterim" dedim. O: "Dünyaya sırt çevir, ahirete yönel! Bütün işlerinde Allah'a karşı samimiyet göster ki kurtulanlarla birlikte kurtulmuş olasın" diyerek oradan uzaklaştı. O gittikten sonra kim olduğunu sordum. Bana onun İmam Şafiî olduğunu söylediler."

İmam Şafiî'nin okunan Kur'an karşısında nasıl bayıldığını ve ayıldıktan sonra neler söylediğini dikkatlice düşün! Bütün bu haller İmam Şafiî'nin ne kadar zâhid bir kimse olduğunu anlatmaya yeter. Bu derecedeki bir Allah korkusuna ve zühde ancak Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'yı tanıma sayesinde ulaşılır. Nitekim Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyurmaktadır:

"Allah'tan kulları içinde ancak âlimler korkar" (35 Fatır/28)

İmam Şafiî bu takvayı ve zühdü selem, icare ve diğer fıkhî bahislerden elde etmemiştir. O takvasını ancak Kur'an ve Sünnet'ten çıkarmış, ahiret ilimlerinden almıştır. Çünkü geçmişlerin ve geleceklerin ilmi Kur'an ile Sünnete dayanmaktadır.

İmam Şafiî'nin kalbin sırlarını ve ahiret ilimlerini bilen bir âlim olduğunu kendisine sorulan riya hakkındaki bir soruya verdiği şu cevaptan anlayabilirsiniz:

"Riya bir fitnedir. Bu fitneyi heva ve heves meydana getirmiş ve âlimlerin gözlerini tıkayarak görmelerine mâni olmuştur. Âlimler nefislerine uyarak riyaya meylederlerse bütün amelleri boşa gider."

Yine İmam Şafiî şöyle demiştir: "Amelini kibir ve gururun zedeleyeceğini hissedip korktuğun zaman, kimi razı etmek istediğine, hangi sevabı istediğine, hangi cezadan korktuğuna ve hangi nimetten dolayı şükrettiğine dikkat et! Sen bu hususlardan yalnızca birini bile düşünsen yaptığın ameller gözünde küçülür."

İmam Şafiî'nin riyanın hakikatlerini nasıl belirtmiş olduğunu ve ayrıca riya kadar tehlikeli olan kibir ve gururun ilacını nasıl gösterdiğini düşün de, onun bu sahadaki büyük ilmini takdir et!

İmam Şafiî şöyle demiştir:

"Nefsini günahlardan korumayana ilim bir fayda vermez."

"İlmiyle Allah'a itaat eden, ibadetinin manevî zevkine erer."

"Bu yeryüzünde dostu veya düşmanı olmayan hiç kimse yoktur. Mademki durum bundan ibarettir; öyleyse sen, kendini Allah'ın ibadetine adayanlarla birlikte ol!"

Abdülkâhir b. Abdülaziz salihlerdendi ve çok muttaki bir kimseydi. İşte bu muttaki zat takva hakkında İmam Şafiî'ye birçok sual sorardı. İmam da bu zatın suallerine takvasından dolayı usanmadan cevap verirdi. Bu zat günün birinde İmam Şafiî'ye şu suali sordu:

"Sabır mı, mihnet mi yoksa temkin mi daha üstündür?" İmam ise şöyle cevap verdi:

"Temkin peygamberlerin derecesidir. Temkin derecesine ancak mihnetten sonra varılır. O hale eren kimse imtihana çekildiği zamanlarda sabreder. Sabrettiği zamanlarda ise temkine varmış olur. Ey Abdülkâhir! Görmez misin? Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* kulu ve rasûlu İbrahim *(Aleyhisselam)*'ı önce denedi. Sonra da temkin mertebesine ulaştırdı. Hz. Musa'yı da önce imtihan etti, sonra temkin derecesine ulaştırdı. Eyyûb *(Aleyhisselam)*'ı da önce imtihandan geçirdi, sonra temkine ulaştırdı. Yine Süleyman *(Aleyhisselam)*'ı da imtihan ettikten sonra temkin derecesine vardırdı ve kendisine mülk ihsan eyledi. Demek oluyor ki temkin, derecelerin en üstünü ve en efdalidir.

"İşte böylece Yusuf'u o arzda temkin ettik (yerleştirdik)" (12 Yusuf/21)

Eyyûb *(Aleyhisselam)* büyük imtihandan sonra temkin mertebesine vardı. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* onun başından geçen bu imtihan ve temkini Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade etmektedir:

"Biz de duasına icabet edip kendisindeki hastalığı giderdik. Tarafımızdan bir rahmet ve ibadet edenler için bir hatıra olmak üzere ona hem ailesini hem de onlarla beraber bir mislini daha verdik." (21 Enbiya/84)

İmam Şafiî'nin verdiği bu cevap, Kuran'ın sırlarını ve Allah'a yönelen enbiya ve evliyanın derecelerini ne denli bildiğini gös-

termektedir. Bu ise ahiret ilimlerini bilmenin bir sonucudur.

İmam Şafiî'ye "Bir kişi ne zaman âlim olur?" diye sorulduğunda "İncelediği ilmi öğrendiği ve öteki ilimlere yönelip eksiklerini kavradığında" der ve şu olayı anlatır:

Hekim Calinos'a "Niçin bir hastalık için birçok ilaçtan mürekkeb bir tedavi usulü tavsiye ediyorsun?" diye sorulunca bu sözü söyleyenlere "Esasen tedavide ilaçlardan yalnızca birisi amaçtır. Diğerleri ise bu esas ilacın keskinliğini dindirmek içindir. Zira tek ilaç öldürücüdür" şeklinde cevap vermiştir.

İmam Şafiî'nin bu ve buna benzer daha nice sözleri, onun Marifetullahta ve Ahiret ilminde ne denli yüksek mertebelere çıkmış olduğunu göstermektedir.

İmam Şafiî'nin fıkıhtan ve fıkhî konulardaki münazaralardan sadece Allah'ın rızasını kastettiğine diğer bir delil ise onun şu sözüdür:

"İnsanların bana isnat etmeden bu ilimden istifade etmelerini ne kadar da çok isterim."

Dikkat edilecek olursa, İmam Şafiî ilimden doğacak olan afeti ve ilmi, şöhret için istemenin felâketini çok iyi kavramıştır. O *(rahimehullah)* ilimden gelecek olan şöhrete iltifat etmeyip kalbini benliğin her çeşidinden arındırmıştır.

İmam Şafiî şöyle demiştir: "Konuştuğum kimselerin muvaffak olmasını, doğru yolu bulmalarını ve Allah'tan yardım görmesini, Allah'ın muhafazası altına girmelerini istemişimdir. Kiminle de ilmî bir münazara yapmış isem, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın onun diliyle mi, yoksa benim dilimle mi hakkı açığa çıkaracağını asla sorun etmedim."

Yine şöyle demiştir: "Kendisine açıkladığım hakikati ve delilleri kabul eden herkese sadece saygı ve sevgi gösterdim. Ancak hakkı kabul etmeyen kimseler gözümden düştü ve kalbimde onlara karşı en küçük bir sevgi dahi kalmadı."

Onun bu sözleri, fıkıh ilminde ve fıkhî münazaralarda sadece Allah'ın rızasını gözettiğinin açık göstergeleridir.

İmam Şafiî'den sonra gelen ve sözde onun yolunda olduklarını iddia edenler, yukarıda bahsi geçen beş hasletten ancak birinde ona tâbi olmuşlardır. Hatta sonradan o bir haslette bile kendisine muhalefet etmişlerdir. İşte Ebu Sevr[101] "Ne ben Şafiî gibi birisini gördüm ve ne de başkaları onun gibisini göreceklerdir." sözünü bu sırra binaen söylemiştir.

Ahmed b. Hanbel *(rahimehullah)*: "Kırk seneden beri her kıldığım namazda Şafiî'ye dua ediyorum" demiştir. Dua edenin kadirşinaslığına, insafına ve dua edilenin de yüksek derecesine dikkat edin! Daha sonra günümüzdeki âlimler ve fakihlerle kıyas edin ve zamanımızdaki âlimlerin aralarındaki buğz ve nefreti de düşünün ki onların "Biz, geçmiş fâkihlerin yoluna uymaktayız" sözlerinin ne kadar samimiyetsiz olduğunu anlayabilesiniz.

Ahmed b. Hanbel, İmam Şafiî'yi dualarında çokça andığı için oğlu kendisine "Şafiî nasıl bir adamdı ki kendisine bu kadar çok dua ediyorsun?" diye sorunca şu cevabı vermiştir:

"Ey oğlum! İmam Şafiî dünya için bir güneş ve insanlar için de afiyet kaynağıydı."

Tüm bu rivayetler bizlere günümüzdeki âlimlerin İmam Şafiî ve Ahmed b. Hanbel gibi imamların halefi olup olmaklarını göstermektedir.

Yine Ahmed b. Hanbel "Eline kalem alan herkesin üzerinde İmam Şafiî'nin mutlaka hakkı vardır" demiştir.

Yahya b. Said el-Kattan ise şöyle der: "Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* kendisine ilim kapısını açtığı ve onu fıkıh ilminde başarılı kıldığı için kırk yıldan beri her namazımda İmam Şafiî'ye dua ederim."

---

[101] Künyesi Ebu Sevr İbrahim b. Halid b. Yamandır. Hicretin 240.yılında vefat etmiştir.

İmam Şafiî *(rahimehullah)* hakkında naklettiğimiz bu rivayetlerle yetinelim. Zira onun güzel hasletleri saymakla bitmez. Burada naklettiğimiz rivayetleri, Şeyh Nasir b. İbrahim el-Makdisî[102] İmam Şafiî hakkında telif ettiği "Menakıb" adlı eserinden aktardık.

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* İmam Şafii'den ve bütün Müslümanlardan razı olsun!

2- İmam Malik

İmam Malik *(rahimehullah)* da bahsettiğimiz beş güzel haslet ile bezenmişti. Kendisine "Ey İmam! İlim talebi hakkında ne dersin?" diye sorulduğunda "Pek güzel bir uğraştır. Fakat sana sabahtan akşama kadar ne gerekiyorsa, sen o kadarını öğren!" cevabını vermiştir.

Yine o *(rahimehullah)* şöyle demiştir: "İlim, fazla okuyup rivayet etmek değildir. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın dilediği kimseye verdiği bir nurdur."

İmam Malik, din ilmine çok büyük bir saygı gösteriyordu. O kadar ki, bir hadisi rivayet etmek istediği zaman önce abdest alır, sonra o meclisin en yüksek yerinde oturur, sakalını tarar, kokular sürer, heybetli bir vaziyet aldıktan sonra kelimelerin üzerine basa basa Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in sözlerini rivayet ederdi. Bu hali kendisine sorulduğunda "Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in mübarek sözlerine tazim etmeyi sevdiğim için böyle davranıyorum" derdi.

İmamın saygı ve tazim ifade eden bu sözleri onun, Allah'ın celâl ve azametini yakinen bilmesinden kaynaklanmaktadır.

İmamın "Din hususunda cedel, insana hiçbir şey kazandır-

[102] Bu zat birçok İslâm beldesini gezerek âlimlerden ders almıştır. Zahidlikte, kitap yazmada ve selefe uymada emsalsizdi. Sayısız kitap telif etmiştir. Hicretin 506. senesinde Şam'da vefat etmiştir.

maz" sözü, onun ilmiyle sadece Allah'ın rızasını aradığını gösteren apaçık bir delildir. Ayrıca İmam Şafiî'nin söylediği şu sözler de bu hususu teyit etmektedir:

"Benim de hazır bulunduğum bir mecliste İmam Malik'e kırk sekiz soru soruldu. İkisi hariç hepsine 'Bilmiyorum' cevabını verdi."

İlmiyle Allah'ın rızasını aramayan kimseler 'Bilmiyorum' sözünü pek kullanmazlar. Zira böyle bir şeyi gururlarına yediremezler. İşte bu sırrı anlatmak için İmam Şafiî şöyle demiştir:

"Âlimler arasında İmam Malik, karanlıkları delen bir yıldız gibidir. İmam Malik kadar minnettarı olduğum bir kimse yoktur."

Rivayet edildiğine göre Halife Ebu Cafer el Mansur[103], İmam Malik'in "Karısını boşanmaya zorlayan kişinin karısının boş olmayacağını" bildiren hadisi rivayet etmesine mâni olmuştur. Daha sonra İmam Malik'in bu yasağa uyup uymadığını öğrenmek için adamlarından birini gizlice göndererek İmam Malik'e bu konuyu sordurur. İmam Malik ise halkın huzurunda sual soran kişiye "Karısını zorla boşayan kimsenin karısı boş olmaz" diye cevap verir. Bunun üzerine Halife Ebu Cafer, İmam Malik'i kırbaçlatır. Fakat İmam, bütün bu işkencelere rağmen hadisi nakletmekten bir an olsun geri durmamıştır.

İmam Malik şöyle demiştir: "Bir kimse sözlerinde doğruluktan ayrılmaz ve yalan söylemez ise Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* onun aklını korur. Ne kadar yaşlanırsa yaşlansın aklına bir eksiklik gelmez ve bunamaz."

İmam Malik'in zahidliği zühdün zirvesine çıkmıştı. Bir gün Emîr'ul-Mü'minîn el-Mehdî[104] İmam Malik'e 'Evin var mı?' diye

[103] Künyesi Ebu Cafer Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbas'tır. Hz. Abbas'ın neslinden gelen Abbasî halifelerinin ikincisidir.

[104] Künyesi el-Mehdi Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbas tır. Abbasî halifelerinin üçüncüsüdür.

sorar. İmam 'Hayır evim yok. Fakat size ev meselesiyle ilgili Rabia b. Ebi Abdurrahman'dan dinlediğim bir hadis nakledeyim der' ve "Kişinin nesebi onun evidir"[105] hadisini nakleder.

Harun Reşid, İmam Malik'e 'Evin var mı?' diye sorar. İmam Malik 'Hayır yok' deyince Harun Reşid, İmam Malik'e üç bin dinar vererek 'Bununla kendine bir ev al' der.

İmam Malik, Harun Reşid'den parayı alır, fakat parayı ev almak için sarf etmez. Harun Reşid Bağdat'a dönerken İmam Malik'ten kendisiyle birlikte Bağdat'a gelmesini ister ve: "Hz. Osman'ın, herkesi bir tek mushafa uymaya teşvik ettiği gibi ben de herkesi senin Muvatta adlı kitabına tâbi kılmak istiyorum" der. Bu söz üzerine İmam Malik şöyle der:

"Herkesi benim kitabıma tâbi kılmak imkânsızdır. Çünkü Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in ashabı onun ölümünden sonra dünyanın dört bir yanına yayıldılar. Rasulullah'ın hadislerini de gittikleri diyarlarda yaydılar. Bu nedenle her belde halkında ayrı ayrı ilim vardır. Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* "Ümmetimin ihtilâfından rahmet doğar"[106] buyurmuştur. Ayrıca sizinle birlikte hükümet merkezine gelmem de imkânsızdır. Çünkü Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Medine hakkında "Eğer bilseler, Medine onlar için daha hayırlıdır"[107] ve "Körük, demirin kirini-pasını temizlediği gibi, Medine de günahkârları öylece nefyeder"[108]buyurmuştur. İşte bana vermiş bulunduğunuz dinarlarınız! İster geri alın, ister bırakın..."

---

[105] Bu bir hadis değil, İmam Malik'in ismini verdiği Rabia'nın sözüdür. Bu söze mecaz yoluyla hadis denmiştir. Rabia, Medine'nin meşhur âlimlerindendir. Hicretin 130. yılında el-Enbarda vefat etmiştir.

[106] Beyhaki, el-Eş'arıyye risalesinde ve ayrıca el-Medhal de İbn Abbas hadisinden "Sahabelerimin ihtilafı sizler için bir rahmettir" lafzıyla rivayet etmiştir. Ancak isnadı zayıftır.

[107] Buhari ve Müslim, Süfyan b. Ebi Zubeyr'den rivayet etmiştir.

[108] Buhari ve Müslim, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

İmam Malik bu sözleriyle Harun Reşid'e: "Bana yaptığın iyiliğin karşılığı olarak beni Medine'den ayırmak istiyorsun. Ama bana bütün dünyayı verseniz Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in şehri olan Medine'den asla ayrılmam" diyordu.

İmam Malik'in dünyaya karşı zühdü işte böyleydi!

İlmi ve talebeleri, dünyanın her tarafına yayıldığı sıralarda her taraftan kendisine bolca para gelmekteydi. Fakat o kendisine gelen bütün paraları Allah yolunda sarf ederdi. Onun cömertliği, dünyayı az sevdiğine ve zühdüne delâlet etmektedir. Zâhidlik sadece malı sarf etmekten ibaret değildir. Zâhidlik, aynı zamanda kalbi mal sevgisinden uzak tutmaktır. Nitekim peygamberlerin en zengini olan Hz. Süleyman, mülk ve serveti hususunda çok zâhid bir kişi idi.

Onun dünyayı hakir gördüğüne İmam Şafiî'den gelen şu rivayet yeter de artar bile:

"İmam Malik'in kapısında Horasan diyarının küheylan atlarından ve Mısır'ın meşhur katırlarından öylelerini gördüm ki, onlardan daha güzelini hiçbir yerde görmemiştim. Hocam İmam Malik'e:

- Bunlar ne güzel şeyler' dedim. O bu sözümü işittiği zaman şöyle dedi:

- Ey Ebu Abdullah! Onlar benden sana hediye olsun. Ben de ona:

- Hiç olmazsa binmek için birini kendinize bırakın, dediğimde O:

-Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in defnedilmiş olduğu bir şehirde binekli olarak dolaşmaya utanırım, dedi."

İmam Malik'in cömertliğine bakın ki elindeki servetin tamamını birden hediye edebilmektedir. Üstelik Medine'nin topraklarında binekli olarak dolaşmayı dahi hürmetsizlik kabul ettiği için bineğe binmiyor!

İmam Malik'in yalnızca Allah'ın rızasını gözeterek ilim talep ettiğini ve dünyayı bir hiç mesabesinde gördüğünü gözler önüne seren son bir rivayet ile İmam Malik hakkındaki sözlerimi noktalamak istiyorum.

İmam Malik'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Harun Reşidin huzuruna girdim. Bana:

- Ey Ebu Abdullah! Bize sık sık gelmen gerekir. Zira çocuklarımın senden Muvatta'yı dinlemesini istiyorum, deyince ona şöyle cevap verdim:

- Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* Emîr'ul Müminîn'i aziz kılsın. Bu ilim bizlere siz Ehl-i Beyt'ten gelmiştir. Eğer siz ilme hürmet gösterirseniz bu ilim hürmet görür. Malumdur ki ilim, insanın ayağına gelmez. İlmin ayağına gidilmesi gerekir. Benim bu sözümü dinleyen Emîr'ul-Mü'minîn:

- Doğru söylüyorsun yâ Mâlik!' diye mukabele etti. Sonra çocuklarına dönerek:

- Mescide giderek halkla beraber İmam'ın derslerini dinleyin, diye emir verdi."

3- İmam Ebu Hanife

İmam Ebu Hanife âbid, zâhid, Allah'ı bilen ve O'ndan korkan ve ilmiyle sadece Allah'ın rızasını murad eden bir âlim idi. Onun büyük bir âbid olduğu şu rivayetten açıkça anlaşılmaktadır:

İbn Mübarek[109], "Ebu Hanife büyük bir mürüvvete sahip çokça ibadet eden bir zât idi" demiştir.

Hammad b. Ebi Süleyman[110], Ebu Hanife'nin ömrünün son

---

[109] Künyesi İbn Mübarek b. Vadih el-Hanzelî'dir. Muhaddislerin Sultanı olarak kabul edilir. Hicretin 181. yılında ve 63 yaşında vefat etmiştir. Ebu Hanife'nin talebelerindendir. Hocasından birçok bilgiler nakletmiş ve onun rahle-i tedrisinde uzun zaman kalmıştır.

[110] Asıl ismi Müslim'dir, Küfelidir. Sahabe'den Ebu Musa el-Eşari'nin azatlısıdır.

günlerinde bütün geceyi ibadetle geçirdiğini rivayet etmiştir. Ebu Hanife hayatının ilk devrelerinde gecenin yarısını ibadetle geçirirdi. Bir gün yoldan geçerken bir adam kendisini yanındakilere göstererek şöyle söyledi: "İşte bu zat bütün geceyi ibadetle ihya eden bir kimsedir" Bu sözü duyan İmam, o günden itibaren kendisi hakkında bu bilgiyi taşıyan adamı yalancı çıkarmamak için bütün gecelerini ibadetle ihya etmeye başladı ve "Ben, halkın beni bende olmayan vasıflarla övmesinden dolayı Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'dan haya ederim" dedi.

Rebî b. Asım[111] şöyle anlatır: "Küfe valisi Yezid b. Ömer b. Hubeyre beni, Ebu Hanife'yi onun huzuruna getirmem için gönderdi. Ebu Hanife de geldi. Yezid, kendisini hazinenin başına getirmek istedi ancak Ebu Hanife bu teklifi reddetti. Bunun üzerine Yezid, teklifini reddettiği için Ebu Hanife'ye yirmi kırbaç vurdurdu."

Ebu Hanife'nin işkence çekmek pahasına makam ve mansıbdan nasıl kaçtığına dikkat et!

Hakem b. Hişam Sakafi[112] şöyle der: "Şam'da bulunduğum bir sırada bana, Ebu Hanife'nin devrin en emin insanı olduğunu söylediler. Devrin sultanı Ebu Hanife'ye Beytülmal nazırlığı teklif etmiş ve 'Şayet teklifimi kabul etmezsen seni kırbaçlatırım' diyerek onu tehdit etmeyi de ihmal etmemişti. Ebu Hanife ise onun vuracağı kırbaçların acısını Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın kendisine vereceği azabın acısından daha hafif bulduğu için dünya azabını tercih etti ve hükümdarın kendisine teklif ettiği görevi reddetti."

İbn Mübarek'in yanında Ebu Hanife hakkında ileri geri konuşulunca şöyle dedi:

"Siz öyle bir kişi hakkında konuşuyorsunuz ki, bütün dünya

---

[111] Bazı nüshalarda Rebî b. İsmail Ebu Asım diye geçmektedir.

[112] Aslen Küfelidir, Bilahare Şam'a yerleşmiştir.

ona ait olmak istedi. Fakat o, Allah'tan korkarak kendisini isteyen dünyadan uzaklaştı."

Muhammed b. Şücâ'dan ve bir kısım arkadaşlarından rivayet edildiğine göre Ebu Hanife'ye "Emîr'ul-Müminin Ebu Cafer Mansur size on bin dirhem verilmesini emretmiştir" denildiği zaman Ebu Hanife "Ben bu parayı kabul etmem" diye razı olmadığını izhar eder. Fakat sultanın bu parayı kendisine göndereceği günün sabahı, namazını kılar ve sonra elbisesine bürünerek sessiz sedasız yatağına girer ve kimseyle konuşmaz. Bu esnada Hasan b. Kahtebe'nin[113] bir adamı parayı getirerek Ebu Hanife'nin huzuruna girer. İmamın yanında bulunanlardan bazıları devletin gönderdiği elçiye "Ancak arada sırada ve pek az konuşabiliyor. Sizin anlayacağınız kendisine bir hastalık arız olmuştur. Bu hastalık arız olduğundan bu yana hâli hep böyledir" derler. Parayı getiren elçi "O halde getirdiğim parayı şu keseye koyup evin bir kenarına bırakın ve iyileştiği zaman da kendisine teslim edin" der. Bu hal karşısında Ebu Hanife, oğlu Hammad'a şu vasiyette bulunur: "Öldüğüm zaman beni defneder etmez bu paraları al. Hasan b. Kahtebe'ye götür ve ona de ki: "Ebu Hanife'nin yanında emanet olarak bıraktığınız şu paranızı geri alın."

Oğlu Hammad şöyle anlatır: "Babamın vasiyetini aynen tatbik ettim. Bunun üzerine Hasan bana 'Allah'ın rahmeti babanın üzerine olsun. O, dini hususunda çok duyarlı idi' dedi."

Ebu Hanife, kendisine baş kadılık teklif edildiğinde "Ben bu vazifeye lâyık değilim" demiştir. Neden lâyık olmadığı sorulduğu zaman da şu cevabı vermiştir: "Eğer ben doğru sözlü biri isem işte ben bu vazifeye layık olmadığımı söylüyorum. Beni tasdik edin! Yok, eğer yalan söylüyorsam bir yalancının kadı olması caiz değildir."

Âhiret yolunu, din işlerini ve Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın

[113] Abbasî devletinin hükümet erkânından biridir.

ilahî sıfatlarını bilmesine gelince; dünyadaki zühd ve takvâsı ve Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'dan şiddetle korkar olması bunun apaçık delilidir.

Şerik en-Nehaî şöyle demiştir: "Ebu Hanife çok susardı, daima düşünceliydi ve halk ile az konuşurdu."

Bu hali Ebu Hanife'nin, bâtın ilmine sahip olduğunun açık bir delilidir. O, dinin en mühim ve hayatî konularıyla ilgili meseleler üzerinde düşünür ve netice çıkarmaya çalışırdı. Çünkü susmasını bilip, sükût eden kimseye ilmin tamamı verilmiştir.

Buraya kadar zikrettiğimiz menkıbeler sözü edilen üç büyük imamın hallerinden sadece birer küçük bölümdür.

4- Ahmed b. Hanbel ve Süfyan es-Sevrî

Ahmed b. Hanbel ve Süfyan es-Sevrî'ye gelince; bu iki imamın takipçileri diğer üç imamınkinden daha azdır. Hele Süfyan es-Sevrî'ye tâbi olanlar hemen hemen hiç kalmamıştır. Fakat bu iki zatın takvası ve zühdü apaçık ortadadır. Kitabımızın birçok bölümünde bu iki zâtın fiillerinden ve sözlerinden sık sık bahsedilmektedir. Bu bakımdan acele edip onlara ait menkıbeleri buraya sıkıştırmak lüzumsuz olur.

Şimdi sen sözünü etmiş olduğumuz üç imamın hallerine bakarak derin derin düşün! O zaman göreceksin ki bu haller, sözler ve fiiller, sadece fıkıh ilminin Lian, İla, Zıhar, İcare ve Selem gibi fer'i meselelerine vakıf olmaktan dolayı elde edilecek şeyler değildir. Bunlar sadece dünyadan yüz çevirmiş ve yalnız Allah'a gönül vermiş kimselerin halleri, sözleri ve fiilleridir. Bir de bu zatların peşinden gittiğini iddia edenlerin hallerine bak! Acaba iddialarında ne kadar haklılar?

3.BÖLÜM

Halkın Makbul İlimler Olarak Kabul Ettiği Aslen Makbul Olmayan İlimler

Mezmûm İlimlerin Yerilmesinin Nedenleri

"İlim, eşyanın hakikatini bilmek demektir. Bu manada olan ilim, Allah'ın sıfatlarındandır. Bir şey ilim olduğu halde nasıl olur da çirkin olabilir?" diye sorulacak olursa şu şekilde cevap veririz:

"İlim, hiçbir surette ilim olmasından dolayı kötü sayılmaz." Fakat şu üç sebepten dolayı insanlar hakkında mezmum kabul edilir.

1. Sahibini veya başkalarını kötüye sevk eden ilim. Sihir ve büyü ilmi buna örnek olarak verilebilir. Çünkü bu ilimler birer ilim kabul edildiği halde kötülenmiştir. Bu ilimlerin var olduğunu Kur'an tasdik etmektedir. Yine Kur'an bu ilmin eşlerin arasını açtığını bile zikretmektedir:

"...Onlar, o iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri (sihri) öğreniyorlardı." (2 Bakara/102)

Ayrıca Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e sihir yapıldığı ve bu yüzden hastalanarak yatağa düştüğü bilinen bir gerçektir. Cebrail *(Aleyhisselam)*'ın durumu kendisine bildirmesinden sonra sihir malzemelerini bir kuyunun derinliklerindeki taşın altından çıkarmıştır.[114]

---

[114] Buhari ve Müslim, Aişe (*radıyallahu anha*)'dan rivayet etmişlerdir.

Sihir ilmi, cevherlerin özelliğinden, yıldızların doğuş merkezlerini hesap etme inceliklerini bilmekten elde edilen bir ilimdir. Hususiyetleri bilinen bu cevherlerden, sihre tutulması istenen kişinin şeklinde bir iskelet yapılır ve herhangi bir yıldızın hususî bir vakti gözetlenir. Beklenen vakit gelir gelmez iskeletin üzerine küfürden, şeriata muhalif olan fuhşiyattan bazı kelimeler hecelenir. Bu hecelenen kelimeler vasıtasıyla şeytanların yardımına mazhar olunur. Bütün bunlardan sonra âdet-i ilahî gereği sihir yapılan kişide garip durumlar belirmeye başlar. İşte bütün bu sebepleri öğrenmek mezmum değildir. Fakat bu bilinenler sadece halka ve diğer insanlara zarar vermeye vesile olur. Şerre vesile olan şey elbette şer olur ve böylece mezmûm sayılır.

İyi bir adamı öldürmek isteyen bir zalime adamın saklandığı yeri söylemek; bilinen şeyi olduğu gibi ifade etme bakımından bir ilimdir. Ancak zarara sebebiyet verdiği için mezmumdur. Dolayısıyla burada zalimi, adamın bulunduğu yerin tam tersi istikamete yöneltmek ve yalan söylemek vâcibdir. Burada bildiği şeyi söylemek bir ilim ise de, şerre yol açtığı için mezmûmdur.

2. Sahibine kârdan fazla zarar verdiği için mezmum olur. Astronomi gibi... Bu ilim, ilim olmak hasebiyle zararlı bir ilim değildir. Astronomi ilmi iki kısma ayrılır:

a) Hesaba Dayalı Olan Kısım

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* Kuran'da Güneş'in ve Ay'ın bir hesab ile seyrettiğini bildirmektedir:

"Güneş ve Ay bir hesab iledir." (55 Rahman/5)

"Aya da menziller takdir ettik. Nihayet o, kurumuş eski hurma dalı gibi oldu." (36 Yasin/39)

b) Ahkâmla İlgili Kısım

Bunun hülasası hâdiselerin oluşunu sebeplere bağlamaktır. Doktorun nabız yoklamasıyla muhtemel hastalığı keşfetmesine benzer. Bu ilim, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın yarattığı varlıklar hakkındaki sünnet ve âdetinin cereyan tarzını bilmektir. Fakat

şeriat bu ilmi zemmetmiştir. Nitekim Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Kaderden bahsedildiğinde sükût edin! Yıldızlar zikredildiği zaman sükût edin! Ashabım zikredildiği zaman (onların arasındaki hâdiseleri kurcalamaktan) sükût edin!"[115]

"Benden sonra ümmetim hakkında üç şeyden korkuyorum: İdarecilerin zulmü, yıldızlara inanmak ve kaderi yalanlamak."[116]

Ömer b. Hattab *(radıyallahu anhu)* şöyle demiştir: "Yıldızların ilminden size karada ve denizde yarayacak kadarını öğrenin, gerisinden ise sakının!"

Hz. Ömer'in bizi yıldız ilminin kara ve denizlerde işimize yarayacak kısmından başkasını elde etmekten alıkoyması üç sebebe dayanır:

Birincisi; Halkın çoğuna zarar verir. Çünkü halka 'Şu olaylar falan yıldızın hareketinden meydana geliyor' dendiğinde, halkın kalbinde yıldızların tesir edici ve tasarruf sahibi birer ilâh oldukları kanaati yerleşmektedir. Özellikle yıldızların semavî birer cevher oldukları hususu da bu kanaati iyice pekiştirmektedir. Böyle olunca insanlar onlara bağlanır hayrı ve şerri; ümit veya ümitsizliği onlardan beklemeye başlarlar. Böylece Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın zikri kalplerden silinir. Çünkü inancı zayıf olanlar daima vasıtalara bakar. Nedense bir türlü o vasıtanın esas müessirine bakmaya güçleri yetmez. Güneşin, ayın ve yıldızların Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın teshir edilmiş birer mahlûku olduğunu sadece ilimde derinleşmiş âlimler bilirler.

Zayıf bir insanın, ışıkların ancak Güneş doğduktan sonra etrafı aydınlattığını görmesi, karıncanın kâğıdın üzerindeki yazıların arka arkaya kâğıt üzerinde sıralanışını kalemin işi zannetmesine benzer. Çünkü o kâğıt üzerine yazıyı yazan olarak yalnız ka-

[115] Taberani, İbn Mesud'dan hasen bir isnad ile rivayet etmiştir.
[116] İbn Abdulberr ve İbn Asakir, Ebu Mahcen'den rivayet etmiştir.

lemi görmüştür. Kalemin daha üstüne bakıp, onu tutan parmakları göremez. Hele hele parmakların yukarısında bulunan eli ve o eli idare eden iradeyi kesinlikle göremez. O iradeyi taşıyan yazarın varlığını, o yazara bu kabiliyet ve hassasiyeti veren hakikî kudret ve kuvvet sahibini ise hiç bir şekilde idrak edemez.

İşte tıpkı bu karınca misalinde olduğu gibi, halkın dikkati çoğu zaman enginlerde ve yakın sebeplerde kalır. Bu sebepleri aşıp, sebeplerin asıl müessirine varmaya muvaffak olamaz. İşte yıldızların ilmine dalmayı yasaklayan sebeplerden biri budur.

İkincisi; Yıldızlara bakarak netice çıkarmak tahminden başka bir şey değildir. Ne zan ne de yakin olarak insanlar tarafından açık bir şey bilinmemektedir. O halde yıldızların doğuşu sebebiyle ortaya atılan hüküm, cahilâne bir hükümdür ki böyle bir hükmün hiçbir değeri yoktur. Binealeyh yerilmiş olması ilim olmasından dolayı değil cehalet olmasından dolayıdır. Bu ilimle elde edilen marifetlerin Hz. İdris'in mucizesi olduğu kuvvetle rivayet olunmaktadır. Fakat Hz. İdris'in meşgul olduğu yıldız ilmi, günümüzde tamamen yok olup gitmiştir.

Müneccimin yaptığı tahminlerin bazen doğru çıkması, sadece bir tesadüften ibarettir. Zira müneccim, bir kısım sebeplere muttali olsa da bu sebeplerin hakikatine muttali olmak beşerin kudreti dışında bir keyfiyettir. Kazara ve tesadüfen Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın bütün bu sebeplerin geri kalan kısımlarını takdir ettiği bir ana müneccimin hükmü tesadüf ederse müneccim hükmünde doğru sayılır. Tesadüf etmediği takdirde ise müneccim yanılmış sayılır. Müneccimin bu durumu tıpkı bulutların toplandığını görerek yağmurun yağacağına hükmeden bir insanın durumuna benzer. Fakat çoğu zaman bulutlar dağılarak, yağmur yağacağını iddia eden kimseleri yanıltır. Bazı zamanlar bunun aksi de olur ve yağmur yağar. İşte nasıl sadece bulutların bir araya gelmesi yağmurun yağmasına kâfi gelmiyor ve daha başka sebepler de gerekiyorsa; bir kaptanın esintiye bakarak bir

tehlike görmemesi, bir gemicinin tecrübelerine dayanarak vermiş olduğu 'gemi batmaz' hükmü de aynen böyledir. Zira bu esintilerin daha nice nedenleri vardır ki, gemici bunlara bazen muttali olur, bazen ise olamaz. Hele bir kısmına hiçbir zaman nüfuz edemez. Onun için bazen hükümlerinde isabet eder, bazen de yanılır. İşte bu nedenle kuvvetli insan da zayıf insan gibi bu ilimden menedilir.

Üçüncüsü; Yıldız ilminde hiçbir fayda yoktur. Zararlarından en azı fuzulî bir iş yapmış olmaktır. Fuzulî bir iş yapmış olmak da en değerli hazine olan hayatı boşa harcamaktır ki bu zararların en dehşetlisidir.

"Bir gün Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir kişinin yanından geçerken, halkın o kişinin başına toplandığını görür ve 'Bu ne toplantısı?' diye sorar. Halk 'Bu büyük bir âlimdir, onun için etrafında toplandık' der. Bu cevabın üzerine Allah'ın Rasûlü 'Hangi meselede âlim?' diye sorar. 'Şiiri ve Arabların soylarını çok iyi bilir' derler. Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de: 'Bu ilmin ne bilinmesinde bir fayda, ne bilinmemesinde bir zarar vardır."[117] buyurur.

"İlim ancak muhkem bir ayet veya nesh edilmemiş bir sünnet veya adaletli bir farizadan ibarettir."[118]

Astroloji ve benzeri ilimlere dalmak tehlikeli olduğu gibi faydasızdır ve bu ilimle meşgul olmak vakit kaybetmekten başka bir şey değildir. Allah'ın takdir ettiği şeyden kaçınmak hiç kimsenin elinde değildir. Ama tıp ilmi böyle değildir. Çünkü o ilme insanların ihtiyacı vardır. Tıp ilminin delillerinin birçoğuna insan vakıf olabilir. Tıp ilmi gibi rüya tabiri ilmi de her ne kadar tahmine dayalı bir ilim ise de yıldız ilminden farklıdır. Rüya tabirinde de faydalar vardır. Zira tabir ilmi, nübüvvetten bir cüz sayılır ve bu ilimde herhangi bir tehlike yoktur.

[117] İbnu Abdulberr, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.
[118] Ebu Davud ve İbn Mâce, Abdullah b. Ömer'den rivayet etmiştir.

3. Kişinin tek başına uğraşmakla yararlanamayacağı bir ilimle uğraşması da zemmedilmiştir. Mesela ilimlerin zahir ve kolay anlaşılan kısımlarını öğrenmeden inceliklerini ve gizli taraflarını öğrenmeye çalışmak ve ilâhî ilimlerin sırlarını araştırmak gibi... Felsefeciler ve kelâmcılar bu ilimlere her ne kadar vakıf olmak istemişlerse de tek başlarına bu ilimleri kavramaktan uzaktırlar. Bu ilimlere tek başına vakıf olmak sadece peygamberlere ve onların izinden giden velilere mahsustur. O halde insanların böyle ilimlerden sakınması ve bütün bunları şeriatın ölçülerine havale etmesi gerekir. Zira şeriatta Allah'ın tevfikine mazhar olan kimseler için ikna edici deliller mevcuttur.

Nice kişiler vardır ki daldıkları ilimlerden çok zarar görmüşlerdir. Şayet bu ilimlere dalmamış olsalardı, dinî durumları çok daha iyi olurdu. Nitekim kuşların etinin ve bir kısım tatlıların süt çocuklarına zarar verdiği gibi bazı ilimler de insanların bir kısmına zarar vermektedir. Birçok kimsenin bazı hususlardaki cehaletleri, bilmelerinden daha hayırlıdır.

Adamın biri doktora giderek hanımının kısır olduğundan şikâyet eder. Doktor, kadının nabzını yoklayarak şöyle der: "Doğurmadığı iyi olmuş zira bu kadın kırk güne kadar ölür."

Doktorun sözlerini dinleyen kadın dehşete kapılır, hayatı perişan olur. Varını yoğunu fakir fukaraya vererek vasiyetini yazar. Kırk gün boyunca yemeden ve içmeden kesilir. Kırk gün dolduktan sonra adam, doktora gelerek karısının ölmediğini bildirir. Bunun üzerine doktor "Hemen eve git ve karınla cinsi münasebette bulun, derhal gebe kalacaktır" der. Doktorun bu cevabına hayret eden koca "Bu nasıl olur?" diye sorar. Doktor meseleyi şöyle izah eder: "Hanımın çok şişman olduğu için yağlar rahim ağzını kapatmıştı. Bu yağları da ancak ölüm korkusu eritebilirdi. Ben de onu ölüm ile korkuttum. Şimdi yağlar eridi ve çocuk yapmaya hazır bir vaziyete geldi."

İşte bu hikâye sana bazı ilimleri bilmenin bazı kimseler için

tehlikeli olduğunu haber vermekte ve Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in "Fayda vermeyen ilimden Allah'a sığınırım"[119] sözünün manasını da açıkça ve eksiksiz bir şekilde bildirmektedir.

Sen bu hikâyeden ibret al ve şeriatın zemmettiği ilimlere dalma! Sünnet-i Seniyye yolundan bir an olsun ayrılma. Zira din ve dünyanın selâmeti ancak Sahabe-i Kiram'ın yolundan gitmeye bağlıdır. Sakın "Eşyayı olduğu gibi öğrenmeye çalışıyorum. Bunun ne zarar var?" deme! Zira olur olmaz ilimlere dalışının zararı, kârından fazladır. Birçok şey vardır ki onu bilmen seni tehlikelere sürükler ve âhiretini berbat eder. Allah'ın rahmeti sana yetişmediği takdirde bu felâketten kurtulamaz ve helâk olur gidersin! Bilmiş ol ki, nasıl bir doktor kimsenin bilmediği tedavi usullerinin inceliklerini biliyorsa; kalplerin tabibi peygamberler de âhiret hayatının vesilelerini bilen âlimlerdir.

Bunun için kendi aklına güvenerek onlara muhalefet etmeye kalkışma yoksa helak olursun. Örneğin birçok kimse parmağı ağrıdığında üzerine birtakım merhemler sürerek tedavi etmeye çalışır. Hâlbuki doktor, merhemin elin başka tarafına sürülmesi gerektiğini söyleyebilir. Damarların bedene yayılışını, köklerini ve bedeni nasıl çevrelediklerini bilmeyen kimseler doktorun bu tavsiyesini yadırgayabilirler. İşte âhiret işlerinde şeriatın inceliklerinde, âdâbında, insanların bilmekle mükellef oldukları inançlarında ve lâtifelerinde de durum böyledir. Akıl bunları tek başına kavramaya muktedir değildir.

Nitekim bazı değerli madenlerin yapılarındaki bazı ilginç özellikleri o konunun erbabı bile idrak edememektedir. Sözgelimi, mıknatısın demiri çekmesinin mahiyetini kimse bilmez.

Kalpleri temizleyip cilalandırmak suretiyle ıslah ederek fazilet duygularını tattırıp insanları Allah *(Subhanehu ve Teâlâ)*'ya

---

[119] İbn Abdulberr, Cabir *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

yakınlaştıran inanç ve amellerdeki esrarlı haller, ilaçlar ve madenlerde olan esrarlardan daha önemli ve daha büyüktür. Nasıl ki akıllar, ilâçların faydalarını birdenbire çözemez ve hangi ilâcın hangi hastalığa iyi geleceğini kestiremez ve bunu ancak bir takım deneylerden sonra algılayabilirse; aynı akıllar, âhirette insana fayda verecek şeyleri de kendi başlarına bulmaktan âcizdirler. Keşke bazı ölüler dünyaya dönselerdi de bizlere Allah'a nasıl yaklaşılır, hangi fiillerin Allah'a yaklaştırıcı ve hangilerinin Allah'tan uzaklaştırıcı olduğunu söyleselerdi!

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in doğruluğuna ve işaretlerinin hakikatine vâkıf olmak bakımından aklın rehberliği ve menfaati sana yeter. Ondan sonra aklın vazifesi biter ve kendisi için en yararlı yol Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e ittiba etmektir. Sen ancak bu yolu takip ettiğin zaman selâmete erersin.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Muhakkak ki ilmin bir kısmı cehalet, sözün bir kısmı da yorgunluktur."[120]

Malumdur ki ilim hiçbir zaman cehalet olmaz. Dolayısıyla hadisin manası "Bazen zarar verme hususunda cehaletin tesirine benzer bir tesir gösterir" şeklindedir.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Az muvaffakiyet (başarı), çok bilgiden hayırlıdır."[121]

Meryem oğlu İsa *(Aleyhisselam)* şöyle demiştir:

"Nice ağaçlar vardır meyve vermez, nice meyveler vardır tatlı değildir ve nice ilimler vardır ki insana faydası dokunmaz."[122]

---

[120] Ebu Davud, Büreyre *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.
[121] Deylemî, Ebu Derda *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.
[122] Hatib el-Bağdadî.

Zamanla Muhtevaları Değiştirilen Bazı Terimler

Mezmum ilimlerin, şer'i ilimlerdenmiş gibi görülmeleri, bazı terimlerin manalarının (ard niyetlerle) Sahabe ve ilk dönem Müslümanlarının kastettiği manalardan başka manalara çevrilmesiyle gerçekleşmiştir. Aslî anlamı değişen ve başka manalar alan terimler beş tanedir:

1. Fıkıh
2. İlim
3. Tevhid
4. Tezkir
5. Hikmet

Aslen bu terimler güzel manalara sahip idiler ve ifade ettikleri manalarla bezenen kimseler dinî rütbelere sahip kimselerdi. Fakat bu terimler günümüzde manalarını kaybetmişler ve farklı anlamlarda kullanılmaya başlanılmıştır.

1. Fıkıh

Fıkıh terimi aslî manasından başka manalara çevrilmemiş ve başka manalarda kullanılmamış sadece, ihata ettiği geniş manalar ihmal edilerek kapsamı daraltılmıştır.

Bu terimi; fetvalardaki garip meseleleri bilmek, illetlerinin inceliklerine vakıf olmak ve konuyla alakalı görüşleri hafızada tutmak ile sınırlandırdılar. Kimin fıkhın fürûu meselelerinde bilgisi daha derin ise onu en büyük fâkih olarak kabul ettiler. Hâlbuki ilk asırda fıkıh terimi; âhiret yolunu gösteren ilmi, nefsin afetlerini ve amelleri ifsad eden halleri bilmek, dünyayı hor görüp ahirete yönelmek ve Allah korkusunun kalbi doldurması anlamlarında kullanılıyordu. Fıkıh teriminin bahsettiğimiz anlamda kullanıldığına şu ayet de delalet etmektedir:

"Müminlerin hepsinin topyekûn sefere çıkmaları doğru değildir. Onlardan bir gurubun dinde fakih olup kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmaları gerekir. Umulur ki sakınırlar." (9 Tevbe/122)

Fıkıh, uyarma ve Allah korkusunu hissettiren bilgidir yoksa Talâk, Lian, Selem ve İcare gibi meselelerin ayrıntılarını bilmek değildir. Çünkü bunlarla kalplere Allah korkusunu yerleştirmek mümkün değildir. Aksine bu meselelerle uğraşanların kalpleri tamamen katılaşmaktadır. Nitekim zamanımızda kendini bu ilimlere verenlerin hali ortadadır.

"Andolsun, cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, idrak etmezler; gözleri vardır, görmezler; kulakları vardır, işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir. Hatta daha da şaşkındırlar. Onlar gafillerin ta kendisidir." (7 Araf/179)

Ayette geçen "*Onların kalpleri vardır, idrak etmezler*" ifadesinde fetvaları değil, imanın ne anlama geldiğini idrak edememeleri kast olunmuştur. Yemin ederim ki "fıkıh" ile "fehim" sözcükleri aynı anlama gelir. Aralarındaki tek fark; birisinin eski diğerinin de yeni bir kelime olmasıdır.

"Onların (Münafıklar ve Yahudiler) içlerinde size karşı duydukları korku, Allah'a olan korkularından daha şiddetlidir. Böyledir, çünkü onlar anlamayan bir topluluktur." (59 Haşr/13)

Görüldüğü üzere ayette bahsedilen kişilerin, insanların gücünü gözlerinde büyütmeleri ve bu insanlardan Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'dan daha fazla korkmaları, fıkıhlarının (anlayışlarının) azlığına bağlanmıştır. Peki, bu kimselerin anlayışlarının azlığı fetvaların ayrıntılarını bilmemekten mi yoksa bizim beyan ettiğimiz fıkıh ilminin hakikatlerini idrak edememekten mi kaynaklanıyor?

Dini meseleleri görüşmek için huzuruna gelen bir heyet hakkında Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

"Bu gelenler âlim, fakih ve hâkimdirler"[123] buyurmuştur.

Sa'd b. İbrahim ez-Zührî'ye "Medinelilerin en fakihi kimdir?" diye sorulduğunda "Allah'tan en çok korkanları" diye cevap vermiştir. O bu cevabıyla fıkhın meyve ve neticelerine dikkati çekmiştir. Takva ise, fetvaların ve hükümlerin değil, batın ilminin meyvesidir.

Nitekim Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* "Size gerçek fâkihi haber vereyim mi?" diye sorunca Sahabe-i Kiram:

"Evet, ya Rasulallah! Bize gerçek fâkihi bildir" dediler. Bunun üzerine Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle cevap verdi:

"İnsanları Allah'ın rahmetinden ümitsiz etmeyen ve Allah'ın azabından emin kılmayan ve Allah'ın geniş rahmetinden onların ümitlerini kesmeyen, Kuran'ı bırakıp da başka kitapların arkasına takılmayan kimse, gerçek fâkihtir."[124]

Enes b. Malik, Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in "Şafak zamanından güneşin doğuşuna kadar Allah'ı zikredenler ile oturmam, dört köle azâd etmemden daha sevimlidir"[125] hadisini naklettikten sonra er-Rakkaşî ve Ziyâd en-Numeyrî'ye dönüp şöyle dedi:

"Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in bahsettiği zikir meclisleri, sizin bugünkü meclislerinize benzemezdi. Sizin meclislerinizde biri vaaz ve nasihatte bulunurken sözünü uzattıkça uzatıyor. Fakat Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in zamanında biz bir araya geliyor, iman konusunda konuşuyor, Kur'an ayetleri üzerinde düşünüyorduk. Dini anlamaya çalışıyor ve iyice

---

[123] Ebu Nuaym, Hilye'de; Beyhaki, ez-Zühd'de. Süveyd b. el-Hâris'den rivayet etmişlerdir.

[124] Ebu Bekir b. Lâl, Mekârim-ül Ahlâk'ta; Ebu Bekir b. Sinnî, Hidayet-ul Müteallimîn'de; İbn Abdulberr ise İlim Kitabında Hz. Ali'den rivayet etmiştir.

[125] Ebu Davud hasen bir isnadla rivayet etmiştir.

kavramak için Allah'ın bize olan nimetlerini düşünüyorduk."

Dikkat edilirse Enes *(radıyallahu anhu)* Kur'an üzerinde düşünmeyi ve Allah'ın nimetlerini saymayı, fıkıh yani ince anlayış olarak adlandırmaktadır.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmaktadır:

"Kul, Allah'ın zatı hakkında ileri geri konuşan insanlara buğz etmedikçe ve Kuran'ın pek çok yönü bulunduğunu anlamadıkça tam olarak fakih olamaz."[126] Bu hâdis, Ebu Derdâ'dan mevkuf olarak şöyle bir ilâveyle de rivayet edilmektedir:

"Sonra nefsine yönelip en fazla onu kınamadıkça tam olarak fakih olamaz."

Ferkad es-Senci, Hasan Basrî'ye bir soru sorar. Hasan Basrî cevabını verdikten sonra kendisine "Ama fâkihler senin söylediğinin tam tersini söylüyorlar" diyerek itirazda bulunur. Bunun üzerine Hasan Basrî şöyle der: "Ey anası mâtemini tutasıca! Acaba sen hiç fâkih gördün mü? Fâkih, dünyaya sırt çevirip, âhirete yönelen rabbine ibadet etmeye devam eden, şüphelilerden kaçınan, Müslümanlara dil uzatmayan, Müslümanların malını haksızlıkla almaktan kaçınan ve müslüman cemaate Allah'ın emirlerini haykıran kimsedir."

Dikkat edilirse Hasan Basrî hiçbir şekilde fetva vermekten bahsetmedi ve fâkihin fetvaları hıfzeden biri olduğunu da söylemedi.

Ben, fıkıh teriminin zahirî ahkâmın fetvalarını kapsamadığını söylemiyorum. Fakat fıkıh tabiri, yalnızca bu fetva ehlini ifade etmemekte; ancak ikinci dereceden bu hususu da içine almaktadır. Çünkü selef âlimleri, bu terimi fetva ilminden daha çok Ahiret ilmi hakkında kullanmışlardır.

Sonuç olarak; insanların iyi ve kötü ilimleri birbirine karıştırması, sonradan Fıkıh teriminin sadece fetva ilmiyle ilgili olup,

---

[126] İbnu Abdulberr, Şeddad b. Evs'den rivayet etmiştir.

âhiret ilmine ve kalplerin ahkâmına dair konularla ilgili olmadığı zannına yol açmıştır. Bâtın ilmi zordur. Onunla amel etmek ise daha da zordur. Bunun için insan tabiatı, bâtın ilminden kaçar. Bâtın ilmine sahip olan insan valilik, kadılık, rütbe ve servet elde edemez. İşte bu fırsatı ganimet bilen şeytan, esasında şer'i bir terim olan Fıkıh terimini teferruata tahsis ederek kalplere güzel göstermeye çalışmıştır.

2. İlim

İlim sözcüğü daha önceleri Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın zatını, ayetlerini ve kullarına olan muamelesini bilme anlamında kullanılırdı. Nitekim Ömer *(radıyallahu anhu)* vefat ettiği zaman İbn Mesud *(radıyallahu anhu)*: "İlmin onda dokuzu gitti" demişti. İbn Mesud, bu sözü söylerken ilim lafzını "el-ilim" şeklinde mârife olarak kullanmıştır. Bu da demek oluyor ki İbni Mesud, belirli yani bilinen bir ilmi kastetmiştir. O da Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'yı tanıma ilmidir…

Daha sonra gelenler ise bu terimi, fıkıh veya diğer konularda hasımlarıyla münazara etmek olarak tahsis ettiler ve sınırlandırdılar. Hasımlarıyla tartışmada maharetli olan kimseleri, hakikî âlim olarak, tartışmayan ve münazaradan kaçınan âlimleri de zayıf ve yetersiz kimseler olarak gördüler. Ancak ayet ve hadislerde faziletlerinden bahsedilen ilim, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın zatını, hükümlerini ve sıfatlarını bildiren ilim ve faziletlerinden bahsedilen âlimler de bu ilmin ehli olan âlimlerdir. Zamanımızda ise şer'i ilimlerden ancak cedel ve hilâfiyâtı bilen kimselere âlim denilmektedir. Hâlbuki bu insanlar tefsir, hâdis gibi ilimlerden bihaberdirler.

3. Tevhid

Zamanımızda bu terim; kelâm ilmini ve mücadele yollarını bilmek, hasımlarının taktiklerine hâkim olmak, hasmı durduracak sualler sormasını bilmek ve deliller ortaya koymak anlamında kullanılmaktadır. Hatta bunlarla uğraşanların bazılarına "Ehli tevhid ve'l-adl", Kelâmcılara da "Tevhid Âlimleri" adı verildi. Oysa ilk dönemlerde kelam sanatının hiçbir özelliği bilinmiyordu. Bilinmediği gibi mücadele ve münakaşanın kapısını açanları görseydiler, belki de onları şiddetle kınarlardı.

Kuran'ın ihtiva ettiği ve ilk duyuşta insan aklının hemen kabul edeceği açık deliller herkes tarafından bilinmekteydi. O dönemde yaşayanlar Tevhidi günümüz kelâmcılarının çoğunun anlayamayacağı şekilde anlıyorlardı. Tevhidi, sebep ve vasıtalara bakmaksızın her şeyin Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'dan geldiğine inanmak olarak görüyorlardı. Hayrın tamamının Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'dan olduğuna kat'î bir şekilde inanıyorlardı. Tevekkül, rıza ve Allah'ın hükmüne teslim olmak, bu şerefli mertebenin meyvelerindendir. Diğer bir meyvesi ise Ebubekir *(radıyallahu anh)*'ın şu sözleridir:

Ölümüyle neticelenen hastalığı sırasında kendisine:

- Sana doktor getirelim mi? diye sorulduğunda

- Beni hasta düşüren doktordur, demiştir.

- Hastalığın hakkında doktor sana ne söyledi? denildiğinde ise:

- Ben istediğimi en iyi şekilde yapan bir zâtım dedi, yanıtını vermiştir.

Tevhid, paha biçilmez bir cevherdir ve bu cevheri koruyan iki kabuk vardır. İnsanlar dıştaki bu kabuğa ve kabuğu korumaya tevhid ismini verir oldular da özü tamamen unuttular.

Birinci kabuk; Dille 'Lâ ilâhe illâllah' demektir ve bu kabuğa "Tevhid" ismi verilmiştir. Bu kabuk esasında Hıristiyanların açıkça izhar ettikleri teslis inancını yıkan bir kabuktur. Fakat bu kelimeyi, özünü reddettiği halde söyleyen münafıklar da vardır. Bu münafıklar da Tevhid kelimesini dilleriyle söylemekte ve insanları kandırmaktadırlar.

İkinci kabuk; Kalpte "Lâ ilâhe illâllah" sözüne hiçbir muha-

lefetin bulunmaması ve bu kelimenin anlamının olduğu gibi kabul edilmesidir. Dilin söylediğini kalbin inkâr etmemesidir. Bu mertebe, halk tabakasının Tevhid mertebesidir. İşte kelâmcılar bu kabuğu bid'at ehlinin taarruzundan korurlar.

Öz; Bütün vasıtalara sırt çevirmek, her şeyin Allah'tan olduğuna tam manasıyla inanmak ve Allah'a hiçbir varlığı ortak koşmaksızın kulluk yapmaktır. Nefsinin hevasına uyan insan, Tevhid anlayışının dışında kalır. Bu bakımdan arzularına tâbi olan, nefsini kendisine ilah edinmiş demektir:

"Gördün mü o kimseyi ki hevasını kendisine ilâh edinmiş, Allah da bir ilim üzere onu şaşırtmış, kulağını ve kalbini mühürleyip, gözüne de bir perde çekmiştir. Artık onu Allah'tan başka kim doğru yola getirebilir? Hâlâ düşünmez misiniz?" (45 Casiye/23)

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmaktadır:

"Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya göre yeryüzünde kendisine ibadet edilen en kötü ilâh hevâdır."[127]

Düşünen bir insan puta tapanların, aslında o puta değil, kendi hevalarına tapmakta olduklarını hemen anlar. Zira onu, ecdadının dinine bağlayan hevasıdır.

İnsanlara kızmak veya onlara iltifat etmek bu Tevhid anlayışına aykırı düşer. Zira her şeyi Allah'tan bilen bir insan katiyen kızmaz. "Her şeyin müsebbibi Allah'tır" diyen bir insan nasıl olur da başka insanlara kızar? Selefin Tevhid teriminden anladıkları mana işte bu idi. Bu yüksek makam, Sıddîkların makamıdır.

Düşün bir bak! Günümüzde Tevhid terimini nasıl değiştirdiler ve hangi kabuğuyla iktifa ettiler? Tevhidin güzel ismini kullanarak, övülme sebebini yitirmiş olan tevhid anlayışlarıyla nasıl da övünüyorlar? Bu kimselerin durumu abdest alıp kıbleye yö-

[127] Taberani, Ebu Umame *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

nelerek "Şüphesiz ben yüzümü gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a çevirdim" dediği halde kalbi Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya yönelmeyen kimsenin durumuna benzer. Eğer bu kişi, yüz tabirinden zahirî anlamdaki yüzü kastediyorsa bu yanlıştır. Çünkü yüzünü Allah'a değil Kâbe istikametine yöneltmektedir. Kâbe, göklerin ve yerin sahibi Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın istikameti değildir ki, oraya her yönelmiş olan Allah'a yönelmiş sayılsın. Cihetlerin ve bütün âlemlerin yaratıcısı, oralara sığmaktan münezzehtir.

Eğer namaz kılan kimse "Yüzümü Allah'a çevirdim" sözüyle "Kalbimi Allah'a yönelttim" anlamını kastediyorsa (ki ibadetlerde matlup olan budur) kalbi, dünyevî işlerinin peşinde koşarken bu sözü nasıl doğru olabilir? O sözle yüzünü Allah'a çevireceğini söylemektedir ancak kalbi, türlü türlü hileleri, mal toplamayı, dünya mertebeleri elde etmeyi ve bütün bunlara götürecek vesileleri düşünen ve kendisini yalnız bunlara veren bir kişinin Allah'a dönmesi mümkün müdür?

"Yüzümü Allah'a çevirdim" sözü, tevhidin hakikatini ifade eden bir kelimedir. Bu nedenle muvahhid kimse; yalnız biri görür ve yüzünü yalnız O'na döndürür. Bu durum Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın *"(Ey Rasûlum!) Sen Allah de! Sonra onları bırak, batıl sözleri içerisinde oynayadursunlar." (6 Enam/91)* ayetinde ne güzel de açıklanmaktadır.

Bu ayetteki *'Sen Allah de!'* hükmünden kastedilen, dille söylemek değildir. Çünkü dil, kalbin tercümanıdır, bazen doğru bazen de yalan söyler. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın nazar ettiği yer ise, dilin tercümanlığını yaptığı kalptir. Zaten tevhidin madeni ve kaynağı da orasıdır.

4. Tezkir

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyurmaktadır:

"Sen Kur'an ile öğüt ver! Çünkü öğüt müminlere fayda verir." (51 Zâriyat/ 55)

Zikir meclislerini öven pek çok hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: "Cennet bahçelerinden geçtiğiniz zaman, oralardan faydalanın!" buyurdu. Kendisine "Ey Allah'ın Rasûlü! Cennet bahçeleri ile neyi murad ediyorsunuz?" diye sorulduğunda cevaben "Zikir meclisleri..." buyurdu.[128]

Yine Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın, insanlar için yarattığı meleklerden başka yeryüzünde seyahat eden nice melekleri vardır. Bu melekler zikir meclislerini gördükleri zaman birbirlerini çağırırlar ve 'İşte aradığımız buradadır, geliniz!' derler. Her taraftan o meclislere gelirler ve zikir meclisini kuşatırlar ve dinlerler. O halde Allah'ı çokça zikredin! Nefislerinize de hatırlatın!"[129]

Zamanımızın vaizleri zikir sözünü Kasas, Şiir, Şatâhat, Tamat gibi konulara hasretmişlerdir. Kıssa veya hikâye anlatmak bid'attır. Selef-i Sâlihîn, kıssacıların yanında oturmayı bile yasaklamışlar, hikâyecileri katiyyen dinlememişlerdir. Kıssa, ne Asr-ı Saadette ne de Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer zamanında vardı. Ne zaman fitne baş gösterdi, işte o zamandan beri hikâyecilik ve kıssacılık süratle yayıldı.

Rivayete göre İbn Ömer bir ara mescidden dışarı çıkar. Çıkışının sebebini soranlara "Beni mescidden çıkaran şu hikâye anlatan adamdır. Eğer o olmasaydı, hiçbir surette mescidi terk etmezdim" diye cevap verir.

Zûmra, Süfyân-ı Sevrî'ye "Biz hikâyecileri dinleyelim mi?" diye sorunca O şöyle cevap verdi:

---

[128] Tirmizî, Enes *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiş ve hasen olduğunu belirtmiştir.

[129] Buharî ve Müslim, Ebu Hureyre *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

"Bid'atçılara yüzünüzü değil, sırtınızı dönün!"

İbn Avn şöyle der:

"İbn Şirin'in yanına gittiğimde bana:

- Bugün ne haberler var? diye sordu. Ben de:

- Emir'ul Mü'minîn, hikâyecilerin hikâye anlatmalarını yasakladı, dedim.

- İsabet etmiş, dedi.

Rivayet edildiğine göre A'meş, Basra camiine girdiğinde bir hikâyecinin: "A'meş bize böyle rivayet etmiştir" dediğini duyar. Cemaatin ortasına oturur ve koltuk altlarını yolmaya başlar. Hikâye anlatan adam: "Ey ihtiyar! Vaaz meclislerinde koltuk altlarını yolmaktan utanmıyor musun?" deyince A'meş: "Neden utanayım? Ben bir sünneti yerine getiriyorum, sen ise yalan söylüyorsun. Çünkü bahsettiğin A'meş benim ve sana böyle bir söz rivayet etmiş değilim" der.

Ahmed b. Hanbel der ki: "İnsanların en yalancısı hikâyeler anlatan ve çok soru soranlardır."

Hz. Ali *(radıyallahu anhu)*, hikâye anlatanları Basra mescidinden kovmuştur. Fakat Hasan Basrî'nin yaptığı vaaza mâni olmamıştır. Çünkü Hasan Basrî *(rahimehullah)*, âhiret ilmi, ölüm, nefsin ayıplarını, amellerin âfeti, şeytanın vesveselerinden bahsediyor ve bunlardan sakınmanın yollarını gösteriyordu. Aynı zamanda Allah'ın nimetlerini, kulun bu nimetlerin şükründe kusur ettiğini, dünyanın ayıplarını sayarak hakir ve geçici bir yer olduğunu ve âhiretin tehlikelerini ve şiddetli azabını anlatıyordu. İşte bütün bunlar şer'an güzel kabul edilen "Tezkir" olduğu için, bunlardan konuşmakta büyük bir fayda vardır. Bu tarz öğütler vermenin gerekli olduğunu Ebu Zer Gıffarî *(radıyallahu anh)*'ın rivayet ettiği şu hadisten anlıyoruz:

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: "İlim meclisinde hazır bulunmak, bin rekât namazdan, bin hastayı ziyaret etmekten

ve bin cenaze namazı kılmaktan daha faziletlidir." buyurunca Sahabiler *(radıyallahu anhum)*: "Ey Allah'ın Rasûlü! İlim meclisinde bulunmak, Kur'an okumaktan da mı üstündür?" diye sordu. Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de: "Hiç ilimsiz Kur'an okumak insana fayda sağlar mı?"[130] diye karşılık verdi.

Atâ şöyle demiştir: "Bir zikir meclisine iştirâk etmek, yetmiş lehviyat (oyun ve eğlence) meclisine girmenin kefareti olur."

Dış görünüşleri güzel fakat içleri berbat olan bazı kimseler bu hadisleri nefislerini temize çıkarmak için hüccet kabul ederek kendi sapkın hurafelerini "Tezkir" olarak isimlendirmişlerdir. Böylece makbul olan tezkirin yolunu bıraktılar da birbirleriyle çelişkili, Kuran'da bahsedilen kıssalarla uyuşmayan uydurma hikâyelerle meşgul oldular.

Bu hikâyelerin bir kısmını dinlemekte fayda olsa da hatta bir kısmı doğru da olsa dinlenilmeleri kesinlikle zararlıdır. Hikâyeciliği kendine şiar edinenler; eğri ile doğruyu, faydalı olanla zararlı olanı karıştırdıklarından dolayı hikâyecilik yasaklanmıştır. Nitekim Ahmed b. Hanbel "Doğru da söyleseler hikâyecilere ihtiyaç yoktur" demiştir.

Şayet bir hikâyeci peygamberlerin kıssalarından bahsediyor ve aynı zamanda kendisini dinleyenlere dinî emirleri bildiriyorsa; kısaca doğru şeyleri hikâye ediyorsa, ben böyle birinin hikâyelerinde hiçbir zarar görmemekteyim. Ancak yalan söylemekten, halkın mahiyetini kavrayamayacağı bazı büyük zatların zelle ve ihmalini konu eden hikâyeler anlatmaktan şiddetle kaçınmalıdır. Çünkü halkın çoğu o büyük zatların hatalarının ardından onları örtecek iyi ameller yapmış olduklarını düşünmezler ve işledikleri kusur ve günahları mazur göstermek için o büyük zatların hatalarını öne sürerek "Ne yapalım ben kusurlu isem benden

[130] İbn Cevzî, bu hadîsi "Mevzuat" adlı eserinde Ömer *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

daha faziletli olan ümmetin büyükleri de aynı hataları yapmıştır" diyebilirler. Dolayısıyla bu tür hikâyeler avam halkı isyana teşvik eder.

Bu iki mahzurdan (yalan ve büyük zatların kusurlarını anlatmaktan) sakınıldığı takdirde hikâye anlatmakta bir sakınca yoktur. Bu sakıncaları taşımayan hikâyeler neticede Kuran'ın zikrettiği kıssalar gibi güzel hikâyeler hâlini alır. Nitekim değerli kitaplarda bu tür hikâyelerden oldukça çok sayıda bulunmaktadır.

Bazı kimseler, ibadetlere teşvik edici hikâyeler uydurmayı caiz görürler ve niyetlerinin insanları hakka davet etmek olduğunu söylerler. Hâlbuki bu, şeytanın bir fitnesidir. Zira doğruluğun sahası yalana ihtiyaç bırakmayacak kadar geniştir. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın ayetleri ve Rasûlünün hadislerinde beyan edilen hususlar yeterli değil mi ki yalan söylemeye ihtiyaç hissedilsin? Asla!... Vaazlarda değil yalan söylemek; yapmacık davranışlar, uydurma kelimelerle kafiyeli konuşmalar dahi yasaklanmıştır.

Sa'd b. Ebi Vakkas *(radıyallahu anhu)*, kendisinden bir şey isteyen oğlu Ömer'in cümleleri süsleyerek konuşmaya çalıştığını görünce ona "Senin bu konuşma tarzın beni kızdırdı. Bu huyundan vazgeçip tevbe etmedikçe dileğini asla yerine getirmem" demiştir.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* üç ve daha fazla kelimede secîye başvuran Abdullah b. Revaha'ya:

"Sakın secîli konuşma ey İbn Revaha!"[131] demiştir.

Dinen mahzurlu olan secî, iki kelimeden fazla olanıdır. Ceninin diyeti hakkında "Yemeyen, içmeyen, bağırmayan ve ağla-

[131] Hadis bu ifade ile bulunamamıştır. Ancak Ahmed b. Hanbel, Ebu Yala ve Ebu Nuaym sahih isnad ile Hz. Aişe'nin, Saib'e "Ya Saib! Sakın secîli konuşma. Çünkü Rasulullah ile Sahabeleri secîli konuşmazlardı" dediğini rivayet etmişlerdir.

mayan bir parça et için ne diye diyet verelim?" diyen kimseyi Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* "Göçebelerin kafiyeli konuşması gibi mi konuşmak istiyorsun?" buyurarak uyarmıştır.

Şiirlere gelince; vaazlarda çokça şiir okumak da çirkin görülmüştür. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyurmaktadır:

"Şairler(e gelince), onlara da sapıklar uyarlar. Baksana onlar her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar." (26 Şuarâ/224,225)

"Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da. Onun söyledikleri ancak Allah'tan gelmiş bir öğüt ve apaçık bir Kuran'dır. (36 Yasin/69)

Vaizlerin okudukları şiirlerin çoğu; aşkı, maşukun güzelliğini, kavuşmanın hazzını ve ayrılığın acısını içeren şiirlerdir. Hâlbuki vaazları dinleyenlerin çoğu, gönülleri güzel suretlere meyleden avam tabakasıdır. Bu tür şiirler onların gönüllerindeki aşkı harekete geçirir ve şehvet duygularını ateşler ve sonuçta coşarak vecde gelirler. Bu şiirlerin çoğu hatta tamamı bir tür fesattır. Bu nedenle mev'ize ve hikmetli sözleri ihtiva eden şiirler ancak istidlâl yoluyla nakledilebilir.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Şiirin bir kısmı hikmettir."[132]

Şayet mecliste bulunanlar Allah sevgisine dalmış seçkin kimseler ise o zaman görünüşte insanlara işaret eden şiirleri okumakta bir beis yoktur. Çünkü kalpleri arınmış kimseler ne dinlerlerse dinlesinler, dinlediklerini kalplerindeki muhabbete mal ederler. Bunun içindir ki Cüneyd-i Bağdadî, ancak on kişiye hitapta bulunur ve cemaat on kişiden fazla olduğunda konuşmasını keserdi. Cüneyd'in hiçbir zaman yirmi kişilik bir cemaate hitap ettiği görülmemiştir.

İbn Salim'in evinin önünde kalabalık bir cemaat toplandı ve

[132] Buharî, Ubey b. Ka'b *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

kendisine "Arkadaşların seni dinlemek için hazırlandılar, çık da onlarla konuş!" dediklerinde İbn Salim "Hayır! Bunlar benim arkadaşlarım değil! Benim arkadaşlarım havas tabakasıdır" diye cevap vermiştir.

5. Şatâhat

Bu terimle bir kısım sufinin sonradan ortaya attığı iki hususu kastediyoruz:

Birincisi; Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya olan aşklarını (!) ifade eden lüzumsuz sözler ve zahiri amellerden müstağni kılan vuslat iddialarıdır. Hatta bir grup, Allah ile birleştiğini, aralarındaki perdelerin kalktığını, Allah'ı alenen gördüklerini ve ilahi hitaba mazhar olduklarını bile iddia etmektedirler! "Allah bize şöyle dedi, biz de ona şöyle cevap verdik" gibi sözler söylemek suretiyle, kendilerini daha önce bu sözleri söyleyen ve idam edilen Hüseyin b. Mansur el-Hallac'a[133] benzetmeye çalışırlar. Hallac'ın "Ene'l-Hak" ve Beyazıd-ı Bistamî'nin[134] "Subhanî, Subhanî" (Ben ortaktan münezzehim, benim hiçbir ortağım yoktur) sözlerini de kendilerine delil gösterdiler.

Bu tür sözler halka çok büyük zarar verir. Öyle ki, çiftçilerin bir kısmı bu sözleri duydu da çiftçiliği bırakarak kuru davalar peşinde koşmaya başladı. Çünkü bu konuşmalar acayip oldukları için insanlara cazip gelmektedir. Çünkü bu iddialar ibadet etmeden nefsin tezkiye edileceğini, yüksek makam ve mevkilere ulaşılabileceği öngörmektedir. Ahmaklar bu iddialardan çekinmezler. Eğer onların iddialarına itiraz edilirse hemen şöyle cevap verirler:

"Sizin bu itirazınız ilminizden ve tartışmaya merakınızdan geliyor. İlim, hakikatlerin önüne çekilen perde, cedel ise benlik

[133] Künyesi Ebu Abdullah'dır. Cüneyd-i Bağdadî'ye ve Süfyan es-Sevrî'ye talebelik yapmıştır.
[134] Adı Tayfur b. İsa'dır. Hicri 261 yılında vefat etmiştir.

işidir ve hiçbir kıymeti yoktur. Oysa bizim söylediklerimiz Hak nurunun tecellisiyle içten doğan sözlerdir."

İşte bu ve benzeri iddialar, İslâm memleketlerini bir yangın gibi sarmış ve bilhassa halk tabakasını yakıp kül etmiştir. Bu gibi iddialarda bulunan bir kimseyi öldürmek, Allah'ın dinine göre on kişiyi diriltmekten daha hayırlı bir iş olur.

Beyazıd-ı Bistâmî'ye mal edilen söz onun ağzından çıkmamıştır. Böyle bir sözün ona mal edilmesi kesinlikle doğru değildir. Eğer gerçekten kendisinden böyle bir söz duyulmuşsa belki bu sözleri Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'dan hikâye edip söylemiştir. Şöyle ki: Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* hakkında malûmat verirken *"Muhakkak ben Allahım, benden başka ilâh yoktur, O halde bana ibadet edin" (20 Taha/14)* ayetini Allah'ın kelâmı olarak hikâye etmiş olabilir.

İkincisi; Anlaşılmayan bazı kelimelerden meydana gelen ve hiçbir faydası olmayan korkunç bir takım ibarelerdir. Bu kelimeleri söyleyen kimse manalarını kendisi de bilmez, sadece aklının noksanlığından dolayı içindeki saçmalıkları bu kelimelere yükler. Bunlardan bazıları da manayı anlar, fakat gayesini anlatamadığı için bu ibareleri yerli yerinde kullanamaz.

Bu tür sözlerde hiç bir fayda yoktur. Yalnızca kalpleri bulandırır, akılları şaşırtır ve zihinleri hayrete düşürür. Ayrıca kastedilmeyen manaların anlaşılmasına yol açar ve herkes bu kelimelerden istediği gibi manalar çıkarmaya başlar.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmaktadır:

"Sizden birinizin bir topluluğa anlamadıkları bir şekilde konuşması, dinleyenler için fitnedir."[135]

Yine Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmaktadır: "İnsanlarla anladıkları şekilde konuşun ve anlamadıkları şekilde konuşmaktan sakının. Siz, Allah ve Rasûlünün yalanlanmasını mı istiyorsunuz?"[136]

[135] Ukeyli, ez-Zuafa'da; Ebu Nuaym er-Riya'da İbni Abbas hadisinden zayıf isnadla rivayet etmiştir. Müslim bu sözü, İbn Mesud'un sözü olarak rivayet etmiştir.

Söyleyenin anlayıp dinleyenlerin anlayamadığı şeylerin konuşulması caiz değildir. Bildiği şeyleri anlatamayanların ve anlamadığı şeyleri anlatanların durumu da böyledir. Rivayet edildiğine göre İsa *(Aleyhisselam)* şöyle demiştir: "Hikmeti, ehli olmayan kimselere vermeyin yoksa hikmete zulmetmiş olursunuz. Ehli olan kimselerden de kıskanmayın ki idrak sahiplerine zulmetmiş olursunuz. Sizler ilacı yalnızca yara üzerine uygulayan şefkatli hekimler gibi olunuz!"

İsa *(Aleyhisselam)*'ın bu sözü şöyle de rivayet edilmiştir: "Hikmeti, ehli olmayanlara öğretmeye çalışan kimse cahildir, ehlinden saklayan ise zalimdir. Şüphesiz hikmetin hem hakkı hem de ehli vardır. Öyleyse her hak sahibine hakkını verin!"[137]

6. Tammat

Şatâhat konusunda bahsettiklerimiz tammat için de geçerlidir. Bununla birlikte tammatın "Şer'î sözleri zâhirî manalarından ayırarak, hiçbir faydası olmayan bâtinî mânâlar vermek" gibi kendine has bir vasfı daha vardır. Tıpkı Batınilerin ayet ve hadisler üzerine yaptığı teviller gibi... İşte bunun için tammat da, şatahat gibi haramdır ve zararı büyüktür. Çünkü şeriat sahibinden gelen nakle veya bir zarurete binaen aklî bir delile dayanmayan tevil ile kelimeleri zahirî manalarından başka manalara hamletmek, kelimelere olan itimadı sarsar, Allah ve Rasûlünün sözlerinin değeri kaybolur. Çünkü böylece herkes istediği kelimeye istediği manayı verebilir. Dolayısıyla hükümler ortadan kaldırılmış olur.

Öyle ki artık her kelimeden bâtınî manalar çıkarılabilir. İşte

[136] Buharî, Ali *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.
[137] Ebu Talib el-Mekki, Kutul Kulûb.

en büyük felâket budur. Bu tür bidatleri icat edenler, acayiplikler peşinde koşan ve şöhrete ulaşmak isteyen kimselerdir. İnsanların çoğu tabiatları gereği acayipliklere meyleder ve bunlardan zevk alır. İşte insanların bu zaafını iyi bilen bazı şarlatanlar bu durumu istismar etmişlerdir.

Bâtıniler şeriatın zahir olan hükümlerini kendi sapkın düşünceleri doğrultusunda tevil ederek şeriatın temellerini yıkmak ve insanları kendi yollarına çekmeye yeltenmişlerdir. Nitekim Batıniyye'ye reddiye olarak kaleme aldığımız "el-Mustazhar" adlı eserimizde bunları uzunca açıkladık.

"Firavun'a git! Çünkü o çok azdı." (79 Naziat/17)

Batıniler, ayette geçen Firavun'dan kastın her insanın kendisine zulmeden kalbi olduğunu iddia ettiler.

"Ve asânı yere bırak!" (28 Kasas/31) ayetindeki asâ kelimesinin de insanın Allah'tan başka güvendiği şeyleri temsil ettiğini söylediler.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in "Sahura kalkın. Çünkü sahur yemeğinde bereket vardır"[138] hadisini de "Seher vaktinde istiğfar edin" olarak yorumladılar.

Bu kimseler Kur'an-ı Kerim'i baştan aşağıya te'vil etmeye kalkışmışlardır. İbn Abbas başta olmak üzere tüm müfessirlerin görüşlerini görmezlikten gelerek ayetleri kendi anlayışlarına göre tahrif etmeye çalışmışlardır. Onların tevillerinin bâtıl olduğu apaçık bir gerçektir. Tıpkı Firavun'u kalp ile tefsir etmeleri gibi... Zira Firavun, gözle görülen bir kişidir ve kendisinin Musa *(Aleyhisselam)* tarafından hakka davet edildiği tarihin şehadeti ile bize kadar gelen bir gerçektir. Tıpkı Ebu Cehil ve Ebu Leheb gibi... Bu kimseler gözle görülmeyen şeytan veya melekler gibi değiller ki tevil etmeye çalışalım.

Sahur yemeğinin "Seher vaktinde istiğfar" manasına tevil

---

[138] Buharî ve Müslim, Enes *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmişlerdir.

edilmesi de büyük bir hatadır. Çünkü Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* sahur yemeği yer ve çevresindekilere: "Bereketli gıdaya geliniz!"[139] buyururdu. Onların tevillerinin bâtıl olduğu mütevatir haber ve hisler yoluyla kolayca bilinebilir.

Bu tevillerin bâtıl olduğu bazı durumlarda zann-ı galib ile bilinir. Zann-ı galib ise hislerle algılanamayan işlerde olur.

Bütün bu teviller haramdır, dalâlettir ve dini ifsad etmektir. Ne sahabeden ne de tabiînden bu tevillere benzer rivayetler nakledilmiştir. Halka vaz-u nasihat etmeye düşkün olan Hasan Basrî gibi zâtlardan da bu tür teviller nakledilmemiştir. Eğer bu teviller caiz olsaydı Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in:

"Kuran'ı kendi görüşüne göre tefsir eden kimse ateşteki yerine hazırlasın!"[140] hadisinin manası kalmazdı.

Bu hadiste kastedilen kimseler, ilmî ve aklî bir delil olmadan Kuran'ı yorumlamaya kalkışanlardır. Yoksa makbul delillerden istifade ederek istinbat ve tefekkür yoluyla tefsir edenler değildir. Çünkü bazı ayetler var ki Sahabe-i Kiram ve müfessirlerden beş, altı hatta yedi mana naklolunmuştur ve bu manaların hepsi de Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'den nakledilmiş değildir. Hatta bazen bu manalar tevil edilemeyecek derecede birbirine zıt manalar olabilmektedir. Hiç kuşkusuz bu yorumlar, ince anlayış ve uzun tefekkür sonucunda ortaya konulmuş yorumlardır. Bundan dolayı Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* İbn Abbas hakkında şöyle buyurmuştur:

"Ey Allahım! Onu dinde fâkih kıl ve kendisine Kuran'ın tevilini öğret!"[141]

İnsanları hakka çağırdığını iddia ederek lafızları kastedilen

---

[139] Ebu Davud, Nesâî ve İbn Hibban, İrbâd b. Sâriye'den rivayet etmiştir.

[140] Tirmizî, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

[141] İmam Ahmed, İbn Hibban ve Hâkim rivayet etmiştir. Hâkim, hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

mananın dışındaki manalara bilerek hamleden Tammat ehli; Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in söylemediği ancak aslen doğru olan bir sözü Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e isnat eden kimseye benzer. Bu ise zulüm ve dalâletin ta kendisidir. Ayrıca Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in "Benim söylemediğim bir sözü kasten bana mâl eden ve yalan uyduran bir kimse ateşteki yerine hazırlasın!"[142] hadisindeki korkunç tehdide muhatap olmaktır. Hatta bu tür teviller, kelimelere olan itimadı sarstığı ve Kuran'dan istifade yollarını tamamen tıkadığı için bütün tehlikelerden daha korkunçtur.

Şeytanın, insanları övülen makbul ilimlerden, yerilen bilgilere nasıl yönlendirdiği böylece açıklığa kavuşmuş oldu. Bütün bu felâketler; lafızları hakikî manalarında değil başka manalarda kullanan sahtekârların karıştırmaları sonucu meydana gelmektedir. Şayet lafızların ilk asırlardaki manalarını dikkate almadan bu sapkın kişilere tâbi olursan durumun; hikmetle alâkası bulunmadığı halde hakîm denilen bir kimseye tâbi olup şeref talebinde bulunan kimsenin durumuna benzer. Zira hikmet tâbiri günümüzde tabip, şâir ve müneccimlere mâl edilmektedir. Bu ise kelimelerin ifade ettiği manaları bilmemekten kaynaklanmaktadır.

7. Hikmet

Zamanımızda "Hakîm" sıfatı tabiplere, şairlere, müneccimlere hatta hokkabazlara ait bir sıfat haline geldi. Hâlbuki hikmet, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın övdüğü bir husustur:

> *"Allah, hikmeti dilediğine ihsan eder. Kime hikmet verilmişse, muhakkak ki ona çok hayır verilmiştir. Bunu ancak akıl sahipleri düşünür." (2 Bakara/269)*

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de şöyle buyurmuştur:

142 Buhari ve Müslim, Ebu Hureyre *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

"Kişinin hikmetten bir kelime öğrenmesi, kendisi için dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır."[143]

Yukarıda naklettiğimiz ayet ile hadisi güzelce düşünerek hikmetin ne manaya geldiğini anlamaya çalış! Hikmet terimini diğer terimlerle kıyasla ki sahtekâr âlimlerin hilesinden kendini koruyabilesin. Zira kötü âlimlerin dine verdiği zarar, şeytanların verdiği zarardan daha büyüktür. Çünkü şeytan, insanların kalbinden imanı bu kimseler vasıtasıyla çekip alır. İşte bu sebepten dolayı Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e halkın en şerlisi sorulduğunda cevap vermemiş ve "Allahım bağışla!" demekle yetinmişti. Aynı sorunun birkaç defa sorulması üzerine şöyle buyurmuştu: "Onlar, kötü âlimlerdir."[144]

Övülen ve yerilen ilimlerin neler olduğunu ve birbirine karıştırılma nedenlerini öğrenmiş bulunuyorsun. Artık seçim senin! İster Selef-i Sâlihîn'in yolundan gidersin istersen gurur ve kibre sarılarak sonradan gelenlere benzersin. Selef-i Sâlihin'in makbul gördüğü güzel ilimler günümüzde neredeyse kayboldu. Bugünün insanını meşgul eden ilimlerin çoğu bid'attir ve sonradan uydurulmuştur.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: "İslâm garip olarak başladı ve sonunda da başladığı gibi garip olacaktır. Garipler için cennet vardır"[145]buyurmuştu.

"Garipler kimlerdir?" diye sorulduğunda ise şöyle cevap verdi: "Garipler o kimselerdir ki; halkın ifsad ettiği sünnetimi ıslah edip düzelten, terkedilmiş olan sünnetimi de ihya ederler."[146]

Başka bir rivayette ise: "Garipler o kimselerdir ki; sizin bu-

143 İbnu Abdulberr, Ebu Zer *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.
144 Darimi, Ahvas b. Hâkim'den; Bezzar da Muaz hadisinden zayıf bir senetle tahric etmiştir.
145 Müslim, Ebu Hureyre'den; Tirmizî de Amr b. Avf'dan rivayet etmiştir.
146 Tirmizî, Kesir b. Abdullah b. Amr b. Avf'dan rivayet etmiştir.

gün üzerinde bulunduğunuz hakikate sarılırlar" şeklinde geçmektedir.

"Garipler, çoğunluk içerisinde bulunan az ve temiz insanlardır. Yaşadıkları topluluk içinde kendilerini seven az, buğz eden ise çoktur."[147]

Gerçekten de günümüzde bu ilimler öylesine boynu bükük kaldı ki onları hatırlatanlara düşmanlık edilmektedir. Bundan dolayı Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: "Bir âlimin dostunun çok olduğunu gördüğünüz zaman bilin ki; o âlim hak ile bâtılı birbirine karıştırmıştır. Zira hak ile bâtılı birbirine karıştırmamış olsaydı dostu az, düşmanı çok olurdu."

Makbul İlimlerin Medhedilen (Övülen) Miktarı

İlimler, bu açıdan üç kısma ayrılır:

1. Azı da çoğu da mezmum olan ilimler.

2. Azı da, çoğu da makbul olan ilimler. (Bu kısma giren ilimler ne kadar çoğalırsa o kadar güzeldir.)

3. Yeterli olan miktarı güzel, fazlası mezmum olan ilimler.

İlmin durumu aynen bedenin hâline benzer. Bedene ait bazı haller vardır ki azı da, çoğu da güzeldir. Meselâ, sıhhat ve güzellik gibi... Çirkinlik ve kötü huy ise azı da çoğu da çirkin görülen hallerdendir. Malı infak etmek ve şecaat gibi haller de mutedil davranıldığı zaman güzel, haddi aşıldığı zaman çirkin olan hallerdir. Meselâ malını Allah yolunda ölçülü bir şekilde harcamak güzel, saçıp savurmak ise israftır ve güzel değildir. Aynı şekilde kişinin kendisini düşmandan koruyacak kadar şecaate sahip olması makbul, haksız yere ona buna saldırması ise tehevvürdür ve makbul değildir. İşte ilim de aynen böyledir.

Azı da, çoğu da yerilmiş olan ilimlerin ne dünyaya ne de ahirete faydası olur. Bu bilgilerin zararı, faydasından çoktur. Sihir, tılsım ve yıldız ilimleri gibi... Bu ilimlerin bir kısmında hiç

[147] İmam Ahmed, Abdullah b. Amr'dan rivayet etmiştir.

bir fayda yoktur. Dolayısıyla bu ilimlerle meşgul olmak insanın en kıymetli sermayesi olan ömrünü boşuna harcaması demektir. Bu ilimlerin bazılarının dünya için faydalı olduğu zannedilse de zararı, faydasından kat ve kat fazladır.

Azı da çoğu da makbul olan ilme gelince... Bu ilim; Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'yı, sıfatlarını, fiillerini, halk üzerindeki ilâhî sünnetini ve âhireti dünyadan üstün kılmasının hikmetini bilmektir. İşte bu ilimler, bizatihi istenen ilmin ta kendisidir ve insanların ebedî saadete ulaşmalarına vesile olurlar.

Bu ilmin son haddine ulaşmaya çalışmak Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın azametini idrak edememekten kaynaklanmaktadır. Zira bu ilim idrak edilemeyecek kadar geniştir. Herkes kendi gücü nispetinde bu denizin etrafında ve sahilinde dolaşabilir. Peygamberler, veliler ve ilimde derinleşmiş âlimler ise bu denizin sığ kısımlarına girebilirler. Elbette ki onlar da kendi derecelerine ve Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın kendileri için takdir ettiği derinliklere kadar dalabilmişlerdir.

İşte bu ilim kitapların satırlarına sığmayan gizli bir ilimdir. Bu ilim ancak erbabından öğrenmekle ve âhiret âlimlerinin ahvalini bilmekle elde edebilir. Âhiret âlimlerinin özellikleri ilerideki bölümlerde izah edilecektir. (inşaAllah)

Mücahede, riyazet, kalp tasfiyesi, dünya meşgalelerinden kurtulma, peygamberlerin ve kâmil velilerin yolunu tutmak da bu ilmin elde edilmesinde etkili olan faktörlerdir. Bununla birlikte muvaffâkiyet, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'dandır. Ancak her halükârda mücahede etmek gerekir. Çünkü mücahede, hidayetin anahtarıdır.

Yeterli olan miktarı güzel, fazlası mezmum olan ilimler ise daha önceden açıklamış olduğumuz farz-ı kifaye olan ilimlerdir. Farz-ı kifâye olan bu ilimlerin her birinde üç mertebe vardır:

1. İktisâr (En az olan seviye)

2. İktisat (Ne ifrata ve ne de tefrite sapmaksızın normal olan miktar)

3. İstiksâ (Normal miktarı aşıp ömür boyunca elde etmeye çalışmak)

Sen ya kendini ıslah edenlerden ya da kendisini ıslah ettikten sonra başkalarını da ıslah etmeye çalışanlardan ol! Sakın kendi nefsini ıslah etmeyip, başkalarıyla meşgul olan kimselerden olma! Eğer kendini ıslah etmek istersen, sadece vaziyetin icabı sana farz olan ilmi ve taharet, namaz, oruç ve sair ibadetleri öğrenmeye bak! Ancak en önemli olup da insanların çoğunun ihmal ettiği ilim; kalbin vasıflarıyla bunların güzel ve çirkin olanını bildiren ilimdir. İnsanların hiçbiri hırs, hased, riya, kibir, ucûb ve benzeri sıfatlardan tamamen uzaklaşmış değildir. Bu kötü sıfatların tedavisini ihmal edip yalnızca zahirî amellerle uğraşmak, bedendeki yaraların içini temizlemeden sadece dışına merhem sürmeye benzer. Meselelerin yalnızca dış yüzüyle ilgilenen âlimler de gelene geçene merhem tavsiye eden doktorlara benzerler. Ancak Âhiret âlimleri bâtının temizlenmesine, şerri bütün şekilleriyle ortadan kaldırmaya ve kötülükleri kalplerden söküp atmaya bakarlar.

Zahirî amellerin kolay, kalp amellerinin ise zor oluşu; kalp temizliğinin terk edilip zahirî amellere yönelmeye sebep olmuştur. Bu durum, hastalığı kökünden söküp atacak acı ilâçları almaktan çekinip, zahirî yaralara merhem sürmeye rıza göstermeye benzer. Bu hastalar dıştaki yaralara merhem sürmek için yorulurken, yaraların kökü daha da derinlere gitmekte ve hastalık iyice artmaktadır. Şayet helâk olmaktan korkuyor ve ebedi saadeti elde etmek istiyorsan her şeyden önce hastalıkları derinliğine bildiren ve o hastalıkların tedavisini öğreten ilmi öğren ki yüce makamlara ulaşasın. Zira kalp kötü sıfatlardan kurtulunca, o sıfatların yerini övülmüş olan sıfatlar doldurur. Aynen toprağın yabanî otlardan temizlendiğinde, fideleri ve gülleri yetiştirmeye hazır oluşu gibi...

Şayet kalp, kötü sıfatlardan temizlenmezse oraya iyi sıfatların girmesi imkânsızdır. Dolayısıyla farz-ı kifâye olan ilimlerle meşgul olan kimselerin çok olduğu bir zamanda, farz-ı kifâyelerle değil, kalp ilimleriyle meşgul olmak gerekir. Zira başkasının salâhı için kendisini helâk eden kimse ahmak sayılır. Bu kimsenin hali; Elbisesinin cepleri yılan ve akreple dolu olduğu halde kendi hayatını düşünmeyerek başkasının yüzüne konan sinekle meşgul olan adamın haline benzer.

Eğer nefsinden bu kötülükleri uzaklaştırmış isen, günahın açık ve gizli bütün hallerini terk etmeye gücün yetiyor ise ve bu hâl sende tabiat hâlini almışsa (ki bunun elde edilmesi çok zordur) o zaman farz-ı kifâye olan ilimlerle tedricî bir şekilde meşgul olabilirsin.

İşe önce Allah'ın Kitabını öğrenmekle başla! Allah'ın Kitabı'nı öğrendikten sonra Rasulu'nun sünnetini, Kuran'ın nâsih, mensuh, mevsul, mefsul, muhkem ve müteşâbih ilimlerini öğren. Hadis ilminde de bu yolu izle. Bütün bunları öğrendikten sonra fıkıh ilminin füru meseleleriyle uğraş ama üzerinde ihtilâf olan konularla meşgul olma! Bunu da öğrendikten sonra Usul'ul Fıkıh ilmine dal. Böylece ömrün müsaade ettiği nispette diğer ilimleri de öğren ancak ömrünü yalnız bir ilme ve o ilmin zirvesine çıkmaya sarf etme! Zira ilim çok, ömür ise kısadır.

Bu ilimlerin hepsi birer vasıtadır, amaç değildir. Bunların her biri asıl ilimlerin basamaklarıdır. Bu nedenle vasıtayla uğraşırken amacı unutup ihmal etmek doğru değildir. Mesela lügat ilmini Arapça anlayıp konuşacak, ayet ve hadislerde geçen garib kelimeleri anlayabilecek kadar öğrenmen yeterlidir. İnceliklerine dalarak vakit kaybedilmemelidir. Nahiv ilmini de Kur'an ve Sünnet'i ilgilendiren kavramları anlayacak miktarda öğren! Çünkü her ilmin iktisar, iktisad ve istiksa mertebeleri mevcuttur.

Diğer ilimleri de bunlara kıyaslayabilmen için hadis, tefsir, fıkıh ve kelâm ilimlerinin bu üç mertebesini beyan edelim:

Tefsir ilminde iktisar: Tefsirin hacminin Kuran'ın iki misli olmasıdır. Mesela Ali el-Vahidi en-Nisaburî'nin[148] tasnif ettiği "el-Veciz" isimli tefsiri gibi… İktisad ise Kuran'ın üç misli büyüklüğünde olan tefsirdir. Bu hacimdeki tefsire örnek; yine Ali el-Vahidi en-Nisaburî'nin tasnif ettiği "el-Vasit" isimli tefsirdir. İstiksa mertebesi ise iktisad mertebesindeki tefsirlerden daha büyük olan tefsirlerdir. Bunlar pek de lüzum olmadığı halde bir ömrü bitirir, fakat kendisi bitmez.

Hadis ilminde iktisar derecesi Buhari ve Müslim'in hadislerinden birer nüshayı, hadis metninin ilmine vâkıf olan bir kişinin yanında okuyarak tashih ve tahsil etmektir. Ravilerin ismini ezberlemek gerekmez. Hadis âlimlerinin bu sahada yaptıkları çalışmaları takip etmek yeterlidir. Buharî veya Müslim'in metinlerini ezberlemek zaruri değildir. Ancak hadislerin kitabın hangi bölümünde olduğunu bilmen gerekir. İktisad derecesi ise Müslim ve Buhârî'nin yanında sahih olan diğer hadis kitaplarını okuyup, onlarda bulunan hadisleri de öğrenmektir. İstiksa derecesi ise, bu kitaplarla birlikte diğer hadis kitaplarındaki zayıf, kuvvetli, sahih, sakim hadisleri; rivayet yollarını, ravilerin isimlerini, ahvalini ve vasıflarını bilmektir.

Fıkıh ilminde iktisar derecesi, İmam Müzenî'nin[149] "Muhtasar" adlı eserinin muhtevasını mütalâa etmektir. İktisad derecesi ise "Muhtasar" isimli kitabın üç misli bir kitap okumaktır ki "el-Vasit min el-Mezâhib" adlı kitabımızın muhtevasına denk düşen kitaplardır. Fıkıh ilminde istiksa derecesi ise "el-Basit" isimli kitabımız ve buna benzer uzun kitaplarda varid olan malûmatları ayrıntılarıyla bilmektir.

---

148 Bu zat İmam Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî en-Nisaburî'dir. Tefsir ilminde zamanının en önde gelen âlimi idi. Hicretin 468. yılında vefat etmiştir.

149 Künyesi Ebu İbrahim'dir. İsmi, İsmail b. Yahya b. Amir b. İshak'dır. Hicretin 176. yılında doğmuştur.

Kelâm ilimin gayesi, Ehl-i Sünnet'in Selef-i Sâlihinden naklettiği inanç esaslarını korumaktır. Bu miktardan fazlası meselelerin sır ve hakikatlerini başka yollarda aramak demektir. Ehli Sünnet akaidi, Kelâm'a ait kısa bir kitap okumak suretiyle elde edilebilir ve bu iktisar mertebesidir. Bu miktar, "İhya-u Ulûm'id-Din" adlı eserimizin "Kavâid-ul-Akaid" bölümünün muhtevası kadardır. İktisad derecesi ise yüz varaklık (iki yüz sayfa) bir kitabı örneğin "el-İktisad fi'l-İtikad" adlı eserimiz veya onun muhtevasına denk olan başka bir eseri okumaktır.

Bid'at ehliyle mücadele etmek ve halkı onların ifsadından korumak için Kelam ilminin iktisad derecesinde öğrenilmesi bir ihtiyaçtır. Ancak Kelâm ilmi bidatçilerin yaydığı bidatler, halk arasında taassup haline gelmeden önce işe yarayabilir.

Eğer bidatçi Cedel ilminden az da olsa bir şeyler biliyorsa Kelâm ilminin ona tesiri olmaz. Siz onu sustursanız bile kendi mezhebini terk etmez, yenilgisini kendi zaafından bilir. Cevaplandıramadığı konuları kendisiyle aynı fikirde olan âlimlerin cevaplandırabileceğini, senin ona mücadele gücünle galip geldiğini söyler.

Halk tabakasının zihinleri bu tür mücadeleler ile hakikatten uzaklaştırıldığında eğer bu uzaklaşma taassup derecesine varmadıysa aynı mücadele yöntemiyle hak yola geri döndürmek mümkündür. Ancak bâtılı tam mânâsıyla benimsemiş ise onun dönmesi imkansız değil ise de çok zor bir iştir. Zira taassup, inançları kalplerde kökleştiren bir felâkettir.

Esasında taassup da kötü âlimlerin afetlerindendir. Zira onlar hakikati açıklama adına ifrata kaçar ve taassup gösterirler. Muhaliflerine küçümseme ve hakaret gözüyle bakarlar. Onların bu hâli, muhaliflerinin de aynı şekilde karşılık vermesine, bâtıl davalarına dört elle sarılmasına ve davaları uğruna her türlü imkânı kullanmalarına sebep olur. Eğer hakkın temsilcileri taassup göstermeden ve hakaret etmeden tenha yerlerde, tatlı dille ve

yumuşaklıkla hakkı anlatsaydı belki muhaliflerini hakka döndürmeye muvaffak olabilirlerdi. Fakat makam ve rütbeler, halk arasında çok taraftar toplamaya bağlıdır. Taraftar toplamak için de hasımlara şiddetle saldırmak, taassup gösterip te'lin etmek gerekir. Ne kadar küfür yağdırılırsa, halkın o kadar hoşuna gider ve elbette bunu yapana itibar ederler. Bundan dolayı kötü âlimler yükselmek için taassubu meslek edindiler. Bu taassuba da "Din'i Müdafaa" adını verdiler. Hâlbuki taassup, halkı helâk eden, bidatleri kalbe yerleştiren büyük bir felakettir.

Selef-i Sâlihîn zamanında görülmeyen ancak son asırlarda ortaya çıkan ve hakkında sayısız kitaplar yazılan ihtilaflara gelince; bunların yanına dahi yaklaşma! Öldürücü zehirden kaçındığın gibi bu ihtilaflardan kaçın! Çünkü bu, tedavisi olmayan bir hastalıktır.

Kendilerini temize çıkarmak için "İnsanlar, bilmediklerinin düşmanıdır" sözünü söyleyenlere kesinlikle aldanma! Zira bu sahada bilgi sahibi olan bir kimsenin[150] nasihatini dinliyorsun. Sana bu nasihatleri, ömrünün uzun yıllarını bu sahada tüketen ve kendisinden önceki kelâmcılardan çok daha fazla kitap yazan, tahkikat yapan, cedel ve beyana dalıp büyük mücadeleler veren biri yapmaktadır. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* kendisine doğru yolu göstermiş o da eski ve kötü âdetlerini terk ederek nefsinin kusurlarını düzeltmeye çalışmaktadır.

"Fetva, şeriatın direğidir. Şeriatın gizli illetleri ise ancak ihtilaflı meselelerle bilinir" diyenlerin sözüne sakın aldanma! Zira her mezhebin incelikleri o mezhep ile ilgili kitaplarda mevcuttur. Bundan fazlası ise gereksiz münakaşalardır. İlk asırlarda fetva ilminin incelikleri günümüze nazaran daha iyi bilindiği halde, onların hilâfiyata dair hiçbir bilgileri yoktu.

Hilâfiyat bilgileri, mezhep ilmine hiçbir fayda temin etme-

[150] İmam Gazali, burada kendisini kast etmektedir.

diği gibi fıkhın zevkini öldüren zararlı bilgilerdir. Fıkıh zevki bulunan bir müftünün Cedel kuralları doğrultusunda hareket etmesi mümkün değildir.

Cedel'e meyleden kimsenin zihni cedelin isteklerine boyun eğer ve fıkhın zevki bu kimseden uzaklaşır. Cedel ilmiyle sadece şöhret peşinde koşanlar meşgul olurlar. Bu kimseler mezhebin inceliklerini bilmek için Cedel'e girdiklerini iddia ederler ancak ömürleri tükenir de bir türlü kendilerini cedel ilminden kurtarıp mezhep ilmine veremezler.

Sen cinnî şeytanlardan değil de gözle görülen ins şeytanlarından kendini koru! Çünkü onlar insanları ifsad etme işini, cin şeytanlarından devralmış ve onları bu zahmetten kurtarmışlardır.

Sonuç olarak akıllı insana yakışan; bu dünyada Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın huzurunda tek başına olduğunu, önünde ölümün, sorguya çekilme ve hesabın, cennet ve cehennemin olduğunu düşünerek kendisine faydalı olan ve saadetini temin edecek olan şeyleri alıp bunların dışındakileri tamamen terk etmesidir.

Şeyhin biri rüyasında vefat eden bir âlimi görür ve:

"Dünyada iken yaptığın tartışma ve münazaraların ne gibi faydalarını gördün?" diye sorar. Âlim avucunu açıp üfler ve:

"Hepsi toz gibi uçup gittiler. Sadece gecenin geç saatlerinde ihlâs ile kıldığım iki rekât namazın faydasını gördüm" der.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* "Bir kavim, münakaşaya dalmadıkça üzerinde bulunduğu doğru yoldan sapmaz"[151] buyurduktan sonra şu ayeti okudu:

"Bu misali sırf seninle tartışmak için ortaya attılar. Doğrusu onlar çok kavgacı bir topluluktur." (43 Zuhruf/58)

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem) "İşte kalplerinde kay-*

[151] Tirmizî ve İbn Mâce, Ebu Umame'den rivayet etmiştir.

paklık bulunanlar…" (3 Ali İmran/7) ayetini tefsir ederken şöyle buyurmuştur:

"Onlar cedel ehlidirler, onlardan sakınınız!"[152]

Selef'ten bir âlim şöyle demiştir:

"Ahir zamanda üzerlerine amel kapısının kapanıp cedel kapılarının sonuna kadar açılacağı bir topluluk gelecektir."

Ebu Talib el-Mekkî, Kut'ul-Kulûb adlı eserinde isnatsız olarak şu rivayeti nakletmektedir:

"Siz öyle bir zamandasınız ki, size amel etmek ilham olunuyor. Sizden sonra öyle bir kavim gelecektir ki onlara sadece cedel yapmak ilham olunacaktır."

"Allah'ın en çok buğz ettiği kul, cedelde en şedid olan kuldur."[153]

"Hangi kavme cedel verilmişse, mutlaka o kavim amel etmekten menedilmiştir"[154]

---

[152] Müslim ile Buharî, Hz. Âişe'den rivayet etmiştir.
[153] Müslim ile Buharî, Hz. Âişe'den rivayet etmiştir.
[154] Ebu Talib el-Mekkî, Kut'ul Kulûb.

4. BÖLÜM

Halkın, Hilaf ve Cedel İlimlerine İlgi Duymasının Nedenleri, Münazaranın Afetleri

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'den sonra hilâfet makamına, râşid halifeler geçtiler. Onlar Allah'ı bilen âlimlerin önderleri idiler. Ahkâm ilminde birer büyük fâkihtiler. Karşılarına çıkan meseleler hakkında tek başlarına fetva verecek güçteydiler. İstişare edilmesi lâzım gelen konularda istişareye ehil olan sahabelerle istişare ederler ve sahabenin fâkihlerinden yardım isterlerdi. Böyle olduğu halde o devrin âlimleri tamamen âhiret ilmine yönelmişlerdi. Daima bu ilmi tahsil etmeye çalışırlardı. Fetva istendiği zaman kendisinden fetva istenen kişi, isteyeni başkasına gönderirdi. Dünya ile ilgili bir sual soranı, biri diğerine havale ederdi.

Râşid halifelerden sonra hilafet makamına geçenler, fetva ve ahkâm ilminde tek başlarına hareket etme yeterliliğine sahip değillerdi. Böyle olduğu için de fâkihlerden yardım istemek zorunda kaldılar.

Tâbiînden olup sahabelerin izinden giden bazı âlimler de kendilerinden fetva istendiğinde fetva vermekten kaçınırlardı. Kendilerine teklif edilen kadılık gibi resmi görevleri de kabul etmediler. Bu sebepten dolayı da halifeler kendilerine baskı yapmaya başladılar.

Sultanların âlimlere olan ihtiyacını gören zamanın insanları âlimlere teklif edilen makam ve mevkileri elde etmek için fetva ve ahkâm ilmini elde etmeye başladılar. Bütün vakitlerini fetva ilmine vakfettiler ve kendilerini bu ilimle sultanlara takdim ederek onlardan mevki, makam ve hediyeler istediler. Bazıları bu isteklerine nail oldu bazıları ise olamadı.

Bir zamanlar sultanlar tarafından aranılan fâkihler, zamanla sultanları arama zilletine düştüler. Sultanlardan yüz çevirmekle aziz olan fâkihler, makam ve mevki uğruna zillet içine düştüler. Her asırda olduğu gibi o asırda da Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın muhafaza ettiği âlimler vardı ve onlar bu zilleti kabul etmediler.

Daha sonraları İslam Akaidinin esasları ile ilgili bir takım sözler işiten ve bu sözlere değer veren bazı yöneticiler işbaşına geldiler. Yöneticilerin Kelâm ilmindeki tartışmalara eğilim duydukları herkes tarafından anlaşılmıştı. İlimle uğraşan kimseler de bu sefer Kelâm ilmine yöneldi. Bu sahada birçok kitap telif edildi. Mücadelenin usulleri tespit edildi. Karşılıklı konuşmalarda, sözleri değiştirme, tersyüz etme yöntemlerine ulaşıldı ve böylece bir başka ilim ihdas edilmiş oldu.

Kelamcılar bunları, Allah'ın dinini korumak, Sünnet'i ihya etmek ve bidatçileri susturmak için yaptıklarını iddia ettiler. Tıpkı kendilerinden önceki fıkıhçıların Müslümanların dinî işlerini üzerlerine almak ve halka nasihat etmek için fetva verdiklerini iddia ettikleri gibi...

Daha sonra gelen yöneticiler, Kelâm ilmine dalmayı ve insanlara münazara kapılarını açmayı doğru bulmadılar. Çünkü kapı açıldığı zaman büyük taassuplar doğduğunu, bu taassubun insanları birbirine düşürdüğünü ve masum kanların dökülmesine sebep olan husumetler meydana getirdiğini gördüler. Bunlar da fıkhî konularda münakaşa etmeye; Şafiî mezhebinin mi, yoksa Hanefî mezhebinin mi üstün olduğu konusunu tartışmaya

eğilim duyuyorlardı. Böyle olunca, bu sefer halk da aynı havaya girmiş, kelâm ve onunla ilgili bütün ilim dallarını bırakarak Şafiîler ile Hanefîler arasındaki ihtilâflı meselelere dalmışlardı. İmam Malik, Süfyân es-Sevrî, İmam Ahmed ve diğer âlimlerin arasındaki ihtilâflı meseleler ile ise hiç ilgilenmediler. Bunu yapmaktaki gayelerinin; şeriatın inceliklerini ortaya çıkarmak, mezhebin inceliklerini bildirmek ve fetva usulünün yayılmasını sağlamak olduğunu iddia ederek kendilerini haklı çıkarmaya çalıştılar.

Bu alanlarda pek çok eser telif edip, fikirler ileri sürdüler. Günümüzde de bu durum hâlâ devam etmektedir. Bundan sonraki asırların neler getireceğini ise bilmiyoruz.

İşte ihtilaflı meselelere ve tartışmalara dalmanın tüm sebepleri yukarıda saydıklarımızdan ibarettir. Eğer yöneticiler İmam Şafiî ile İmam Ebu Hanife'den başkalarının ihtilâflarını tartışmaya eğilim duysalardı veya başka ilimlere yönelselerdi kuşkusuz dünyalık peşinde koşan âlimler de o ilme önem verirlerdi. Yine bu ilimleri elde etmekteki amaçlarının yalnızca Allah'ın rızasını kazanmak olduğunu iddia edeceklerdi.

Münazarayı, Sahabenin Meşvereti ve Selefin Müzakeresi ile Karıştırmak

Münazarayı meslek edinmiş kişiler halkı da fikrî tartışmalara çekmek için "Bizim gayemiz hakkı aramak ve ortaya çıkarmaktır. Zira hakkın ortaya konması gerekir. İlmi konularda yardımlaşma ve düşüncelerin karşılaştırılması oldukça yararlıdır. Ashab-ı Kiram istişarelerinde bu yolu takip ederdi. Meselâ ölenin dedesi ile kardeşlerinin miras paylaşımındaki durumları, içki içene uygulanacak had cezasının miktarı ve hata ile bir zarara sebebiyet veren Devlet reisinin diyet ödemesi meselelerindeki istişareleri böyleydi.

Emir'ul Müminîn Ömer *(radıyallahu anhu)*'nun kendisinden korkarak karnındaki çocuğunu düşüren kadına diyet ödediği

naklolunmuştur. Yine İmam Şafiî, İmam Ahmed, Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî ve başka âlimlerden de bu şekil münazaralar, münakaşalar ve meşveretler nakledilmiştir" derler.

Bu sözün hakkı bâtılla karıştırmak veya bâtılı hak olarak göstermek olduğunu göstermeye çalışacağım ki hakikatler açığa çıksın! Gerçekten de Hakkı aramak için yardımlaşma, dinin bir gereğidir. Fakat bunun sekiz şart ve alâmeti vardır:

1. Farz-ı ayn olan vazifelerini yerine getirmeyen bir kişi farz-ı kifâye olan münazaraya girişmemelidir. Farz-ı ayn olarak yapması gereken vazifeleri bulunan bir kimsenin "Benim gayem hakkın bilinmesidir" diyerek farz-ı kifâye ile meşgul olması yalancılıktan başka bir şey değildir. Bu kişinin durumu, elbise imal eden beynamaz bir terzinin "Benim niyetim, elbise bulamadığı için çıplak namaz kılmak zorunda kalanların edep yerlerini örtmeye vesile olmaktır" deyip kendisini temize çıkarmasına benzer.

Böyle bir kimsenin iddiası pek ender hallerde doğru olabilir. Tıpkı nadir de olsa vukuu mümkün meseleler hakkında ihtilâflara dalan fâkihin iddiası gibi... Münazara ilmiyle uğraşanlar, bütün ulemanın ittifakla varmış olduğu hükme göre, farz-ı ayn olan birçok hususları ihmal ederler. Yerine verilmesi gereken bir emaneti elinde bulunduran bir kimse, insanları Allah'a yaklaştırmakta en tesirli amel olan namaza başlayıp, emaneti teslim etmeyi ihmal ederse Allah'a isyan etmiş olur. Kişinin zamanına, şartlarına ve sırasına riayet etmeden yaptığı ibadetin, taât türünden bir amel olması, o kişinin Allah'a itaat eden bir kul olduğunu göstermez.

2. Kişinin münazaradan daha önemli bir farz-ı kifâyeyi yerine getirme mecburiyeti yoksa münazara edebilir. Kişinin, münazaradan daha önemli bir farz-ı kifâyeyi yerine getirmesi gerektiği halde gerekeni yapmayıp ve münazaraya dalması, Allah'a isyandan başka bir şey değildir. Böyle bir adamın durumu, su-

suzluktan ölmek üzere olan bir topluluğu gören ve muktedir olduğu halde onlara su vermeyip kan alma (hacamat) işi ile uğraşan kimsenin durumu gibidir. Bu kimse hacamatın farz-ı kifâye olduğunu ve bir memlekette bu sanatı bilen olmadığı takdirde halkın helâk olacağını söyleyerek kendisini haklı göstermeye çalışır. Şayet kendisine bu işi yapan birçok kimsenin olduğu söylenecek olursa, o yine kendi fikrinde ısrar eder ve "Kan alıcıların bulunması, bu ilmi farz-ı kifaye olmaktan çıkarmaz" der.

Fetva ilmine gelince... İslam memleketlerinde fetva verecek birçok kimse bulunduğu halde nice farz-ı kifayeler vardır ki fâkihler, bunları ihmal etmiş, dönüp bakmayı bile külfet saymışlardır. İhmal edilen farz-ı kifaye ilimlerin başında tıp ilmi gelir. Günümüzde, İslâm diyarlarının çoğunda tıbbî meselelerde fikrine itimat edilecek, tavsiyesine güvenilecek bir müslüman doktor mevcut değildir. Buna rağmen hiçbir fâkihin bu ilimle meşgul olduğunu göremezsiniz.

Emr-i bil'Maruf, nehy-i anil'Münker de böyledir. Bu vazifeyi yerine getirmek farz-ı kifaye hükmündedir. Münazaracıların bulunduğu meclislere ipekli elbiseler giyen veya bunun gibi yapılması haram olan başka hareketlerde bulunan kimseler de iştirak eder. Ancak münazaracı bunlara aldırış etmez de gerçekleşme ihtimali bulunmayan veya gerçekleşme ihtimali bulunsa da onu halledecek nice fâkihin bulunduğu mevzularda münazara eder. Ondan sonra da kalkıp yapmış olduğu bu münazarayla Allah'ın rızasını kastettiğini ileri sürer.

Enes *(radıyallahu anhu)*'nun rivayet ettiğine göre Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e, Emr-i bil'Maruf, nehy-i anil'Münkerin ne zaman terk edileceği sorulduğunda Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

"Hayırlı olanlarınızda müsamahakârlık, kötülerinizde ise fuhuş ve zina çoğaldığı, yönetim küçüklerinizin, fıkıh da en rezillerinizin eline geçtiği zaman"[155] diye cevap vermiştir.

3. Münazaracı kendi görüşüne göre fetva verebilecek bir müctehid olmalıdır. Şafiî, Hanefi veya başka bir mezhebin görüşünü aktarmamalıdır. Ebu Hanife'nin görüşünü isabetli bulduğunda Şafiî'nin görüşünü terk edip (Sahabe ve imamların yaptığı gibi) isabetli gördüğü görüşle fetva vermelidir.

İctihad mertebesine yükselemeyen bir kimse (ki asrımızdaki bütün münazaracıların durumu budur) kendisine sorulan sorulara bağlı bulunduğu mezhebin görüşünü aktararak cevap verebilir. Bağlı bulunduğu imamın görüşü sağlam görünmese bile imamlarının görüşünden ayrılmaz. Böyle bir insanın münazarasında ne fayda olabilir? Çünkü böyle birisinin mezhebi malûmdur ve bağlı olduğu mezhebin fetvaları dışında bir hüküm vermeye yetkisi yoktur. Böyle bir adam, kendine müşkil görünen bir mesele hakkında "Ümit ederim ki bu mesele hakkında bağlı bulunduğum imamın bir cevabı vardır. Şayet yoksa şer'i meselelerde ictihad etme kudretine sahip olamadığım için bu soruya cevap veremem" demelidir. Herhangi bir meselede bağlı olduğu imam iki görüş ileri sürmüşse, bu görüşler üzerinde münazara yapması daha uygundur. Zira kendisi bu iki görüşten birine meyilli olabilir. Münazara ederken öbür tarafın daha kuvvetli olduğunu görerek belki de istifade eder. Kendisinin meylettiği hükmün doğruluğu hakkında münazaraya girişini yersiz ve lüzumsuz bulur. Aşağı yukarı bütün tartışmacılar iki taraflı meseleleri terk edip hakkında kesin ihtilâf olan meselelere dalıyorlar ki bu sayede çok konuşabilme imkânı bulabilsinler ve muhalifleriyle mücadele edebilsinler.

4. Münazaracı, meydana gelmiş veya meydana gelmesi muhtemel olan bir mesele hakkında münazara edelebilir. Zira Ashab-ı Kiram sık sık ortaya çıkan meseleler üzerinde müşavere

---

[155] İbn Mâce, hasen bir senedle rivayet etmiştir.

eder ve fikirlerini beyan ederlerdi.

Günümüzdeki tartışmacıların halkın ihtiyacı olan meseleler üzerinde değil de sadece kendilerini şöhrete ulaştıracak meseleler üzerinde tartıştıkları bir gerçektir. Halledilmesi elzem olan meseleler üzerine eğilme ihtiyacı hissetmezler ve: "Bu meseleler nakle dayanan ve baş başa görüşülecek meselelerdir. Bunların herkesin önünde konuşulması yersizdir" derler.

Ele alınması gereken bir mesele olsun da daha önce hakkında söz söylenmiş olduğu için üzerinde durulmasın... Hakikatini bildirmek için hiçbir gayret gösterilmesin... Bu kadar saçma bir iddia olabilir mi?

5. Münazaranın tenha yerlerde yapılmasını büyük şahsiyetlerin huzurunda ve halkın önünde yapılmasına tercih etmek. Zira tenha yerlerde yapılan münazara, sultanlar ve sair büyükler yanında yapılan münazaradan daha faydalıdır. Çünkü tenha yerlerde tartışmacı düşündüklerini daha iyi anlatır, idraki daha berrak ve kavrayışı yüksek olur. Oysa cemaat huzurunda yapılan münazara, tartışmacıları riyaya sürükleyebilir. Çünkü cemaat huzurunda münazara yapanlar mağlup olmak korkusuyla yanlışlarında diretirler. İster haklı olsun, isterse haksız, kendilerini haklı çıkarmaya bakarlar. Tartışmacıların kalabalık huzurunda tartışma yapmak istemeleri, Allah rızasını kazanmak niyetiyle değildir. Çünkü tartışmacılar kendi başlarına kaldıkları zaman kalabalıkta tartıştıkları konuyu katiyyen aralarında tartışmazlar. Hatta kendisine bir soru yöneltildiğinde cevap bile vermezler. Fakat bir cemaat huzurunda oldukları zaman hile yayında, ne kadar ok varsa birbirlerinin göğsüne saplamaya çalışırlar ki münazarada üstad kabul edilsinler!

6. Münazara sadece hakkı bulmak ve anlamak için yapılmalıdır. Münazaracı gerçeğin açığa çıkarılması hususunda kaybolan malını arayan yitiğin kendisi veya arkadaşı tarafından bulunması arasında bir ayırım gözetmeyen kimse gibi olmalıdır.

Münazaracı, rakibini düşman değil bir yardımcı olarak değerlendirmelidir. Hatasını gösterip hakkın ortaya çıkmasına yardımcı olduğu için ona teşekkür etmelidir. Çünkü insan yitiğini bulmasına yardımcı olan kardeşine teşekkür eder ve ikramda bulunur. Birbirini hak namına ikaz eden Sahabe-i Kiramın meşvereti işte böyle idi.

Bir kadın, halka konuşma yapmakta olan Hz. Ömer'e itiraz ederek kendisini uyarır. Bunun üzerine Hz. Ömer cemaate şöyle der: "Bir kadın hakkı söyledi, bir erkek yanıldı."

Bir kişi Hz. Ali *(radıyallahu anhu)*'ya bir soru sorar. Hz. Ali, sorulan soruya cevap verdiğinde, soruyu soran kişi: "Ey Emîr'el Mü'minîn! Verdiğin cevap yanlış! Bence bu suale şöyle şöyle cevap verilebilir..." der. Bunun üzerine Hz. Ali *(radıyallahu anhu)*: "Sen haklısın, ben ise yanıldım" diyerek adamın hakkını itiraf eder ve: "Her ilim sahibinden daha büyük bir ilim sahibi vardır" der.

Küfe valisi Ebu Musa *(radıyallahu anhu)*'ya, Allah yolunda savaşıp öldürülen bir kimsenin hali sorulur. O da cennetlik olduğunu söyler. Bunun üzerine mecliste hazır bulunan Abdullah b. Mesud *(radıyallahu anhu)* ayağa kalkar ve sual sorana hitaben: "Valiye sualini ikinci kez tekrarla! Sualini iyi anlamamış olmalı" der. Bu ikaz üzerine adam sualini tekrarlar ve Ebu Musa yine aynı cevabı verir. İbn Mesud ise: "Bence öldürülen kimse hakkı bulmuş ise cennetlik olur" der. Bunun üzerine Ebu Musa: "İbn Mesud doğru söylüyor. Aranızda bu âlim varken bana bir şey sormayın!" der.

Hakkı arayanlar işte böyle insaflı olmalıdır! Buna benzer bir itiraz zamanımızın en düşük fakihine yapılsa İbn Mesud'un "hakkı bulmuş ise" sözünü kabul etmez ve: "Çünkü Allah yolunda öldürülen bir kişinin hakka isabet ettiği herkesçe malûmdur" der.

Günümüzün insafsız tartışmacılarının haline dikkatle bir

bakın! Şayet hakikat, hasımlarının dilinden ifade edilmişse, yüzü kızarır ve utanır. Hakkı kabul etmemek için sonuna kadar direnir. Bütün hayatı boyunca kendisini mağlup eden insan hakkında kötü konuşur ve onu küçük düşürmeye çalışır. Bütün bunlardan sonra da kendini hakkın ortaya çıkması için yardımlaşan sahabelere benzetmekten de çekinmez.

7. Münazara ettiği kimsenin bir delilden başka bir delile, bir şüpheden başka bir şüpheye geçmesine engel olmamak. Zira selefin münazaraları bu şekilde cereyan ediyordu.

"Bu söz beni bağlamaz, tenakuza düştün" gibi sözlerden kaçınılmalıdır. İster lehinde ister aleyhinde olsun bid'at olan cedelin bütün inceliklerini, konuşmasının dışında tutmalıdır. Önceki sözünü nakzediyor diye doğru sözü reddetmek yanlıştır. Hâlbuki sen tartışmacıların bütün toplantılarının, mücadele ve münakaşa içinde geçtiğini görürsün. Hatta delil getiren bir insan, bilinen bir kaidenin üzerine zannettiği bir illete dayanarak kıyas etmeye kalkıştığı zaman, derhal karşıdaki mücadeleci tarafından kendisine asıldaki hükmün hangi illetle mâlül olduğuna dair delil sorulur. Delil getiren zat:

- Ben bu şekilde düşünüyorum. Şayet sen bundan daha isabetli bir görüşe sahip isen delillerini söyle de birlikte tetkik edelim, diye cevap verir. Bunun üzerine itiraz eden kişi şöyle der:

- Senin bildiğin ve zikrettiğin manalardan başka daha nice manalar var burada... Fakat bunları söylemek üzerime düşen bir vazife olmadığından söylemeyeceğim. Delil getiren taraf konuşmasına şöyle devam eder:

- Bundan başka bir iddian var ise beyan et ki malûmatımız olsun. İtiraz eden kişi:

- Hakikat senin söylediğinden başkadır ve ben bunu biliyorum. Fakat söylemek üzerime düşen bir vazife değildir, diyerek itirazında ısrar eder. Böylece münazara meclislerinde bir netice alınmadan tartışmalar devam eder gider.

Bu miskin itirazcının "Ben bilirim fakat söylemem. Çünkü söylemek mecburiyetinde değilim" sözü şeriata yapılan bir iftiradan başka bir şey değildir. Şöyle ki: Şayet itirazcı, söylenen delilin manasını bilmiyor ve ancak hasmını susturmak için kuru bir iddiada bulunuyorsa, böyle bir adam fâsıktır, yalancıdır. Allah'a isyan etmiştir ve bu hâlinden dolayı Allah'ın gazabını üzerine çekmiştir. Zira bilmediği bir şeyi biliyor görünmeye çalışmıştır. Şayet hakikaten biliyor da söylemiyor ise yine fâsık olur. Çünkü şeriatın bir emrini gizlemiştir. Hâlbuki bu emri gizlemese, belki de bir müslüman kardeşini yanlış düşünmekten kurtaracak, doğrunun yayılmasına vesile olacaktır. Şayet itirazcının görüşü zayıf ise karşısındaki, kendisine iddiasının zayıf olduğunu izah edecek ve böylece itirazcı cehaletin karanlığından bilginin aydınlığına çıkmaya imkân bulacaktır.

Hiç kuşkusuz dinî ilimlere ait bir husus sorulduğu zaman bilen kişinin cevap vermesinin vacip olduğunda ihtilaf yoktur. O halde bu itirazcının "Bunu söylemek mecburiyetinde değilim" demesi, "Bizim ihdas ettiğimiz mücadele ve münazara kurallarına göre bildiklerimi söylemek zorunda değilim" anlamına gelmektedir. Oysa Allah'ın şeriatına göre bildiklerini açıkça bildirmesi gerekir. Söylemeyen kişi ya fâsıktır, ya da yalancı...

Bu nedenle Sahabe-i Kiram'ın meşveretini ve Selef-i Sâlihîn'in bir mesele hakkındaki müzakeresini tetkik et! Acaba onların arasında bu çeşit bir münazara ve mücadele görecek misin? Ya da onlar bir delilden başka bir delile, kıyastan habere, hadisten bir ayete geçmek isteyen arkadaşlarını bundan alıkoymuş mudur? Hayır! İşte Sahabenin ve Selefin bütün münazaraları yukarıda anlattığımız şekilde idi. Çünkü onlar zihinlerinde olanı olduğu gibi söyler ve ona göre müzakere ederlerdi.

8. Münazara, kendisinden istifade edinilmesi umulan âlimlerle yapılmalıdır.

Günümüzdeki tartışmacıların çoğunu, âlimlerle ve ilimde

otorite sahibi olanlarla münazara etmekten kaçınır görürsün. Çünkü hakkın hasımlarının sözleriyle ortaya çıkmasından endişe duyarlar. Onun için de ilim ve bilgi bakımından kendisinden daha aşağı seviyede olanlarla tartışmayı tercih ederler.

Münazara hususunda saydığımız bu sekiz şarttan başka daha nice şartlar vardır. Fakat bu sekiz şartı iyice öğrendikten sonra kimlerin Allah için kimlerin de dünya için münazara ettiğini teşhis edebilirsin.

Sonuç olarak; En büyük düşmanı olan, kalbine tasallut eden ve kendisini helake hazırlayan şeytanı bırakıp ictihadî meselelerde münazaraya dalan bir kimse şeytanın maskarası, ihlâs ehli için de bir ibret vesikası olur.

Tevfik ve yardım Allah'tandır.

Münazaranın Afetleri

Hasmına üstün gelmek, onu susturmak, insanlar arasında yücelik ve fazilet elde etmekle övünmek ve halkın teveccühünü çekmek için yapılan münazaralar, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın razı olmadığı, şeytanın ise güzel gördüğü bütün kötü huyların kaynağıdır.

Bu münazaraların; kibir, ucûb, hased, nefsini temize çıkarma, makam düşkünlüğü ve benzeri bâtın fuhşiyat ile olan münasebeti; İçki içmek ile zina, iftira, adam öldürmek ve hırsızlık gibi zahirî fuhşiyat arasındaki münasebet gibidir. Mesela bu fuhşiyatları yapmak hususunda muhayyer bırakılan bir kişi, içkiyi daha ehven görerek onu içer. Ancak iş burada bitmez. İçki içen kişi, sarhoşluğun da etkisi ile diğer bütün fuhşiyatı yapabilir. İşte aynen bunun gibi münazaralarda hasmına üstün gelmek, onu susturmak, makam elde etmek sevgisi kime galip gelirse o kişiyi her türlü kötülüğe sürükler ve bütün kötü ahlâkın bu adamda toplanmasına vesile olur.

Münazaranın Sebep Olduğu Kötü Huylar

1. Hased (Çekememezlik)

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Ateşin odunu yakması gibi hased de sevapları yiyerek bitirir."[156]

Münazara edenler kendilerini hasetten katiyyen kurtaramaz. Çünkü bir tartışmacı, bazen galip gelir bazen de mağlup olur. Bazen onun konuşması övülür, bazen de karşısındaki hasmının...

O halde dünya ilminde kuvvetli ve görüşlerinin isabetli olduğu kabul edilen birileri oldukça veya "Filân adam senden daha iyi anlıyor ve daha isabetli kararlar veriyor" denilme ihtimali bulundukça, münazara eden kimselerin hased edeceği muhakkaktır. Kendisinden üstün görülen kişinin elindeki nimetlerin kaybolmasını ve ona teveccüh eden kalplerin yalnızca kendisine yönelmesini arzular.

Hased, helâk edici bir ateştir. Hased ateşiyle yanan bir kişi, bu dünyada büyük bir ızdırap içindedir. Ahiretteki azabı ise, dünyadakinden kat ve kat fazla olacaktır.

İbn Abbas *(radıyallahu anhuma)* şöyle demiştir:

"İlmi nerede bulursanız alın. Fakihlerin birbirinin aleyhindeki sözlerine kulak vermeyin. Çünkü onlar ağıldaki birbirini kıskanan tekeler gibidir."

2. Kibir ve Tekebbür (Böbürlenme)

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Kim büyüklenirse, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* onu alçaltır. Kim de tevazu gösterirse onu yükseltir."[157]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Allah *(Subhanehu ve*

[156] Ebu Davud, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.
[157] Hatib, Ömer *(radıyallahu anhu)*'dan sahih bir senedle rivayet etmiştir.

Tealâ)'nın şöyle buyurduğunu haber vermektedir:

"Azamet benim izârım, büyüklük de ridâmdır. Bu iki hususta benimle çekişeni helak ederim."[158]

Münazaracılar emsallerine karşı kibirlenmekten ve kendini onlardan üstün görme hastalığından hiçbir zaman kurtulamaz. Olduğundan daha üstün görünmek isterler.

Bu kimseler münakaşa meclislerinde bazen çocuklar gibi yer kavgası ederler. Meclisin başında oturmak, baş koltuğun kendilerine ait olduğunu iddia etmek peşindedirler. Kendilerinden başkasına bu yerleri lâyık görmedikleri için itişip kakışırlar. Dar bir yoldan geçildiği zaman ben önde giderim, sen önde gidersin diye itişir dururlar. Bunu yaparken de biz böyle davranmakla ilmin izzetini koruyoruz. Zira "Müminin kendisini zelil etmesi yasaklanmıştır"[159] diyerek kendilerini müdafaa ederler.

Şu hilebazların yaptığına bir bak! Allah ve Rasûlünün medhettiği tevazuya "zillet", Allah ve Rasûlu'nun buğz ettiği tekebbüre de "izzet" adını vermektedirler. Kelimeleri tahrif ederek halkın dalâlete sapmasına vesile oluyorlar. Aynen hikmet, ilim ve benzeri kelimeleri tahrif ettikleri gibi...

3. Hıkd (Kin)

Münazaracılar kin tutmaktan hiçbir zaman kendisini kurtaramaz. Hâlbuki Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Mümin, kinci değildir"[160]

Kin tutmayı zemmeden daha birçok rivayet vardır. Bir münazara esnasında hasmını tasdik edercesine başını sallayarak ona kin tutmayan hiçbir tartışmacıya rastlamadım. Yine aynı şe-

---

[158] Ebu Dâvud, İbn Mâce ve İbn Hibban, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

[159] Tirmizî ve İbn Mace, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

[160] Irakî, bu hadise vâkıf olamamıştır.

kilde kendi sözlerini dinlemeyenleri iyi niyetle karşılamıyor. İşte bundan dolayıdır ki bir tartışmacı, diğer tartışmacıya kin tutmaya mecbur oluyor. O kini nefsinde taşıdığı halde gizli tutması ancak nifakla mümkün olmaktadır. Fakat çoğu zaman beslenen kin, apaçık ortaya çıkıyor ve bunu herkes müşahede ediyor.

Öyleyse münazaracı kendisini kin tutmaktan nasıl kurtarabilir? Bütün dinleyenlerin ona hak verme, ortaya koyduğu delilleri kabul etme imkânı yoktur. Ayrıca sözlerini azıcık da olsa hafife alan, kıymet vermeyen hasmını kesinlikle affetmez. Bundan dolayı duyduğu kini hayatının sonuna kadar kalbinden söküp atamaz. (İşte bu, felâketin ta kendisidir).

4. Gıybet

Münazaranın doğurduğu kötü huylardan birisi de gıybettir. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* gıybet etmeyi ölü eti yemeye benzetmiştir.

Münazaracı, hasmının sözlerini nakledip onu kötülemekten kendini bir türlü kurtaramadığından dolayı sürekli olarak ölü eti yemektedir. Hasmının sözlerini aktarırken doğru söyleyip yalana sapmamaya dikkat eder ama bu sözlerin kusurlu, eksik ve önemsiz olduğunu söylemekten de geri durmaz. İşte bu gıybetin ta kendisidir. Zaten yalan söylerse o zaman iftira etmiş olur.

Ayrıca münazaracı hasmının sözlerine önem verip kendisinin sözlerine kulak vermeyenlere de saldırır. Onları cehalet, ahmaklık ve dar anlayışlılıkla itham eder.

5. Tezkiye-i Nefs (Nefsi temize çıkarmak)

Münazaranın doğurduğu kötü huylardan birisi de insanın kendisini temize çıkarma gayretleridir. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* bu hususta şöyle buyurmaktadır:

"Nefislerinizi temize çıkarmayın! Çünkü Allah, kötülükten sakınanın kim olduğunu en iyi bilendir." (53 Necm/32)

Hakîm bir zata "Çirkin olan doğru söz hangisidir?" diye

sorduklarında "Kişinin nefsini övmesidir" diye cevap vermiştir.

Münazaracı kuvvetli olmakla, galip gelmekle ve fazilet bakımından emsallerinden üstün olmakla övünmekten kendini kurtaramaz. Kendini övmek ve sözlerinin kabul görmesi amacıyla şöyle der: "Ben bu işleri bilmeyenlerden değilim. Aklî ve Naklî ilimlerde ihtisasım var. Her ilmin usulünü ve metodunu bilirim. Ayrıca ezberimde pek çok hadis bulunmaktadır." Hâlbuki herkes bilir ki benlik, övünme ve nefsini temize çıkarmak şer'an ve aklen çirkin sayılmıştır.

6. Tecessüs

Münazaranın yol açtığı afetlerden birisi de tecessüs yani başkalarının kusurunu araştırmaktadır. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyurmaktadır:

"Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin." (49 Hucurât/12)

Münazaracı daima emsalinin ayıplarını araştırır, hasmının kusurlarını bulmak için çalışır. Yaşadığı bölgeye yeni bir münazaracının geldiğini duyduğu zaman hemen tartışmacının kim olduğunu, geçmişini, bedensel kusur ve ayıplarını öğrenmeye çalışır ve gizli hallerini araştırır. Öyle ki, münazara yapmak üzere karşı karşıya geldikleri zaman rakibini bu ayıplarından dolayı mahcup vaziyete düşürebilsin ve münazarada rakibine üstün gelebilmek için bir silâh olarak kullanabilsin...

Münazarada mağlup olma tehlikesi ile karşılaştığı zaman, rakibinin bu kusurlarına temas ederek onu mahcup etmeye çalışır. Şayet münazara bahsinde muktedir bir kişi ise bu sefer de rakibinin kusurlarını ima yoluyla belirterek söyler. Şayet mağrur ve mağrur olduğundan ötürü de ahmak biri ise, bütün bu kusurlarını rakibinin yüzüne karşı bağıra bağıra söyler. Nitekim tartışmacıların önde gelenlerinin bu yola başvurduğuna dair rivayetler pek çoktur.

7. Ferah ve Gam

Karşısındaki kimselerin kötü duruma düşmeleri sebebiyle sevinmek, iyi durumlarına da üzülmek münazaranın doğurduğu kötü huylardan bir diğeridir. Hâlbuki kendisi için istediğini din kardeşi için de istemeyen müminlerin ahlakından uzaklaşmış olur.

Faziletlerini öne sürerek başkalarına karşı övünme peşinde koşan kimseler, rakibinin ayağının kaymasına sevinir. Onların bu tavrı, iki kumanın birbirlerine karşı aldıkları tavra benzer. Nasıl ki bir kuma, öbürünü gördüğünde titremeye başlar ve katiyyen onu görmeye tahammül edemezse bir tartışmacı da diğer tartışmacıyı gördüğü zaman benzi atar, tir tir titrer ve onu görmek istemez. Sanki hilekâr bir şeytan veya kanını emmeye çalışan bir canavar görmüş gibi olur.

Hani nerede kaldı İslâmiyet'in istediği yakınlık ve ünsiyet? Hani din âlimlerinin birbirlerine karşı gösterdikleri sevgi ve saygı? Hani her hangi bir müşkilde birbirlerine yaptıkları yardımlar? Hani kardeşlik, yardım ve muhabbet?

İmam Şafiî *(rahimehullah)* şöyle der: "İlim, fazilet ve akıl erbabı arasında yakınlık ve dostluğu sağlayan bir bağdır."

O halde ilmi, düşmanlığa vesile yapan kişiler, kendilerinin İmam Şafiî'nin takipçisi olduklarını nasıl söyleyebilirler? Acaba arkadaşını mağlup etmekle övünen bir cemiyette, kardeşlik, ünsiyet düşünülebilir mi? Elbette ki düşünülemez! Seni mümin ve muttaki kulların ahlâkından uzaklaştırıp münafıkların ahlâkına iten kötülükler şer olarak sana yeter!

8. Nifak

Münazaranın doğurduğu kötü huylardan birisi de nifaktır. Aslen nifakın kötü olduğunu bildirmek için delil getirmeye ve kötülüğünü delillerle ispat etmeye ihtiyaç yoktur. Tartışmacılar âdeta nifaka düşmeye mecburdurlar. Çünkü hasımlarıyla ve onların dostlarıyla karşılaştıklarında dilleriyle onlara sevgi göster-

mek ve muhabbetini izhar etmekten başka bir şey yapmazlar. Hâlbuki bu sevgi gösterisinin yapmacık olduğunu her iki taraf hatta bu durumu gören herkes bilir.

Çünkü onlar dilleriyle birbirlerine sevgi gösterisinde bulunsalar da kalplerinde birbirlerine karşı silinmez bir buğz taşımaktadırlar. Biz böyle bir nifaktan şanı yüce Allah'a sığınırız!

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"İnsanlar ilmi öğrendikleri ve ameli terk ettikleri, dil ile sevişip kalplerinde buğz taşıdıkları ve aralarında sıla-i rahmi kestikleri vakit, Allah onlara lânet eder. Kulaklarını sağır, gözlerini kör eder!"[161]

Günümüzde şahid olduğumuz birçok olay, bu hadisin manasını teyid etmektedir.

9. Hakk'ı Kabul Etmemek

Münazaranın doğurduğu kötü huylardan birisi de Hak'tan yüz çevirmek ve nefret etmektir.

Tartışmacıların en nefret ettiği şey Hakk'ın, hasmının ağzından çıkmasıdır. Eğer ki Hakk, hasmının ağzından çıkarsa, onu var kuvvetiyle reddetmeye ve hasmını Hakk'tan vazgeçirmeye çalışır. Demek ki düşmanlık ve Hakk'ı reddetmek, tartışmacının tabiî ve normal hâli olmaktadır. Sanki o, ister Hakk olsun isterse bâtıl, dinlediği her şeyi reddetmekle mükelleftir. Hatta o kadar ki Kuran'dan getirilen delillere dahi itiraz eder ve onları tevil eder. Muhkem nassları dahi birbiri ile nakzetmeye çalışır. Hâlbuki hakikatleri savunmak için olanı bir kenara, haksızlıklar karşısında dahi mücadele etmek sakıncalıdır. Çünkü Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* haklı olunduğu halde dahi, haksızlıklar karşısında mücadeleyi terk etmeyi şu sözleri ile teşvik etmiştir:

"Haksız olduğunu anlayıp mücadeleyi terk eden kimseye Al-

[161] Taberani, Selman *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

lah *(Subhanehu ve Tealâ)* cennetin ortasında bir köşk ihsan eder. Haklı olduğu halde mücadeleyi terk eden kimseye ise cennetin en yüksek yerinde bir köşk ihsan eder."[162]

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* kendisine iftira eden ile Hakk'ı yalanlayanı bir tutmuştur:

"Allah'a iftira ederek yalan uyduran veya Hakk'ı yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Şüphe yok ki o zalimler kurtuluşa eremezler." (6 Enam/21)

"Allah'a karşı yalan uyduran, kendisine gelen Hakk'ı (Kuran'ı) yalan sayandan daha zalim kimdir? Kâfirlerin yeri cehennemde değil mi?" (39 Zümer/32)

10. Riya

Halka gösteriş yapmak ve halkın kalbini kendine çekme gayretine düşmek de münazaranın afetlerinden birisidir. Riya, insanı en büyük günahlara iten tedavisi olmayan korkunç bir hastalıktır. Tartışmacıların tüm gayretleri, yapmış oldukları münazara ile halkın gönlünü kazanmak ve kendisine taraftar toplamaktır.

Buraya kadar saydığımız menfî hasletler, ahlakî hastalıkların büyükleridir. Tartışmacılarda bu on hasletten başka daha nice kötü hasletler vardır. Bu kötü hasletler, kendisini zapt edemeyen tartışmacıları sonunda vuruşmaya, yumruklaşmaya, elbise yırtmaya, sakal yolmaya, ana-babaya ve hocalara küfretmeye, açık açık birbirlerine iftira atmaya sürükler. Böyleleri normal insan sınıfından sayılmamaktadır.

Tartışmacıların hemen hemen hiçbiri (en akıllıları dahi) yukarıda saydığımız on kötü hasletten kendilerini kurtaramaz. Bazı tartışmacılar ise bu kötü hasletlerden uzak kalabilirler. Fakat bu iyiliği ancak kendisinden çok aşağı veya yukarı yahut memleket itibarıyla kendisinden çok uzak, maişet konusunda da kendi-

[162] Tirmizî ve İbn Mâce, Enes *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

siyle çatışmayan kimselere gösterirler. Kendisiyle aynı ayarda olan akranlarına bu iyiliği göstermeleri imkânsızdır.

Bu on hasletin her birinden en az on tane daha rezalet doğar. Biz bunların hepsini teker teker sayarak konuyu uzatmak istemedik. Meselâ her birinden şu rezaletler doğar: Kendini müdafaa etmek gayreti, öfke, tamah, buğz, rütbe ve mal sevgisi, hasmına galip gelmekten dolayı gururlanma, nankörlük, ifrata kaçmak, mallarından dolayı zenginlere ve sultanlara hürmetkâr olmak, onlarla sıkı münasebetlerde bulunmak, onların haram yollardan elde ettiği şeylerden almak, atlarla, bineklerle ve mahzurlu elbiselerle süslenmek, kibir ve azametinden dolayı herkesi hâkir görmek, malayani hususlara dalmak, çok konuşmak, gönülden Allah korkusu ve acıma duygusunun çıkması, ifrat derecesinde gaflete düşüp bir namaz içinde ne kadar namaz kıldığını, neyi okuduğunu ve kime münacatta bulunduğunu fark edememek, münazarasında kendisine yardım eden ilimler üzerinde bir ömür tükettiği halde kalbinde haşyet hissinin teşekkül etmemesi, ibareleri güzel okumak, kelimeleri kafiyeli sarf etmek, olması ender hâdiseleri ve hikâyeleri ezberlemek gibi saymakla bitmeyecek kadar felâketler doğurur.

Tartışmacılar, yeteneklerine göre derecelere ayrılırlar. Fakat din, ilim, akıl ve fazilet bakımından en üstünleri dahi yukarıda saydığımız kötü huylardan kendilerini kurtaramazlar. Böylelerinin yapabilecekleri tek şey; ellerinden geldiği kadar kötülüklerini gizlemek ve bu kötülükleri nefislerinden uzaklaştırmaya gayret etmektir.

Sayılan bu rezil huyların sadece tartışmacılara ait vasıflar olmadığı; ün salma, mevki ve servet edinme peşinde koşan vaizlerin ve kadılık makamına yükselmek, evkaf idareciliğini kapmak ve akranlarını geçmek amacıyla mezhep ve fetva ilimleriyle uğraşan fıkıhçıların da vasfı olduğu unutulmamalıdır.

Kısacası; ilmiyle Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın rızasından

başka şeyler peşinde olan herkeste bu kötü hasletler bulunur. Demek ki ilim, âlimin yakasını bırakmaz. Onu ya ebedi felakete ya da ebedî hayatın saadetine ulaştırır. Bu sebeple Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"İnsanlardan kıyamet gününde en ağır azaba çarptırılacak olan kişi; Allah'ın, ilimlerinden kendilerini faydalandırmadığı âlimlerdir."[163]

Böyle kimselerin ilmi, kendilerine bir fayda sağlamadığı gibi çok büyük zararlara da sebebiyet verir. Keşke böyle bir kimse, başına büyük felâketler getirecek ilimden kurtulmuş olsaydı. Fakat ne yazık ki, bundan kurtulması mümkün değildir. İlmin tehlikesi çok büyüktür. İlmi talep eden, ebedi mülkü ve serveti talep ediyor. Onun için bu talipler ya mülk ve servetten veya felâketten yakalarını kurtaramazlar. Âlimin hâli, tıpkı dünyada mülk isteyen diğer insanların hâline benzer. Servet peşinde koşanlar eğer servete ulaşma imkânı bulamazsa kendisini zilletten kurtaramaz.

Eğer "Münazara etmeye ruhsat vermekte, halkı ilme teşvik etmek gibi büyük bir fayda vardır. Şayet baş olmak arzusu bulunmazsa hiç kimse ilme heves etmez ve ilim de böylece kaybolur" denilirse:

Bu söz bir bakıma doğrudur ama yeterli bir gerekçe değildir. Zira top ve kuşlarla oynamak vaadi olmasaydı, çocuklar mektebe gitmezdi. Böyle olmakla birlikte, bu eğlencelere teşvik etmek makbuldür denilemez. Aynı şekilde "Şayet riyaset hırsı olmasaydı, ilim gerçekten inkıraza uğrardı" demek, riyaseti isteyen necat buldu anlamına gelmez. Belki bu kimseler Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in "Hiç kuşkusuz Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* bu dini, nasipsiz kimselerle de takviye eder"[164] ve "Hiç

---

[163] Irakî kaynak göstermemiştir.

[164] Nesâi, Enes'den sahih bir senedle rivayet etmiştir.

kuşkusuz Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*, bu dini yalancı bir kişiyle de takviye eder"[165] buyurduğu kimselerden olur.

Aslında riyaset peşinde olmak bizzat helake götüren bir davranıştır. Fakat böyle bir kimse sevgisini gizler, dış görüntüsüyle Selef âlimlerine benzer ve dünyaya sırt çevirmeye davet eder ise bu kişinin sayesinde başkaları düzelebilir. Böyle kişiler mum misali, etrafını aydınlatırken kendisi yanar ve mahvolur. Eğer insanları dünyaya bağlanmaya götürüyorsa, o zaman hem kendini ve hem de başkalarını yakan bir ateş olur.

Âlimler Üç Sınıfa Ayrılır

1. Hem kendilerini hem de başkalarını helâke sürükleyenler. Bunlar açık bir şekilde dünya nimetlerini isterler ve onlara dalarlar.

2. Hem kendilerini ve hem de başkalarını ebedi saadete erdiren âlimler. Bunlar bâtın ve zâhirde insanları Allah'a dâvet ederler.

3. Kendilerini helâke sürüklerlerken başkalarının kurtuluşuna vesile olan âlimler. Bunlar, halkın kalbini kazanmak, halkın gözüne girmek, şan ve şöhret kazanabilmek için uğraşırlar.

Bu nedenle ey müslüman! Hangi zümreden olduğunu düşün ve bul! Kime düşmanlık yaptığını idrak etmeye çalış! Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın, kendisi için yapılan amelden başkasını kabul edeceğini hiçbir zaman aklına getirme...

---

[165] Buhârî ve Müslim, Ebu Hureyre'den sahih bir senedle rivayet etmişlerdir.

5. BÖLÜM

Hoca ve Talebenin Riayet Etmesi Gereken Edeb ve Vazifeler

Talebenin riayet etmesi gereken edeb ve vazifeler pek çoktur. Bunları on madde halinde toplamak mümkündür:

1. İlim Talebesinin birinci vazifesi; her şeyden önce kalbini düşük huylardan ve rezil sıfatlardan temizlemektir. Zira ilim, kalbin ibadeti ve bâtının Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya yaklaşmasıdır. Nasıl ki azaların vazifesi olan namaz, ancak zahirî necaset ve taharetten temiz olmakla sahih ve caiz oluyorsa, bâtının ibadeti ve kalbin ilimle ihya edilmesi de necis sıfatlar ve habis ahlâkların uzaklaştırılmasından sonra caiz olabilir.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Din, nezafet (temizlik) temeli üzerine kurulmuştur."[166]

İster zahirî olsun, isterse bâtınî, nezafet dinin temelidir. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* Kuran'da şöyle buyurmaktadır:

"Müşrikler necistir." (9 Tevbe/28)

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* bu ayette taharet ve necasetin yalnızca duyu organlarıyla algılanabilen zahirî birer olgu olmadığına aynı zamanda bâtın ile de alakalı olduğuna dikkatleri çekmektedir. Zira müşriklerin bazen bedeni yıkanmış ve elbise-

[166] Bu lafızlarla bulunamamıştır. Fakat benzer bir hadisi İbn Hibban ve Taberani rivayet etmişlerdir.

leri tertemiz olur. Fakat cevherleri (bâtınları) necistir.

Necaset, sakınılması ve kendisinden uzak durulması gereken bir şey olduğuna göre manevi necasetten korunmak, zahirî necasetten korunmaktan daha mühimdir. Zira manevi necasetler bu dünyada pis oldukları gibi ahirette de insanı helake sürükler.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu manayı şöyle ifade buyurmaktadır:

"Melekler, içinde köpek bulunan bir eve girmezler."[167]

Kalp, meleklerin indiği konaklayıp yerleşmek istedikleri bir evdir. Ucûb, kibir, hased, kin, şehvet, gazab ve benzeri rezil sıfatlar ise havlayan köpeklerdir. Köpeklerle dolu olan bir yere melekler nasıl girer? Hâlbuki Allah *(Subhanehu ve Tealâ),* ilim nurunu insanların kalbine melekleri vasıtasıyla ilka eder.

> *"Hiçbir insan yoktur ki, Allah'ın onunla (doğrudan doğruya) konuşması olsun. Ancak vahiy ile veya perde arkasından yahut bir peygamber gönderip de kendi izniyle dileyeceğini vahyetmesi suretiyle olur. Çünkü o çok yücedir, hikmet sahibidir." (42 Şûra/51)*

Aynı şekilde ilim rahmetini de kalplere doğrudan doğruya ilka etmez. İlim rahmetini de vazifeli olan melekler vasıtasıyla gönderir. Melekler her türlü kötü ve çirkin sıfatlardan uzak, pak ve temizdirler. Onlar ancak güzel yerlere inerler. Yanlarında bulunan rahmet hazineleriyle yalnızca temiz yerleri tamir ederler. Sakın benim hadiste geçen "Beyt" kelimesinden gaye kalp, "kelb" kelimesinden gaye de çirkin sıfatlardır, dediğim zannedilmesin. Sadece, hadiste bunlara da işaret vardır demekteyim.

Terimleri zahirî manalarını dikkate almadan bâtınî manalara hamletmekle, zahirî manalarını esas almakla birlikte "Bâtınî olarak da şuna işaret ediyor" demek arasında büyük bir fark

[167] Buhârî ve Müslim, Ebu Talha el-Ensarî'den rivayet etmiştir.

vardır. Bâtıniye fırkası işte bu inceliği kavrayamamış, kelimeleri asıl manalarından soyutlayarak başka bir manada kullanmışlardır.

Bizim izlediğimiz yol ise kâmil âlimlerin de benimseyip uyguladıkları "itibar" yoludur. İtibarın manası ise ibret almaktır. Yani asıl manayı kabul etmekle birlikte, bu mana ile yetinmeyip başka manalar çıkarmaktır. Mesela, akıllı bir kimse başına musibet gelen birini gördüğünde o musibetten ibret alır, kendisinin de başına böyle bir musibetin gelebileceğini düşünür. Bu dünya inkılâplar dünyasıdır. Bugün başkasının başına gelen musibetin yarın senin başına gelmesi mümkündür hatta mukadderdir. Bu sebeple kişinin başkalarının başına gelen musibetlerden ibret alması akıllıca ve güzel bir hareket olur.

O halde sen de insanların yapısı olan "ev" kelimesinden Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın manevî evi olan kalbi, suretinden dolayı değil de yırtıcılığından dolayı zemmedilen köpek kelimesinden de köpekleşmiş ruhları anla!

Gazab, oburluk, dünyaya dört elle sarılmak ve insanların şeref ve haysiyetleri ile oynamak gibi kötü sıfatlarla dolu olan bir kalp manen köpektir. Basiret nuru ise suretlere değil manalara bakar.

Bu âlemde suretler, manalara galip gelmiştir ve manalar suretlerin içindedir. Ahirette ise tam tersi olacak ve suretler manalara tâbi olacak ve manalar üstün gelecektir. İşte bu hikmete binaen her şahıs manevî sureti esas alınarak haşrolunur. Nitekim Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"İnsanların namus perdesini yırtanlar, saldırgan bir köpek; mallarına ve mülklerine göz dikenler açgözlü bir kurt; onlara karşı gurur ve kibir taslayanlar, kaplan; riyaset peşinde koşanlar ise aslan suretinde haşr olacaklardır."[168]

---

[168] Salebi, et-Tefsir'de Berrâ b. Azib'den rivayet etmiştir.

Bu manaları ifade eden daha birçok hâdis rivayet edildiği gibi basiret sahibi kimseler de buna şahitlik etmektedirler.

Eğer "Nice bozuk ahlâklı kimseler vardır ki hepsi de ilim tahsili yapmıştır" dersen şöyle cevap veririz:

Onların bilgisi, ahirette kendisine faydası dokunacak, saadetini temin edecek hakikî ilimlerden değildir. Bu kişi nerede, hakikî ilim tahsili nerede? Zira hakikî ilim, insana daha başlangıçta günahları öldürücü birer zehir olarak gösterir. Öldürücü olduğunu bile bile zehir içen kimseyi hiç gördün mü? Dilleriyle söyledikleri bir sözü kalpleriyle reddeden âlim görünüşlü kişilerden ayet ya da hadis duyman, onun âlim olduğunu göstermez. İbn Mesud *(radıyallahu anhu)* şöyle demiştir:

"İlim çok rivayette bulunmak değildir. İlim, kalbe atılan bir nurdur."

Başka bir âlim de şöyle der: "İlim, Allah'tan korkmaktan ibarettir. Çünkü Allah *(Subhanehu ve Tealâ) "Kulları içinde Allah'tan ancak âlimler korkar" (35 Fâtır/28)* buyurmuştur."

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* bu ayetle ilim meyvelerinin en âlâsına işaret buyurmaktadır. Bu sebepten tahkik ehli bir zat, âlimlerin "Biz ilmi başka gayeler için öğrenmek istedik. Fakat ilim başkası için olmaktan çekindi ve yalnızca Allah için olmayı kabul etti" sözlerinin "İlim bizden uzaklaştı, hakikatini bize göstermedi. Biz onun ancak kabuğunu ve lâfızlarını elde ettik" manasına geldiğini söylemiştir.

Eğer "Ben, muhakkik ve fâkihlerden, füru ve usul ilimlerinde derinleşmiş ve en gözde âlimlerden sayılan birçok kişi gördüm ki çirkin ve kötü ahlâklardan arınmış değillerdi" dersen şöyle cevap veririz:

İlimlerin mertebelerini ve ahiret ilmini kavradıysan bu kişilerin uğraştığı ilimlerin faydasının az olduğunu da kavramış olmalısın. İlmin zenginliği, bilinenin Allah rızası için tatbik edilmesindendir. İlimle, Allah'a yaklaşmak kast olunduğu takdirde

onda büyük faydalar vardır. Bu mesele daha önce de açıklanmıştı.

2. İlim talebesinin ikinci vazifesi ise dünya ile alakasını azaltıp ehlinden ve yurdundan uzaklaşmaktır. Çünkü dünya ile meşguliyet, ilim tahsil etmekten alıkoyar. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyurmuştur:

"Allah, bir adamın içinde iki kalp yaratmamıştır." (33 Ahzab/4)

Düşünce başka başka sahalar üzerine dağıldığında gerçekleri kavrama gücü de o nispette azalır. Bu hikmeti ifade etmek için şöyle denilmiştir:

"İlim, senin tamamını almadıkça birazını bile sana vermez. Ona tamamını versen bile onun birazını alabilmen yine şüphelidir."

Değişik meselelere dağılmış zihinler, çeşitli arklara ayrılmış dereye benzer ki suyun bir kısmını arklar emer, diğer kısmı da buhar olup uçar. Geriye ekinleri sulayacak bir damla su bile kalmaz.

3. İlim talebesi ilmiyle kibirlenmemeli ve hocasına karşı ukalalık etmemelidir. Her konuda hocasının söylediklerini can kulağı ile dinlemelidir. Nasıl ki bir hasta, doktorunun söylediklerini can kulağı ile dinleyip söylediklerini harfiyen yerine getiriyorsa ilim talebesinin durumu da aynen öyle olmalıdır. Hocasına daima mütevazı davranmalı, hocasına hizmet etmeyi kendisi için en büyük bir şeref bilmelidir.

Şa'bî[169] şöyle anlatır: "Zeyd b. Sabit bir cenaze namazını kıldırdıktan sonra kendisini bir katıra bindirmek istediler. Orada bulunan İbn Abbas, âlim olan Zeyd'in üzengisini tuttu. Zeyd 'Ey

---

[169] Şa'bî çok muttaki ve kıymetli bir âlimdir. Künyesi Ebu Amr, ismi ise Amr b. Şurahbil'dir. Hemedanlıdır. H.100 senesinde seksen yaşlarında iken vefat etmiştir.

Allah Rasûlünün amcasının oğlu! Üzengimi bırak!' dedi. İbn Abbas *(radıyallahu anhuma)* 'Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* âlimlere hürmet etmemizi emretti' diye cevap verdi. Bunu duyan Zeyd, eğilip İbn Abbas'ın elini öptü ve biz de Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in ehli beytine böyle yapmakla emrolunduk' diye karşılık verdi."[170]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Zillet müminin ahlâkından değildir. Fakat ilim tahsil eden talebe, hocasına temellük edebilir."[171]

Bütün bu sözlerden anlaşılıyor ki, talebe hocasına karşı hürmetkâr olmalı, saygıda kusur etmemelidir.

Hocasından değil de, şöhretli kişilerden istifadeye kalkışmak, talebenin hocaya karşı böbürlenmesidir. Böyle bir hareket, ahmaklığın ta kendisidir. Zira ilim, kurtuluş ve saadete ulaşma vesilesidir. Bir canavardan kurtulmanın yolunu, ister meşhur bir kişi göstermiş olsun, isterse namı şanı duyulmayan bir insan, ikisinin arasında hiç bir fark yoktur.

Hâlbuki cehennem ateşinin Allah'ı bilmeyenlere saldırması, canavarın insanlara saldırmasından daha şiddetlidir. Hikmet (ilim) müminin kaybetmiş olduğu malıdır. Onu nerede görürse hemen malına sahip çıkar. Kim olursa olsun kendisini bu mala ulaştırana teşekkürü bir borç bilir. İşte bu sebepten dolayı şöyle denildi:

"Sel, tümseklerin düşmanı olduğu gibi ilim de kibirli gencin düşmanıdır."

İlim, ancak tevazu göstermek ve dinlemek ile elde edilir. Nitekim Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyurmaktadır:

"Muhakkak ki bunda kalbi olan veya hazır bulunup kulak verenlere büyük bir öğüt vardır." (50 Kâf/37)

---

[170] Taberani, Hâkim ve Beyhaki, el-Medhal: Hâkim'e göre senedi sahihtir.

[171] İbn Adiy, Muaz ve Ebu Umame'den zayıf bir senedle rivayet etmiştir.

Ayette geçen *"kalbi olan"* tabiri ile ilimde anlayışlı ve kabiliyetli olmak kastedilmiştir. Fakat sadece anlayış ve kabiliyet yeterli değildir. Kendisine söylenenlere karşı teşekkür ve tevazu göstererek can kulağıyla dinlemesi de gerekir.

Talebe, hocasına karşı yağan bol yağmuru tamamıyla içine çeken yumuşak toprak gibi olmalıdır. Hocasının öğütlerini kabul etmelidir. Hocası kendisine öğretmek kastıyla bir şey söylerse hocasının sözünü tutmalı, şahsî fikirlerini bırakarak hocasının fikrine sarılmalıdır. Zira hocasının yanlış sözü kendi doğru bilgisinden daha hayırlıdır. Çünkü tecrübe, insanı garip ve menfaati büyük olan inceliklere ulaştırır. Ateşi çok yükselmiş nice hastalar vardır ki, doktor onun ateşini başka bir ateşle yükseltmeye kalktığı zaman taaccüp eder ve itiraz etmeye kalkarlar. Hâlbuki doktorun verdiği hararet, vücuttaki hararetle birleşir ve hastanın bünyesi doktorun sonradan vereceği ilâçlara mukavemet edecek kuvveti kazanır. Doktorun böyle bir muameleye girişmesi, tababet ilminden haberi bulunmayan birine çok tuhaf görünebilir.

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*, Musa *(Aleyhisselam)* ve yol arkadaşı ile ilgili kıssada şöyle buyurmaktadır:

"Doğrusu sen benimle olmaya asla sabredemezsin. İçyüzünü bilmediğin şeye nasıl sabredebilirsin?" (18 Kehf/67,68)

Daha sonra da Musa *(Aleyhisselam)*'a kendisi açıklayıncaya kadar susmasını şart koşarak:

"O halde bana tâbi olacaksan, ben sana bir şey söylemedikçe sen bana hiçbir şey sorma!" (18 Kehf/ 70) dedi. Ancak Musa *(Aleyhisselam)* sabredemeyerek sorularını sürdürdü ve sorduğu bu sorular ayrılmalarına sebep oldu.

Sonuç olarak; hocasının görüşlerini dikkate almayıp kendi görüşleri doğrultusunda hareket eden talebenin feyizden mahrum olduğunu ve zarara düştüğünü bil!

Allah *(Subhanehu ve Tealâ) "Eğer bilmiyorsanız zikir ehlinden sorun!" (16 Nahl/43)* buyurarak bizi öğrenmeye teşvik ediyor der-

sen doğru bir söz söylemiş olursun. Fakat bir talebe hocanın izin verdiği konuda soru sorabilir. Zira talebe kendi kendine istediği gibi soru sorma hakkına sahip olursa, henüz kavrama imkânından yoksun olduğu meseleleri sorar, bu ise zararlıdır. Bundan dolayı yol arkadaşı, Musa *(Aleyhisselam)*'ı zamanı gelmeden önce soru sormaktan menetmiştir. Demek ki hoca, talebenin hangi bilgiyi, ne zaman öğreneceğini daha iyi bilir. Henüz anlaşılamayacak derecede olan konulardan soru sorulmaması gerekir.

Hz. Ali *(radıyallahu anhu)* şöyle demiştir: "Kendisine çok soru sormamak, cevabında inad etmemek, yorulduğu zaman onu cevap vermeye zorlamamak, kalkıp gitmeye çalıştığı zaman elbisesine yapışıp durdurmaya çalışmamak, gizli yanlarını halka ifşa etmemek, yanında kimseyi çekiştirmemek, yanılmasını arzu etmemek, yanıldığı zaman mazeretini kabul etmek, Allah'ın emirlerini muhafaza ettiği müddetçe kendisine Allah rızası için hürmet göstermen, önünde diz çöküp oturman, şayet ihtiyacı varsa ona herkesten önce hizmet etmeye koşman, âlimin senin üzerindeki haklarındandır."

4. İlim talebesi, özellikle tahsilinin ilk dönemlerinde ihtilâflı konulara kulak vermekten çekinmelidir. İhtilâf edilen şey ister dünya ilmi olsun, isterse ahiret ilmi... Çünkü ihtilâflı konular, ilme yeni muhatap olan talebenin aklını karıştırır, zihnini bulandırır, görüşlerini gevşetir, konuları algılama ve araştırmada umutsuzluğa düşürür.

İlim talebesinin ilk olarak yapması gereken; hocasının benimsediği yolu, adamakıllı öğrenmektir. Bunu öğrendikten sonra diğer mezhepleri ve mezhepler arasındaki ihtilafları araştırıp bu ihtilâfların inceliklerini keşfetmeye çalışmalıdır. Şayet hocası müstakil bir görüşe sahip değilse ve sadece mezhepleri, mezhepler arasındaki görüş ayrılıklarını aktaran birisi ise onun yanından kesinlikle uzaklaşmalıdır. Zira böyle bir hoca, insanı irşad etmekten ziyade dalâlete sürükler. İki gözü kör olan bir adamın

körlere yol göstermesi mümkün müdür? Müstakil görüş sahibi olmayan bir kimse cahildir, cahil bir insanın ilim verebilmesi ise mümkün değildir.

İlim tahsiline yeni başlayan bir talebeyi, ihtilâflı ve şüpheli konulardan uzak tutmak, yeni müslüman olan bir kimseyi, kâfirlerle bir araya gelmekten ve onlarla birlikte bulunmaktan menetmeye benzer. Aklı ve idrâki sağlam, güçlü bir alimi ihtilaflı meselelere eğilmeye teşvik etmek ise imanı güçlü bir Müslümanı kâfirlerle haşır-neşir olmaya teşvik etmeye benzer. Bundan dolayı korkak bir kimsenin kâfir saflarına hücum etmesi yasaklanırken yiğit bir kişinin hücum etmesi teşvik edilmiştir.

Bu incelikten haberdar olmayan bazı kimseler, imanı sağlam insanlar için yapılması caiz olan ve teşvik edilen kolaylığın kendileri için de caiz olduğunu zannettiler. Ancak kuvvetli insanlarla zayıf insanların yapacakları şeyler başkadır. Çünkü kuvvetli ile zayıf arasında büyük fark vardır.

Bir âlim: "Beni ilk zamanlarımda gören sıddîk, sonraları gören ise zındık oldu" demiştir. Çünkü nihayette farzlar ve müekked sünnetler dışındaki ameller zahirden bâtına intikal eder. Bu kimseyi görenler de tembelleştiğini, ibadetleri ihmal ettiğini zannederler. Aslında durum onların zannettiği gibi değildir. Çünkü o, kalbî amellerin en faziletlisi olan zikirle ve müşahedeyle meşguldür.

Zayıfların, büyük insanların hâl ve hareketlerine bakarak kendilerini onlara benzetmeye çalışması, içine azıcık pislik atıldığında "Bu necasetin kat kat fazlası denizlere atılmaktadır. Mademki o necis olmuyor, ben de necis olmam" diyen testinin hâline benzer. Biraz necaset testideki suyu necis yapar ama denizi asla!

Mesela Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*, Rasulüne vermiş olduğu bazı ruhsatları diğer kullara vermemiştir. Mesela başkalarının dört kadından fazlasıyla evlenmeleri caiz olmamasına rağmen

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e bu hususta ruhsat verilmiştir: "Hatta dokuz kadınla evlenmesi kendisine mübah kılındı."[172]

Çünkü Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, ne kadar çok olsalar da hanımlarını adil bir şekilde idare edebilecek güçteydi. Ancak Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'den başkalarının, bu adaleti sağlamasının mümkün olmamasından dolayı dörtten fazlası ile evlenmelerine izin verilmemiştir.

5. İlim talebesi, faydalı olan ilimlerin hiçbirini ihmal etmemelidir. Her ilimden en azından kendi maksadına yardım edecek derecede istifade etmeye bakmalıdır. Şayet Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* kendisine uzun ömür verirse, bu ilimlerin tümünde derinleşmeye bakmalıdır. Hepsiyle birden meşgul olma imkânına sahip değilse en önemli olana öncelik vererek mükemmel bir şekilde öğrenmeli, diğer ilimleri ise genel hatlarıyla öğrenmelidir.

İlimler birbirleriyle bağlantılı ve biri diğerine yardımcıdır. Tam manasıyla meşgul olmak imkânı bulamadığı ilimler hakkında birazcık olsun haberdar olması, en azından onların aleyhinde bulunmasına mâni olur. Çünkü insan, cahili olduğu şeyin düşmanıdır. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyurmuştur:

> *"Kâfirler iman edenler hakkında şöyle dediler: "Eğer İslâm'da bir hayır olsaydı bunnlar, onu kabulde bizi geçemezlerdi." Bununla muvaffak olamayınca da: "Bu eski bir yalandır" diyeceklerdir." (46 Ahkaf/11)*

Ağzının tadı olmayan hasta, en tatlı suyu bile acı bulur.

İlimler derecelerine göre, ya insanoğlunu Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın rızasına ulaştırır ya da ulaştırmaya yardımcı olur. İlimlerin, hedefe yaklaştırma ve uzaklaştırma açısından birçok

[172] Buhârî ve Müslim, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

mertebeleri vardır. İlim tahsilinde olanlar, nöbet bekleyen askerler gibidir. Her bir mertebenin de bir rütbesi olup Allah rızası kastedildiği takdirde rütbelerine göre sevaba nail olurlar.

6. İlim talebesi, birdenbire ilmin herhangi bir dalına dalmamalı, sıra gözetip en önemlisinden başlamalıdır. Çünkü insanoğlu bütün ilimleri, kısacık bir ömre sığdırmaya muktedir değildir. Öyleyse tedbirli davranıp her ilmin güzel ve faydalı kısımları ile iktifa ederek bütün gücünü ilimlerin en faziletlisi olan ahiret ilmine harcamalıdır. Ahiret ilminden kastımız; Muamele ve Mükâşefe ilimleridir. Muamele ilminin neticesi Mükâşefe, Mükâşefenin hedefi ise Marifetullahtır.

Marifetullah sözüyle halkın dinleyerek öğrendiği veya veraset yoluyla sahip olduğu itikadı ya da kelamcıların hasımlarına karşı uyguladıkları mücadele yollarını kastetmiyorum. Kastettiğim, mücahede ile bâtınını temizlemiş bir kimsenin kalbine Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* tarafından atılan nûrun semeresi olan "Yakîn" ilmidir. Öyle ki kişi bu ilim sayesinde Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in "(Peygamberler hariç) bütün kâinatın imanı terazinin bir kefesine, onunki diğer kefesine konsa Ebu Bekir'in imanı ağır basardı"[173] buyurduğu Ebu Bekir *(radıyallahu anhu)*'nun imanı seviyesine yükselir.

Bana göre halk yığınlarının inancı ile Kelamcıların düzene koyduğu ilkeler arasında fark yoktur. Aralarındaki tek fark; Kelamcılar, savundukları ilkelere "Kelâm" adını vermişler ve halkın inancından ayrı bir havaya büründürmüşlerdir o kadar...

Hâlbuki Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve diğer sahabîler *(radıyallahu anhum)* ve kalbindeki sarsılmaz iman ile diğerlerinden üstün olan Hz. Ebu Bekir *(radıyallahu anhu)*, "Kelam" ilmine vâkıf değillerdi. Ancak onlar imanın zirvesine çıkmışlardı. Bu gerçekleri Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'den dinleyip de

---

173 İbn Adiy. Beyhaki de eş-Şuab'da mevkuf olarak nakletmiştir.

ehemmiyet vermeyenler ve "Bütün bu sözler sûfîlerin uydurduğu akıl dışı sözlerdir" diyenlere şaşılır.

Senin yapman gereken bu gibi durumlarda teenniyle hareket etmektir. O halde ey hakkı aramaya tâlib olan kişi! Fâkih ve kelâmcıların vâkıf olamadıkları, Ebu Bekir *(radıyallahu anh)*'ı en yüksek rütbeye ulaştıran sırrı öğrenmeye çalış! Unutma ki o sırra ancak aşırı bir istek ve gayretle ulaşabilirsin.

Hülasa; Bütün ilimlerin hedefi, ilimlerin en şereflisi olan marifet ilmine sahip olmaktır. Bu marifet ilmi öyle bir deryadır ki, onun derinliğine hiçbir zaman vâkıf olunamaz. Bu hususta en yüksek mertebeye ulaşanlar; peygamberler, veliler ve onlara tâbi olanlardır.

Rivayet edilir ki, eski bir mâbedde iki hâkimin heykeli bulunmuş. Birinin elindeki levhada "Her şeyi en güzel bir şekilde yapsan da Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'yı tanımadıkça, onun her şeyin yaratıcısı olduğuna inanmadıkça bir şey yaptığını sanma!" diğerinin elindeki levhada ise "Allah'ı bilmezden önce içerdim fakat kanmazdım. Allah'ı bildikten sonra ise içmeden kandım" yazılıymış.

7. İlim talebesi, ilk önce öğrenilmesi gereken ilmi öğrenmeden başka bir ilme geçmemelidir. Zira ilimlerde takip edilmesi zarurî olan tertip ve sıralar vardır. Bazı ilimler, daha üst seviyedeki ilimler için bir basamaktır. Unutma ki, başarıya ulaşanlar bu tertip ve sıraya riayet edenlerdir. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyurmuştur:

> *"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, o kitabı gereği gibi okurlar..." (2 Bakara/121)*

Yani bir ilmi veya fenni gereğince öğrenmedikçe başka ilim veya fenne geçmezler. O halde talebenin gayesi; okuduğu ilmi güzelce kavrayıp bir üst derecedeki ilme yükselmek olmalıdır.

Bir talebenin, müntesipleri arasında ihtilafın bulunmasını, kişilerin hatalarını veya ilimlerinin gereğiyle amel etmemelerini

mazeret göstererek o ilmin fasitliğine hükmetmesi gerekir. Bazı kimselerin "Şayet bu ilimlerin aslı-esası olsaydı erbabları ihtilâfa düşmezlerdi" diyerek aklî ve naklî ilimlere itibar etmediklerini görürsün. Bu şüpheler "Miyar'ul-Ulûm" adlı eserimizle izale edilmiştir. İsteyenler oraya bakıp şüphelerden kurtulmaya çalışabilirler.

Bazı kimseler vardır ki; bir doktorun hata yapması sebebiyle tıp ilmini tamamen inkâr eder. Bazıları da bir müneccimin sözü doğru çıktığı zaman astroloji ilmini en üstün ilim sayar. Yine başka bir grup ise müneccimin yanıldığını görür ve topyekûn astrolojiyi inkâra eder. İşte bütün bu gruplar hata yapmaktadırlar. Doğru olan ise şudur: Bir şeyin öncelikle özü bilinmelidir. Hiçbir ilim, şahıslara göre değerlendirilmemelidir.

Hz. Ali *(radıyallahu anhu)* ne güzel söylemiştir: "Hakikati şahıslara bakarak tanımaya kalkışma! Önce hakikatin kendisini öğren sonra mensuplarını tanırsın."

8. İlim talebesi, İlimleri şereflendiren ve değer katan unsurları bilmelidir. İlimlerin değeri iki şey ile ölçülür:

a) Elde edilen semerenin (neticenin) yüceliği

b) Delilinin güvenilirliği ve gücü

Neticesine göre değerlendirilen ilimler din ve tıp ilimleridir. Bu ilimlerden birinin gayesi ebedî hayat, öbürünün ise dünya hayatıdır. Böyle olunca din ilmi daha şereflidir.

Bir de matematik ve astronomi gibi ilimler vardır. Matematik ilmi, delilleri daha kuvvetli olduğu için, astronomi'den daha şereflidir. Fakat tababeti matematikle kıyaslarsak neticesi bakımından tıp ilminin daha şerefli olduğunu söyleriz. Fakat delil bakımından matematik daha şerefli bir yer işgal eder. Ancak semerenin, delilden daha kıymetli oluşu, şeref bakımından da yüksekliğine delâlet eder.

Onun için neticeyi, daha itibarlı kabul etmek daha mantıklı ve evlâdır. Bu sebeple daha ziyade nazariye üzerine bina edilmiş

olduğu halde tıp ilmi, matematik ilminden daha şerefli sayılmıştır.

Bu izahatımızdan sonra iyice anlaşılıyor ki, ilimlerin en şereflisi Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini bildiren ve bu gayeye götürücü yolları gösteren ilimdir. Öyleyse ey ilim tâlibi! Bu ilimden başka ilimlere, şiddetli bir şekilde tâlip olma! Bütün gayen, en şerefli olan bu ilmi elde etmek olsun!

9. İlim talebesinin gayesi iç âlemini faziletlerle süslemek, ileride ise Allah'a mânen yaklaşmak ve mele-i âlaya mukarreb meleklerin komşuluğuna yükselmek olmalıdır. Hiçbir zaman öğrendiği ilimle, rütbe, servet ve riyaset peşinde koşmamalıdır. Akranlarına karşı böbürlenmeyi veya ayak takımıyla mücadele etmeyi amaçlamamalıdır.

Hiç şüpheye düşmeden kendisi için makbul olan ilmi talep etmelidir ki, bu da ahiret ilmidir. Bu ilmi talep etmekle birlikte diğer ilimleri de küçümsememelidir. Farz-ı kifaye olup Kur'an ve Sünnet'i anlamaya yardımcı olan fetva, nahiv ve lügat gibi ilimlere de hakâret gözüyle bakmamalıdır.

Ahiret ilmini fazla övdüğümüze bakıp, diğer bütün ilimleri hakir gördüğümüzü zannetme! Zira ilim taşıyanlar, aynen İslâm devletinin hudutlarını bekleyen askerlere benzerler. Tıpkı Allah yolunda savaşan ve nöbet tutan gaziler gibidirler. Bu gazilerin bir kısmı muharebe meydanlarında harp eder, bir kısmı ise harbedenlere yardımcı olur. Bir kısmı muhariplere su taşır, bir diğer kısmı ordunun ağırlığını yani hayvanlarını ve yiyeceklerini bekler. Bunların hiçbiri cihad sevabından mahrum kalmaz. Yeter ki gaye sadece ganimet elde etmek olmasın! İşte ilimler de böyledir.

Nitekim Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyurmaktadır:

"Allah, iman edenlerinizi yükseltir. Kendilerine ilim verilenler için ise (cennette) dereceler vardır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır." (58 Mücadele/11)

"Onlar, Allah katında derece derecedirler. Allah onların yaptıklarını görmektedir." (3 Ali İmran/163)

Demek ki fazilet nispidir. Sultanlarla kıyaslandığında hâkir görülen sarraflar, çöpçülerle kıyaslandıklarında ne kadar da üstün olurlar? Öyleyse en üstün dereceye yükselmeyen birinin kıymetsiz bir kişi olduğunu zannetme! Zira en yüce mertebe peygamberlerin, sonra evliyaların, sonra ilimde derinleşmiş âlimlerin, sonra derece derece sâlihlerindir.

"Kim zerre miktarı bir hayır işlerse onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre miktarı bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir." (99 Zilzal 7,8)

(Hangi ilim olursa olsun) İlmiyle Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın rızasını kastedenin ilmi, kendisine menfaat verir ve değerini yükseltir.

10. İlim talebesi, ilimlerin maksada ulaştırıcı olan nispetlerini bilmelidir ki, yüce ve yakın olanı değersiz ve uzak olana, önemli olanı da önemli olmayana tercih edebilsin. Şüphesiz kişi için en önemli olan dünya ve ahiretini ilgilendiren meselelerdir.

Kuran'ın ifade ettiği ve basiret sahiplerinin müşahede ettiği gibi dünya ile ahireti bir araya getirebilmek mümkün olmadığı için en önemli olan şey, ebedî olandır. Dolayısıyla dünya senin için bir misafirhane olur. Beden bir binek, ameller ise maksada doğru atılan adımlardır. Maksat ise, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın rızasını kazanmaktan başka bir şey değildir.

İlimlerin Mertebeleri

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya mülâki olmaya ve cemalini seyretme şerefine göre ilimler üç mertebeye ayrılır. Cemal-i İlâhî'nin seyrinden maksad; Halk tabakasının ve Kelâmcıların anladığı gibi değil peygamberlerin istediği ve anladığı seyirdir. Bu mertebeleri vereceğimiz şu misalle anlatabiliriz:

Azâd edilmesi ve mülk sahibi olması için hacca gitmesi şart koşulan bir köleye şöyle denilir: "Eğer hac farizasını yerine getirirsen hem âzâd edileceksin hem de mülk sahibi olacaksın. Fakat hac etmek üzere hazırlanıp da önüne birtakım engeller çıktığından dolayı hac edemezsen sadece âzâd olur ve kölelik felâketinden kurtulursun. Fakat mülk sahibi olamazsın."

Şimdi bu kölenin önünde yapması gereken üç iş vardır:

1. Binek, azık ve su tedarik etmek.

2. Vatanından ayrılarak Kâbe cihetine doğru hareket etmek.

3. Hacda, haccın rükünlerini yerine getirdikten sonra ihramdan çıkıp geri dönme hazırlıklarını yapmak.

Şimdi bu köle yol hazırlıklarının başından sonuna kadar, yola koyulduktan Mekke'ye varıncaya kadar ve orada haccın ilk rüknünden sonuncusuna kadar, her makamda bir takım mertebeleri geçmek zorundadır. Ebetteki haccın rükünlerine başlayan bir köle; özgürlüğe, binek ve azık tedarik etmeye yeni başlamış bir köleden daha yakındır. Hac rükünlerini tamamlamış olan ise mutlu sona en yakın olandır.

İlimler de aynı şekilde üç aşamadan oluşur:

1. Azık ve binek hazırlığının yerine geçen kısımdır ki bunlar: Tıp, fıkıh ve dünyada bedenin rahatlığını temin eden ilimlerdir.

2. Çölleri ve uzun yolları aşarak Mekke'ye ulaşma devresi yerine geçen ilimlerdir. Bu da insanı acz içerisinde bırakan o muazzam manevî geçitleri aşmak suretiyle bâtınını, kötü sıfatlardan temizlemektir. İşte bu hal, yolun başlangıcıdır. Bu yolun ilmini tahsil etmek ise, Mekke'ye giden yolun istikametini ve konaklarını bilmek gibidir. Yola çıkılmadığı müddetçe yolun istikametini ve konak yerlerini bilmenin hiç bir faydası olamayacağı gibi ahlakî temizliğe yönelmeden de ahlak ilimlerini bilmenin bir faydası yoktur. Ancak unutulmamalıdır ki yolun istikametini ve konaklarını bilmeden de yola koyulmak mümkün değildir.

3. Haccın ve hac erkânının ifa edilmesi devresi yerine geçen

ilimlerdir. Bunlar; Allah'ın zatını, sıfatlarını, fiillerini, meleklerini kısacası Mükâşefe ilmi bölümünde zikrettiğimiz hususların bütününü bildiren ilimdir. Şayet Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın rızası gözetilirse, bunları öğrenmek ve yapmakta kurtuluş ve saadet vardır. Fakat saadete ulaşmak ise yalnızca Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'yı bilen ariflere mahsustur. Bunlar Civar-ı İlahi'de ve Cennet-i Naim'de tertemiz nimetlerle rızıklandırılan, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya yakın olma şerefine nail olmuş kişilerdir. Nitekim Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyurmaktadır:

"Ölen o kişi, hayırda ileri geçenlerden ise artık onun için bir rahatlık, hoş bir rızık ve nâim cenneti vardır." (56 Vakıa/88,89)

Bu mertebeye ulaşamayan yolculara da necat ve selamet vardır, ancak ulaşanlara verilenler gibi değil...

"Fakat amel defterleri sağdan verilenlerden ise ona, 'Sana selâm olsun' denir." (56 Vakıa/90,91)

Maksada yönelmeyen, hedefe ulaşma azminde olmayan veya hedefe doğru gidip bu gidişte gayesi Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın rızası değil de geçici birtakım çıkarlar olan bir kimse ise, Ashab-ı Şimal'den olup, dalâlete düşenler zümresinden sayılır. Bu gibiler için kaynar sudan bir ziyafet ve cehennem vardır.

İlimde derinleşen âlimler indinde makbul olan hakk'el-yakin, budur. Yani onlar basiret nuru ile bunu görüp kavramışlardır. Onların bu müşahedeleri baş gözünün görmesinden daha güçlüdür. Onlar sadece dinlemekle iktifa etmeyip, onların manalarına nüfuz etmeye çalışarak yüce derecelere ulaşmışlardır. Onların hâli; verilen haberi tasdik ettikten sonra haberin kaynağını araştırıp gerçeği gözleri ile gören kimsenin hali gibidir. Böyle olmayanların hâli ise duyduklarını kabullenip gözleriyle görmeden kabullenen kimse gibidir. Bunlar hakikati müşahede edememişler ve yakîn mertebesine ulaşamamışlardır.

O halde saadet, Mükâşefe ilminden sonradır. Mükâşefe ise

ahiret ilmine tâlip olduktan sonra elde edilen muamele ilminden sonra kavuşulan bir nimettir. Kötü sıfatlardan temizlenme yoluna girme de, sıfat ilminden sonradır. Tedavi yolu ve bu yolda nasıl hareket edileceğini bildiren ilim ise, beden selâmeti ilminin ve yardımcısı olan sıhhat sebeplerinin ötesindedir.

Beden sağlığı ise mesken, yiyecek ve giyecek gibi insanların gereksinim duyduğu zorunlu ihtiyaçları temin etmeye yarayan yardımlaşma, dayanışma ve cemiyet düzeni içinde yaşamakla elde edilir. Bu ise hükümdara ve halkı adalet ile yönetecek kanunlarına bağlıdır. Kanunları çıkarmak İslam hukukçularının vazifeleri iken sıhhat sebepleri ile ilgilenmek de tabiplerin işidir. O halde "İlim, Beden ilmi ve Din ilimleri olmak üzere ikiye ayrılır" diyen bir kişinin din ilimlerinden kastı; bâtınî ilimler değil, halk arasında yaygın olan zahiri ilimlerdir.

Eğer "Neden tıp ve fıkıh ilmini yolcunun binek ve azığına benzettin?" diye sorulacak olursa şöyle cevap veririm:

Bil ki, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya yaklaşmak için O'nun yolunda adım atan kalptir, beden değildir. Kalp ile gayem elle tutulan, gözle görülen et parçası değildir. Bahsettiğim kalp, esrar-ı ilâhiyyeden bir sırdır ve o, hislerle idrak edilemez. Kalp, ilahî bir letafettir ve bazen ruh ile bazen de "Nefs-i mutmainne" (itminan ve sükûna kavuşan nefis) ile isimlendirilir. Şeriat ise ona kalp demektedir. Çünkü bu sırrın ilk basamağı kalp diye isimlendirilen bir et parçasıdır. Onun aracılığı ile bütün beden o sırrı yüklenir. Bu sırrın perdesini kaldırmak ancak, Mükâşefe ilmiyle mümkündür. Fakat bu ilmin yazılmasına ve söylenmesine izin verilmemiştir. Kalb hakkında yalnızca: "O çok kıymetli bir cevher ve kâinatta tertip ve tanzim edilen bütün varlıklardan çok daha şerefli ve aziz bir mücevherdir ve o, ancak Allah'ın bir emridir" denilebilir. Zaten Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyurmaktadır:

"Sana ruh hakkında soruyorlar. De ki: Ruh rabbimin emrindendir."(18 İsrâ/85)

Bütün yaratıklar Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya nispet edilir. Fakat ruhun Allah'a nispeti diğer varlıklardan daha uygun, daha münasip ve daha şereflidir. Yaratmak da emir (tedbir ve idare etmek) de Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya aittir. Ancak emir, yaratmaktan daha yücedir.

Allah'ın emanetini yüklenen nefis ve cevher işte bu ruhtur ve bu emaneti yüklendiği için göklerde ve yerde ne varsa hepsinden yüce ve şerefli olmuştur. Çünkü ondan gayrı bütün varlıklar bu emaneti yüklenmekten kaçınmışlardır. Zira emir âleminden korkmuşlardır. Fakat bu kadar övülüyor diye ruhun ezelî olduğu sanılmasın. Zira ruhların ezelî olduğunu iddia eden kimse, ne dediğini bilmeyen mağrur bir cahildir.

Konumuzun dışında olan bu mesele üzerinde daha fazla durmayalım. Buradaki gayemiz şunu beyan etmektir: İlâhî bir lâtife olan kalp, Allah'a yaklaştırıcı yegâne hassadır. Çünkü Allah'ın emrindendir. Onun çıkışı emirden olduğu gibi dönüşü de emirdir. Beden ise kalbin bineğidir. Kalp onun vasıtasıyla hareket eder. Şu halde hac yolundaki biri için deve ne demek ise, Allah yolundaki bir kalp için de beden o demektir.

Ruh, bedenin muhtaç olduğu suyu taşıyan kaba benzer. Onun için bir ilim, bedenin ihtiyaçlarını gidermeye ve onu selâmette tutmaya çalışıyorsa, o ilim ruha yardım ediyor demektir. Çünkü beden ruhun taşıyıcısıdır. Tıbbın böyle bir ilim olduğu apaçık bir gerçektir. Zira insan, bedenî sıhhatini korumak maksadıyla bazen tıp ilmine müracaat etmek zorunda kalır. Yalnızken bile insan bu ilme muhtaçtır.

Fıkıh ilmi bu noktada tıp ilminden ayrılır: Çünkü insan tek başına yaşadığı zaman fıkhın çoğu hükmüne ihtiyacı olmaz. Ancak insan tek başına yaşayamayacak bir fıtratta yaratılmıştır. Zira tek başına çalışarak yaşaması için gerekli olan bütün vasıtaları elde etmeye gücü yetmez. Mesela tek başına ziraat yapması, yiyecek, elbise, mesken ve bunları meydana getiren vasıtaları temin etmesi düşünülemez. Bütün bunları gerçekleştirmek için birlikte yaşamak ve yardımlaşmak, zorunluluktur.

İnsanoğlu bir araya geldiği zaman şehvetler ve arzular da çoğalır. Bu sebepten aralarında münazara ve çekişmeler başlar. İç mizaçları bozulup yakalandıkları hastalıklar yüzünden ve harici etkilerin doğurduğu rekabet sonucunda meydana gelen savaşlar yüzünden helak olurlar.

İç unsurların itidalinin yolunu bilmek tıp ilmidir. Muamele ve fiillerde insanlığın hallerini mutedil bir şekilde korumak yolu ise fıkıh ilmidir. Bütün bunlar kalbin bineği olan bedenin korunması içindir. Kalbini ıslah etmeden, ahlakını düzeltmeden kendini sadece fıkıh ve tıp ilmine adayan kimsenin durumu; bineğini satın alan, yediren, içiren, su kabını hazırlayan fakat bütün hazırlıklardan sonra hacca gitmeyen kimsenin durumuna benzer.

Fıkıh mücadelelerinde, kullanılan kelimelerin inceliklerini öğrenmeye çalışmakla ömrünü geçiren bir kimse, bütün hayatını hac yolunda su taşımaya yarayan kabını güzelleştirmekle geçiren müflis bir kimseye benzer. Bu gibilerin, mükâşefe yoluna götürücü âlet olan kalbin ıslahına uğraşmaları ve buna nispet edilmeleri, yukarıdaki insan tipinin hac yolculuğunu ve haccın erkânını bilfiil yapanlara nispet edilmesi gibidir.

Her şeyden evvel bunu güzelce anlamaya çalış! Sonra, bu zahmetlere katlanan, vakitlerinin yüzde altmışını bunları anlamaya haşreden, avamın ve havassın mücerred şehvetten doğan taklitçiliğinden kurtulan kimsenin nasihatini dinle! Öğrencinin vazifesini anlatmaya bu kadar malûmat yeterlidir.

İrşad Edici Muallimin Vazifeleri

İnsanlar, mal ve servet kazanma işinde olduğu gibi ilim edinme işinde de dört durum ile karşı karşıyadır. Mal sahibinin hâlleri şunlardır:

1. Mal elde etmek için uğraşır.

2. Malı ile kendisini dilenmekten kurtarır.

3. Kazandığı malı kendisi için harcar ve malından menfaat elde eder.

4. Elde ettiği malı başkalarına da verir. Bu sayede kişi cömert ve fazilet sahibi olur. Bu sonuncusu hâllerin en şereflisidir.

İlim sahibi için de şu dört hal geçerlidir:

1.İlmi arama ve elde etme aşaması.

2.Başkalarına soru sormaktan kurtulacağı, kendi kendine yeterli olma aşaması.

3. Elde ettiği ilim üzerinde düşünme ve ondan istifade etme aşaması.

4. Başkalarına öğretme, ilmini başkaları için de faydalı hâle getirme aşaması.

Öğrenmek, öğrendiğiyle amel etmek ve bildiklerini başkalarına aktarmak, insanı gökler âleminde saygın bir makama ulaştırır. Çünkü böyle bir insan Güneş gibidir. Kendisini aydınlattığı gibi başkalarını da aydınlatır ya da kendi kokusundan başkalarını da faydalandıran bir misktir.

Bildikleri ile amel etmeyen kimse ise başkalarına fayda veren, fakat üzerindeki yazıdan fayda görmeyen bir kitaba ya da bıçağı bilediği halde kendisi keskinleşmeyen bileme taşına benzer. Aynı şekilde bu kişinin durumu, kendisi çıplak olup da başkaları için elbise diken iğneye ya da başkalarını aydınlatırken kendisi yanıp kül olan fitile benzemektedir. Nitekim şair şöyle söylemiştir:

O, bir lamba fitiline benzer.

Kendisi yanarken başkasını aydınlatır.

Muallim, bildiklerini öğretmeye başladığı zaman pek büyük ve şerefli bir vazife üstlenmiş olur. Öyleyse muallim, bu şerefli vazifenin adabını ve icaplarını bilmelidir ki bu şerefi korumaya muvaffak olabilsin. Muallimin riayet etmesi gereken kurallar şunlardır:

1. Muallim, öğrencilerine karşı gayet müşfik olmalıdır. Onları öz evlâdı gibi bilmeli ve öyle muamele etmelidir.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Baba evladı için nasılsa ben de sizler için öyleyim."[174]

Muallimin en başta gelen vazifesi, talebelerini ahiret ateşinden kurtarmaktır. Bu, ana-babanın çocuklarını dünya felâketlerinden korumasından daha önemlidir. İşte bundan dolayı muallimin hakkı, ana-babanın hakkından daha üstündür.

Ana ve baba, dünyadaki fâni hayatın vesilesidir. Muallim ise ebedî olan ahiret hayatını kazanmaya vesile olur. Şayet muallim olmasaydı babası vesilesiyle elde ettiği, kendisini ebedî felakete götürürdü. Ebedî ahiret hayatını insana tanıtan yalnızca muallimlerdir. Muallimden kastımız; ahiret ilimlerini öğreten veya dünyadaki tüm uğraşı, ahireti elde etmek olan muallimdir. Yoksa dünyalık temini maksadıyla ilim öğreten âlimleri kastetmiyorum. Dünyalık için ilim öğretmek, felâketin ta kendisidir ve öğreteni helâke sürükler. Böyle bir niyetle öğretmekten Allah'a sığınırız.

Bir ailenin çocukları arasında nasıl karşılıklı güven, sevgi, saygı ve yardımlaşma varsa bir âlimin talebeleri arasında da bu hasletler yer edinmelidir. Bu da ancak gayeler yalnızca ahiret olduğu zaman gerçekleşebilir. Çünkü dünyevî menfaatler peşinde

[174] Ebu Davud, Nesâî, İbn Mâce ve İbn Hibban, Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir.

koşanların arasında kin ve kıskançlıktan başka bir şey bulunmaz.

Âlimler ve ahiret ehli, Allah'a giden yolun yolcularıdır. Dünyada geçen ay ve yıllar, o yolun konaklama yerleri mesabesindedir. Birlikte uzak yerlere yolculuk yapanlar arasında kardeşlik ve sevgi bağı hâsıl olur. Demek ki yolculuk, sevgi ve muhabbete vesile olmaktadır. Öyleyse Firdevs-i âlâ'ya doğru yapılan yolculukta meydana gelen sevgi ve muhabbeti var sen kıyas et!

Dünya saadetleri sınırlıdır. Böyle olduğu için onu elde etmek isteyenler birbirleriyle dalaşır, itişip kakışırlar. Âhiret saadetinin ise hududu yoktur. Ahiret saadetinde kısıtlama ve darlık olmadığından dolayı bu yolun yolcularını birbirleriyle çatışır görmezsin. İlmiyle riyaset talep edenler veya ilmini riyaset elde etmek için kullananlar, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın şu ayetinin ifade ettiği mana dışında kalmaktadırlar:

"Muhakkak ki iman edenler kardeştirler." (49 Hucurât/10)

Onların hali şu ayette kastedilenlerin haline benzemektedir:

"(Küfürde birleşip sevişen) dostlar, o gün birbirlerine düşmandırlar. Takva sahipleri ise bundan müstesnadır." (43 Zuhruf/67)

2. Muallim, Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in sünnetine uymalı ve öğrettiği şeyler için kimseden ücret istememelidir. Hatta teşekkür bile beklememelidir. Sadece Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın rızasını kazanmak ve O'na yaklaşma maksadıyla öğretmelidir.

Öğrettiği insanları minnet duygusu altında bırakmamalıdır. Gerçi talebeler kendisine saygı besleyecektir, fakat muallim böyle bir şey beklememelidir. Talebelerini, kendisinden öğrenmeye azmettikleri için takdir etmeli ve onları kendisinden faziletli görmelidir. Çünkü o öğrenciler kalplerini temizlemek ve Allah'a yaklaşmak için ilim talebinde bulunmakta ve kendisini dinlemektedirler. Muallim kendisini, tarlasını işletmek için başkasına veren bir adamın amelesi gibi görmelidir. Elbette ki amele, tarlanın sahibinden daha fazla menfaate kavuşur. Eğer tarla sahibi tarlasını vermemiş olsaydı amelenin çalışma imkânı olmayacaktı.

Muallim talebesine nasıl minnet yükleyebilir? Hâlbuki kimseye verilmeyen bedeli Allah nezdinde o alacaktır! Şayet öğrenci bulamasaydı bu sevaba nasıl nail olurdu? O halde muallimler çalışmalarının karşılığını sadece Allah'tan beklemelidir. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyurur:

"Ey kavmim! Allah'ın emirlerini bildirmeye karşılık sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim mükâfatım ancak Allah'a aittir. Ben iman edenleri kovacak değilim. Elbette onlar rablerine kavuşacaklar." (11 Hûd/29)

Zira bu dünyada (mal da dâhil) mevcut olan her şey bedenin hizmetkârıdır. Beden ise ruhun bineğidir. Hizmet edilen sadece ilimdir. Zira insanın şerefi ancak ilimle yükselir. Öyleyse ilimle mal talep eden kimse, ayakkabısının altını yüzüne sürerek temizlenmeye çalışan bir kimse gibidir. Çünkü bu kimse, hizmet edilmesi gereken şeyi hizmetçi, hizmetle mükellef olanı da efendi yapmıştır. Tepe üstü düşmek işte budur. Dünyalık karşılığında ilim öğreten kimse Kıyamet günü Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın huzurunda mücrimler safında, başını eğenlerle beraber olacaktır. Minnet duymak, muallime ait bir hâldir.

Günümüzde din, fıkıh okutmakla, kelâm öğretmekle kendilerini Allah'ın manevî huzuruna yaklaşmış sayanların eline kalmıştır. Bunlar, mal ve rütbe peşinde koşar ve bunları elde etmek için de zilletin her türlüsüne katlanır. Eğer bu kişiler dalkavukluğu terk ederlerse başka bir meziyetleri olmadığı için kendilerini insanların terk edeceğini gayet iyi bilirler.

Öyle muallimler görüyoruz ki, başlarına bir felaket geldiğinde talebelerinin yanı başlarında bulunmasını, düşmanına

düşmanlık yapmasını, her türlü ihtiyacını karşılamalarını beklemektedir. Eğer talebe, hizmette kusur eder ve yardıma koşmazsa, onu en büyük suçu işlemiş gibi kabul ederler ve kendisini affedilmez düşman olarak bilirler. Bu zillete düşen kimseler bir de utanmadan "Ders vermekteki amacım Allah rızasını kazanmaktır" derler. Aldanmışların kötü niyetlerine delalet eden bu alâmetlere bak da ibret al!

3. Muallim talebelerine nasihat etmeyi kesinlikle ihmal etmemelidir. Nasihatlerinde her meseleyi en ince ayrıntısına kadar anlatmalıdır. Meselâ, talebenin lâyık olmadığı bir mertebeyi istemesine müsaade etmemelidir. Bir talebenin basit ilim bölümlerini öğrenmeden gizli ve nispeten kapalı sayılan bölümleri öğrenmesine mâni olmalıdır. İlim öğrenmedeki gayenin; Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya yaklaşmak olduğunu, bundan başka hiçbir gayenin makbul olmadığını öğretmelidir.

Mümkün olduğu ve gücünün yettiği ölçüde ilmiyle dünya malı elde etmeyi çirkin göstermelidir. Hatta bunu öncelikle kendi nefsinde göstermelidir. Zira söylediklerini tatbik etmeyen kişi yalancıdır ve yalancı, ıslahtan çok ifsad etmeye vesile olur.

Eğer muallim, talebesinin ilimle sadece dünyayı talep ettiğini fark ederse, o zaman talebesinin istediği ilme bakmalıdır. Eğer talebesinin istediği ilim, fıkhın ihtilaflı meseleleri, kelâmın cedel metodu, ahkâm ve husumet fetvaları ise bu ilimlerin ahirette insana fayda vermeyeceğini ve "Biz ilmi Allah için değil, O'ndan gayrı şeyleri elde etmek için öğrendik. Fakat ilim kendisini bize vermedi. Allah'ı kast etmediğimiz için bize yâr olmadı" sözünde kast edilen ilim olmadığını açıklamalıdır.

Yukarıdaki sözde kast edilen ilimlere gelince onlar tefsir, hadis ve Selef-i sâlihînin meşgul olduğu ilimlerdir. Yani nefsin ahlâkını ve o ahlâkın kötülüklerinin nasıl temizleneceğini bildiren ilimlerdir. Talebe bu ilimleri öğrendiği zaman, öğrendikleriyle yine dünyayı isterse o zaman talebeyi kendi hâline bırakmak lâzımdır. Çünkü talebe belki de bu ilimlerle vaaz etmeyi ve Müslümanları peşinden sürüklemeyi düşünmektedir. İlmi de bu gayeyle öğrenmiştir. Fakat bir de bakarsın ki, işin ortasında veya sonunda hatasını anlayarak geri döner ve Allah yolunun yolcuları arasına katılır. Çünkü öğrenmiş olduğu ilimler içinde dünyadan soğutan ve Allah'tan korkutan nice düsturlar vardır. Başkasına ibret dersi olmak için anlattığı bu düsturlar bir gün kendi kalbini de etkileyebilir.

İlim sayesinde dünyalık elde etmek ve halk tarafından kabul edilmek, aynen kuşun yakalanması için tuzağın içine saçılan yemlere benzer. Aslında bu yöntemi Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*, kulları üzerinde uygulamış ve neslin devamı için onların fıtratına cinsî istekler yerleştirmiştir. Aynı şekilde ilmi tahsil etmek için, insanın kalbine makam sevgisini ilka etmiştir. Tefsir, Hadis veya ahirete yönelik ilimlerde bu yöntem faydalı olabilir. Ancak sadece hilafiyat (ihtilâflı meseleler), kelâmî mücadeleler ve ortaya çıkma ihtimali yüzde bir olan teferruat bilgileriyle yetinip diğer ilim dallarına yönelmemek; gaflet, kalp katılığı, sapıklıkta devam etme ve riyaset sevdasını arttırmaktan başka bir işe yaramaz.

Tabii ki Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* bu kişinin kurtuluşunu murad etmiş ise veya o, tehlikeli olan ilimlerle birlikte dinî ilimleri de tahsil etmişse kurtulması umulur. Bu sözümüzün delili tecrübe ve gözlemlerimizdir. Öyleyse basiret gözünü aç ve sadece yukarıda saydığımız tehlikeli meselelerle meşgul olanların durumundan ibret al! Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*, tek yardımcımız ve sığınağımızdır.

Süfyan-ı Sevrî'yi mahzun bir halde görenler kendisine bunun sebebini sorarlar, o da şöyle cevap verir: "Biz, dünyayı isteyenler için ticaret vasıtası olduk. Onlardan bazıları yanımıza geldi ve ders aldı. Bizden öğrendikleriyle kadı, vali ya da kahraman oldular."

4. Muallimliğin ince hususiyetlerinden birisi de Muallim, talebesinin kötü ahlâkını apaçık bir şekilde ve hâkir görerek değil de îma yoluyla ve şefkatli bir şekilde bildirmeli, onu bu kötü huylardan menetmelidir. Çünkü muallimin talebesini, açık bir şekilde azarlaması, talebenin hayâsızlığını ve karşılık verme cesaretini arttırır, aralarındaki hayâ perdesi yırtılır ve talebe hocasına muhalefet etmeye cesaret bulur. Muallimlerin muallimi olan Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Eğer insanlar bir tezeği ufalamaktan menedilseler 'Mutlaka bunda bir şey var' diyerek o tezeği ufalarlar."[175]

Âdem *(Aleyhisselam)* ile zevcesinin yasak edilen ağaca karşı takındıkları tavır malumundur. Bu misaller kıssaları bildirmek için değil onlardan ders ve ibret alman için anlatılmaktadır. Aynı zamanda îma yoluyla yapılan uyarılar, faziletli ve zeki insanları söylenilen sözlerden anlam çıkarmaya sevk eder. Sezdikleri manalardan dolayı mesrur olurlar ve uyarının gereğini yerine getirmeye azmederler.

5. Muallimin vazifelerinden birisi de uzmanı olduğu ilimlerin dışında kalan ilimleri yermemektir. Lügat ilmiyle uğraşanların fıkıh ilmini, fıkıh ilmiyle uğraşanların ise hadis ve tefsir ilmini kötülemesi gibi...

Mesela fıkıhçılardan bazıları hadis ve tefsir ilimleri için "Sadece işitme ve nakle dayanan, aklın dahlinin bulunmadığı ve koca karıların uğraşacağı işlerdir" derler. Kelâm ile uğraşanlar ise fıkıh ilmi hakkında "O, kadınların hayız hâlinden bahseden, fer'î meseleleri ele alan bir ilimdir. Allah'ın sıfatlarından bahseden kelâm ilmi ile böyle bir ilim hiç mukayese edilir mi?" derler.

İşte bu ahlâk, muallimler için kerih görülen ahlâklardandır. Bir ilme sahip olan muallim, bu duruma düşmemek için başka

[175] "el-Zeria" adlı eserde değişik bir ibareyle zikredilmiştir. İbn Şahin bu hadisi zayıf bir senedle rivayet etmiştir ve İmam Suyuti tezek yerine diken tabirini kullanmıştır.

ilimleri küçük görmemelidir. Öğrenciye ilim öğrenmenin yollarını açmalı ve başka ilimlerin de faydalarının olduğunu anlatmalıdır. Şayet muallim, birçok ilmi öğretiyor ise, öğrencinin kabiliyetini göz önünde bulundurarak tedrici bir şekilde devam etmelidir.

6. Muallim talebenin kabiliyetini tespit etmeli ve kaldırabileceği kadar ders vermelidir. Aklının almadığı veya kalbine usanç veren konuları tekrar edip durmamalıdır. Bu hususta da Allah'ın Rasulüne uymalıdır.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Biz peygamberler, insanlara seviyesine göre muamelede bulunmak ve anlayabilecekleri şekilde hitab etmekle emrolunduk."[176]

Öyleyse muallim, talebenin anlayacağı zamanı gözetmeli ve hakikati o anda söylemelidir. Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"İnsanlara akıllarının ermeyeceği sözleri söylemek onlardan bir kısmının sapıtmasına sebep olur."[177]

Hz. Ali *(radıyallahu anhu)* göğsüne işaret ederek şöyle buyurdu: "Burada birçok ilimler var. Keşke bu ilimleri devredebileceğim birisini bulabilsem."

Hz. Ali *(radıyallahu anhu)* ne kadar da doğru söylemiştir! Çünkü iyilerin kalpleri, sırlar mezarıdır.

Âlimin, bildiklerini her yerde söylemesi uygun değildir. Bu durum, talebenin anlayacağı fakat söylemekle herhangi bir menfaatin bahis mevzuu edilemeyeceği hallerde böyledir. Acaba bir

[176] Ebu Davud, Aişe (*radıyallahu anha*)'dan, Ebubekir b. Salur ise İbn Ömer'den rivayet etmişlerdir. Ebu Huzeyme, es-Siyase'de hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

[177] Ukaylî, İbn Sünnî ve Ebu Nuaym, İbn Abbas (*radıyallahu anhuma*)'dan zayıf bir senedle rivayet etmişlerdir.

de talebe hiçbir şey anlamazsa nasıl bir durum ortaya çıkmaktadır ve bunun için hüküm nedir? İsa *(Aleyhisselam)* şöyle buyurmuştur:

"Mücevheratı domuzların boynuna takmaktan sakının!"[178]

İlim ve hikmet, mücevherlerin en kıymetli olanıdır. Onun için hikmet ve ilme buğz eden kimse domuzların en çirkinidir. Bu hikmete binaen "Herkesi kendi aklının ayarıyla ölç ve kendi bilgisinin terazisiyle tart ki sen ondan emin olasın ve o da senden bir fayda elde edebilsin" denilmiştir.

Âlimin birine bir şey sorulur. Cevap vermeyince suali soran kişi kızarak o âlime: "Sen Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in 'Faydalı bir ilmi gizleyip söylemeyen kimse, kıyamet gününde ateşten yapılmış bir gemle gemlenerek Allah'ın huzuruna getirilir'[179] buyurduğunu duymadın mı?" der.

Bunun üzerine âlim: "Sen gemi bırak ve git! Eğer bu sözün manasını anlayan biri gelir de, bu ilmi ondan saklarsam Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* beni kıyamet gününde onunla gemlendirsin" der.

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere (reşit olmayanlara) vermeyin! O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin." (4 Nisa/5)

Malda hüküm böyle olunca ilimde de yapılması gerekenin bu olduğu hususunda şüphe yoktur. Ehil olmayan kimselere ilmi vermemek, vermekten daha iyidir. Nitekim hak sahibine hakkını vermemek ne kadar zulüm ise bir kimseye hak etmediğini vermek de öylece zulümdür. Nitekim şair şöyle demiştir:

İncileri, koyunlar arasına mı saçayım?
Saçayım da çobanları zengin mi edeyim?

[178] Ebu Talib el-Mekkî, Kut-ül Külâh; Suyutî, el-Leâli'il-Mesnua.
[179] İbn Mâce, Ebu Said'den zayıf bir senedle rivayet etmiştir.

Koyunlar incinin kıymetini ne bilsin?
İnciyi boyunlarına gerdanlık mı yapayım?
Eğer lâtif olan Allah kerem eyler de
İlim ehli birisiyle karşılaşırsam,
İlmi ona sunar ve sevgisini kazanırım.
Ehlini bulamaz isem ilim yanımda kalsın
Zira ilmi ehlinden gizleyen zalimdir.
Ehil olmayana veren ise onu zâyi eder.

7. Muallim, kabiliyetsiz talebelere anlayabileceği kadarını anlatmalı ve onu da açıkça anlatmalıdır. Böyle bir talebeye "Sana öğrettiğim ilmin daha nice incelikleri vardır. Fakat şu anda bunları kavrayacak durumda olmadığın için söylemiyorum" demekten sakınmalıdır. Çünkü böyle bir söz o talebenin gayretini gevşetir, zihnini karıştırır ve hayalini, daima hocasının kendisinden sakladığı şeyler işgal eder ve ilimden anlayabileceği kısmı da tahsil edemez. Çünkü her insan kabiliyet derecesi ne olursa olsun kendini her ilme ehliyetli bulur. Hiç kimsenin kendisine verilen akıldan (akılsız olsa dahi) şikâyet ettiğini göremezsin. Bunların en akılsızı, mevcut olmayan aklının kemaliyle övünendir. Bu hakikatten anlaşılıyor ki, halk tabakasından, şeriat zinciriyle bağlanıp teşbih ve te'vil yapmaksızın Seleften gelen inançları kalplerine yerleştiren ve bununla beraber gidişatlarını düzelten ve aklına, kaldıramayacağı yükü yükletmeyen kişi, en iyisini yapmıştır. Böylece gereken vazifeyi yerine getirmiş olur. Dolayısıyla bu anlayışta olan halk tabakasının inancını şüphelere itmek, doğru bir hareket olmaz. Âlimlere düşen vazife, bu insanları kendi inançlarıyla ve işleriyle baş başa bırakmaktır. Şayet âlim zahirî tevilleri bu tip insanlara söylerse avam kaydını ortadan kaldırmış ve havassa da bağlayamamış olur.

Böyle olunca halk ile günahlar arasındaki perdeler kalkar ve zavallılar inatçı birer şeytan kesilir. Hem kendisini ve hem de

başkalarını felâkete sürükler. Halk tabakası ile ilmin ince meselelerine dalmak doğru bir hareket değildir. En uygun hareket onlara ibadetleri öğretmek, yaptıkları işlerde emin birer kişi olmalarını temin etmek, Kur'an-ı Kerim'in buyurduğu şekilde kalplerini cehennem korkusuyla ve cennet aşkıyla doldurmak için telkinlerde bulunmaktır. Halkı şüphelere itici meselelere girilmemelidir. Çünkü avamdan bir kişinin kalbini şüpheler sarabilir. Bu şüphelerden kendisini kurtaracak kabiliyette olmadığı için derin konularda içine yuvarlandığı şüpheler, helâkine sebep olur.

Halkın önünde münakaşa kapısı açılmamalıdır. Çünkü böyle bir hareket halkın nizamını bozar ve bütün insanların maişetini tanzim eden ve bunu devam ettiren sanatlar üzerindeki çalışmaları gevşetir ve havassın hayatını köreltir.

8. Muallim ilmiyle âmil olmalıdır. Yani bildiklerini ve öğrettiklerini öncelikle kendisi yaşamalıdır. Zira bir insanın âlim olduğu ancak basiretli kimseler tarafından bilinebilir. Amel ise gözle görülebilen bir hal olduğundan dolayı herkes tarafından görülebilir.

Kişinin yaptıkları ile söylediklerinin çelişmesi, o kimsenin sözlerinin değerini iptal eder. Bir insanın kendi işlediği bir fiili halka yasaklaması gülünç bir davranıştır. Mesela bir şeyden yeyip de "Onu yemeyin! Çünkü o öldürücü bir zehirdir" diyen kimseye insanlar sadece güler. Hatta bu sözü söyleyenin yaptığının daha kötüsünü yaparlar. Kendi kendilerine "Eğer o tatlı olmasaydı kendisi yemezdi" derler.

İrşad edici bir muallimle irşad edilen öğrencinin durumu, çamur ile çamura şekil veren kalıbın veya çubuk ile gölgesinin durumuna benzer. Kalıp olmadan çamura nasıl bir şekil verilebilir? Eğri bir çubuğun da gölgesinin doğru olması imkânsızdır.

Kendin yapmakta olduğun şeyden başkalarını menetme!
Böyle yaparsan bu senin için büyük bir ayıp olur.

Allah *(Subhanehu ve Teâlâ)* şöyle buyuruyor:

"Kitab'ı okuduğunuz halde insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz?" (2 Bakara/44)

Âlime verilen cezanın, cahilin cezasından kat kat üstün oluşunun hikmeti budur. Zira bir âlimin yanlış yola gitmesiyle büyük bir insanlık kitlesi dalâlete düşerek âlime uyabilir. Söz ve hareketlerini doğru bulup onlara uygun hareket edebilir. Onun için Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: "Kötü bir çığır açan, onun günahını defterine, açtığı o çığırın günahı yazıldığı gibi o çığıra uyanların günahı kadar daha ilâve edilir."

Hz. Ali *(radıyallahu anhu)* şöyle buyurmuştur: "İki tip insan benim belimi kırmıştır: İlmiyle âmil olmayan âlim, ibadetlere dalan cahil. Çünkü cahil, ameliyle halkı aldatır, âlim ise amelsizliğiyle..." Ne kadar da güzel bir söz!

6.BÖLÜM

İlmin Afetleri

Bundan önce ilim ve âlimlerin faziletleri ile ilgili ayet ve hadisleri zikretmiştik. Kötü âlimlerin kıyamet günü herkesten daha çok eziyet çekeceklerini de bildirmiştik. Burada Müslümanlara düşen vazife ise kötü âlimler ile ahiret âlimlerini birbirinden ayıran alâmetleri iyice öğrenmektir.

Dünya âlimleri ifadesiyle kastettiklerim dünya lezzetlerine dalan ve dünya rütbelerine ulaşmak için ilim elde etmeye çalışan insanlardır.

Nitekim Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet gününde en şiddetli azaba duçar olacak kişiler, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın ilimlerinden kendilerini faydalandırmadığı âlimlerdir."[180]

"Kişi bildiği ile amel etmezse âlim olamaz."[181]

"İlim ikidir: Birincisi, dil ile söylenen ilimdir ki Allah'ın mahlûkatı üzerindeki bir delilidir. İkincisi ise kalpte olan ilimdir ki kişiye yararı olacak ilim de budur."[182]

---

[180] Bu hadis daha önce geçmişti.

[181] İbn Hibban, Ravzatu'l Ukalâ'da Ebu Derda *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

[182] Tirmizî, en-Nevâdir'de, İbn Abdulberr ise Hasan Basri'den sahih bir senedle rivayet etmişlerdir.

"Ahir zamanda zırcahil abidler ile fasık âlimler olacaktır."[183]

"Âlimlere karşı böbürlenmeyin! İlmi de sefihlerle mücadele etmek ve halkın takdirini kazanmak için öğrenmeyin. Çünkü böyle yapan ateştedir"[184]

"Kim bildiği ilmi ehlinden kıskanırsa, Allah onu ateşten bir gem ile gemler!"[185]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: "Sizin için deccaldan daha fazla korktuğum bazı kimseler vardır" buyurunca Sahabîler: 'Kimdir onlar?' diye sorar. Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: "Dalâlete sürükleyen önderlerdir" diye cevap verir.[186]

"İlmi çoğaldığı halde hidayeti artmayan kimse Allah'tan uzaklaşıyor demektir"[187]

İsa *(Aleyhisselam)* şöyle buyurmuştur: "Kendiniz şaşkınlıkta olduğunuz halde, yolunu kaybedenlere ne zamana kadar rehberlik etmeye devam edeceksiniz?"[188]

Bunlar gibi daha nice hadisler, ilmin büyük tehlikeler içerdiğine işaret etmektedir. Demek ki âlimler ya ebedî saadete veya ebedî felâkete namzet kimselerdir. Kişi, ilme dalmakla saadet bulamamışsa, mutlaka felâketle karşılaşır.

Kötü Âlimlerin Alâmetleri

Hz. Ömer *(radıyallahu anhu)*: "Bu ümmet için en çok korktuğum kişiler, münafık âlimlerdir" der. "Bir âlim nasıl münafık olur?" diye sorulduğunda ise: "Dili ile âlim, fakat kalbi ve ameli ile cahil olmak suretiyle" der.

---

[183] Hâkim, Enes'den zayıf bir senedle rivayet etmiştir.

[184] İbn Mâce, Cabir'den rivayet etmiştir.

[185] İbn Mâce, Ebu Said'den zayıf bir senedle rivayet etmiştir.

[186] Ahmed b. Hanbel, Ebu Zer *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.

[187] Deylemî.

[188] Hâtib, İktizaul-İlm ve'l-Amel.

Hasan el-Basrî der ki: "Âlimlerin ilmini, hâkimlerin hikmetlerini öğrenip de, cahillerin amellerini yapan ahmaklardan olma!"

Bir kişi Ebu Hureyre *(radıyallahu anhu)*'ya "İlim öğrenmek istiyorum, fakat kaybetmekten korkuyorum" der. Ebu Hureyre de şöyle cevap verir: "Zaten insanoğlu için ilim öğrenmemekten daha büyük bir kayıp yoktur"

İbrahim b. Uyeyne'ye "İnsanlar içerisinde en çok pişman olanlar kimlerdir?" diye sorulduğunda şöyle der: "Dünyada, yaptığı takdir edilmeyen, âhirette ise âlim olduğu halde ameli noksan olan kimselerdir."

Halil b. Ahmed[189] şöyle demiştir: "İnsanlar dört kısma ayrılır:

1. Bilen ve bildiğinin bilincinde olan. Bu kişi âlimdir, ona tâbi olunuz!

2. Bilen fakat bildiğinin bilincinde olmayan. Böyle bir kimse uykudadır, onu uyandırınız!

3. Bilmeyen fakat bilmediğinin bilincinde olan. Böyle bir kişi irşada muhtaçtır. Onu irşad ediniz!

4. Bilmeyen ve bilmediğinin bilincinde olmayan. Böyle bir adam kara cahildir. Ondan kaçınız!"

Süfyân es-Sevrî ise: "İlim, ameli çağırır. Gelirse ne âlâ ama gelmezse ilim de kaçıp gider" demiştir.

İbn Mübarek der ki: "Kişi, ilim talebinde bulundukça âlimdir. Fakat her şeyi bildiğini iddia eden cahil olur."

Fudayl b. Iyaz[190] der ki: "Üç kişiye gerçekten acırım: Kavminin efendisi iken mevkiini kaybedene, zengin iken fakir düşene, dünyanın oyuncağı hâline gelmiş âlime."

[189] Basra'nın Feraid nahiyesindendir. Nahiv ve aruz ilminin büyük otoritelerindendir. H. 100 senesinde doğmuş ve H. 160 (veya 170-175) senesinde vefat etmiştir.

[190] Künyesi Ebu Ali'dir. Dedesi Mansur b. Bişr et-Temimî el-Mervezî el-Mekkî'dir. H.187 senesinde Mekke'de vefat etmiştir. Cennet-ul-Muaila denen Mekke mezarlığında defnedilmiştir.

Hasan Basrî ise: "Âlimlerin cezası kalplerinin ölmesidir. Kalbin ölümü ise âhiret ameliyle dünyayı istemektir" demiştir. Şair şöyle der:

Hidayeti verip de dalâleti satın alana hayret ederim.

Dinini verip dünyayı satın alana daha çok hayret ederim.

Dinini başkası için feda edene ise şaşarım.

Zira hepsinden daha şaşırtıcı olanı budur.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Kötü olan âlime öyle şiddetli bir azap verilir ki, azabın şiddetinden ötürü bütün cehennem ehli seyrine gelir."[191]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu sözüyle yalancı âlimi kastetmektedir. Usame b. Zeyd, Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'den şu hadisi de rivayet eder:

"Kıyamet gününde, âlim getirilip ateşe atılır. Ateşin şiddetiyle bağırsakları dışarı fırlar. Değirmen çeviren merkep gibi onunla döner. Bütün cehennem ehli onu seyre gelir ve: 'Sen ne yaptın da bu şiddetli azaba uğratıldın?' diye sorarlar. Âlim şöyle cevap verir: 'Ben (dünyada) herkese hayrı tavsiye ediyordum fakat kendim yapmıyordum. Şerden sakındırıyordum fakat kendim işliyordum."[192]

İbn Mübarek şöyle demiştir:

"Âlimin en büyük günahı, bildiği halde günah işlemesinden doğar. İşte bundan dolayı âlim, büyük azaba dûçar olur."

"Muhakkak ki münafıklar cehennemin en aşağı tabakasındadırlar." (4 Nisa/145)

[191] Bu hadis, kendisinden sonra gelen Usame hadisine mana bakımından benzemekte ise de muhaddisler bu ibarelerle rivayet etmemişlerdir.

[192] Buhâri ve Müslim.

Çünkü münafıklar gerçeği bile bile inkâr etmişlerdir. Bu sebeple Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*, Yahudileri Hristiyanlardan daha kötü olmakla nitelendirmiştir. Hâlbuki 'Üzeyir Allah'ın oğludur' diyen küçük bir grup haricinde hiçbir Yahudi, Allah'a oğul izafe etmez ve 'Allah üçün üçüncüsüdür' gibi küfür söz söylemez. Fakat onları bu büyük cezalara muhatap eden şey, bildikleri halde inkâr etmeleridir. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyurmaktadır:

"Kendilerine kitap verdiklerimiz, Peygamber'i öz oğullarını tanır gibi tanırlar. Böyle olduğu halde içlerinden bir topluluk hak ve hakikati bile bile gizler." (2 Bakara/146)

"Daha önce kâfirlere karşı zafer isterlerken kendilerine Allah katından ellerindeki kitabı doğrulayan bir kitap gelince ve bilip öğrendikleri hakikatler karşılarına dikilince onu inkâr ettiler. İşte Allah'ın lâneti böyle inkârcıların üzerinedir." (2 Bakara/89)

"(Ey Rasûlüm!) Yahudilere o kimsenin haberini oku ki, kendisine ayetlerimizi vermiştik de o, bunları inkâr ederek imandan çıkmıştı. Böylece şeytan onu arkasına takmış da azgınlardan olmuştu. İşte onun hâli, üzerine varsan da kendi hâline bıraksan da dilini sarkıtıp soluyan köpeğin hâline benzer." (7 Araf/175,176)

Fâcir âlim de böyledir. Çünkü ayette işaret edilen Bela'm b. Baûra'ya, Allah'ın Kitabı verildiği halde şehvetlerinin peşinden gitmesi sebebiyle köpeğe benzetilmiştir. Bu gibi kimselere ister hikmet verilsin ister verilmesin, daima nefsinin istekleri peşinde koşar.

Hz. İsa *(Aleyhisselam)* şöyle buyurmuştur:

"Kötü âlimler, bir arkın içine düşüp suyun akmasına mâni olan taşın durumuna benzer. Sudan ne kendisi su içer ne de tarla ve bostanlara ulaşarak onların istifade etmelerine müsaade eder. Ayrıca bataklıktaki ota da benzer. Dışı parlak görünür fakat içi pislik doludur. Yine kötü âlimler, kabirlere benzer. Dışı mamur, içi ise ölü kemikleriyle doludur."

Bütün bu rivayetler göstermektedir ki dünyaya meyletmiş âlimlerin kıyamet gününde çekecekleri azap, cahil kimselere nazaran daha şiddetlidir. Kurtuluşa erenler ve Allah'ın rahmetine nail olanlar ise âhiret âlimleridir.

Ahiret Âlimlerinin Alâmetleri

Ahiret âlimlerinin özelliklerinden ilki: Onlar ilimleriyle dünyayı talep etmezler. Zira ilmin en aşağı derecesi; dünyanın hakir, değerinin düşük, karanlık ve geçici olduğunu âhiretin ise yüce, devamlı, nimetlerinin berrak ve ebedî, mülkünün ise azametli olduğunu bilmektir. Âlim bilmelidir ki dünya ile âhiret, birbirinin zıddıdır ve birini razı etsen diğerini küstüreceğin iki kuma gibidirler. Terazinin kefesi gibidirler. Biri ağır bastığı zaman, öbürü mutlaka hafif gelir. Doğu ile batı gibidirler, birine yaklaştığın takdirde öbüründen uzaklaşırsın. Biri dolu, öbürü boş fincan gibidir. Doludan ne kadar boşaltırsan boş olanı o kadar dolar.

Dünyanın hakirliğini, bulanıklığını, lezzetlerinin elemle karışık olduğunu ve nimetlerin geçip gittiğini bilmeyen kimse aklî dengesini kaybetmiş bir mecnundur. Çünkü gözlem ve tecrübeler insana dünyanın böyle olduğunu göstermektedir. Öyleyse aklı olmayan bir insan nasıl âlim olabilir? Ahiret işinin azamet ve sürekliliğini bilmeyen kimse âlim değil belki kâfirin ta kendisidir. Peki, imanı olmayan bir kimse nasıl İslâm âlimi olabilir?

Dünyanın âhirete zıt düştüğünü, ikisini bir arada tutmanın muhal olduğunu bilmeyen bir kişi, tüm peygamberlerin şeraitlerine cahil ve Kuran'ı başından sonuna kadar inkâr eden bir kişidir. Bu adam, nasıl olur da âlimler zümresine dâhil edilebilir?

Allah'ın dinini kâmil bir şekilde bilen kişi, bütün bilgisine rağmen, âhireti dünyaya tercih etmiyorsa, şeytanın esiridir. Şehvetleri onu helâke sürüklemiştir. Böyle bir kişi nasıl olur da âlimler zümresinden sayılabilir?

Davud *(Aleyhisselam)* ile ilgili haberlerden birinde Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Şehvetini, bana olan sevgisinden daha üstün tutan âlime vereceğim en hafif ceza, onu bana münacatta bulunma lezzetinden mahrum etmemdir. Ey Davud! Dünya sevgisi kendisini sarhoş eden bir âlimi benden sorma! Böyleleri seni, beni sevmekten alıkoyar. Çünkü böyleleri, kullarımın yolunu kesen eşkıyalardır. Ey Davud! Beni arayan birini gördüğün zaman, ona hizmetçi ol! Benden kaçan bir kişiyi geri çevirip benim yoluma getireni basiret sahibi, hâdiselerin inceliklerine vakıf birisi olarak yazarım. Artık bu kimseye kesinlikle azap etmem."

Hasan Basrî demiştir ki: "Âlimin cezası kalbinin ölmüş olmasıdır. Kalbin ölmesi ise, âhiret amelleriyle dünyalık peşinde koşmaktır."

Yahya b. Muaz da şöyle demiştir: "İlim ve hikmetle dünya talep edildiği zaman ikisinin de güzellikleri kaybolur."

Said b. Müseyyeb der ki: "Sultan ve emirlerle düşüp kalkan bir âlim görürseniz bilin ki o hırsızdır."

Hz. Ömer *(radıyallahu anhu)* der ki: "Âlimin dünyayı sevdiğini görürsen dininiz adına kendisini suçlayın. Zira kişi neyi severse, sevdiği şeye dalar."

Mâlik b. Dinar der ki: "Önceki peygamberlere ait bazı kitaplarda okuduğuma göre Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*: 'Dünyayı seven âlime vereceğim azâbın en hafifi, münâcaatımın tadını onun kalbinden söküp almaktır' diye buyurmuştur."

Salih bir kişi, dostuna şöyle bir mektup yazmıştı: "Sana ilim verilmiştir. İlminin nurunu günahların zulmetiyle söndürme! Yoksa ilim sahipleri Kıyamet günü ilimlerinin nuruyla dolaşırken sen karanlıklar içinde kalırsın."

Yahya b. Muaz er-Râzî dünya peşinde koşan âlimlere şöyle hitab ediyordu: "Ey ilim sahipleri! Köşkleriniz kayserlerin köşkleri, evleriniz kisrâların evleri, elbiseleriniz vezir Tahir'in elbiseleri, ayakkabılarınız Sultan Calut'un ayakkabıları, binekleriniz Karun'un binekleri, eşyalarınız Firavun'un eşyaları, günahlarınız cahiliye devrinin insanlarının günahları gibi... Gittiğiniz yol ise şeytanın yolunun aynısı... Nerede kaldı Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in şeriatı?" Şair der ki:

Çoban, koyununu kurttan korur

Kurt çoban olursa, durum ne olur?

Bir başka şair de şöyle demektedir:

Ey memleketin tuzu olan âlimler!

Tuz bozulduğunda ne ile düzeltilir?

Arif bir zata "Sence, günahlardan uzaklaşmayıp onlardan zevk alan bir kişi Allah'ı tanıyabilir mi?" diye sorulunca şöyle der: "Dünyayı âhirete tercih edenin Allah'ı tanımayacağından hiç şüphem yoktur. Hâlbuki senin bana sorduğun kişi, dünyayı ahirete tercih edenlerden daha kötüdür."

Sakın serveti terk eden her âlimi âhiret âlimi zannetme! Zira makam hırsı, mal hırsından daha zararlıdır.

Bişr b. Hars el-Hafi şöyle der: "Haddesena (bize söyledi) deyimi dünyalık kapılarından birisidir. Bir kişi 'Haddesena' dediği zaman, bil ki o insan "Bana yol açınız ve imamlık yeriniz!" demek istiyordur. Bişr b. Hars, on küsur sandık dolusu kitabını gömmüş ve şöyle demiştir: "Nefsim konuşmamı arzu ediyor. Eğer nefsimin bu arzusunu kırabilseydim konuşurdum."

Bazı âlimler de şöyle demişlerdir: "Nefsin konuşmayı arzu ettiği zaman sakın konuşma! Aksine sükût et! Fakat nefsin konuşmayı sevmez bir hâle geldiği zaman konuşmaya çalış! Konuşma kabiliyeti insana büyük bir haz verir. İrşad seviyesinde olmak ise insana dünya nimetlerinin hemen hemen hepsinden daha çok haz verir. Bu bakımdan nefsinin isteğine uyanlar, dünyaya bağlanan kişilerden olur."

Süfyân es-Sevri der ki: "Konuşmanın fitnesi, malın ve çocuğun fitnesinden daha şiddetlidir. Konuşma fitnesinden nasıl korkmazsın? Hâlbuki Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* rasûllerin efendisine şöyle buyurmaktadır:

"Eğer biz sana sebat vermemiş olsaydık, sen onlara az da olsa meyledecektin." (17 İsrâ/74)

Sehl[193] şöyle demiştir: "İlmin tamamı dünyalıktır. Ahiret için olan ilim ise onunla amel edilendir. Ameller de kasırganın önündeki toz gibidir. İhlâslı kısmı müstesna..."

Yine Sehl şöyle demiştir: "Âlimler hariç, bütün insanlar ölüdür. İlmiyle amel edenler hariç, bütün âlimler sarhoştur. Amelinde ihlâslı olanlar hariç, amel sahiplerinin hepsi de mağrurdur. İhlâslı kimse ise büyük bir korkunun içinde yaşayan kimsedir. Çünkü sonunun nasıl olacağını bilmemektedir."

İsa *(Aleyhisselam)* şöyle buyurmuştur: "Varacağı yer âhiret iken dünyaya meyleden kimse nasıl olur da ilim erbabından sayılabilir? Amel etmek için değil de başkalarına anlatmak için ilim öğrenen kimse nasıl âlim olabilir?"

Salih b. Keysan el-Basrî şöyle buyurmuştur: "Medine-i Münevvere ve diğer İslâm beldelerinde yaşayan büyük âlimlere yetiştim. Hepsi de hadis bilen ve aynı zamanda fâcir olan âlimden Allah'a sığınırlardı."

Ebu Hureyre *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet edildiğine göre Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Kendisiyle Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın rızası kazanılacak olan bir ilmi, sırf dünyalık elde etmek için talep eden kimse Kıyamet günü cennetin kokusunu alamaz."[194]

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* kötü âlimleri, ilimleriyle dünyalık elde edenler olarak, ahiret âlimlerini ise huşû ve zahidlik ile vasıflandırmıştır ve dünya âlimleri (kötü âlimler) hakkında şöyle buyurmuştur:

[193] Zinnûn-i Mısrî'nin talebesidir. H. 283 yılında vefat etmiştir.
[194] Ebu Davud ve İbn Mace.

"Vaktiyle Allah, kendilerine kitap verilenlerden (âlimlerden) şöyle teminat almıştı: Cemâlim hakkı için, Kitab'ı muhakkak insanlara açıklayıp anlatacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz! Onlar ise bunu kulak ardı ettiler, onu az bir dünyalığa değiştiler. Yaptıkları alış-veriş ne kadar da kötü!" (3 Ali İmran/187)

Âhiret âlimleri hakkında ise şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz kitap ehlinden (Hıristiyan ve Yahudilerden) kimi de vardır ki, hakka boyun eğer oldukları halde Allah'a iman ettikleri gibi size indirilen Kuran'a da, kendilerine indirilen Tevrat ve İncil'e de iman ederler. Allah'ın ayetlerini birkaç paraya satıp dünya menfaati elde etmezler! İşte bu müminlere rableri katında mükâfatlar vardır." (3 Ali İmran/198)

Seleften bazıları şöyle demiştir: "Âlimler, peygamberler zümresiyle, kadılar ise sultanlarla beraber haşrolunur." Kadılar zümresi içine ilmiyle dünya talebinde bulunan her fâkih girer.

Ebu Derda *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet edildiğine göre Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*, peygamberlerinden bazılarına şöyle vahyetti: Amel etmek için değil de başka gayeler için ilim tahsil eden, ahiret ameliyle dünyayı talep eden, din için değil dünya menfaatleri için ilim öğrenenlere, kalpleri kurt kalbi gibi olup halk için koyun postuna bürünenlere, dilleri baldan tatlı, kalpleri sabır otundan daha acı olanlara, beni kandırmaya çalışıp benimle istihza edenlere söyleyin! İzzetim hakkı için onlara öyle bir fitne kapısı açarım ki, en hâlim olanlarını bile şaşkın bırakır."[195]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

[195] İbn Abdulberr, zayıf bir isnadla rivayet etmiştir.

"Bu ümmetin âlimleri iki sınıftır. *Birincisi;* Allah'ın kendisine lütfederek verdiği ilmi sadece Allah rızasını kazanmak için, başka hiç bir karşılık beklemeden halka öğretir. Bunlar için havada uçan kuşlar, denizde yüzen balıklar, karada gezen hayvanlar ve Kirâmen Kâtibin melekleri dua ederler. Bu kimseler, şerefli bir efendi olarak peygamberlerin refakatinde kıyamet gününde Allah'ın huzuruna çıkar. *İkincisi;* Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın kendisine öğrettiği ilimde cimrilik edip bildiklerini Allah'ın kullarına sadece dünya malı karşılığı öğretir. Böyle bir kimse kıyamet gününde ağzına ateşten gem vurulduğu halde huzura gelecektir ve bir münadi şöyle seslenecektir: 'Şu falan oğlu filândır! Dünyada Allah ona ilim verdi. O ise, Allah'ın verdiği bu ilmi Allah'ın kullarından esirgedi onun karşılığında dünyalık aldı ve ilmi karşılığında dünya menfaati sağladı ve az bir paha ile sattı.' Bu kişi insanların hesabı bitinceye kadar bu şekilde azap içinde kalacaktır."[196]

Bu hadisten daha şiddetlisi de vardır ki o da rivayet edilen şu hikâyedir:

"Vaktiyle Hz. Musa'ya hizmet etmiş bir kişi sürekli olarak 'Allah'ın temiz kulu Musa, bana şöyle söyledi, Allah'ın sırdaş kulu Musa, bana şunu söyledi. Allah'ın kendisiyle konuştuğu Musa, bana böyle söyledi' diyerek birçok servet elde etti ve zengin oldu. Serveti çoğalınca Hz. Musa'nın huzuruna gelmez oldu. Hz. Musa herkese ondan haber soruyor fakat bir türlü izine rastlayamıyordu. Günün birinde Hz. Musa'nın huzuruna elinde domuz ve domuzun boynunda siyah bir ip bulunan birisi geldi. O gelen kişiye Hz. Musa eski dostunu sordu, adam 'Evet, o sorduğun adam şu gördüğün domuzdur' diye cevap verince Hz. Musa, Allah'a yalvararak 'Ya Rab, onu eski hâline döndür! Döndür de ona neden bu hâle geldiğini sorayım' diye niyazda bulundu. Allah

[196] Taberani el-Evsat'ta, İbn Abbas (*radıyallahu anhuma*)'dan zayıf bir isnadla rivayet etmiştir.

(Subhanehu ve Tealâ) da Musa (*Aleyhisselam*)'a 'Âdem ve Âdem'den sonraki peygamberlerin dua ettikleri gibi dua etsen de bu dileğini yerine getirmem. Fakat onu neden bu hâle getirdiğimi sana haber vereyim. Çünkü o, din ile dünyalık elde etmeye çalışıyordu' diye vahyetti."

Bu hikâyeden daha dehşet verici olanı da bazı rivayetlere göre Muaz b. Cebel'in sözü, bazı rivayetlere göre de Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in hadisi olarak aktarılan şu rivayettir:

"Âlimin maruz kaldığı fitnelerden biri de dinlemekten çok konuşmayı sevmesidir."[197]

Konuşmada, süsleme ve uzatma olduğu için, konuşanın yanılgıdan kurtulması çok zordur. Sükûtta ise selâmet ve ilim vardır. Âlimler kısım kısımdır:

1. İlmini kıskanır ve başkaları tarafından bilinmesini istemediği için kimseye bir şey öğretmez. Böyle bir âlim, ateşin birinci tabakasındadır.

2. İlmî konularda kendisine itiraz edildiği veya fikrine karşı konulduğu zaman büyük bir öfkeye kapılan âlimler. Bunların yeri ateşin ikinci tabakasıdır.

3. İlmini ve hikmetli sözlerini zenginlere ve makam sahiplerine tahsis edip, fakirlere hiçbir şey vermeyen âlimler. Bunların yeri ise ateşin üçüncü tabakasıdır.

4. Kendisini fetvaya ehil görüp yanlış fetvalar veren âlimler. Hâlbuki Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* kendiliğinden fetva verenlere buğz eder. Bunlar, ateşin dördüncü tabakasındadırlar.

5. İlminin çok olduğunu göstermek için Yahudi ve Hıristiyanların kelâmıyla konuşan âlimler. Bunlar da ateşin beşinci tabakasındadır.

6. İlmini, insanlar arasında üstünlük ve şöhret vasıtası ola-

[197] Ebu Nuaym; İbn Cevzî, Mevzuat.

rak kullanan âlimler.

7. Kibir ve gururlarına yenilen, başkalarına vaaz ettiği zaman sert davranan, kendisine vaaz edildiğinde ise gurur ve kibri sebebiyle nasihat dinlemeyen âlimlerdir. İşte bunlar da ateşin yedinci tabakasındadır. Kardeşim! Sen susmayı tercih et! Susmayı tercih et ki, bu hâlinle şeytanı mağlup edebilesin! Gereksiz yere gülmekten ve amaçsız yürümekten sakın! Bir başka hadiste şöyle buyrulmaktadır:

"Bazı kimselerin medh-u senası doğudan batıya yayıldığı halde Allah indindeki değeri bir sivrisinek kanadı kadar bile değildir."[198]

Hasan Basrî'nin vaazını dinleyen Horasanlı bir kişi vaazdan sonra Hasan Basrî'ye içinde beş bin dirhem bulunan bir kese ve ince bir kumaştan yapılmış on elbise hediye eder ve:

"Ey Ebu Said! Bu keseyi nafaka olarak, elbiseleri de giyinmen için sana veriyorum" der. Hasan Basrî şöyle karşılık verir: "Allah sana afiyet versin! Benim bu hediyelere ihtiyacım yoktur. Onun için sen bunları al ve götür! Zira benim gibi vaaz kürsülerine oturan kişiler halktan hediye alırsa, kıyamet günü Allah'ın huzuruna nasipsiz olarak çıkar."

Câbir *(radıyallahu anhu)*'dan mevkuf ve merfû olarak şöyle rivayet edilir:

"Her âlimin yanında oturmayınız! Ancak sizi şu beş şeyden sakındırıp diğer beş şeye davet eden âlimlerin yanında oturun: Şekten yakîne, riyadan ihlâsa, dünya isteğinden zühde, kibirden tevâzûya, adavetten nasihate..."[199]

Çünkü Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyuruyor:

---

[198] Ebu Talib el-Mekkî, Kut'ul Kulûb. Irakî böyle bir metne rastlamadığını söylemiştir. Ancak Buhârî ve Müslim farklı lafızlarla Ebu Hureyre'den nakletmişlerdir.

[199] Ebu Nuaym, el-Hilye; İbn Cevzî bu hadisin uydurma olduğunu söylemiştir.

"Derken Karun, ihtişamı içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzulayanlar: 'Keşke Karun'a verilenin benzeri bizim de olsaydı. Doğrusu o çok şanslı' dediler. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise: 'Yazıklar olsun size! İman edip iyi işler yapanlara göre Allah'ın mükâfatı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir' demişlerdi." (28 Kasas/79,80)

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* bu ayette ilim ehlini, âhireti dünyaya tercih etmekle nitelemektedir.

Ahiret âlimlerinin alâmetlerinden bir diğeri de fiillerinin, sözlerine zıt olmaması ve kendisinin yapmadığı bir fiili başkasına tavsiye etmemesidir.

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyuruyor:

"... insanlara iyiliği emreder de kendinizi unutur musunuz?" (2 Bakara/44)

"Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında sevilmeyen bir şeydir." (61 Saf/3)

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* Şuayb *(Aleyhisselam)*'ın kıssasında şöyle buyurur:

"Şuayb şöyle dedi: Ey kavmim! Söyleyin bakayım, eğer ben rabbimden bir peygamberlik üzerinde bulunuyorsam ve O, bana katından güzel bir rızık vermiş ise ne yapayım? Ben aykırı hareket etmek suretiyle sizi alıkoyduğum şeylere kendim düşmek istemiyorum." (11 Hûd/88)

"Allah'tan korkun! Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi bilmektedir." (2 Bakara/282)

"Allah'tan korkun ve muhakkak O'nun huzuruna varacağınızı bilin. Takva sahibi müminlere cenneti müjdele!" (2 Bakara/223)

"Allah'tan korkun ve emrini dinleyin!" (5 Mâide/108)

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*, kulu ve rasulu olan İsa

(Aleyhisselam)'a şöyle vahyetmiştir: "Ey Meryem'in oğlu! Evvelâ nefsine nasihat et. Eğer bu nasihati nefsin kabul ederse, ondan sonra nefsinin kabul ettiği şeyi halka tavsiye et. Şayet nefsin kabul etmezse onu başkalarına tavsiye etmekten, benden utanarak kaçın!"

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"İsrâ gecesinde dudakları ateşten makaslarla kesilen bazı insanların yanından geçerken onlara kim olduklarını sordum. Bana 'Biz, dünyada halka iyiliği emreder fakat kendimiz yapmazdık. Sakındırdığımız kötülükleri biz kendimiz yapardık' diye cevap verdiler."[200]

"Ümmetimin helâki, fâcir âlim ile cahil âbidler yüzündendir. Şerlilerin en şerlisi kötü âlimler, hayırlıların en hayırlısı ise iyi âlimlerdir."[201]

Evzai şöyle demiştir: "Kabirler, kâfir leşlerinden duydukları kötü kokudan Allah'a sığındıkları zaman Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* onlara şöyle vahyetti: Kötü âlimlerin içi sizin içinizdeki leşlerden daha pis kokuyor."

Fudayl b. Iyaz der ki: "Bana ulaşan bilgilere göre kıyamette kötü âlimler putperestlerden önce azap göreceklermiş."

Şa'bî şöyle demiştir: "Kıyamet gününde cennetliklerden bir grup, cehennemliklerden bir gruba şöyle seslenecektir: 'Sizi cehenneme sokan şey nedir? Hâlbuki sizin bize bildirmiş olduğunuz ilim ve edeb sayesinde biz, Allah'ın rahmetine nail olduk ve cennete girdik. Siz nasıl oluyor da cehennemdesiniz?' Cehennemde olanlar şöyle cevap verecekler: 'Biz, hayrı emreder fakat kendimiz yapmazdık, kötülüklerden sakındırır fakat kendimiz işlerdik."

---

[200] İbn Hibban, Enes *(radıyallahu anhu)*'dan rivayet etmiştir.
[201] Darimi, Ahvas b. Hakîm'den rivayet etmiştir.

Hatem el-Asam der ki: "Kıyamette en büyük hasreti çekecek olanlar, öğrettiği ile başkası amel edip kurtulduğu halde kendisi amel etmeyip helak olan âlimdir."

Malik b. Dinar şöyle buyurmuştur: "Âlim, ilmiyle amel etmedikçe, vaaz ve nasihati başkasının kalbinde yerleşmez. Tıpkı yağmurun kupkuru taşlara tesir edemediği gibi…"

Şair ne de güzel söylemiştir:

Ey halka nasihat eden! Sen töhmet altındasın…
Ayıp saydığın şeyleri sen işliyorsun.
Var kuvvetinle halka nasihat ediyorsun.
Yemin ederim ki felâketleri sen topluyorsun.
Dünyayı ve onu isteyenleri ayıpladığın halde
Onu, onlardan daha çok seviyorsun.

Başka bir şair ise şöyle söyler:

Benzerini yaptığın bir fiili başkasına yasak etme!
Böyle bir hareket senin için, en büyük ayıptır.

İbrahim b. Ethem der ki: "Mekke-i Mükerreme'de bir taş gördüm. Üzerinde aynen şunlar yazılıydı: 'Beni çevir ve ibret al!' Taşı çevirdim ve bu sefer şöyle bir yazı ile karşılaştım: Bildiğinle amel etmeyen sen, niçin bilmediğin şeyin ilmini talep ediyorsun!"

İbn Semmak[202] şöyle der: "Allah'ı hatırlatan nice kimseler vardır ki Allah'ı unutmuştur. Nice kimseler vardır ki, halkı Allah'a yaklaştırmaya çalışır fakat kendisi alabildiğine Allah'tan uzaktır. Yine nice kimseler de vardır ki, Allah'ın Kitabı'nı okur fakat okuduğundan bir fayda görmez!"

İbrahim b. Ethem der ki: "Vallahi sözlerimizde kurallara özen gösteriyor ve hata yapmıyoruz fakat iş amele gelince, hata

---

[202] Künyesi Ebu Abbas Muhammed b. Sebîh'dir. H. 183 yılında vefat etmiştir.

üstüne hata yapıyoruz."

Evzai der ki: "İrab[203] geldiği zaman kalpte bulunması gereken huşû gider."

Mekhul, Abdurrahman b. Ganem'in şöyle dediğini rivayet eder: Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in ashabından on kişi bana şöyle bir nakilde bulundu: 'Biz sahabelerden bir grup, Kuba mescidinde ilim tedris ediyorduk. Bu esnada Allah'ın Rasulu çıkageldi. Bizi, okur ve okutur halde gördükleri zaman şöyle buyurdular:

"Öğrenebildiğiniz kadar öğreniniz fakat öğrendiklerinizle amel etmedikçe, Allah size mükâfat vermez."[204]

İsa *(Aleyhisselam)* şöyle buyurmuştur: "Öğrenip de öğrendiğiyle amel etmeyen kişinin hâli, gizlice zina eden ve hâmile olduğu görüldüğü zaman rezil olan kadının durumuna benzer. Aynen zâniye kadın gibi ilmiyle amel etmeyen kimseyi de Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* kıyamet gününde herkesin gözü önünde rezil eder."

Muaz *(radıyallahu anhu)* şöyle buyuruyor: "Âlimin hataya düşmesinden Allah'a sığınınız. Çünkü insanlar nezdindeki itibarları yüksektir ve hata ettiğinde de ona uyarlar."

Hz. Ömer *(radıyallahu anhu)* der ki: "Âlim, bir hataya düştüğü zaman halk da onunla birlikte aynı hataya düşer."

Yine Ömer *(radıyallahu anhu)* şöyle der: "Üç şey vardır ki, onlarla bu âlemin nizamı sarsılır. Bunlardan birisi âlimin hataya sapmasıdır..."[205]

---

[203] Bir ibareyi gramere göre düzgün okumak.

[204] İbn Abdulberr, İlim.

[205] Hz. Ömer'in işaret buyurduğu üç şey Muaz *(radıyallahu anhu)*'dan nakledilen bir hadiste şöyle geçer: "Âlimin günaha sapması, Kuran'ı bilen münafığın tartışması, kapılarını insana ardına kadar açan bir dünya...

İbn Mesud *(radıyallahu anhu)* şöyle demiştir: "İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki imanın verdiği tatlılık, tuza bulanacaktır. Ne âlim ilminden ne de talebe öğrendiğinden fayda görmeyecektir. O zamandaki âlimlerin kalpleri çorak ve tuzlu bir araziye benzer. Üzerine yağmur yağar fakat yağmur, araziye fayda vermez. Bu durum, âlimlerin kalplerinin dünyaya meylettiği ve dünyayı âhirete tercih ettiği zaman hâsıl olur. İşte o zaman Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*, hikmet pınarlarını onlara kapatır ve gönüllerindeki hidayet kandillerini söndürür. O zamanın âlimlerine rastladığında onları (dilleriyle) Allah'tan korkar görürsün. Hâlbuki amellerindeki eksiklik aşikârdır. İşte o zaman diller zengin, gönüller ise fakirdir. Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki bunların yegâne sebebi, Muallimlerin de talebelerin de gayelerinin Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın rızası olmamasıdır."

Tevrat ve İncil'de "Bildiğinizle amel etmedikçe bilmediklerinizi araştırmayın!" hükmü yer alır.

Huzeyfe *(radıyallahu anhu)* şöyle der: "Siz öyle bir zamandasınız ki, bildiklerinizin onda birini terk etseniz helâk olursunuz. Fakat bir zaman gelecektir ki, kişi bildiğinin onda birini uyguladığında kurtulacaktır. Bunun sebebi ise o zamanda tembellerin çoğalmasıdır."

Bil ki âlimler, kadılar gibidir. Kadılar hakkında Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyuruyor: "Kadılar üç kısma ayrılır:

1- Bildiği halde hak ile hükmeden kadı ki böyle bir kadı, cennetliktir.

2- İster bilsin isterse bilmesin, zulümle hükmeden kadı ki böylesi cehennemliktir.

3- Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın emrinin dışındaki birtakım

hükümlerle hükmeden kadı ki bu da cehennem ehlindendir."[206]

Kab'ul-Ahbar şöyle der: "Ahir zamanda insanları dünyadan menedip kendileri bütün güçleriyle dünyaya sarılan, halkı Allah'ın azabından korkuttuğu halde kendileri korkmayan, yöneticilerin yanına girmekten menedip kendileri yöneticilerin eşiğini aşındıran, dünyayı âhirete tercih eden, zenginlerle konuşup fakirlere sırt çeviren, karılarını kıskanan bir koca gibi ilmini başkalarından kıskanan, kendini dinleyenlerden birisi, başka vaize gittiği zaman hiddete kapılan âlimler olacaktır. İşte mütekebbir ve Allah'ın düşmanları bunlardır."

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* "Şeytan sizi çoğu zaman ilimle aldatır" buyurunca Sahabiler: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu nasıl olur?" diye sordular. Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: "Şeytan, 'İlim öğren fakat iyice öğrenmedikçe onunla amel etme!' diyerek sizi ilme teşvik eder gibi görünüp amelden uzaklaştırır. Öyle ki sonunda eceliniz sizi amelsiz yakalar"[207]

Sırrı es-Sakâtî der ki: "Zahirî ilimlere karşı aşırı istekli olan birisi, belli bir süre sonra inzivaya çekilip kendini tamamen ibadete verdi. Ona bu halinin sebebini sorduğumda şöyle cevap verdi: 'Rüyamda bana "Allah seni zayi etsin, daha ne zamana kadar ilmi zayi edeceksin" diyen bir zât gördüm. Bu söz üzerine ilmi zayi etmediğimi, ancak ezberlemek için büyük gayret sarf ettiğimi söyledim. Bunun üzerine bana "Bir ilmin hıfzedilmesi onunla amel etmek demektir" diye cevap verdi. İşte bu rüyadan sonra ilim tahsil etmeyi bırakarak amel etmeye başladım."

İbn Mesud *(radıyallahu anhu)* şöyle der: "İlim, Allah'tan haşyet duymaktır yoksa çok şeyler bilip rivayet etmek değildir."

Hasan-ı Basrî ise şöyle demiştir: "İstediğiniz kadar ilim öğreniniz, Allah'a yemin ederim ki o ilimle amel etmezseniz size

[206] Sünen sahipleri, Bureyde'den rivayet etmişlerdir.
[207] el-Câmi'de Enes'ten zayıf bir senedle rivayet edilmiştir.

hiçbir ecir yoktur. Sefihlerin gayesi, ilmi sadece rivayet etmektir. Âlimlerin gayesi ise rivayet değil, o ilme riayet etmektir."

Mâlik şöyle demiştir: "İyi niyetle olmak şartıyla ilim tahsil etmek de ilmi neşretmek de çok güzeldir. Öyleyse sabahtan akşama kadar sana gerekli amelleri gözden geçir ve hiçbir şeyi onlara tercih etme!"

İbn Mesud şöyle der: "Kuran, kendisiyle amel edilmek için gönderildiği halde siz sadece onun okunmasını amel kabul ediyorsunuz. Sizden sonra öyle kimseler gelecek ki Kuran'ı harflerin mahreçlerine riayet ederek pek güzel okuyacaklardır. Fakat onların en hayırlınız olduğunu sanmayın. Zira bildiği ile amel etmeyen kişi; ilaçların ismini sayan, özelliklerini anlatan ama kullanamayan hastalar gibidir. Ya da yemeklerin lezzetini anlatan ama yeme imkânı bulamayan açlar gibidir."

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyurmaktadır:

"Allah'a isnad ettiğiniz (noksan) vasıflardan ötürü yazıklar olsun size!" (21 Enbiya/18)

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* söyle buyurmuştur:

"Âlimin hataya düşmesi ile münafığın Kur'an hakkındaki mücadelesi, ümmetim için en çok korktuğum şeylerdendir."[208]

Âhiret âlimlerinin alametlerinden birisi de cedele ve kıyl-ü kâle çokça yer veren ve menfaati az olan ilimlerden uzak durup itaate teşvik eden ve âhirette menfaat sağlayacak ilimleri öğrenmeleridir.

Ameli teşvik eden ilimlerden yüz çevirip cedelle uğraşan âlimin durumu, birçok hastalıklara müptelâ olup hastalıklarını tedavi edebilecek doktora rastlayan ve bu doktora derdini açacağına ilâçların mahiyetini soran, tıp ilminin zor meselelerine dalan ve bizzat içinde bulunduğu hayatî meseleleri terk eden has-

[208] Taberani, Ebu Derdâ'dan; İbn Hibban ise İmran b. Hüseyin'den rivayet etmiştir.

taya benzer. Böyle bir davranış ahmaklık değil de nedir? Rivayet olunduğuna göre adamın biri Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in huzuruna gelir ve şöyle der:

- Ey Allah'ın Rasûlü! Bana garib ilimlerden öğret!

- İlmin başı hakkında ne yaptın?

- İlmin başı nedir?

- Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'yı biliyor musun?

- Evet!

- Allah'a karşı nasıl bir kulluk yaptın?

- Allah'ın dilediği kadar yaptım.

- Ölümü tanıdın mı?

-Evet!

- O halde ölüm için ne hazırladın?

- Allah neyi dilemişse onu!

- İşte git, onları güzelce yap, ondan sonra gel de sana ilmin garib meselelerini öğretelim."[209]

İlim talebeleri, Şakik-i Belhî'nin öğrencisi olan Hatem-i Esem'in rivayet ettiği davranışları yerine getirmelidir. Bir gün Şakik, talebesi Hatem'e sorar:

- Ne kadar zamandır derslerime devam ediyorsun?

- Otuz üç seneden beri...

- O halde söyle bakalım, bu zaman zarfında benden neler öğrendin?

- Sizden sekiz mesele öğrendim.

- (İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn) Ömrüm seninle birlikte geçti de sen benden ancak sekiz mesele mi öğrendin?

- Ben yalan söyleyemem. Gerçekten ben bu sekiz meseleden

---

[209] İbn Sünnî ve Ebu Nuaym Kitabu'r-Riyad'da Abdullah b. Müsavver'den zayıf bir senedle nakletmişlerdir. İbn Abdulberr'in de mürsel olarak rivayet ettiği bu hadisin senedi oldukça zayıftır.

başkasını öğrenmedim.

- O halde benden öğrendiğin sekiz meselenin ne olduğunu anlat bakalım!

- Mahlûkata baktım, her birinin bir dostu olduğunu gördüm. Fakat bütün bu dostlar kendilerini, en çok kabire kadar takip etmekte ve orada bırakarak geri dönmektedir. Bunu görünce kendime sevapları dost edindim ki mezarda da benden ayrılmasınlar ve beni takip etsinler.

- Çok güzel söyledin! İkincisi nedir?

- Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın *"Fakat her kim de rabbinin makamından korkmuş ve nefsini heva ve hevesten alıkoymuşsa, onun varacağı yer muhakkak cennettir." (79 Naziat/40,41)* ayetine baktım ve bildim ki hak, ancak Allah'ın sözündedir. Onun için var kuvvetim ile nefsimi şehvetlerden uzaklaştırmaya çalışıp Allah'ın ibadetlerinde istikrara kavuşturdum.

Üçüncüsü; Mahlûkata baktım ve gördüm ki, herkesin yanında kıymetli saydığı bir eşya vardır ve bu onu yükseltmektedir. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın *"Sizin yanınızdaki dünya malı tükenir; Allah katındakiler ise bâkidir" (16 Nahl/96)* sözünü düşündüm. Onun için elime ne geçerse, nefsime kıymetli görünen ne varsa onu Allah'ın rızasını kazanmak için dağıtıyorum.

Dördüncüsü; Mahlûkata baktığım zaman gördüm ki; herkes mala, ticarete, şan ve şöhrete meylediyor. Bütün bunların manasını düşündüm ve hepsinin boş şeyler olduğunu anladım. Sonra Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın. *"Allah katında en şerefliniz takvaca en ileri olanınızdır." (49 Hucurât/13)* ayetini gördükten sonra takvaya sarılarak Allah nezdinde şerefli olmayı istedim.

Beşincisi; Mahlûkata baktım ve gördüm ki, birbirine saldırıp birbirini kötüler ve lânet okurlar. Bunların sebebinin hased olduğunu gördüm. Sonra Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın *"Onların dünya hayatındaki maişetlerini biz taksim ettik" (43 Zuhruf/32)* ayetine sarılarak hasetten şiddetle kaçındım. Çünkü rızık taksima-

tını Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın yaptığına yakînen inandım. Böylece insanlara düşmanlık etmekten kendimi korumuş oldum.

Altıncısı; Mahlûkata baktım ve gördüm ki herkes birbirine saldırıp kavga ediyor. Bu manzarayı görünce Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın *"Hakikaten şeytan (öteden beri) size düşmandır. Siz de onu düşman edinin!" (35 Fâtır/6)* ayetini düşündüm ve sadece ezelî düşmanımız olan şeytana düşmanlık yaptım. Çünkü onun bana düşman olduğuna Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şahidlik etmektedir.

Yedincisi; Mahlûkata baktım ve gördüm ki, herkes bir parça ekmek uğruna helal-haram gözetmeden her türlü zillete katlanıyor. Bunu görünce Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın *"Yerde yürüyen ne kadar canlı varsa hepsinin rızkı Allah'a aittir." (11 Hûd/6)* ayetini düşündüm ve rızkı Allah'a ait olan canlılardan birisinin de ben olduğumu hatırladım. Allah'ın üzerimdeki hakları ile uğraşmaya koyuldum ve Allah'ın üstlendiği rızkımı ise Allah'a bıraktım.

Sekizinci; Gördüm ki, insanların bazıları, kendisi gibi yaratılmış olanlara sırtını dayamış. Kimisi tarlasına, kimisi ticaretine, kimisi beden gücüne ve kimisi de sanatına güvenmektedir. Ben de Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın *"Kim Allah'a tevekkül ederse O, ona yeter. Muhakkak ki Allah emrini yerine getirendir." (65 Talâk/3)* ayetine sarıldım ve sadece Allah'a tevekkül ettim ve O bana kâfidir dedim.

Bunun üzerine Şakik: "Ey Hâtem! Allah seni muvaffak etsin. Ben Tevrat, İncil, Zebur ve Kuran'ı tetkik ettim ve bütün dini işleri ve hayır çeşitlerini senin saydığın meseleler üzerinde cereyan ettiğini gördüm. Bu sekiz esasa riayet eden kimse dört mukaddes kitaba da uygun hareket etmiş olur" dedi.

İlmin bu dalı ile ancak âhiret âlimleri meşgul olurlar. Dünyaya dalan âlimler ise rütbe ve mal hangi ilimle elde edilirse onun peşinde koşarlar. Onun için Allah'ın peygamberlerini vazifelendirip gönderdiği ilimleri tamamen ihmal ederler.

Dahhak b. Mezahim: "Ben selef âlimlerine yetiştim. Onlar birbirlerinden ancak vera ve takvâyı öğreniyorlardı. Şimdiki âlimler ise birbirlerinden yalnızca kelâm ilmini öğreniyorlar" demiştir.

Ahiret âlimlerinin alâmetlerinden birisi de mesken, ev eşyası, elbise, yiyecek ve içeceklerinde şatafata kaçmamak ve israf etmemektir. Alim bu hususlarda en azıyla iktifa etmeli ve Selefe benzemelidir. Bütün bu hususlarda iktisada riayet ettiğinde Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya yaklaştığını ve âhiret âlimleri zümresine katıldığını bilmelidir.

Hatem-i Esem'in talebelerinden Ebu Abdullah el-Havas'dan nakledilen hikâye de bu hususa işaret etmektedir. Ebu Abdullah şöyle anlatır:

"Hatem'le birlikte Horasan'a bağlı olan Rey şehrine girdik. Beraberimizde sırtlarında yalnız yün cübbeler bulunan, azıksız ve dağarcıksız üç yüz yirmi kişi daha vardı. Hatem'le birlikte hacca gidiyorlardı. Adı geçen şehirde yoksulları seven bir tüccar o gece bizi de misafir etmişti. Sabah olduğunda Hatem'e şöyle dedi:

- Şehrimizde hasta bir fâkih var. Onu ziyaret etmeye gidiyorum. Bana söyleyeceğiniz bir şey var mı?

- Hastayı ziyaret büyük bir fazilettir. Fakihin yüzüne bakmak ise ibadettir. Onun için ben de seninle birlikte ziyarete geliyorum.

Hasta fâkih, Rey şehrinin kadısı Muhammed b. Mukatil idi. Fâkihin evine geldiğimiz zaman güzel ve yüksek bir konak ile karşılaştık. Hatem hayret ederek "Âlim bir kişiye mütevazı bir ev yeterdi" dedi. O sırada kapı açılmış ve girmemize izin verilmişti. İçeri girdiğimiz zaman geniş salonlar ve gayet kıymetli eşyalarla karşılaştık. Hatem'in hayreti biraz daha arttı. Derken hastanın yattığı odaya girdik. Hasta, gayet rahat bir yatağa uzanmış, ba-

şında da kendini yelpazeleyen bir hizmetkâr vardı. Ziyaretçi tüccar, hastanın yanına giderek oturdu, hal ve hatırını sordu. Hatem ise ayakta bekledi. Bir ara gözünü açan hasta ayakta gördüğü Hatem'e oturması için işaret ederek şöyle dedi:

- Bir şeye mi ihtiyacın var?

- Evet

- Nedir ihtiyacın?

- Senden bir mesele hususunda bilgi almak istiyorum.

- Söyle bakalım neymiş meselen?

- Evvela yatağında dikilerek otur da ondan sonra sorayım suâlimi!' Bunun üzerine hasta, yatağın içinde doğrularak oturdu. Hatem sualini sormaya başladı.

- Sen ilmini kimden aldın?

- Güvenilir âlimlerden.

- Onlar kimden öğrenmişler?

- Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in ashabından.

- Onlar kimden öğrenmişler?

- Allah'ın Rasûlünden.

- Allah'ın Rasûlü kimden öğrendi?

- O da Cebrail'den, Cebrail ise Allah'tan öğrendi.

- Öyleyse söyle bana! Cebrail'in Allah'tan, Rasûlün Cebrail'den, sahâbîlerin Resul'den, senin hocalarının sahabelerden öğrendiği ilimde, evi gösterişli ve geniş olanın Allah katındaki değerinin yüksek olduğuna dair bir bilgi mi var?

- Hayır!

- O halde sen nereden işiterek bu debdebeli hayata daldın? Daha doğrusu sana ders veren hocalar ne dediler bu konuda?

- Onlardan öğrendiğim şey şu olmuştu: Allah'ın indinde makbul bir kul olabilmek için, âhiret âlemine yönelmek, dünyaya tapmaktan kaçmak ve fakirleri sevmek, âhirete tâlip olup

dünyaya bağlanmamak gibi yüce ahlâklar lâzımdır.

- Öyleyse sen Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e mi, sahabelere mi, salih kimselere mi yoksa ilk defa tuğla ve taş evler yaptırıp içinde oturan Nemrud ve Firavun'a mı uydun? Ey kötü âlimler! Sizin gibi dünyaya sarılan âlimleri gören halk 'Mademki âlim böyle yapıyor, demek ki böyle yapmakta bir günah yok' diyerek sizleri takip ediyor" deyip oradan ayrıldı. Bu hâdiseden sonra İbn Mukatil'in hastalığı büsbütün arttı.

Hatem ile İbn Mukatil arasında geçenleri işiten halk, Hatem'i ziyaret etmeye başladı. Bu arada içlerinden bazıları Kazvin şehrinde İbn Mukatil'inkinden daha debdebeli hayat süren Tenafûsî isimli bir fakihten bahsettiler. Bunun üzerine Hatem, Tenafûsi'yi görmek için Kazvin'e gitti. Onu bularak huzuruna çıktı.

- Ey İmam! Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Ben Acem diyarından gelme garip bir kişiyim. Bana dinimin başını ve namazımın anahtarını öğretmeni istiyorum. Bu nedenle bana abdestin nasıl alınacağını öğretebilir misin? Tenafûsî 'Peki, memnuniyetle' deyip hizmetçisinden abdest kabını istedi. Hizmetkâr, emri yerine getirdi. Tenafûsî oturarak abdest almaya başladı. Bütün azalarını üçer kere yıkayarak abdestini aldı ve sonra Hatem'e dönerek şöyle dedi:

- İşte abdest böyle alınır!

- Lüften yerinizden ayrılmayın. Ben huzurunuzda bir abdest alayım, siz de beni seyredin. Bakalım tarifiniz üzere abdesti öğrenebilmiş miyim?

Hatem abdest almaya başladı. Fakat azalarını üçer kere yıkayacağı yerde dörder kere yıkadı. Abdest bittikten sonra Tenafûsî şöyle söyledi:

- Olmadı! Azalarına fazla su dökmek suretiyle israf etmiş oldun.

- Neden israf olsun?

- Neden olacak? Azalarını üçer kere yıkayacağına dörder kere yıkadığın için?

- Sübhanallah'il-azim! Ben bir avuç fazla su dökmekle müsrif oluyorum da sen bu kadar debdebe içinde nasıl oluyor da israf etmemiş olabiliyorsun?

Tenafûsî, Hatem'in maksadını anladı ve evine kapanarak utancından kırk gün halkın içine çıkamadı.

Hatem, Bağdat'a geldiği zaman kendisini ziyarete geliyorlar ve şöyle söylüyorlardı:

“Ey Ebu Abdurrahman! Sen dili peltek bir acemsin ama seninle konuşan herkesi susturuyorsun. Bunun hikmeti nedir?”

Hatem şöyle cevap verdi:

“Şu üç hasletle onları susturuyorum:

1. Hasmım doğruyu bulunca seviniyorum.

2. Şayet hasmım yanılırsa üzüntü duyuyorum.

3.Hasmımın cehaletini yüzüne vurmamaya özen gösteriyorum.”

Ahmed b. Hanbel, Hatem'in bu sözünü işittiği zaman “Subhanallah! Ne akıllı kişiymiş, haydi yanına gidelim” diyerek talebeleriyle birlikte Hatem'i ziyaret eder. Huzuruna vardığı zaman şöyle sorar:

- Ey Ebu Abdurrahman! Dünyada nasıl selâmette kalınır? Hatem:

- Ey Ebu Abdullah[210]! Şu dört haslete sahip olmadıkça dünyada selâmet bulamazsın:

1. İnsanların cehaletini affedeceksin.

2. Onlara karşı cahillik yapmamaya dikkat edeceksin.

3. Malını onlar için harcayacaksın.

4. Onlardan hiçbir şey istemeyeceksin.

---

[210] İmam Ahmed'in künyesi.

Hatem, Medine'ye doğru yol aldı. Medine halkı onu karşılamaya çıkmışlardı. Hatem halka şöyle seslendi:

-Ey ahali! Bu şehir hangi şehirdir?'

- Allah'ın Rasûlu'nun şehridir!

- O halde bana Allah'ın Rasulu'nun köşkünü gösterin, orada iki rekât namaz kılayım.

- Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in köşkü yok ki! Onun küçük ve sade bir evi vardı.

- O halde sahabîlerin köşklerini gösterin, orada namaz kılayım.

- Onların da köşkleri yoktu. Onların evleri yerlere bitişik ve gayet mütevazı evlerdi.

- Ey ahali! Öyleyse burası Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in değil, Firavun'un şehridir.

Bu söz üzerine Hatem'i tutup valinin yanına götürdüler ve “Bu yabancı Medine'ye Firavun'un şehri demektedir” diye valiye şikâyet ettiler. Vali, Hatem'e niçin böyle dediğini sorunca, Hatem: “Acele etme! Ben Acem diyarından gelme bir garip kişiyim. Bulunduğum yerin neresi olduğunu bilmiyordum. Öğreneyim diye sual sordum. Cevap olarak burasının Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in şehri olduğunu söylediler. Bunun üzerine Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in hanesi neredby dir diye soracak oldum ve bana şöyle şöyle dediler...” diyerek başından geçenleri anlatır. Daha sonra sözlerine şöyle devam eder:

- Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyuruyor:

"Gerçekten Allah'ı ve âhiret gününü arzulayan ve Allah'ı çok zikredenler için Allah'ın Rasûlünde güzel örnekler vardır." (33 Ahzab/21)

O halde ey bu şehrin sakinleri! Size soruyorum, Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e mi yoksa yeryüzünde ilk tuğla binayı yapan Firavun'a mı uyuyorsunuz?

Hatem'in bu suali karşısında cevap vermekten aciz kalan Medineliler dağılıp gittiler. Hatem-i Esem'in hikâyesi işte budur... Selef-i Sâlihînin sade yaşantılarını, onların nasıl süsü terk edip mütevazı kıyafetlere rağbet ettiklerini yeri geldikçe beyan edeceğiz.

Doğrusu, mübah ile süslenmek haram değildir. Fakat süsle fazla meşgul olmak, onu tabiat haline getirir ve bir daha ayrılması çok zor olur. Konforlu hayatı devam ettirmek için birçok sebeplere tevessül edilir. İşte bunları korumak için de haramın ta kendisi olan müdahane etmeyi, halkın iltifatına mazhar olmaya çalışmayı, riyakârlık yapmayı ve daha başka nice mahzurlu şeyleri yapmayı beraberinde getirir. Onun için en salim yol, konforlu hayattan uzak kalmaktır. Çünkü dünyaya dalan, kesinlikle felâkettedir. Eğer dünyaya dalmakla kurtuluş, yan yana mümkün olabilseydi Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu dünyaya sırt çevirmezdi. Hatta o kadar ki, hutbe okuduğu zaman parmağında bulunan altın yüzüğü ve sırtında bulunan nakışlı gömleği bile çıkarırdı.

Hikâye edildiğine göre Yahya b. Yezid, İmam Malik'e şu mektubu yazmıştır:

"Rahman ve Rahim Allah'ın ismiyle başlarım. Allah'ın salât ve selâmı evvelin ve ahirin efendisi Muhammed Mustafa'ya olsun! Bu mektup, Yahya b. Yezid b. Abdulmelik'ten Malik b. Enes'e yazılmıştır. Ey Malik! İşitiyorum ki sen ince elbiseler giyerek, elenmiş unlardan yapılmış ekmekler yiyormuşsun. Mefruşat üzerinde oturuyor, kapında nöbetçiler bekletiyormuşsun. Halk sana koşup seni imam biliyor ve senin sözlerine kulak vererek arkandan gidiyor. O halde ey Malik! Allah'tan kork ve tevazudan ayrılma. Benden sana bir nasihat olmak üzere bu mektubu yazıyorum. Mektubumun içindekileri Allah'tan başka kimse bilmiyor. Allah'ın selâmı üzerine olsun."

İmam Malik ise cevap olarak şunları yazar:

"Rahman ve Rahim Allah'ın ismiyle mektubuma başlıyorum. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* efendimize, onun âline ve ashabına salât ve selâm etsin. Bu mektup Malik b. Enes'den, Yahya b. Yezid'e yazılmıştır. Allah'ın selâmı üzerine olsun!

Mektubunuz elime geçti. Nasihat, şefkat ve edeb olarak kalbimde yerleşti. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* takvanızı arttırsın. Nasihatinizden dolayı hayırlar ihsan etsin. Ben Allah'tan tevfikini isterim. Mektubunuzda yazmış olduğunuz elenmiş unlardan yapılmış ekmekler yeme, ince elbiseler giyme, kapımda nöbetçiler bulundurma ve yumuşak minderler üzerinde oturma meselesine gelince... Bunların hepsini yapar ve Allah'tan af dileriz. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*:

"De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti (elbiseleri) temiz ve helâl rızıkları kim haram etmiştir? De ki: Bu ziynet ve hoş rızıklar, dünya hayatında iman edenler içindir. (Kâfirler de faydalanır) Fakat kıyamet gününde yalnız müminler içindir." (7 A'raf/32) buyuruyor. Hiç şüphe yok ki ben, bunları yapmamanın, yapmaktan daha hayırlı olduğunu çok iyi biliyorum. Mektubunu bizden esirgeme! Biz de size daima mektup göndermeye devam edeceğiz. Allah'ın selâmı üzerinize olsun!"

İşte İmam Malik'in insafı... Yahya b. Yezid'in mektubunda bahsettiği konuların hepsinin mübah olduğuna fetva verdikten sonra hepsini terk etmenin daha hayırlı olacağını itiraf etmektedir. Her iki görüşünde de haklıdır.

İmam Malik gibi büyük bir insan dahi kendisini kusurlu görüyor ve nasihatle kendisine çekidüzen veriyor. Malik ki mübahların hududunda kendini durdurmaya muktedir bir insandır. Mübahları elde etmek için dalkavukluk, riyakârlık ve gayri meşru işlere kaymaz. Fakat herkes İmam Malik gibi mübahların hududunda kendini tutmaya muktedir olamaz. Onun için bu gibi insanların normali aşan mübahlarla lezzetlenmeleri kendileri için büyük tehlikedir.

Nefsine hâkim olamama ihtimali bulunan kimselerin aşırı derecede mübaha dalmaları korku makamından uzaklaştıklarını gösterir. Hâlbuki âlimlerin özelliği Allah *(Subhanehu ve Teâlâ)*'dan korkmaktır. Korkunun belirtisi ise tehlikeli işlerden uzak durmaktır.

Ahiret âlimlerinin alâmetlerinden bir diğeri de sultanlardan uzaklaşmaktır. Âlim, ayrı kalma imkânı olduğu sürece onlara kesinlikle yaklaşmamalıdır. Hatta sultanlar, kendi kapılarına gelse bile onlara yakınlık göstermekten kaçınmalıdır. Zira dünya tatlıdır ve gemleri sultanların elindedir. Sultanlara yaklaşanlar, zalim olsalar bile onları memnun etmek zorunda kalır. Hâlbuki her dindar kişi, sultanların zulümlerini yüzlerine vurup kendilerini sıkıştırmak, yaptıklarının çirkinliğini dile getirmek ile yükümlüdür.

Sultanların yanına girip çıkan kişiler ya onların ihtişamlarına bakar ve kendisine verilen nimetleri küçük görür ya da nimetlere kavuşmak maksadıyla onların uygunsuz hareketlerine katılarak ikiyüzlü olur. Veya onları hoşnut etmek için kendilerini metheden konuşmalar yapar veya ellerindeki dünyalıktan istifade etmeye kalkışır ki bu, haramdan başka bir şey değildir.

Kısacası, sultanlarla yakın ilişkiler kurmak her şerrin anahtarıdır. Âhiret âlimlerinin yolu, ihtiyatı katiyyen elden bırakmamaktır. Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* buyuruyor ki:

"Kim çölde yaşarsa kabalaşır. Av ardından koşan Allah'tan gafil olur. Sultana sokulan ise fitneye düşer."[211]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: "Benden sonra başınıza bir kısım yöneticiler geçecektir. Onların bazı hareketlerini tasvip edip bazılarına ise karşı çıkacaksınız. Onların hareketlerini reddeden bir kimse, kendini günahtan korumuş olur. Onları hoş görmeyen, selâmette kalır. Fakat onlara tâbi olan ve hallerinden razı bulunanı Allah rahmetinden uzaklaştırır" buyurunca Sahabeler "Biz onlarla muharebe edelim mi?" diye sordular. Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: "Hayır! Onlar namazı kıldıkça onlarla muharebe etmeyiniz" dedi.[212]

[211] İmam Ahmed, Ebu Davud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Beyhaki.

Süfyan es-Sevrî: "Cehennemde bir vadi vardır. Oranın sakinleri, padişahları ve sultanları ziyaret eden âlimlerdir" demiştir.

Huzeyfe b. Yeman: "Fitne yerlerinden sakınınız!" deyince oraların neresi olduğu kendisine sorulur ve şöyle cevap verir: "Emirlerin kapılarıdır. Çünkü herhangi biriniz emîrin yanına girdiği zaman onun yalanlarını tasdik edip kendisine övgüler sunar."

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Âlimler, yöneticilerle düşüp kalkmadıkça insanlar arasında peygamberlerin vekilleridir. Fakat yöneticilerle düşüp kalkmaya başladıkları zaman peygamberlere ihanet etmiş olurlar. İşte o zaman böyle âlimlerden kendinizi korumak için uzaklaşınız"[213]

Ameş'i ziyarete gelenler "Çok talebe yetiştirmek suretiyle ilmi ihya ettin" dediler. A'meş:

"Hüküm vermekte acele etmeyin! Benden ilim öğrenenlerin üçte biri tam yetişmeden ölür. Üçte biri ise sultan kapılarını aşındırır ve insanların en kötüsü olur. Kalan üçte birinin de çok az bir miktarı felâha kavuşur" dedi.

Said b. Müseyyeb "Sultan kapısında akşamlayan âlimden sakının! Çünkü o haydutturˮ demiştir.

Evzai ise: "Allah *(Subhanehu ve Teâlâ)*'nın en çok buğz ettiği kul, yöneticileri ziyaret eden âlimlerdir" demiştir.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in şöyle buyurduğu

[212] Müslim, Ümmü Seleme'den rivayet etmiştir.
[213] Ukaylî, zayıf senedle Enes'ten rivayet etmiştir. İbn Cevzî uydurma olduğunu söylemiştir.

rivayet edilmiştir: "Âlimlerin en şerlileri yöneticilerin, yöneticilerin en iyisi de âlimlerin ayağına gidenlerdir."[214]

Meçhul-u Dimeşkî şöyle demiştir: "Kuran'ı öğrenip, dinde fakih olduktan sonra, servetinden istifade etmek maksadıyla sultana yaklaşan ve ona dalkavukluk eden kimse, bu maksatla attığı adımlar sayısınca cehennemin ateş denizine yaklaşmış olur."

Semnun şöyle der: "O ne kötü âlimdir ki; bir şeyler öğrenmek için meclisine gelenler onun, emîrin yanında olduğunu öğrenirler."

Semnun sözlerine şöyle devam etmiştir:

"Daha evvel hocalarımın 'Âlimin dünyaya bağlı olduğunu gördüğünüz zaman din hususunda ona güvenmeyiniz!' dediklerini duymuştum. Ben, bunu bizzat denedim. Padişahın huzuruna girip çıktığım zaman nefsimi hesaba çektim ve gördüm ki, bazı yerlerde tehlikeye girmişim. Hâlbuki herkesin bildiği gibi sultana karşı en ağır ve en galiz konuşmayı ben yapıyordum. Ona en çok ben muhalefet gösteriyordum. Buna rağmen, yine de tam manasıyla tehlikelerden kurtulamıyordum. Bir yudum suyunu içmediğim ve hiçbir şeyini kabul etmediğim halde yanına gitmekten kurtulmayı istiyordum.

Zamanımızdaki âlimler, İsrail oğullarının âlimlerinden daha kötüdür. Çünkü zamanımızın âlimleri, sultanların arzularına göre fetva verirler. Eğer böyle yapmayıp sultanların aleyhine gibi görünen hakikatte ise azaptan kurtulmalarına vesile olacak fetvaları verseydiler (ki yapmaları gereken budur) sultan onlara kızar ve huzuruna kabul etmezdi. Bu durum da Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın katında âlimler için bir mazeret olurdu."

Hasan Basrî der ki: "Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in sohbetinde bulunmuş ilk Müslümanlardan bir kimse vardı. (Abdullah b. Mübarek, bu kişinin Sa'd b. Ebi Vakkas olduğunu söylemiştir) Bu zat, yöneticilerin yanına girip çıkmaz, onlardan daima kaçardı. Bundan dolayı ihtiyaç içerisinde kalan çocukları kendisine:

[214] İbn Mâce, Ebu Hureyre'den zayıf bir senedle rivayet etmiştir.

- Senden sonra müslüman olmuş ve Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in sohbetinde senin kadar bulunmamış nice insan yöneticilerin yanına gidiyor ve kendilerine birçok menfaatler elde ediyorlar. Öyleyse sen de onların huzuruna çıksan ve bize bir şeyler temin etsen olmaz mı?' dediler. O kişi:

- Evlâtlarım! Dört tarafından leşlerle çevrilmiş bir yere mi gideyim? Allah'a yemin ederim ki, gücümün yettiği kadar o leşlerden uzak duracağım, dedi. Çocukları:

- Öyleyse biz de böyle yoksulluktan kıvranırız.

- Evlâtlarım! Zayıf fakat imanlı olarak ölmeyi, kuvvetli bir münafık olarak ölmeye tercih ederim, diye cevap verdi.

Allah'a yemin ederim ki O zat, imanıyla çocuklarına galebe çaldı. Çünkü o biliyordu ki toprak, insanın bedeninde bulunan et ve yağı yiyebilir fakat imanı asla!"

Bu kıssada, sultanın huzuruna çıkan kişinin kendisini nifaktan kurtaramayacağına işaret vardır. Nifak ise imanla katîyyen bağdaşmaz.

Ebu Zer el-Gıffarî, Seleme'ye şöyle nasihat etmişti:

"Ey Seleme! Sakın sultanların kapılarına gitme. Zira onların dünyalıklarından ne kadar alırsan, onlar senin dininden daha fazlasını alırlar."

Yöneticilere yakınlaşmak, âlimler için korkunç bir fitnedir. Şeytanın onları nifaka düşürmek için hazırladığı en büyük tuzaktır. Hele sultanlara yaklaşan âlim konuşmalarıyla sultanlara hoş görünmeye çalışıyorsa şeytanın işi daha da kolaylaşır. Şeytan ona:

"Yöneticilerin huzuruna gidip onlara vaaz ve nasihatte bulunabilir ve onları, yapacakları zulümlerden engelleyebilirsin.

Ayrıca şeriatın emirlerini uygulamaya teşvik edebilirsin" diyerek telkinde bulunur.

Zavallı adam bu telkinlere aldanarak, yöneticilerin yanına gitmenin dinî bir vazife olduğu fikrine kapılır. Fakat yöneticilerin huzuruna çıkmaya başladığında çok sürmez, sözlerini yumuşatır, dalkavukluk yapar ve onu haddinden fazla över. İşte bütün bunlar, kişinin kalbinden dini söküp atmaktadır.

Eskiler şöyle derler: "Âlimler, bildikleriyle amel ederler, amel ettikleri zaman meşguliyetleri olur. Meşgul olduklarında ortalıkta görünmezler ve bunun için de aranırlardı. İşte bu âlimler, ele geçmemek için köşe bucak kaçarlardı."

Âdil halife Ömer b. Abdülaziz, Hasan Basrî'den Allah yolunda kendisine yardımcı olabilecek âlimleri bildirmesini ister. Hasan Basrî şu cevabı verir:

"Dindar âlimler senin yanında bulunmayı istemez. Sen de dünyaya dalanları istemezsin. Öyleyse nesep bakımından şerefli olanları ara! Çünkü onlar, şereflerini hıyanetle kirletmezler."

Zamanının en büyük zahidi ve en âdil halifesi olan Ömer b. Abdülaziz'e yakınlaşmak bu kadar zararlıysa ve âlimler ona yaklaşmaktan korkuyorlarsa, diğer yöneticilere yaklaşmanın ne kötülükler getireceğini bir düşün!

Hasan Basrî, Süfyan es-Sevrî, İbn Mübarek, Fudayl b. Iyaz, İbrahim b. Ethem ve Yusuf b. Esbat gibi selef âlimleri, Mekkeli, Şamlı ve daha başka memleketli birçok âlimi, dünyaya sımsıkı bağlanmaları ya da yöneticilerle sıkı ilişkiler kurmaları sebebiyle ağır bir şekilde eleştirmişlerdir.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden birisi de, fetva verme hevesinde olmamalarıdır. Hatta bu âlimler, sükûtla geçiştirme imkânı bulunduğunda fetva vermekten şiddetle kaçınırlar. Sorulan mesele hakkında Kur'an, Sünnet, İcmâ-ı Ümmet veya açık kıyasla kesin bir bilgi sahibi oldukları takdirde cevap verirlerdi.

İctihad ve tahminle doğru cevap verebileceğini zanneden

bir kimse, kendisine bir mesele hakkında sual sorulduğu zaman ihtiyatlı davranmalı ve sualin sahibini kendinden daha ehil birisine göndermelidir. İşte fetva hususunda en sağlam yol budur. Zira ictihad etmek suretiyle cevap vermenin tehlikeleri büyüktür. Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"İlim üç şeyden ibarettir: Konuşan kitap (Kur'an), sabitleşmiş sünnet ve 'bilmiyorum' demek."[215]

Şa'bî derki : "Bilmiyorum, demek ilmin yarısıdır."

Kendisine soru sorulan kimse cevabı bilmiyorsa Allah için susması, konuşmasından daha hayırlıdır. Kişinin bilmediğini ikrar etmesi nefsine çok ağır gelir. Sahabe-i Kiram ve onları takip eden selef âlimlerinin âdetleri böyle idi.

İbn Ömer *(radıyallahu anhuma)*'dan fetva istendiği zaman şöyle derdi:

"İnsanların idaresini yüklenen emire gidin ve bunun vebalini onun omuzlarına yükleyin!"

İbn Mesud *(radıyallahu anhu)*: "İnsanların her sorusuna cevap veren kimse mecnundur. Âlimin kalkanı 'bilmiyorum' demektir. Şayet âlim, bu kalkanı elinden bırakırsa öldürücü darbeler yer" demiştir.

İbrahim b. Ethem der ki: "Şeytanı en çok sinirlendiren şey, âlimin bazı meselelerde konuşup bazılarında sukut etmesidir. Şeytan der ki: Şu adama bakın! Konuşmaması, konuşmasından daha zor geliyor bana!"

Bir kısım âlim, abdalları şöyle tanımlamışlardır:

"Onlar, ihtiyaç olmadıkça yemez, uyku zorlamadıkça uyumaz ve mecbur olmadıkça da konuşmazlar. Yani sorulmadıkça

---

[215] Hatib, İbn Ömer'den mevkuf olarak; Ebu Davud ve İbn Mâce ise İbn Ömer'den merfû olarak rivayet etmişlerdir.

konuşmazlar. Sorulduğu zaman, kendilerinden daha doğru cevap verebilecek biri varsa suali ona havale ederler. Fakat böyle biri bulunmadığı zaman mecburen cevap verirler. Onlar sorulmadığı halde konuşmayı, söze karşı duyulan şehvet olarak görürler."

Hz. Ali ile Abdullah b. Abbas, halka vaaz eden birinin yanından geçerken: "Bu kişi diliyle kendini tanıtmak istiyor" demişlerdir.

Bazı âlimler şöyle buyurmuştur: "Âlim, kendisine sual sorulduğu zaman, sağlam dişi çekilmiş gibi ızdırap duyan kimsedir."

İbn Ömer *(radıyallahu anhuma)* kendisinden fetva isteyenlere "Bizi, üzerimizden geçmek için cehennem köprüsü yapmak mı istiyorsunuz?" demiştir.

Ebu Hafs en-Nisaburî der ki: "Hakiki âlim, kendisine sorulan soruyu cevaplandırırken Kıyamet günü "Bu cevabı nereden buldun?" diye sorulacağından korkan kimsedir.

İbrahim et-Teymi'ye bir sual sorulduğu zaman ağlamaya başlar ve şöyle derdi: "Başkasını bulamadınız mı ki, bana muhtaç oldunuz?"

Ebu Âli er-Rıyahî, İbrahim b. Ethem ve Süfyan es-Sevrî, ancak iki-üç kişilik cemaate vaaz ve nasihat ederdi. Konuşmayı dinleyenler çoğaldığı zaman kalkar giderlerdi.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Üzeyir'in peygamber olup olmadığını bilmiyorum. Tubba'nın mel'un olup olmadığını bilmiyorum. Zülkarneyn'in nebi olup olmadığını bilmiyorum."[216]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e 'Yeryüzünün neresi en hayırlı, neresi en şerlidir?' diye sorulduğunda buna

[216] Ebu Davud ve Hâkim, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Hâkim hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

'Bilmiyorum' diye cevap verdi. Cebrail *(Aleyhisselam)* gelince Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* aynı suali Cebrail'e sordu. Cebrail *(Aleyhisselam)* da 'Bilmiyorum' şeklinde cevap verdi. Sonunda Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*, Cebrail'e "Yeryüzünün en hayırlı yerinin mescidler ve en kötü yerinin de çarşılar"[217] olduğunu bildirdi.

İbn Ömer'e on mesele sorulursa yalnız birine cevap veriyor, dokuzunda susuyordu. Fakihler arasında 'bilmiyorum' lafzını kullananlar 'biliyorum' lafzını kullananlardan daha fazlaydı. Süfyân-ı Sevrî, İmam Malik, İmam Ahmed, Fudayl b. Iyaz, Bişr el-Hafi bunlardandı.

Abdurrahman b. Ebi Leylâ şöyle der: "Medine'nin şu mescidinde Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in 120 arkadaşına yetiştim. Onlardan herhangi birine, bir hadisin manası veya fetva sorulduğu zaman kardeşlerinden soruya cevap vererek manevî yükünden kendisini kurtarmalarını rica ederdi" Başka bir rivayette ise şöyle demiştir: "Fıkhî bir mesele onlardan birine havale edildiği zaman, herkes bir diğerine devreder, sonunda döne dolaşa ilk sorulana geri dönerdi. O zaman cevap vermek durumunda kalırdı."

Rivayet edilir ki: Ashab-ı Suffe'den birine, pişirilmiş bir koyun kellesi hediye edildi. Karnı çok aç olduğu halde onu yanındaki arkadaşına ikram etti. Arkadaşı yanındakine, o da yanındakine devrederek döne dolaşa ilk sahibinin eline geldi. Bir de zamanımızdaki âlimlere bak da işlerin nasıl tersine döndüğünü gör! Eskiden kendisinden kaçınılanlar, aranan; arananlar da kaçınılan durumuna geldi.

Fetva vermekten kaçınmanın güzelliğine, Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'den rivayet edilen şu hadis şahitlik etmektedir:

[217] Ahmed b. Hanbel, Ebu Ya'lâ, Bezzar ve Hâkim. Hâkim sahih olduğunu söylemiştir.

"Ümmetime ancak üç sınıf insan fetva verebilir: Emir, Memur ve Mütekellif (kendiliğinden bu görevi üstlenen)"

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in mübarek arkadaşları dört vazifeyi birbirlerine havale ederlerdi: İmamlık, Vasilik, Emanetçilik ve Fetva vermek.

Bir kısım âlim şöyle demiştir: "Fetva vermede herkesten önce davrananlar ilimsiz, en çok kaçınanlar da muttaki kimselerdir."

Sahabe-i Kiram ve Tabiîn (Allah hepsinden razı olsun), beş şey ile meşgul olurlardı: Kur'an okumak, mescidleri imar etmek, Allah'ı anmak, mârufu emretmek, münkeri nehyetmek. Böyle yapmalarının sebebi Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'den duydukları şu hadistir:

"Âdemoğlunun bütün konuşmaları kendi aleyhindedir. Ancak marufu emretmek ve münkeri nehyetmek ile Allah'ı zikretmek müstesna..."[218]

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyurur:

"Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka yahut bir iyilik yahut da insanların arasını düzeltmeyi isteyenin fısıldaşması müstesna... Kim Allah'ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa, biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz." (4 Nisa/114)

İbn Hasin şöyle demiştir: "Zamanımızdaki âlimler, öyle meseleler hakkında fetva veriyorlar ki eğer o mesele Ömer b. Hattab *(radıyallahu anhu)*'dan sorulsaydı Bedir savaşına iştirak etmiş bütün sahabeleri toplar, onlarla istişare eder ve sonra cevap verirdi."

Öyleyse ilim sahiplerinin en bariz vasıflarından biri de susmaktır. Ancak zaruret hâli hariç... Nitekim Rasulullah *(Sallallahu*

[218] Tirmizî ve İbn Mâce, Ümmü Habibe'den rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadisin garib olduğunu söylemiştir.

Aleyhi ve Sellem) şöyle buyurmaktadır:

"Kişiyi sükût ve zâhidlik içinde gördüğünüz zaman ona yaklaşın! Çünkü o hikmet sahibidir."[219]

Şöyle denmiştir: Âlimler iki kısımdan ibarettir:

1. Helal ve haramı ayırt eden avam âlimler. Bunlar müftüler olup aynı zamanda yöneticilerin adamlarıdır.

2. Tevhid ve kalp amellerini bilen Havas âlimler. Bunlar insanlardan ayrılmış, tek başına yaşayan ve İslâm'ı yaşatan âlimlerdir.

Eskiler şöyle söylerdi: "Ahmed b. Hanbel, Dicle nehrine benzer. İnsanlar ondan avucunu doldurarak kana kana içer. Bişr b. Haris ise tatlı suyu olan üstü kapalı bir kuyu gibidir. İnsanlar ancak nöbetle ve birbirinin ardı sıra kuyunun başına gelebilirler."

Ebu Süleyman "Marifet, konuşmaktan daha çok sükûta yakındır" demiştir.

Ayrıca "İlmin çoğalması konuşmayı azaltır. Konuşmanın çoğalması ise ilmi azaltır" denilmiştir.

Selman-ı Farisî, Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in kendisine kardeş yaptığı Ebu Derda'ya şöyle bir mektup yazmıştı:

"Kardeşim! Duyduğuma göre sana gelen hastaları bir doktor gibi tedavi ediyormuşsun. Dikkat et! Şayet doktor isen konuş, sözlerin şifadır. Eğer doktorluk taslıyorsan, o zaman böyle bir işi yapmaya kalkışma! Sana gelen Müslümanları elinle öldürme!"

Selman'ın bu mektubunu alan Ebu Derda, yaşadığı müddetçe kendisine getirilen meseleleri çok düşünür ve öyle cevaplandırırdı.

[219] İbn Mâce, İbn Hallad'dan zayıf bir senedle rivayet etmiştir.

Sahabe-i Kiramdan Enes b. Malik'e bir mesele sorulduğu zaman "Efendiniz Hasan Basrî'den sorun!" derdi. İbn Abbas'a sorulduğu zaman ise "Bu suali Haris'e veya Cabir b. Zeyd'e sorun!" derdi. İbn Ömer'den bir mesele sorulduğunda ise Said b. Müseyyeb'e havale ederdi.

Hikâye edildiğine göre Sahabe-i Kiramdan birisi, Hasan Basrî'nin meclisinde yirmi kusur hadis rivayet etti. Cemaat arasında bulunan bir zat hadisleri rivayet eden sahabîden hadisleri açıklamasını istedi. Sahabî şöyle cevap verdi:

"Ben ancak râviyim, tefsirini bilmem, hepsi bu kadar..." Bu söz üzerine Hasan Basrî, rivayet edilen hadisleri teker teker tefsir etti. Orada bulunan cemaat, onun hıfzına ve tefsir kabiliyetine hayran oldu. Bunu gören sahâbî, yerden bir avuç kum alarak hazır bulunanların yüzüne serpti ve: "Bunun gibi büyük bir âlimin yanında iken nasıl olur da bana soru sorarsınız?" diyerek onları azarladı.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden birisi de, âhiret yolunu bilmeyi, kalbini murakabe altında tutmayı, bâtın ilimleriyle meşgul olmayı birinci plânda tutmak ve bu güzellikleri mücâhede ve murakabe ile elde etmeye ihtimam göstermektir. Zira mücâhede, insana müşahede kabiliyeti verir. Kalp ilimlerinin inceliklerini bilmek de kalpteki hikmet pınarlarının akmasına vesile olur. Kitaplar ve öğrenilenler bunları elde etmek için yeterli değildir. Sayılmayacak kadar çok ve hiçbir inhisar kabul etmeyen hikmet, ancak mücâhede, murakabe, zahir ve bâtın amellerini edâ etmek, kalp huzuru ve saf bir fikirle tenha bir yerde Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* ile mânen beraber olmak suretiyle elde edilir. Her şeyden tamamen alâkasını kesip sadece Allah'a yönelmek, ilâhî keşfin anahtarıdır. Nice kimseler vardır ki, öğrenmek için uzun zamanlarını sarf etmelerine rağmen dinledikleriyle bir derece bile ileri gidememişlerdir. Nice kimseler de sadece öğrenilmesi mühim olan meseleleri öğrenir ve kalan zamanlarını amel ve murakabeye hasreder, Allah da ona insan aklını durduracak hikmet ve inceliklerin kapılarını açar.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Bildiği ile amel eden kişiye Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* bilmediklerinin ilmini de gösterir."[220]

Evvelki kitaplarda şöyle yazılıdır: "Ey İsrail oğulları! İlim göktedir, onu yere indiren kim? İlim yerlerin derinliklerindedir, onu yeryüzüne çıkaran kim? İlim denizlerin ötesindedir, denizleri aşıp o ilimleri getiren kim? demeyiniz. Çünkü ilim bizzat kalbinizdedir. Benim huzurumda meleklerin edebiyle edeplenin ve sıddîkların ahlâklarıyla ahlâklanın ki, ben de sizi saracak ve sizi ilim sahibi yapacak derecede ilim vereyim, kalbinize ilham edeyim."

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî: "Zâhidler, âbidler ve âlimler, kalpleri kilitli olduğu halde dünyadan göçüp giderler. Ancak sıddîk ve şehidlerin kalpleri açılmıştır" dedikten sonra şu ayeti okudu:

> *"Gaybın anahtarları Allah'ın katındadır. Onları ancak Allah bilir." (6 Enam/59)*

Eğer bâtın nuru ile nurlanmış kalplerin, zahirî ilimlere hâkim olması mümkün olmasaydı Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şu sözü söylemezdi:

"Sana fetva verseler de, sana fetva verseler de, sana fetva verseler de sen yine kalbine danış!"

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir Hadis-i Kutsi'de şöyle buyurur:

"Kulum nafile ibadetlerle bana öyle yaklaşır ki nihayet onu severim. Onu sevdiğim zaman da işiten kulağı ve gören gözü, iş yapan eli, yürüyen ayağı olurum..."[221]

---

[220] Ebu Nuaym, el-Hilye'de tahriç etmiştir.
[221] Buhari ve Müslim, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

Kuran'da nice esrar vardır ki kendilerini zikre ve fikre adamış kimselerin kalplerine doğar. Tefsir kitaplarında o sırlar bulunmaz. Müfessirlerin en büyükleri bile bu sırlara vâkıf olamaz. Kalbini murakabe eden birisi gördüğü manaları müfessirlere arz ettiği zaman, anlayışla karşılanır ve iltifat görür. Çünkü bu sırlar, Allah'a yönelmiş yüce himmetlilerin ve ilâhî lütuf ve temiz kalplerin işaretidir. Mükâşefe ve muamele ilimlerinin sırları da aynen böyledir. Çünkü her ilim, bütünüyle ihata edilemeyen engin bir denizdir. Herkes kabiliyeti ve nasibi kadar bu denize dalabilir. Bu denize dalmanın en büyük vasıtası ise salih ameldir.

Âhiret âlimlerinin vasfını Hz. Ali *(radıyallahu anhu)* şöyle izah eder:

"Kalpler, tıpkı kaplara benzer. Onların en hayırlısı iyiliğe kap olandır. İnsanlar üç sınıfa ayrılırlar:

1) Rabbanî âlimler

2) Kurtuluş yolundaki öğrenciler

3) Her konuşana tâbi olan, her rüzgâra gönül veren, ilim nuruyla nurlanmayan, ilmin herhangi bir temeline sırtını dayamayan, kıymetsiz halk tabakası.

İlim, maldan hayırlıdır. Çünkü ilim seni korur, malı ise sen korursun. İlim vermekle çoğalır, mal ise vermekle azalır. Din, ilim vasıtasıyla bilinir. Kişi ibadetlerini ve yapacağı bütün işleri onun sayesinde öğrenir. Öldükten sonra da ilmiyle yâd edilir. İlim hâkimdir, mal ise mahkûm... Malın kaybolmasıyla verdiği menfaat de kaybolur. Mal biriktirme gayretine düşenler diri oldukları halde birer ölü sayılırlar. Fakat âlimler dünya durdukça yaşarlar." Bu sözlerden sonra Hz. Ali *(radıyallahu anhu)* uzun bir nefes aldıktan sonra göğsünü işaret ederek şöyle dedi:

"İşte şurada geniş bir ilim vardır. Keşke bu ilmi taşıyabilecek kimselere rastlayabilseydim. Doğrusu ilme talip olanlar var ama onlar da ilmi; dünyalık menfaatler için kullanıyorlar. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın kendilerine verdiği nimetlerle Allah'ın

dostlarına dil uzatıyor ve O'nun kullarına karşı üstünlük taslıyorlar. Diğer taraftan hakikat ehline bağlı birisi ile karşılaşıyorum o da basiretsiz olduğu için karşılaştığı ilk şüpheli şey karşısında derhal şüpheye düşüyor. Dolayısıyla ehil olmadıkları için ne bunlara ne de diğerlerine göğsümdeki ilmi aktarmam mümkün değil! Bazen de bu ilme; dünya lezzetlerine düşkün, şehvetlerinin peşinde koşan ve servet tutkunu kimseler tâlip oluyor. Bunlar ise çayırda otlayan hayvanlara benzerler. İşte, ilmin hakikî talipleri öldüğü zaman ilim de böylece ölüyor. Fakat yine de Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın izniyle yeryüzü, ilahî hükümleri koruyan ilim ehlinden mahrum kalmaz. Bu kimseler ya herkes tarafından bilinir ya da Allah'ın delilleri ve beyyineleri tamamen ortadan kaldırılmasın diye gizli kalmayı tercih ederler.[222] Fakat sayıları ne kadardır ve neredediler kimse bilmez. Bunlar sayıca çok az ama değerleri büyüktür. Şahısları gizli fakat hatıraları kalplerde saklıdır. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* delil ve hüccetlerini onlarla muhafaza eder. Ta ki kendilerinden sonra gelenlere bu hüccetleri teslim etsinler ve kendilerine benzeyenlerin kalplerine de o fikirleri yerleştirsinler. İlim, bunları, işin hakikatine vakıf kılmış, gene bunlar yakînin ruhunu bilfiil elde etmiştir. Onun için, dünya ehline çok zor gelen meseleler bunlar için gayet kolaydır. Gafillere yabancı gelen konular bunlara çok yatkın görünür. Bu kişiler, bedenleriyle dünyada görünseler de ruhlarıyla en yüce makama bağlıdırlar. İşte bunlar yeryüzünde Allah'ın dostlarıdır.

Hz. Ali daha sonra gözyaşları içerisinde "Benim istediğim de işte bunlardır" diyerek sözlerine son verdi. İşte Hz. Ali'nin son olarak dile getirdikleri âhiret âlimlerinin vasıflarıdır. O vasıflar sadece mücâhede ve salih amelle elde edilir.

---

[222] İbni Kayyım "Bu cümlenin aslı yoktur. Rafizilerin uydurması ve eklemesidir" der. Zira Hilye'de de bu cümle yoktur. Ayrıca ilahi hüccetler gizli kalınarak korunamaz.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden bir diğeri de, yakînlerini güçlendirmeye azami önem verirler. Çünkü din servetinin sermayesi yakîndir.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Yakîn, imanın tamamıdır."[223]

Öyleyse yakîn ilminin öğrenilmesi zorunludur. Öncelikle yakîn ilminin evveliyâtını, daha sonra kalbe açılan yolunun öğrenilmesi gerekmektedir. Çünkü bir ilmin başlangıcı elde edildiği zaman kalp için hepsini kavramanın yolu açılır. Bu sebeple Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Yakîn'i öğrenin!"[224]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu sözleriyle "Yakîn sahipleriyle oturup kalkın! Onlardan yakîni öğrenin, hal ve gidişlerinde onlara tâbi olun ki onların yakînlerinin güçlendiği gibi sizin de yakîniniz güçlensin!" anlamlarını kastetmiştir.

Yakînin azı, amelin çoğundan daha hayırlıdır.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e "Bir kişi vardır, yakîni güzel fakat günahı çoktur. Başka birinin de ibadeti çok, yakîni azdır. Bu iki insandan hangisi daha hayırlıdır?" diye sorulduğunda Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle cevap vermiştir:

"Günahsız insan yoktur."[225]

Fakat pek akıllı ve üstün yakîn sahibi bir kişiye günahlar zarar vermez. Çünkü böyle bir kişi günah işlediği zaman hemen tevbe eder. Pişman olarak şiddetli bir şekilde af diler. Bunun neticesinde günahları bağışlanır ve yanında, kendisini cennete götürecek fazileti kalır.

---

[223] Beyhakî, Hatib İbn Mesud'dan hasen bir senedle rivayet etmişlerdir.
[224] Ebu Nuaym, İbn Yezid'den mürsel olarak rivayet etmiştir.
[225] Tirmizî, Enes'ten rivayet etmiştir.

Lokman Hekim'in oğluna verdiği nasihatler arasında şu da vardır:

"Oğlum! Amel, ancak yakîn ile gerçekleştirilir. Kişi, ancak yakîni nispetinde amel eder. Amelde noksanlık, yakîn noksanlığından ileri gelir."

Yahya b. Muaz şöyle buyuruyor: "Hiç şüphesiz tevhidin nûru, şirkin de ateşi vardır. Muvahhidlerin günahını yok eden tevhid nuru, müşriklerin iyiliklerini yakan şirk ateşinden daha tesirlidir" O burada "Tevhid nûru" ile yakîni kastetmektedir. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* birçok ayette yakîn sahiplerinden bahsetmiş ve yakînin; ebedi saadetin ve hayrın kaynağı olduğuna işaret etmiştir.

Yakînin Manası

Yakîn mertebesinin ve bu mertebenin zayıf ve kuvvetli oluşunun ne anlama geldiğini anlayabilmek için öncelikle yakînin mahiyetinin bilinmesi gerekir. Zira mahiyeti anlaşılmayan bir şeyi talep etmek mümkün değildir.

Bilmiş ol ki yakîn; farklı iki fırkanın değişik mânâlarda kullandığı bir kelimedir. Nazariyeciler ve Kelâmcılar bu kelimeyi, şüphe etmemek manasında kullanmaktadırlar. Zira nefsin bir şeyi tasdik etmesinin dört mertebesi vardır:

1. Mertebe (Şekk)

Doğrulama ve yalanlamanın eşit olması. Bu durum "şekk" ile ifade edilir. Meselâ durumunu bilmediğin bir şahıs hakkında sana "Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* onu cezalandıracak mı yoksa cezalandırmayacak mı?" diye sorulduğunda sen, olumlu ya da olumsuz bir yargıya varamazsın. İşte bu duruma şekk adı verilir.

2. Mertebe (Zan)

Her iki durumun da mümkün olduğunu bilmekle beraber, bir tarafa meyletmektir. Fakat zıddının mümkün görülmesi diğerinin tercih edilmesine engel değildir. Meselâ, sâlih ve muttaki

olarak bildiğin bir şahıs hakkında sana "O kişi üzerinde bulunduğu hal ile vefat ettiği takdirde azap görür mü görmez mi?" diye sorulduğunda sen, o kimsenin salih amellerine şahid olduğun için azap görmeyeceğini düşünürsün. Fakat her şeye rağmen senin bilmediğin gizli bir günahından dolayı azab edilebileceği ihtimalini de göz ardı etmezsin. Ceza görmesi veya görmemesi ihtimali her ne kadar mevcut ise de ceza görmeyeceği fikrini benimsemekte bir beis yoktur. İşte bu duruma "zan" denilir.

3. Mertebe (İtikad)

Hatırına aksi gelmemek üzere bir şeyi tasdik etmeye meyletmektir. Bu tasdikte kalpte en küçük bir şüphe bulunmaz. Bulunsa da nefis onu kabul etmez. Ancak bu kanaati kat'i bir bilgiye dayanmaz. Bu mertebedeki bir kimse, kalbinden gelen vesvese ve fısıltılara kulak verirse şüpheye düşmesi ihtimal dâhilindedir. İşte bu hâle "Yakîne yakın İtikad" adı verilir. Bu, halk tabakasının şerî meselelerdeki inancıdır. Çünkü sadece duymuş olmaları, bu inancı halkın kalbine yerleştirmiştir Hatta onlardan her grup, mensubu oldukları mezhebin doğruluğuna, imamlarının haklı olduğuna öylesine inanırlar ki herhangi birisine imamının yanılabileceği söylendiğinde bunu şiddetle reddeder ve asla kabul etmez.

4. Mertebe (Yakîn)

Kendisinde şüphe olmayan hatta şüpheli olması asla düşünülemeyen, kat'i deliller yoluyla elde edilmiş inançtır. İşte böyle bir inanca "Yakîn" adı verilir. Mesela; Aklı başında bir kimseye "Bu kâinatta kadîm bir varlığın bulunması mümkün müdür?" denildiği zaman düşünmeden hemen tasdik edemez. Çünkü kadîm olan, Ay ve Güneş gibi duyu organlarıyla algılanan bir şey değildir. Kişi, Ay ve Güneş'i gözleriyle gördüğü için tereddütsüz bir şekilde hemen tasdik eder. Kadîm ve ezeli olanın varlığını bilmek; ikinin birden fazla olması ya da sonradan meydana gelen şeylerin sebepsiz var olmasının imkansız oluşunu bilmek gibi zarurî değildir. Bu nedenle fıtrî akıl, Kadîm'in varlığını hiç düşünmeden tasdik etmemelidir.

İnsanlardan bazıları Kadîm'in varlığını işitir ve şeksiz bir şekilde tasdik eder ve bu inancında ölünceye kadar devam eder. İnanç ve itikad işte budur. Bu hâl, bütün avam Müslümanların hâlidir. Bir kısım insan da Kadîm'in varlığını hüccet ve deliller ile tasdik eder. Şöyle ki: Eğer varlıkta Kadîm yoksa o zaman bütün varlıklar hadîs yani sonradan meydana gelmiş olurlar. Eğer varlıkların tümünün sonradan meydana geldiği kabul edilirse hepsinin veya bir kısmının failsiz vücuda geldiğini kabullenmek gerekir ki böyle bir şey muhal olduğu için kabullenilmesi imkânsızdır.

O halde akıl, Kadîm'in varlığını ortaya koyma hususunu üç şıkta mütalaâ eder:

1. Bütün mevcudâtın Kadîm olması.
2. Bütün mevcudatın hadîs olması.
3. Bir kısmının Kadîm ve bir kısmının hadîs olması.

Eğer mevcudâtın hepsi Kadîm kabul edilirse maksad hâsıl olmuştur. Çünkü Kadîm'in varlığı ispatlanmış olur. Eğer hepsi hadîs kabul edilirse, failsiz meydana gelmeleri mümkün olmadığından dolayı bu, muhaldir. O halde ya birinci ya da üçüncü şık doğru olur. Bu şekilde meydana gelen ilme kelâmcılar "yakîn" ismini verirler. Bu ilim ister yukarıda zikrettiğimiz gibi fikir yürütmek suretiyle elde edilsin, ister failsiz meydana gelmenin muhal olduğunu bildiren ilim gibi akıl yoluyla veya hisler ile elde edilsin, ister Mekke'nin varlığını bilmek gibi tevatürle elde edilsin, ister sakmonia ilacının ishal yaptığını bilmek gibi tecrübe ile elde edilsin ya da daha önce zikrettiğimiz gibi delille elde edilsin fark etmez. Kelâmcılar bu ilme yakîn adını verirler. Çünkü kelâmcılara göre şek ve şüphe bulunmayan her ilme yakın adı verilir ve yakîn zayıflıkla nitelenemez.

İkinci tarif ise fakihlerin, sûfîlerin ve âlimlerin çoğunun ka-

bul ettiği tariftir. Onlara göre yakînde cevaz ve şüpheye yer yoktur. Bu tarife göre yakîn; ilmin aklı istilâ edip galip gelmesidir. Hatta ölümde şüphe olmadığı halde "Filan adamın ölüm hakkında yakîni zayıftır" denir ya da "Filân adam, rızık konusunda çok kuvvetli bir yakîne sahiptir" denir. Bu bakımdan ne zaman ki gönül bir şeyi tasdik etmeye meyleder ve o şey gönüle hâkim olup istediği şekilde tasarrufta bulunursa, işte buna yakîn adı verilir.

Bütün insanlar ölümün kesinliğine inandıkları ve hiç bir şekilde şüphe etmedikleri halde bazı kimseler ölüme inanmamış gibi onu hiç dikkate almaz ölüm için hazırlık yapmaz.

Bazılarının da kalplerine ölüm düşüncesi hâkim olmuştur. Bu kimseler tüm gayretlerini ölüm için hazırlık yapmaya harcarlar. İşte bu hal "Yakîn Kuvveti" olarak isimlendirilir.

Bu tarife göre yakîn, zayıflık ve kuvvetlilik ile nitelenebilir. Biz, "Ahiret âlimleri gayret ve inayetlerini tamamen yakînlerini güçlendirmeye harcamalıdırlar" sözümüz ile yakînin bu iki mânasını da kastediyoruz. Bu da şek ve şüpheyi giderdikten sonra yakîni hâkim ve tek yetkili olarak nefsin başına geçirmektir. Dolayısıyla "Yakîn üç kısma ayrılır" sözümüzle yâkînin; kuvvetlilik, zayıflık, çokluk, azlık, açıklık ve gizlilik açısından üçe ayrıldığını kastettiğimiz de anlaşılmış olmalıdır.

İkinci tarife göre yakîn, kuvvetlilik ve zayıflık diye iki kısma ayrılır. Bu taksim, yakînin kalbe galip gelip kalbi istilâ etmesine göredir. Yakîn manalarının kuvvet ve zayıflık bakımından dereceleri nihayetsizdir. Halkın, ölüme hazırlıkta farklılık göstermesi, yakînin bu manalarındaki farklılıkla orantılıdır.

Birinci tarife göre yakînin, gizlilik ve açıklık bakımından taksim edilmesi inkâr edilemeyeceği gibi ikinci tanım da inkar edilemez. Bazen içinde şek ve şüphe bulunmayan ve inkârına imkân olmayan yakînde de farklılıklar olur. Mekke'nin varlığını tasdik etmekle Fedek'in varlığını tasdik etmek ya da Musa

(Aleyhisselam)'ın varlığını tasdik etmekle Yuşâ *(Aleyhisselam)*'ın varlığını tasdik etmekteki farklılık gibi... Hâlbuki Mekke'nin varlığı gibi Fedek'in varlığı da, Musa *(Aleyhisselam)*'ın var oluşu gibi Yuşâ *(Aleyhisselam)*'ın var oluşu da kesinlikle sabit olmuş bir hakikattir ve ikisinin de var oluşu görmemiş olsan da tevatür yolu ile sana gelmiştir. Fakat buna rağmen birinin (Mekke ve Musa *(Aleyhisselam)*'ın senin kalbinde öbüründen (Fedek ve Yuşa'dan) daha açık olduğunu sezersin. Çünkü birisi hakkındaki tevatür, öbürü hakkındaki tevatürden daha fazladır. İşte bu farkı, başka meseleler hakkında düşündüğün zaman da görürsün.

Meselâ bir delil ile sabit olanın açıklığı, birden çok delille sabit olanın açıklığı gibi olmaz. Hâlbuki şüphe edilmemesi bakımından ikisi de eşittir. Bu gerçeği, ilmini kitaplardan ve işitme yoluyla elde eden kelâmcı inkâr eder, durumun farklılığını nefsinde muhasebe yaparak görmeye çalışmaz.

Yakînin, azlık ve çokluk bakımından farklılığına gelince, bu mesele yakîn ile alâkalı ayrıntılardan kaynaklanır. Meselâ, falan adamın ilmi filân adamınkinden daha fazladır denilir. Bu sözle malûmatın çokluğu kastedilmektedir. Bundan dolayı bazı âlimlerin yakîni şeriatın bütün emirlerinde kuvvetli olurken bazılarının sadece bir bölümünde kuvvetli olur.

Eğer "Şüpheyi gidermek veya kalbi istila etmesi açısından yakînin ne olduğunu, kuvvetini, zayıflığını, azlığını veya çokluğunu, açık ve gizli şeklinin ne olduğunu anladım. Ama yakîn ile ilgili ayrıntıların nerelerde icra edildiklerini ve yakînin hangi konularda istendiğini bilmiyorum. Bunları bilmeden yakîni arayamam dersen bilmiş ol ki Peygamberlerin Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'dan getirdikleri, başından sonuna kadar yakînin icra edileceği yerlerdir. Zira yakîn, hususî bir marifetten ibarettir ve şeriatta varid olan tüm malûmatlarla alâkalıdır. Ben bu malûmatların hepsini burada sayacak değilim. Fakat ana kaidelerin bir kısmına işaret etmeye çalışacağım.

Bu ana kaidelerden birincisi Tevhid'dir. Tevhid, kainatta cereyan etmekte olan her hâdisenin sebepleri yaratan Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'dan olduğunu bilmek, vâsıtalara iltifat etmemek ve vasıtaların hükümsüz olduğunu bilmektir. Böyle inanan bir kişi yakîn sahibi olur. Bu imanla birlikte kalbindeki şek ve şüpheleri de yok ederse iki tariften birincisine göre yakîn inanç sahibi sayılmaktadır.

Şayet inancı imanla birlikte kalbine hâkim olursa vasıtalara öfkelenme, vasıtalardan hoşnut kalma ve vasıtalara şükretme gibi haller kendisinden kaybolur. Vasıtaları imzada kullanılan kalem ve parmaklar mesabesinde görür. Ne kaleme teşekkür eder ne de ele... Ne ele kızar ne de kaleme... Bu ikisini emre amade iki araç olarak kabul eder. İşte böyle birisi ikinci tarife göre yakîn sahibi olur. Bu durum birinci yakînin neticesi, semeresi, ruhu ve faydasıdır. Kalemin kâtibin emrinde olduğunu bildiği gibi Güneş, Ay, yıldızlar, bitki, hayvan gibi canlı-cansız tüm varlıkların Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın emrinde olup her şeyin kaynağının ezelî kudret olduğuna kanaat getirdiği vakit, kalbine tevekkül, rıza ve teslimiyet gibi yüce sıfatlar hâkim olur. Kötü ahlâk, hased, kin ve gayzdan uzak bir ehl-i yakîn olur. İşte yakîn kapılarının birisi budur...

İkincisi tevekküldür. Tevekkül, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın canlıların rızıklarına kefil olduğuna inanmaktır. Nitekim Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyuruyor:

"Yeryüzünde rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur. O, onların karar kıldıkları yerleri de, emaneten durdukları yerleri de bilir. Onların hepsi apaçık bir kitaptadır. (11 Hud/6)

Bu husustaki yakîn inancı, kişinin nerede olursa olsun takdir edilmiş olan rızkın kendisine mutlaka geleceğine inanmasıdır. Bu inanç kalpte hâkim olduğunda rızkını güzel yollardan arar, hırslanmaz, aç gözlülük etmez ve kaybettiklerine hayıflanmaz. Bu yakîn aynı zamanda ibadet, taat ve güzel ahlakı da celbeder.

Üçüncüsü ise *"Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür." (99 Zilzal/7,8)* inancının kalbe hâkim olmasıdır. Yani sevap ve günaha katiyetle inanmak kaidesidir. Böyle bir inanca sahip olan bir kişi tâatların sevaplara nispetinin, ekmeğin doymaya nispeti gibi olduğunu, günahlarla cezanın arasındaki ilişkinin, zehir ve yılanların canlıları helâk etmesiyle olan ilişki gibi olduğunu kavrar. Karnını doyurmak için ekmek elde etmeye çalışıp azını ve çoğunu koruduğu gibi az veya çok taat ve ibadetlerini yerine getirmeye gayret gösterir. Aynı şekilde zehirin azından ve çoğundan nasıl kaçınırsa, günahın azından da çoğundan da öylece sakınır.

Birinci manada yakîn, bütün Müslümanlarda mevcuttur. Fakat yakînin ikinci mânâsı ancak mukarreblere ait bir vasıftır. Bu yakînin neticesi; bütün günahlardan sakınmak için takvâda ileri gitmek ve her şeyde doğru bir değerlendirme kabiliyetine sahip olmaktır. Yakîn, ne nispette yüksekse takva ve ibadete yönelmek de o nispette yüksektir.

Dördüncüsü: Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın her şeye vâkıf olduğuna inanmak. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın her hal ve hareketinde seni gördüğüne, kalbindeki kuruntuları, gönlünden geçirdiğin mahrem duyguları ve her türlü fikrini müşahede ettiğine kesinlikle inanmaktır.

Şüphe etmeme bakımından her müminde bu yakîn mevcuttur. Ancak yakînin ikinci manasına gelince, bu mana herkeste bulunmaz. Ancak sıddîklara mahsus bir hâldir. Bu hâlin semeresi; insanın tek başına bulunduğu zamanda ve her halükârda, büyük bir padişahın huzurundaymış gibi edepli, boynu bükük, padişahın murakabesi altında olduğunu bilerek oturması, edeb dışı bütün hareketlerden şiddetle kaçınmasıdır.

Zahirî amellerde nasıl davranıyorsa bâtınî düşüncelerinde de aynı şekilde hareket etmelidir. Böylece zâhirîni insanlar gördüğü gibi kalbini de Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın bildiğini kav-

radığında büyük bir çalışmayla bâtınını temizler, tâmir ve tezyin eder.

Yakînin bu derecesi insana hayâ, korku, inkisar (kalbi kırıklık), kendini küçük görme, alçak gönüllülük gibi nice üstün ahlâk kazandırır. Güzel olan bu huylar da değeri yüksek ibadetlere vesile olur.

Yakîn, bütün bu mertebelerde bir ağaca, kalpten neşet eden güzel ahlâk da ağacın dallarına, o ahlâktan çıkan tâatlar ve ameller de meyve ve çiçeklere benzer. Bu bakımdan yakîn, kök ve esastır. Onun kapıları, saydıklarımızdan çok daha fazladır. Biz şimdilik yakîn lafzının manasını bu kadar açıklamayı yeterli buluyoruz.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden bir diğeri de; konuşmasında, sükûtunda, giyiminde ve her durumunda Allah korkusunun görülmesidir.

Bu kişi öyle bir hâle gelmiştir ki, kendisine bakan herkes hemen Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'yı hatırlar. Onun sûreti, mutlaka güzel olan sûretine delâlet eder. "Mert ve kahraman kişinin yüzü, şahsiyetinin aynasıdır" denilmektedir.

Âhiret âlimleri, tevazularıyla, Allah'ın önünde duyulan zillet ve sükûnetlerinde görünen çehre ile bilinmektedir. Sükûnet içerisindeki huşudan daha güzel bir elbiseyi Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* hiçbir kuluna giydirmemiştir. Bu elbise, peygamberlerin elbisesi, salihlerin, sıddîkların ve âlimlerin de alâmetidir' denilmiştir.

Ardı arkası gelmeyen boş sözler, ağzı yayarak konuşmalar, kahkahalarla gülmek, hareket ve konuşmalarda acelecilik, küfran-ı nimet ve Allah'ın azabından emin olmaktan ileri gelmektedir. Bu gibi kötü huylar Allah'tan gafil olan dünya düşkünlerinin âdetidir. Allah'ı bilen âlimler ise, bütün bunlardan uzaktırlar. Sehl et-Tüsteri'nin de dediği gibi âlimler üç kısma ayrılır:

1. Allah'ın eyyamına değil sadece zâhirî emirlerine muttalî olanlar. Bu âlimler sadece helâl ve haram hakkında fetva verebilir. Böyle bir ilim insana haşyet (korku) duygusu kazandırmaz.

2. Allah'ın zâtını bilen ancak emir ve eyyamını bilmeyenler. Bunlar halk tabakasını oluşturan Müslümanlardır.

3. Allah'ın zâtını bilmekle birlikte emirlerini ve eyyamını da bilenler. Bunlar sıddîklardır. Haşyet ve huşû sadece bunların kalplerinde tecelli eder.

Sehl et-Tüsterî "Allah'ın eyyamı" tabiri ile Allah'ın geçmiş ve gelecekteki kullarına ihsan buyurduğu gizli nimet ve cezaları kastetmektedir. Çünkü Allah'ın çeşitli azaplarını ve gizli nimetlerini bilen bir kişinin korkusu artar ve içindeki huşû ortaya çıkar.

Ömer *(radıyallahu anhu)* der ki: "İlmi öğrenin! İlimle birlikte sükûnet, vakar ve yumuşak huylu olmayı da öğrenin. Kendisinden ilim öğrendiğiniz kimselere hürmet gösterin. Sizden öğrenenler de size karşı mütevazı olsunlar. Âlimlerin zalimlerinden olmayın! Yoksa ilminiz cehaletinize üstün gelemez."

Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* kuluna ilim ihsan ettiği zaman onunla birlikte hilm, tevazu, güzel ahlâk ve şefkat de verir. İşte bu sıfatlarla donatılan ilim, ilimdir.

Allah kime ilim, zühd, tevazu ve iyi ahlâk verirse o muttakilerin imamıdır.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Ümmetimin hayırlı kişilerinden bir grup vardır. Allah'ın geniş rahmetinden dolayı zâhiren güler fakat şiddetli azabının korkusundan da gizlice ağlarlar. Onların bedenleri yerde, kalpleri göktedir. Ruhları dünyada, akılları ise âhirettedir. Yürüdükleri zaman, sükûnetle yürürler, Allah'a vesilelerle yaklaşırlar."[226]

Hasan Basrî der ki: "Hilim ilmin veziri, şefkat babası, tevazu ise gömleğidir."

---

[226] Hâkim, Müstedrek; Beyhaki, Şuab'ul-iman.

Bişr el-Hâfi ise: "İlmiyle dünya riyasetini arayan bir kimse, Allah'a buğz ettiği bir şeyle yaklaşmak isteyendir. Böyleleri hem gökte, hem yerde buğz edilen kimselerdir" buyurmuştur.

İsrailiyat'ta şöyle bir hikâye aktarılır:

"Bir hakîm, hikmet konusunda 360 kitap yazmış ve haklı olarak hakîm vasfını almıştır. Fakat Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* o zamandaki rasulüne o adama 'Sen yeryüzünü nifakla doldurdun. Onları Allah'ın rızasını gözeterek yazmadığından dolayı Allah senin hezeyanlarına zerre kadar değer vermez' demesini emretmiştir. Bu haberi alan hakîm, pişman oldu ve o işi bırakıp halkın arasına karıştı. Halkın içinde çarşılarda gezerek, alışveriş yaparak tevazu sahibi oldu. Bunun üzerine de Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* rasulüne şöyle vahyetti: O, işte şimdi benim rızamı kazanmıştır."

Evzai, Bilal b. Sa'd el-Eşarî'nin şöyle dediğini rivayet eder: "Zalim zaptiyelerle karşılaştığınız zaman şerlerinden Allah'a sığınıyorsunuz fakat riyakârlık yapan ve riyaset için can atan dünya âlimlerine ise hiç buğz etmiyorsunuz. Hâlbuki onlar zalim zaptiyelerden daha tehlikelidir. Onların şerrinden Allah'a sığınmak daha evlâdır."

Rivayet edildiğine göre Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e şöyle sorulur:

- Ya Rasulallah! Amellerin hangisi daha faziletlidir?

- Haramlardan kaçınmak. Haramlardan uzaklaştığında Allah'ın zikrinin tadına varır ve Allah'ı çokça zikredersin.

- Hangi arkadaş daha hayırlıdır?

- Allah'ı andığın zaman sana yardım eden, unuttuğun zaman hatırlatan arkadaş.

- Kötü olan arkadaşlar kimlerdir?

- Unuttuğun zaman sana Allah'ı hatırlatmayan, andığın zaman da sana yardımcı olmayan arkadaş.

- İnsanların en âlimi kimdir?

- Allah'tan en fazla korkanlarıdır.

- Bu kimselerin belirtileri nelerdir?

- Görüldüklerinde Allah'ı hatırlatırlar.

- İnsanların en kötüsü kimdir?

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu soruya yanıt vermek istemez ve sadece "Ya rabbi, beni affeyle!" der. Sahabelerin ısrarı üzerine Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurur:

- Bozgunculuk ve fesada yönelen âlimler!"[227]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet gününde en fazla emniyette olan kimseler, dünyada en fazla düşünenlerdir. Ahirette en fazla gülecek olanlar, dünyada en fazla ağlayanlar; âhirette en fazla sevinecek olanlar ise dünyada en çok üzülen kimselerdir."[228]

Hz. Ali *(radıyallahu anhu)* bir hutbesinde şöyle der:

Ben rehinim ve söylediklerime kefilim. Muhakkak ki, takvadan ötürü bir kavmin ekini asla zarar görmez. Hidayet çimenine dikilen bir kök asla susuz kalmaz. İnsanların en cahili, derecesini ve kendi durumunu bilmeyendir. Allah nezdinde buğza en müstahak olan, ilmi, şuradan buradan derleyen ve bu ilimle fitnenin karanlığına sapan kimsedir. Bu kişiye, insanların rezilleri ve kıymetsizleri âlim demişlerdir. Hâlbuki bir tek gün bile ilimle yaşamamıştır.

---

[227] Irakî bu hadîsi bu şekilde toplu olarak görmediğini söylemektedir. Bu hadis birkaç hadisten alınmış parçalardan meydana gelmiştir. İbn Mübarek, Zühd ve Rekaik'de Muhammed b. Adiy'den, Yunus b. Hasan'dan bu hadisin bir kısmını rivayet etmektedir. Diğer parçalar da başka hadislerden alınarak eklenmiştir.

[228] Ebu Talib el-Mekki, Amr b. Abdullah el-Makberî'den rivayet etmiştir.

İlmin kifayet eden az bir miktarı, çok olup azdırıcı olanından daha efdaldır. Kendisine fayda vermeyen ilimlere dalan bu kimseler daha başkalarının şüphelerini izale etmek için muallimlik kürsüsüne çıkar ve halka yol göstermeye kalkışır. Karşısına çıkan önemli ve çözülmesi müşkil bir meselede faydasız fikirleriyle o meseleyi çözmeye çalışır. Bu kimseler şüpheleri bertaraf etmekte tıpkı örümcek ağına benzer. Yanıldığını veya isabet ettiğini birbirine karıştırır. Çünkü bu durumu idrak etmekten yoksundur ve körü körüne hareket eder. Bilmediği için özür dilemez ki selâmete erebilsin. İlme sıkıca sarılmaz ki fayda elde etsin. Verdiği hükümlerle, haramlar helâl olmaktadır. Yemin ederim ki bulunduğu makamın ve kendisine havale edilen meselenin ehli de değildir. İşte bu kimseler azab görmeye ve ömür boyu feryat figan edip ağlamaya müstahak olan kimselerdir."

Hz. Ali *(radıyallahu anhu)* ayrıca şöyle demiştir: "İlmi işittiğiniz zaman, dikkatle dinleyin. Sakın ilmi, ciddî olmayan meseleler ile karıştırmayın. Böyle olduğu takdirde saf kalpler onu kabûle yanaşmazlar."

Selef âlimlerinden bazıları şöyle demişlerdir:

"Âlim, bir kere kahkaha attığında sahip olduğu ilmin bir kısmını da atmış olur."

Muallimde üç haslet toplandığı takdirde kendisinden ilim öğrenecek kişi için nimetler tamamlanmış olur. O hasletler: Sabır, tevazu ve güzel ahlâktır.

Öğrenci de şu üç haslete sahip olduğu zaman, muallim için nimetler tamamlanmış olur. Bu hasletler: Akıl, terbiye ve anlayış kabiliyetidir.

Hulasa; Ahiret âlimleri, Kuran'da işaret edilen ahlâklardan katiyyen ayrılmazlar. Çünkü onlar Kuran'ı riyaset için değil amel etmek için öğrenirler.

İbn Ömer *(radıyallahu anhuma)* şöyle anlatır:

"Biz, Kuran ezberinden önce imanın elde edilmesinin ön

planda tutulduğu bir zamanı yaşadık. Bir sure nazil olduğunda öncelikle bu surede açıklanan helâl ve haramı, emir ve yasakları, hangi sınırlarda durulması gerektiğini öğrenirdik. Şimdi ise, imandan evvel Kuran öğrenimine önem veren Fatiha suresinden başlayarak sonuna kadar okuyan fakat Kuran'ın emir ve yasaklarını, hangi sınırlarda durulması gerektiğini bilmeyen, okuduklarını çürük hurmalar gibi etrafa saçan ve kıymet vermeyen nice kimseler görüyorum."

Başka bir rivayette de aynı manaya gelen şu ifadelerle karşılaşmaktayız:

"Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in sahabîleri olarak bizler, Kuran'dan evvel imana sahip olurduk. Bizden sonra öyle bir kavim gelecektir ki onlar, imandan evvel Kuran'a sarılacaklardır. Kur'an harflerini güzelce okuyacaklar fakat Kuran'ın yasaklarını ve hudutlarını zayi edeceklerdir. 'Biz okuduk, bizden daha iyi okuyan var mı? Öğrendik, bizden daha iyi öğrenen var mı?' diyeceklerdir. İşte onların Kuran'dan nasibi ancak güzel okumakla övünmeleridir."[229]

Diğer bir rivayet ise: "Onlar yani Kur'an harflerini güzel okuyup ahkâmını dikkate almayanlar, bu ümmetin en şerlileridir" diye geçmektedir.

Ahiret âlimlerinin ahlakından olan beş haslet, Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın kitabındaki şu beş ayetten alınmıştır.

1) Haşyet

"*Kulları içinde ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar." (35 Fâtır/28)*

2) Huşû

"Allah'a karşı huşû içerisindedirler ve Allah'ın ayetlerini az bir değere satmazlar." (3 Ali İmran/199)

---

[229] İbn Mâce, Cündebe'den rivayet etmiştir.

3) Tevazu

"Tevazu kanadını müminler için indir!" (15 Hicr/88)

4) Yumuşak Davranmak

"Allah'tan gelen bir merhamet sayesindedir ki, onlara (ashaba) yumuşak davrandın." (3 Ali İmran/159)

5) Zühd

"Kendilerine ilim verilenler şöyle dedi: Yazıklar olsun size! İman edip sâlih amel işleyenler için Allah'ın sevabı daha hayırlıdır." (28 Kasas/80)

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem) "Allah kime hidayet etmeyi dilerse İslâm'a onun göğsünü açar, gönlüne genişlik verir." (6 Enam/125)* ayetini okuduğu zaman kendisine:

- Bu genişlikten maksad nedir? diye sorulur. Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

- Nur, bir kalbe akıtıldığı zaman o göğüs genişler' diye cevap verir.

- Ey Allah'ın Rasûlü! Peki, bunun bir alâmeti var mıdır?' diye sorulduğunda ise Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

- Evet, alâmeti vardır. Aldanma evi olan dünyadan uzak durup ebediyet yurduna yönelmek, ölüm gelip çatmadan önce onun için hazırlık yapmaktır' cevabını verir."[230]

Ahiret âlimlerinin alâmetlerinden birisi de amelleri ifsad ifsad eden, kalpleri karıştıran, vesveseye ve şerre kapı açan şeyler üzerinde durmak ve dikkatlice araştırmaktır. Zira dinin temeli fenalıktan korunmaktır. Nitekim şair şöyle demiştir:

Şerri şer için değil
Ondan korunmak için öğrendim.
Öyle ya! Şerri bilmeyen içine düşer.

[230] Hâkim ve Beyhaki, İbn Mesud'dan rivayet etmişlerdir.

Ayrıca şu da bir gerçek ki fiilî ameller insana daha kolay gelir. Fiilî amellerin en güzeli ise kalp ve dille Allah'ın zikrine devam etmektir. Bu amellerin sağlam kalması için kendilerini ifsad ve kalbi karıştıran şeyleri iyi bilmek gerekir. Bunlar birçok şubelere ayrılsa ve teferruatı oldukça uzun sürse de bilinmesi gerekmektedir. Zira bunlar âhiret yolculuğundaki herkesin müptelâ olduğu felâketlerdir.

Dünya âlimleri ise hüküm ve fetvalarında garib ve lüzumsuz şeylerin peşine düşerler. Kıyamete kadar gerçekleşmesi mümkün olmayan, olsa da kendileri için değil daha sonraki nesiller için söz konusu olan faraziyelerle uğraşırlar. Hâlbuki o mesele vuku bulsa bile onu çözebilecek birçok kimse de mevcuttur. İşte dünya âlimleri, vazifeleri olmayan ve kendilerini ilgilendirmeyen meselelerle meşgul olurlar da kendilerini yakından ilgilendiren meselelere kulak asmazlar.

Gece ve gündüz birbiri ardınca onların üzerinden akıp gittiği müddetçe, kalplerine gelen manalar, vesveseler ve amelleri içinde bocalayıp dururlar. Bu hallerine hiçbir çıkar yol da aramazlar. Nefsine ait en mühim bir meseleden kaçar, başkalarını ilgilendiren ve meydana gelme ihtimali oldukça düşük olan meselelere kafa yorarlar. Bu insanlar saadetten ne kadar da uzaktırlar! Halka yakın olmayı hakka yakın olmaya tercih ederler.

Bu durumdan daha kötüsü, dünyaya bağlı basiretsiz kişilerin böyle kimseleri faziletli, muhakkik ve ince mevzulara vâkıf bir âlim kabul etmeleridir. Böyle bir kişiye Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* tarafından verilecek en hafif ceza, ilminin halk arasında rağbet görmemesi, zamanın musibetleriyle yaşamının altüst olması, huzurunun kaçması ve Kıyamet gününde ilmiyle amil âlimlerin erdiği saadeti gördüğünde kendi iflasından dolayı hasret çekmesidir. Bu ne dehşetli bir zarardır!

Hasan Basrî'nin konuşma bakımından peygamberlere, hidayet bakımından da sahabîlere benzediğini bütün ulema itti-

fakla söylemektedir. Onun konuşmalarının çoğu ise kalbin şüphesi, amellerin fesadı, nefislerin vesvesesi ve nefis şehvetlerinden gelen çözülmesi zor, gizli sıfatlara aitti.

Bir defasında kendisine:

- Ey Ebu Said! Senin söylediklerini senden başka hiç kimseden duymuyoruz. Bu konuşmaları nereden öğrendin? diye soruldu. O da:

- Huzeyfe b. Yeman'dan öğrendim. Bir gün Huzeyfe'ye "Sen, hiçbir sahabenin konuşmadığı şeyleri söylüyorsun. Bu konuşmaları nereden öğrendin?" diye soruldu da Huzeyfe şöyle cevap verdi: "Bu sözleri Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* sadece bana söyledi. Çünkü diğer kimseler daima hayır ve fazilet hakkında sorarlardı. Ben ise, şerden çok korktuğum için Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e sadece bu hususta soru soruyordum. Çünkü şerri öğrendiğim zaman hayırla ilgili ilmi de elde edeceğimi biliyordum."[231]

Huzeyfe *(radıyallahu anhu)* şöyle demiştir: "Apaçık bildim ki, şerri bilmeyen bir kimse hayrı asla bilemez."

Başka bir rivayette ise şöyle geçmektedir:

"Rasulullah'ın sahabeleri, 'Ey Allah'ın Rasûlü! Şu şu amelde bulunan kimseler için ne gibi mükâfatlar vardır' diye amellerin fazileti hakkında sorarlardı. Ben ise: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Amelleri neler ifsad eder?' diye sorardım. Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de benim amellerin afetlerinden sorduğumu görünce bu ilmi hususî olarak bana öğretti."

Huzeyfe *(radıyallahu anhu)* amelleri ifsad eden ilmi bildiği gibi münafıklara ait malûmatı, nifak ilmini, sebeplerini ve fitnelerin inceliklerini de hususî olarak biliyordu.

Hz. Ömer, Hz. Osman ve daha birçok sahabî fitneler ve nifak hususunda Hz. Huzeyfe'den bilgi alırlardı. O münafıkların

---

[231] Buhari ve Müslim.

sayısını söyler fakat hiçbir zaman isimlerini zikretmezdi. Hz. Ömer, kendisinde nifak olup olmadığını Huzeyfe *(radıyallahu anhu)*'a sormuş o da kendisinde böyle bir belirti olmadığını söylemişti.

Hz. Ömer, çağırıldığı cenazelerde Huzeyfe *(radıyallahu anh)*'ın o cenazeye iştirak edip etmediğini araştırırdı. Şayet Huzeyfe cenazeye iştirak etmişse cenazeye katılır, iştirak etmemiş ise cenazeye katılmazdı. Bu sebeple Hz. Huzeyfe'ye sır sahibi denilmişti.

Kalp makamlarına ve hallerine itina göstermek, âhiret âlimlerinin âdetidir. Çünkü Allah'a yakın olmaya koşan kalptir. Fakat zamanımızda bu ilim garip oldu ve hatta ortadan kalktı. Zamanımızın âlimlerinden herhangi birine kalp hakkında bir sual sorulduğu zaman, bu sual garip karşılanmakta ve cevap vermek gereksiz kabul edilmektedir.

Bir âlim kalp ilimlerinden bahsetse, dinleyenler bunu garip ve anlamsız bularak "Bu adam yaldızlı laflar ediyor, mücadele inceliklerini ortaya koyan o büyük vaizler nerede?" derler.

Şu sözü söyleyen ne kadar doğru söylemiştir:

"Yollar çeşit çeşittir fakat hak yol birdir. Hak yolunun yolcuları ise fertlerdir. O yolcular bilinmez, onların maksatlarını anlayamazsın. Onlar ağır ağır hedeflerine yönelirler. İnsan, kendisi için irade edilenden gafildir. Çünkü hak yolundan habersizdir."

Hülasa; İnsanların çoğu kolaya ve tabiatına uygun olan şeye meyleder. Hakikat acıdır ve üzerinde sebat etmek büyük güçlüklere göğüs germekle mümkündür.

Özellikle kalbin sıfatlarını tanımak, onu ahlâkî zaaflardan temizlemek, ruhu yerinden söküp almaktan daha zor bir iştir. Hakikati benimsemiş bir kimse, şifa bulacağı umuduyla ilâcın acılığına katlanan ya da ölüm anında meleğin müjdesiyle iftar etmek için hayatını oruçlu geçiren bir kimseye benzer. Öyleyse bu yola rağbet ne zaman çoğalır? Bu hikmete binaen şöyle denilmiştir:

"Basra şehrinde, vaaz ve nasihatte bulunan yüz yirmi kişi olmasına rağmen yakîn ilmi ve kalbin halleri hakkında sadece üç kişi konuşuyordu: Sehl et-Tüsterî, Subeyhî ve Abdurrahim. Diğer vaizlerin sohbetine binlerce insan katılmasına rağmen bu üç kişinin cemaati on kişiyi geçmezdi. Çünkü kıymetli mücevherat, ancak hususiyet ve özellik sahibi kişilere mahsustur.

Ahiret âlimlerinin özelliklerinden biri de, ilim öğrenirken kalbin saflığı ile idrak ve basiretine güvenmeleri, başkalarını taklit etmemeleridir. Emir ve buyruklarında taklid edilecek yegâne kişi şeriatın sahibi Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'dir. Bir de Sahabe-i Kiram... Onların taklid edilmesi de fiillerinin Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'den duyup öğrendiklerine delalet etmesi bakımındandır.

Bu hakikat böylece bilindikten sonra Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in söz ve fiillerini kabul etmek sureti ile taklid eden kimseye düşen vazife; bu konunun sır ve hikmetlerini bilmeye çalışmaktır. Zira mukallid bir fiili, şeriat sahibinin fiilidir diye işler. Hâlbuki şeriat sahibinin her fiilinde mutlak bir hikmet vardır. Öyleyse mukallid, hiç yorulmadan ve yılgınlık göstermeden şeriat sahibinin amelleriyle, söylediği sözlerin hikmetlerini anlamaya gayret sarf etmelidir.

Mukallid, söyleneni ezberlemekle kalırsa, ancak öğrendiği ilmin kabı olabilir kesinlikle âlim olamaz. İşte bundan dolayı bazen "Filân adam ilmin kabıdır" denilir. Şayet bu adam, sadece ezberlemekle iktifa eder, o söz ve fiillerin hikmetlerine nüfuz etmezse, böyle bir kimseye asla âlim denilmez.

Kimin kalbinden perde kalkmış ve hidayetle nurlanmışsa, başkalarına da önder olur. Artık onun için Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'den başkasını taklid etmek caiz olmaz. Bundan dolayı İbn Abbas *(radıyallahu anhuma)* şöyle demiştir:

"Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'den başka herkesin ilminden alınan da olur atılanı da..."[232]

İbn Abbas, Zeyd b. Sabit'ten fıkıh, Ubey b. Kab'dan kıraat ilmini öğrenmiştir. Sonradan, fıkıh ve kıraatte her iki hocanın fikirlerine muhalefet etmiş ve onlardan ayrılmıştır.

Selef âlimlerinden bazıları şöyle demişlerdir: "Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'den bize ne gelmişse olduğu gibi kabul ederiz. Sahabe-i Kiramdan gelenin bir kısmını alır, bir kısmını terk ederiz. Tabiîne gelince, onlar da insan biz de insanız."[233]

Sahabîlerin fazileti, Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in hareketlerinin karine ve delillerini bizzat görmelerinden, kalplerinin karinelerle bilinen birtakım emirlere bağlanmasından ileri gelir. İşte bu emirler, sahabîleri doğru yola ileten yegâne hakikatlerdir. Bu hakikat ne rivayete ne de ibarelere sığmaz. Kendilerini yanılgıya düşmekten koruyacak nübüvvet nuru üzerlerine saçılmıştır.

Başkalarından işitilenleri taklid etmek makbul bir hareket sayılmaz iken kitaplara ve tasniflere bağlanıp onların mukallidi olmak makbul sayılmamaya daha layıktır. Çünkü kitap ve tasnifler sonradan ortaya çıkmıştır. Sahabe-i kiramın, Tabiînin ilk devirlerinde kitap ve tasnif yoktu. Sahabîlerin vefatından, Tabiînin özellikle de Said b. Müseyyeb ve Hasan Basrî gibi zatların vefatından sonra yani hicretin yüz yirminci senesinden sonra kitaplar telif edilmeye başlanmıştır.

Evvelkiler, Kuran'ı okutmaya, manasını düşünmeye, tefekkür ve tezekküre engel olur korkusuyla kitapların hatta hadislerin yazılmasını dahi hoş görmezlerdi. "Bizim ezberlediğimiz gibi siz de ezberleyin" diyerek ikazda bulunuyorlardı.

---

[232] Taberani.

[233] Bu söz, İmam Ebu Hanife'ye nispet edilir.

Hatta Ebu Bekir *(radıyallahu anhu)* ve Sahabenin bazısı, insanlar Kuran'ı ezberlemez, eldeki mushaflara bağlanır korkusuyla Kuran'ın bir mushafta derlenmesini dahi uygun görmedi. "Rasulullah'ın yapmadığı bir işi biz nasıl yapalım?" diye tereddüt ediyorlardı. "Kuran'ı olduğu gibi bırakalım, okumak ve okutmak suretiyle nesilden nesile aktarılsın. Ezberleme, onların meşguliyeti olsun" dediler.

Ta ki Hz. Ömer ve diğer sahabenin, halkın tembelliğinden korkması, Kuran'ın müteşabih ayetlerinin okunması ve kıraatte vuku bulabilecek ihtilaflarda başvurulacak kaynak olması amacıyla Kuran'ın bir mushafta toplanması yönünde görüş belirtene kadar böyle devam etti. Hz. Ömer ile kendisini destekleyen diğer Sahabe-i Kiram, bu mazereti beyan ettiklerinde Hz. Ebu Bekir *(radıyallahu anh)*'ın kalbi de bu işe ısınınca Kur'an tek bir mushafta toplandı.

İmam Ahmed, İmam Malik'in "Muvatta" kitabını yazmasını uygun görmemiş ve: "Sahabenin *(radıyallahu anhum)* yapmadığını yaptı" demiştir.

Denilir ki: İslâm'da ilk kitap yazan İbn Cüreyc'dir. Bu kitap hadislerle ilgilidir. Mekke'de Mücahid, Atâ ve İbn Abbas'ın talebelerinden naklettiği Huruf'ut-Tefasir konusunda yazılmış bir kitaptır. İkincisi, Yemen'in San'a şehrinden olan Ma'mer b. Raşid tarafından telif edilen Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in hadislerini içeren kitaptır. Sonra İmam Malik, Medine'de Muvatta isimli kitabı, daha sonra da Süfyan es-Sevrî'nin "Câmî" adlı eseri gelir.

Hicretin dördüncü yüzyılında kelâm ilmine dair birçok kitap telif edildi. Kıyl-u kâl'ler, delil ve burhanlarla iptal edildi. Bunun üzerine halk, kelâm ilmine ve kıssalarla vaaz etmeye yöneldi. Böylece yakîn ilmi, hicretin dördüncü asrından itibaren yavaş yavaş yok olmaya başladı.

O tarihten itibaren kalbin hallerini, nefsin kötü sıfatlarını ve

şeytanın hile ve tuzaklarını ortaya koyan ilimler garip sayıldı ve azaldı. Küçük bir azınlık hariç, halk bu ilimlerden yüz çevirdi. Daha sonra cedel eden kelâmcıya âlim denilmeye başlandığı gibi konuşmasını secîli ve kafiyeli ibarelerle süsleyen kimselere de âlim denilir oldu. Çünkü bunları dinleyenler ilmin hakikatini hikâyelerden ayırt edebilecek kabiliyete sahip olmayan halk tabakası idi. Ayrıca halk, Sahabe-i Kiram'ın yaşantısını ve ilmini bilmiyordu ki, hakikî âlimleri sahtelerinden ayırt edebilsin!

Âlim olmayana âlim unvanı verildi ve bu unvan nesilden nesile aktarıldı. Böylece âhiret ilmi rafa kaldırıldı. Havas hâriç, kelâm ile ilim arasında ayırım yapacak kimse kalmadı.

Fakat havastan olan kimselere "Falanca mı daha âlimdir yoksa filanca mı?" diye sorulduğunda "O ilim yönünden, bu da kelâm yönünden daha bilgilidir" derlerdi. Çünkü havas, ilim ile kelamın (konuşma kabiliyeti) arasını ayırt edebilecek kabiliyetteydi. İşte böylece geçmiş asırlarda din, zayıflamıştır. Acaba günümüzde durum nasıldır?

Bugün durum öyle bir hale gelmiştir ki kelâmı inkâr edenlere mecnun gözüyle bakılmaktadır. Öyleyse bu zamanda yapılması gereken; kişinin kendi nefsi ile meşgul olması ve başkaları hakkında susmayı tercih etmesidir.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden birisi de ortaya çıkan bid'atlardan şiddetle kaçınmaktır.

İnsanların çoğunluğunun Sahabe-i Kiramdan sonra meydana çıkan bid'atlara olan teveccühü sakın seni aldatmasın! Zira müslüman Sahabe-i Kiramın durumunu, sîretini ve amellerini araştırmalı ve onların hangi hususlara daha fazla önem verdiklerini öğrenmelidir.

Ders okutup kitap yazmaya, münazara etmeye, fetva vermeye, yönetici olup vakıf müesseselerinin başına geçmeye, birilerinin vasisi olmaya yetimlerin malını yemeye, zalim yöneticilerle oturup-kalkmakla onlarla iyi geçinmeye mi önem vermişler yok-

sa Allah'tan korkup hüzünlü olmaya, mücâhede etmeye, küçük ve büyük tüm günahlardan sakınmaya, zâhir ve bâtınını murakabe etmeye, nefsin gizli şehvetlerini, şeytanın tuzaklarını ve bunların benzeri bâtın ilimlerini öğrenmeye mi önem vermişlerdir?

Şunu iyi bil ki; zamanın en âlimi ve hakka en yakın olanı, Sahabe-i Kiram'a en fazla benzeyen ve selefin yolunu en iyi bilenlerdir. Zira din, onlardan alınmış ve öğrenilmiştir. Hz. Ali'ye "Falancaya muhalefet ettin" denildiğinde şöyle cevap vermiştir:

"Bizim en hayırlımız bu dine en iyi şekilde uyanımızdır."

Öyleyse hakikat yolcuları Rasulullah'ın asrındaki insanlara uyma hususunda kendi asrındakilere muhalefet etmekten çekinmemelidir.

İnsanlar tabiatları gereği yalnızca kendi yaptıklarını doğru görmeye meyyaldirler. Hakka muhalefet etmelerinin kendilerini cennetten mahrum bırakmaya sebep olacağını itiraf etmezler. Cennete giden yolun da ancak kendi seçtikleri yol olduğu iddia ederler.

Bu hakikati belirtmek için Hasan Basrî şöyle demiştir: "İslâm'da bidat yolunu açan şu iki zümredir:

1. Kötü rey sahibi olup, sadece kendisi gibi düşünenlere cennet verileceği kanaatinde olanlar.

2. Dünyaya tapan, dünya için öfkelenen ve dünya için razı olan ve sadece dünyayı arayan zenginler.

Bu iki sınıfı da terk edin. Çünkü ikisi de cehenneme doğru koşmaktadır. Bir de kendini dünyaya davet eden zenginle, nefsin arzularına davet eden hevasının esiri olanın arasında olduğu halde Allah, kendisini her ikisinin de şerrinden korur da Selef-i Salihîn'e uyarak onların yaşantılarını, fiillerini sorup izlerinden yürümek isteyenler vardır ki işte bunlar büyük mükâfata adaydırlar. Sizler de böyle olun!"

İbn Mesud'dan mevkuf ve müsned olarak şu hadis rivayet edilmiştir:

"İki şey vardır ki biri kelâm diğeri ise hidayettir. Kelâmın en güzeli, Allah'ın kelâmıdır. Hidayetin en güzeli de Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in yoludur. Bid'atlardan şiddetle sakınınız. Zira işlerin en kötüsü, sonradan ortaya çıkanlardır. Muhakkak ki sonradan ortaya çıkan her şey bid'attır, her bidat de sapıklıktır. Uyanık olun! Uzun emeller beslemeyin yoksa kalbiniz katılaşır. İyi bilin ki her gelecek olan yakındır. Uzak olan ise asla gelmeyecek olandır."[234]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir hutbelerinde şöyle buyurmaktadırlar:

"Ayıpları, kendisini başkasının ayıplarını araştırmaktan alıkoyana, meşru yoldan kazandığı maldan Allah yolunda infak edene, fıkıh ve hikmet ehliyle arkadaşlık edene, yoldan çıkıp günaha dalmış kimselerden uzak durana müjdeler olsun! Nefsini zelil görene, ahlâkını güzelleştirene, bâtınını ıslah edene, insanlara fenalığı dokunmayana müjdeler olsun! İlmiyle amel edene, malının fazlasını Allah yolunda harcayana, sözünün fazlasını saklayana, sünnete sarılıp, bid'atlara sapmayana müjdeler olsun!"[235]

İbn Mesud *(radıyallahu anhu)* der ki: "Ahir zamanda hidayet ve güzel ahlak, çok amelden daha hayırlıdır. Siz ise öyle bir zamandasınız ki, en hayırlınız emirleri süratle yerine getirendir. Fakat sizden sonra bir zaman gelecektir ki o zamandaki insanların en hayırlısı, şüphelilerin çokluğundan dolayı teenni ile hareket edenleridir."

İbn Mesud ne kadar da doğru söylemiştir. Bu zamanda teenni ile adım atmayan ve halkın yaptığı işlerde onlara uyan ve

---

[234] İbn Mâce.

[235] Ebu Nuaym, Bezzar, Taberani ve Beyhaki değişik kaynaklardan tahriç etmişlerdir.

onların daldığı bataklığa dalan kimse, onlar gibi helake sürüklenir.

Huzeyfe b. Yeman *(radıyallahu anhu)* ise şöyle der:

"Bundan daha garibi, sizin bugün iyilik olarak gördüklerinizin, Sahabe zamanında kötülük sayılmasıdır. Sizin bugün kötü olarak gördüklerinizi de gelecek nesiller iyilik olarak görecekler-dir. Siz hakkı tanıdıkça hayır üzerinde olursunuz. Siz içinizde bulunan âlime önem verir, ihtimam gösterirsiniz."

Huzeyfe *(radıyallahu anhu)* da doğru söylemiştir. Yaşadığımız şu asrın iyiliklerinin çoğu Sahabe-i Kiram zamanında kötülük olarak kabul ediliyordu. Mesela zamanımızın iyiliklerinin en büyüklerinden sayılan şey; camileri süslemek, nakışlamak, kıymetli halılar sermek ve bu uğurda servet harcamaktır. Hâlbuki daha evvel camilerde hasırların serilmesi dahi bid'at sayılıyordu. Hattâ "Camilere asırların serilmesi Haccac-ı Zâlim'in yaptığı bidatlerdendir" denilmekteydi. Çünkü Sahabe-i Kiram ve Tabiîn, alınlarıyla toprak arasında perde olacak bir şeyi pek kullanmazlardı.

Aynı şekilde zamanımızda cedel ve münazara ilimlerinin incelikleriyle meşgul olmak, büyük ilimlerden sayılıyor ve bu işlerle meşgul olanlar da Allah'ın rahmetine yaklaştırıcı amellerin en değerlisini yaptıklarını zannediyorlar. Hâlbuki onların bu yaptıkları, Sahabe-i Kiram ve Tabiîn zamanında kötü sayılıyordu.

Zamanımızda iyi görülen fakat aslen münker olan hareketlerden birisi de Kur'an ve ezan okumakta lâhin (Sesi alçaltıp yükseltmek) yapmaktır.

İyilik sayılan münkerlerden bir diğeri de zahirî temizlikte aşırıya kaçmak, taharette vesveseye düşmek ve elbisenin temizliğine önem vermek fakat yiyeceklerin helâl veya haram olmasına ise önem vermemektir. İbn Mesud ne güzel söylemiştir: "Siz bugün öyle bir zamandasınız ki, nefsin hevası ilme tâbidir. Fakat bir zaman gelecektir ki ilim, hevaya tâbi olacaktır!"

Ahmed b. Hanbel der ki:

"Asrımızdaki insanlar, ilmi terk edip garip meselelere daldılar. Onların arasındaki ilim ne kadar da azdır. Allah yardımcımız olsun."

Malik b. Enes ise "Geçmiş zamandaki insanlar bu meseleleri sizin sorduğunuz şekilde sormuyordu. O zamanın âlimleri de haram veya helâl demiyorlardı. Ben onlara yetiştim. Onlar müstehap veya mekruh diyorlardı" demiştir.

Malik bu sözüyle, o devrin insanlarının kerahet ve müstehabın inceliklerini araştırdıklarını, haramın ise herkes tarafından bilindiğini ve çok kötü, fahiş bir şey kabul edildiğini kastetmektedir.

Hişam b. Urve b. Zübeyr şöyle demiştir:

'Siz, bidatçilere ortaya attıkları bidatleri sormayınız. Çünkü onlar bidatlerini müdafaa için gereken cevabı hazırlamışlardır. Fakat onlara, Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in sünnetini sorun. Göreceksiniz ki onlar sünneti bilmezler."

Ebu Süleyman Daranî der ki:

"Kalbine bir iyilik ilham edilen kişi, onunla hemen amel etmemelidir. Önce şeriate uygun olup olmadığını araştırmalıdır. Eğer uygun ise Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'ya hamd ederek o iyiliği yapmalıdır."

Çünkü Asr-ı Saadet'ten sonra ortaya atılan bid'atlar her yeri sarmış ve Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın koruduğu kimseler hariç insanların kalplerinde istikrar bulmuştur. İşte bundan dolayı kalplerin berraklığı bulanmakta ve bâtıl, hak olarak görülebilmektedir. Bu bakımdan bâtılı hak olarak telâkki etmemek için şeriatın şahitliği aranmalıdır.

Mervan b. Hakem bayram namazında namazgâhta minber yaptığı zaman, o cemaatte bulunan Ebu Said Mâlik b. Sinan el-Hudrî *(radıyallahu anhu)* ile aralarında şu konuşma geçmiştir:

- Ey Mervan! Bu bid'at da nedir?

- Yaptığım bid'at değildir. Senin bildiğinden daha hayırlıdır. Çünkü cemaat çoğalmıştır. Minberi yapıp onun üzerine çıkıp cemaate sesimi duyurmak istedim.

- Ey Mervan! Allah'a yemin ederim ki siz hiçbir zaman benim bildiğimden daha hayırlısını getiremezsiniz ve yine Allah'a yemin ederim ki bugün senin arkanda bayram namazını kılmayacağım!

Ebu Said *(radıyallahu anh)*'ın itirazının sebebi: "Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bayram namazı ve yağmur duası hutbelerinde minbere çıkmaz, aksine elindeki yaya veya asâsına dayanarak hutbesini okurdu."[236]

Zira Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: "Kim dinimizden olmayan bir şeyi ihdas ederse ortaya attığı o şey merduttur."[237]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* "Ümmetimi aldatanın üzerine Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti olsun" buyurduğu zaman kendisine: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ümmetinin kandırılması ne demektir?" diye soruldu. Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de:

"Dinde olmayan bir bidati ihdas edip halkı o bidati yapmaya zorlamaktır" buyurdu.[238]

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: "Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'nın bir meleği vardır. O melek her gün şöyle haykırır: Rasulullah'ın sünnetine muhalefet eden kimseye onun şefaati ulaşmaz."[239]

---

[236] Taberani, Berra b. Azib'den, Ebu Davud ise Şuayb'dan rivayet etmiştir.

[237] Buhârî ve Müslim, Hz. Âişe'den rivayet etmiştir.

[238] Darekutnî, Enes'ten zayıf bir senedle rivayet etmiştir.

[239] Ebu Talib el-Mekkî, Kut'ul-Kulûb. Irakî hadisin aslına rastlamadığını söylemiştir.

Herhangi bir günahı işleyen kimseye nispetle bidatçi, sultanın bazı emirlerine muhalefet edene nispetle hükümet yıkmak isteyen kimse gibidir

Belirli bir vazifede sultanın emrine muhalefet eden kişinin suçu bazen affolunur. Ama sultanın devletini yıkıp sultanlığına son verme teşebbüsü ise asla affolunmaz.

Bazı âlimler şöyle demiştir: "Selefin konuştuğu meseleler hakkında susmak cefadır. Onların sustuğu meseleler hakkında konuşmak ise boşuna bir uğraştır."

Hakikat ağırdır. Sınırlarını aşan zulmetmiş, ona ulaşamayan ise acze düşmüştür. Onun sınırlarında duran isabet etmiştir'.

Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu:

"Devamlı orta yolu tercih edin ki ilerleyenler de, gerileyenler de oraya dönecektir."[240]

İbn Abbas (*radıyallahu anhuma*) der ki: "Dalâlet ehlinin kalbinde dalâletin kendine göre bir tadı vardır."

Nitekim Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyuruyor:

"Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri bırak!" (6 Enam/70)

"Kötü işi kendisine güzel gösterilip de onu güzel gören kimse (kötülüğü hiç istemeyen kimseye benzer) mi?" (35 Fâtır/8)

Sahabe devrinden sonra zaruret ve ihtiyaç miktarını aşacak derecede icâd edilen yenilikler, oyun ve eğlencedir.

Rivayet olunduğuna göre şeytan, askerlerini Sahabe-i Kiram zamanında yeryüzüne salmış ve bir zaman sonra askerler, ümitsiz olarak geri dönmüşler. Şeytan askerlerine sormuş:

- Neden böyle kızgın ve hırçınsınız?

---

[240] Ebu Ubeyde, Ali b. Ebi Tâlib'den mevkuf ve garîb bir senedle rivayet etmiştir. Irakî, bu hadisin merfû bir senedini bulamadığını söylemiştir.

- Biz, bunlar gibisine asla rastlamadık. Bunlar bizi bitap düşürdükleri halde biz onlara asla zarar veremedik.

- Siz onları aldatamazsınız. Çünkü onlar peygamberlerinin izinden gitmektedirler. Fakat üzülmeyin! Bunlardan sonra bir kavim gelecektir ki siz ihtiyaçlarınızı ve intikamınızı onlardan alırsınız.

Tabiîn zamanı geldiğinde, şeytan yine ordularını seferber etmiş ama ordular yine mahrum olarak dönüp şöyle demişlerdir:

- Böyle acayip kimseler görmedik. Kendilerini bazen aldatıp günah işlettiğimiz olduysa da günün sonunda istiğfar ettiler. Allah da onların günahlarını sevaba çevirdi.

- Siz bunlardan da bir şey elde edemeyeceksiniz. Çünkü bunlar da Peygamberlerinin sünnetine tâbî olmakta ciddîdirler. Fakat bunlardan sonra bir kavim gelecektir. Gözleriniz onların gelişi ile aydınlanacaktır. Siz onlarla oyuncak gibi oynayacaksınız. Onları heva ve heves gemleriyle istediğiniz şekilde, istediğiniz istikamete çekebileceksiniz. Onlar tevbe de etmezler ki Allah, günahlarını sevaba çevirsin

Râvi diyor ki: 'Birinci asırdan sonra öyle bir kavim geldi ki Şeytan, içlerine heva ve heves tohumunu ekti, bidatleri süslü gösterdi. Onlar da bidatleri din edindiler. O bidatleri helal saydıklarından dolayı Allah'tan af dileyip tevbe de etmediler. Bu bakımdan düşman, onlara musallat oldu ve istediği tarafa sürükledi!'

Eğer "Bu hikâyeyi rivayet eden kişi şeytanın böyle dediğini nereden biliyor? Şeytanı görmemiş ve onunla konuşmamıştır ki?" dersen, bilmiş ol ki kalp sahipleri melekûtun sırlarını üç yoldan elde ederler:

a) İlham yoluyla

b) Sadık rüyalarla

c) Bazen de keşif, ilham ve misallerin müşahedesiyle rüyada olduğu gibi hâdiseleri keşfederler.

Keşif yollarının en yüce derecesi bu sonuncusudur. Bu, aynı zamanda nübüvvetin yüksek derecelerindendir. Nitekim sadık rüya da nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzdür. Bu bakımdan dikkatli ol ve anlamadığın şeyleri inkâr etmeye kalkışma! Çünkü aklî ilimlerin tamamını ihata ettiklerini zannedenler, bu konuda helâk olmuşlardır. Bu bakımdan sahibini Allah'ın veli kullarına ait bulunan bu işleri inkâr etmeye çağıran akıldan, cehalet daha hayırlıdır. Evliyanın ilham durumunu inkâr eden, enbiyayı da inkâr etmek felâketine dûçar olur ve böylece tamamen dinin dışına çıkar!

Ariflerden biri "Abdalların etrafta gizlenip halk gözünden kaybolmaları, zamanın âlimlerini görmeye tahammül edemedikleri içindir. Çünkü zamanın kötü âlimleri her ne kadar kendi telâkkilerine ve cahil halkın görüşüne göre âlim sayılıyorsa da, abdalların nezdinde Allah'ı bilmeyen cahillerdir" demiştir.

Sehl et-Tüsterî şöyle der:

"Günahların en büyüğü, kişinin cahil olduğunu bilmemesidir. Halk tabakasına bakıp gaflet sahibinin konuşmasını dinlemek, abdalların yanında zamanın âlimlerine bakmaktan daha iyidir."[241]

Dünyaya dalıp bağlanan âlimlerin sözüne kulak verilmemelidir. Böyle bir âlimin her dediği şüpheyle karşılanmalıdır. Çünkü her insan sevdiğine dalıp ona uygun düşmeyeni reddeder. Bu nedenle Allah *(Subhanehu ve Tealâ)* şöyle buyurur.

"Bizi anmak hususunda kalbine gaflet verdiğimiz kimseye itaat etme ki, keyfinin ardına düşmüş ve işi de haddini aşmak olmuştur" (18 Kehf/28)

Halk tabakasının asileri, dinin yolunu bilmediği halde ken-

---

[241] Parantez içindeki ibare Zebidî'ye aittir

dilerini âlim zannedenlerden daha memnun ve mesuddurlar. Çünkü günahkâr avam, kusurunu itiraf eder. Af dileyerek tevbe eder. Fakat kendisini âlim zanneden şu cahil ise, âlimlik taslamaktadır. Meşgul olduğu ve sadece dünyaya alet olan ilimleri, din yolunun aleti olarak telakki etmektedir. Bu bakımdan af dilemek ve tevbe etmek ihtiyacını duymamaktadır. Belki de, ölünceye kadar bütün insanlar bu belâ ile müptela olmuş ve ıslahlarından ümit kesilmiştir. O halde dindar kişi için en ihtiyatlı hareket, bir kenara çekilip insanları kendi halleriyle baş başa bırakmaktır.

Bu sırra binaen Ebu Muhammed Yusuf b. Esbat, Mer'aşlı Huzeyfe'ye şöyle yazar:

"Tek başına kalan, beraberce Allah'ı zikretmek için bir arkadaş bulamayan yahut bulduğu arkadaşı günahkâr olan veya aralarındaki konuşma ve müzakere günaha götüren bir kimsenin hakkında tahminin ve hükmün ne olabilir? Çünkü bu zat, esas arkadaşını bulamamaktadır...."

Yusuf ne de doğru söylemiş! İnsanlarla bir arada bulunmak ya gıybete veya gıybeti dinlemeye veya herhangi bir münkere karşı sükût etmeye götürür. Oysa insanın en güzel hali, ilim öğrenme veya ondan istifade etmektir. Fakat bu zavallı tam manasıyla düşündüğü zaman görecektir ki, ilim öğretmesi, riyadan, halkı arkasına takmaktan ve riyaset peşinde koşmaktan ibarettir. Bunun böyle olduğunu anladığı zaman, bilecektir ki ilmi öğrenen de, o ilmi dünyevî arzularına alet ve şerre vesile etmek için öğreniyor. Böyle bir insana ilim öğreten, tıpkı yol kesicilere kılıç satan gibidir. Bu bakımdan ilim, kılıç gibidir. İlmin hayır için salâhı, kılıcın harp için salâhı gibidir. Kılıçla yol kesmek istediğini bildiğin bir kimseye kılıç satmak caiz değildir.

Buraya kadar saydığımız alametler, âhiret âlimlerinin alâmetidir. Bunların her birisi selef âlimlerinin güzel vasıflarıdır...

Ey okuyucu! Sen de şu iki kişiden biri ol!

Ya bu sıfatlarla bezen ya da bu sıfatları kabul edip kendi kusurunu itiraf et! Sakın dinini dünyaya alet edip tembel kimselerin hal ve gidişatını, gerçek âlimlerin hal ve gidişatına benzetmek suretiyle nefsini aldatma! Eğer böyle yaparsan cehalet ve inkârın yüzünden gaflete düşer, helâk olursun.

Şeytanın kandırmasından Allah'a sığınırız. Zira insanlar bu kandırmalar sebebiyle helâk olmuştur. Allah *(Subhanehu ve Tealâ)*'dan bizi, dünya hayatı ile aldanmayan ve şeytanın maskarası olmayanlardan eylemesini dileriz. Allahûmme Âmin!